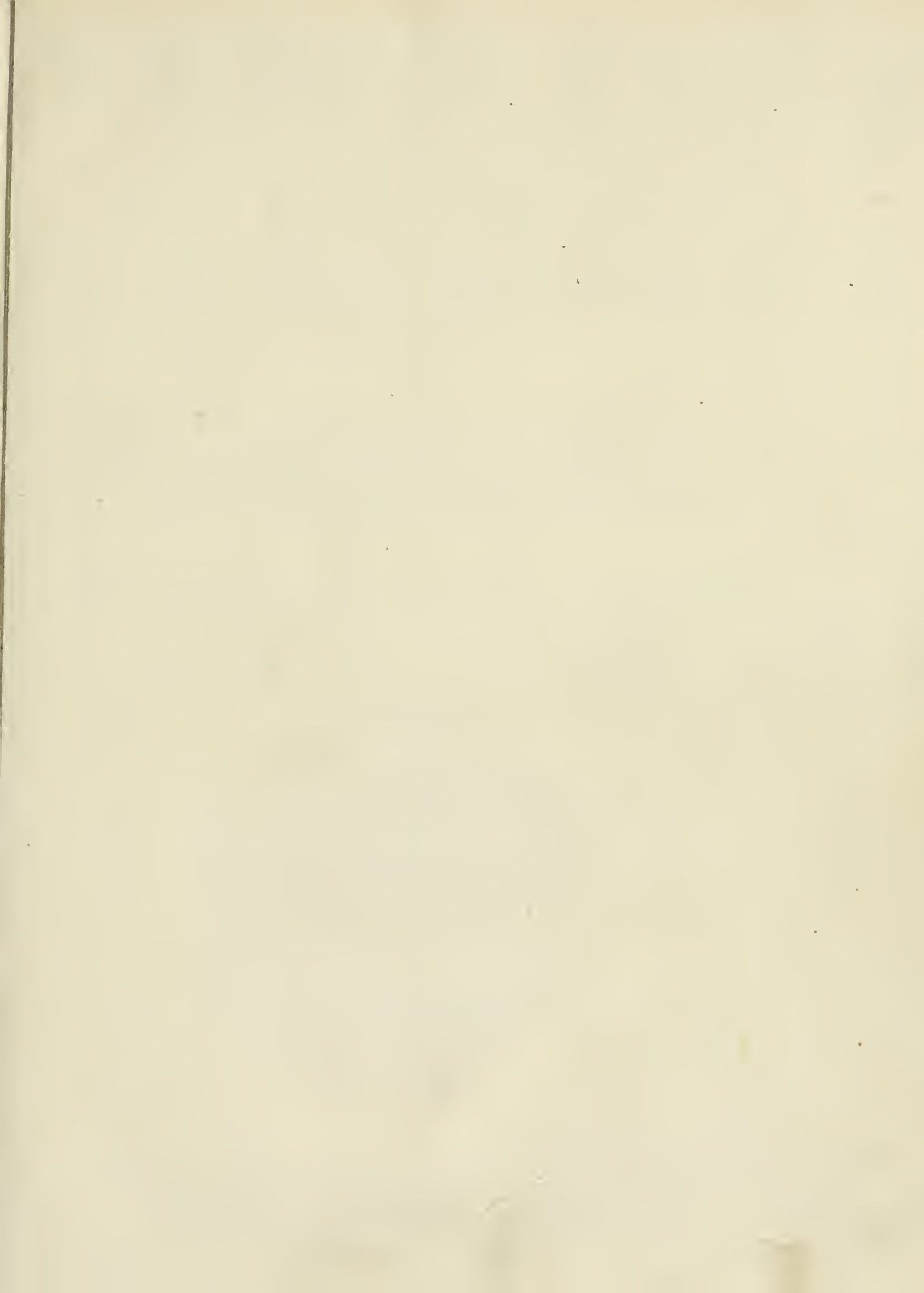

De senyter van Helander reyn 1004. 220 maant zyn
leersaan de bloemhof niet ontbrekt te laten.

BLOEMHOF

der

DOORLUCHTIGE VOORBEELDEN;

Daer in

Door ware, vreemde en deftige geschiedeniffen, leeringen en eygenschappen, alles dat de mensch tot nut en vermaeck verftrekken kan, te bemerken is.

Uit de Schriften van Philippus Camerarius, Michiel de Montanje en andere Schryfvers getrokken en vertaelt, door

M A R I A H E Y N S.

A E M S T E L D A M , Gedrukt by Jacob Lefcaille.

Voor Jan van Hilten, Boekverkooper in de Beurs-ſtraet, in de geborduurde Handtſchoen, in 't jaer 1647.

S Y B I L L E

V A N

G R I E T H U Y S E N.

B *Egaefde Ziel,*

Ik weet niet met wat gedachten gy de-
zen *Bloemhof* eerst beschouwen , en daer na
doorwandelen zult , te meer om datze u zo onver-
wacht, van zo onverwachten plaets, te voren komt ;
doch 't zal, zo ik hoor dat 'et u vreemt docht, en ver-
wondert maekte , my niet vreemt duncken of ver-
wondert maken, om dat gy 'er meer reden toe hebt,
dan ik ; mits u dezen *Hof* van een onbekende ge-
opent wort, daer van gy licht noyt iet , of weinig
hoorde, en ik noch enige kennis van u had , door uw
schoone *Spreekende Schildery* , my van een goet vriend
toegezonden , daer ik zo schoone Geestverwen in
gezien heb , dat ik , die al een wijl bekommert was
geweest , wie ik best dit werk zou opdragen, datelijk
door dat gezicht oordeelde, dat ik aen geen bequa-
mer zou kunnen komen , zoo dat ik door 't wit des
beginsels, dat uw penceel op het paneel gezet heeft,
trekt my, my getrokken voelde, om, als daer op volgt,
zoo zullen wy naer uw loopen , desgelijx naer u te doen.

En

En weynig daer op, wy zullen u vriendelikheden vertellen,
die beter zijn dan wijn. Zeker de bloemen van deze
Bloembos zijn my in 't schrijven somtijts van smaak
beter dan wijn bevallen: zoo u de smaak dan even
zo gevalt, zo heb ik my in mijn hoop, van dat 'et zo
wezen zou, niet bedrogen gevonden: doch ik meen
ook dat ik zondigen zou, indien ik daer aen twijfel-
de; want my is uw onuitprijfelijke aerd zodanig af-
geschildert, dat ik zo volmaekt een beeldenis, van
lees-dicht- en schrijfkunst daer van in mijn geest
gedrukt heb, dat 'et my onmogelijk dunkt, dat men
u met zodanige dingen verveelen kan, alsze maer
op redenen van deugt, en nutte leeringen steunen:
en deze hebben beneffens die wat jeugdigs en ver-
makelijks in, daer gy ook niet zeer vreemt van
keunt zijn, om dat uw *Spreekende Schildery* uw getal
van jaren 26 uitdrukt; zeker een tijd, die van de ver-
makelijkheid noch wel wil gestreelt zijn, als ik aen
my gevoel, die weynig jaren meer tel, doch zo niet
of ik beken garen, dat het geestelijk vermaak het
wereltlijk oneyndig overtreft, op welk oogmerk my
uw veersien, in de *Spreekende Schildery*, dapper aenstaen;

*Ia deze vreugt drijft van ons af,
Des werelts zoetste geur,
Men vat also onz' Heylants staf,
En kampt ten hemel deur:
En die met my dit niet bekennt
Is buyten het getal,
Die staen in 't heylig boek geprent,
Daer niemant uit en zal.*

Appia-

Appingendam heeft reden van verheugt te zijn, datze in haer schoot zo edele geest mag koesteren, die, beneffens datze liefde tot'et vaderlant, door 't verdadigen der vaderlandse Godsdienst, betoont, desgelijx genegenheyt bewijst, om de verdwaelde de rechte kennis daer van in te scherpen; op dat de ziel met'et heerlijk kleet blinken mag, dat in deez bedorven eeuw een grote gaef is: dus staet'er in de grote Kerk te Leyden:

*God heeft de eerste mensch gemaakt,
Aen ziel bekleet, aen lichaem naekt,
Maer doe, door's duyvels nijd, de ziel
Haer heerlijk kleet niet lang behiel,
Begon de mensch, uit schaemt, zijn leden,
Met vygebladen te bekleden.
De werelt nu verblind van pracht,
Haer eerste vaders schaemt niet acht,
En kleet het vleesch met zijd, uyt weeld;
Maer die alleen, na Christus beeld,
De ziel verciert met 't kleet der deugden,
Zal met hem smaken's hemels vreugden.*

Het zeggen des Bisschops van Ments in 't doorbladeren van de Bybel, dat U E. in de brief aen Arnout van den Bosch melt, heeft my en verscheyde andere, daer ik 't aen verhaelt heb, dapper gekittelt. En 't verstaen dat 'et U E. weleer met Menno gehouden heeft, brengt my in gedachten hoe eens zodanig gezinde, een perspectijf schilder t'Amsterdam, met een Boer, genaemt Iacob Claesz. van Aelsmoer, ging;

deze twee na enige gemene redenen op Christus vallende, zo vraagde de Boer aen d'ander, *voor wie houd gy Christus? Voor mijn broeder*, antwoorde de Schilder: *en ik*, de Boer daer op, *bou hem voor mijn vader*, zo ben ik *erfgenaem en gy niet; want daer kinders zijn, daer erven geen broeders*. Met deze aertigheid heb ik u die van de gemelde Bisschop willen betalen.

Ik ben wat van de weg geweken, dat U E. zal gelieven ten goede te houden, dewijl my tegenwoordig niets beter kan passen, dan ootmoedige verzoeken, dat U E. dezen *Bloembhof der Voorbeelden* gelieve voor zoodanig aen te nemen, als zy is, dat is niet van my, als licht te zien is, en ik ook niet uitgeef, geschreven, maer uit verscheide andere Schrijvers getrokken, en vertaelt, zo goed als my doenlijk is geweest: en zo de waenwijsheyt, of't goetdunkken dat men van zijn eygen doen heeft, in veel'er herfenen dapper zwanger gaet, zo ben ik mede daer niet heel vry van, mits ik tot dat oordeel van't mijne ben gekomen, dat ik 'et waerdig heb geoordeelt, om gedrukt te worden; evenwel zo niet, of vreze verzelt my, dat'er iets op't Duyts, de stijl of ergens anders vry wat te zeggen zal vallen; dat ook niet vreemt zou zijn; mits ik nooit iemand gehad heb, die my in't wel stellen, of Duits schrijven heeft onderwezen: ten waer't lezen der schriften van die uitnemende looft van den Vondel, die evenwel niet vry is van laster, dat'er veel aen zijn vertalen van Virgilius zou schorten; maer andere, die ervarent-
lijk

lijk daer van kunnen spreken, vertoonē, dat de genen, die 't laken, weynig verstant van Duyts en vertolken hebben; en dat de lakers, met 'er duyzenden in een gesmolten, niet magtig zouden zijn, dat werk zo wel in Duyts te stellen. Deze geloof ik, wat my belangt, best, om dat ik, naer mijn verstant, niets in onze tael geschreven of vertolkt kan zien, dat op veel na by d'eedelheit, schoonheit en vloeyentheit in 't schrijven, zo in dicht als proze, van deze geest halen kan. Ik wenschte dat ik hem in dit werk daer in wat beter had kunnen nabootsen, ik zou my om geen berispen daer op kreunen; maer ongemerkt laten voorby gaen: dewijl daer meê veeltijts meer dan met tegen blaffen te winnen is.

Ik zal dan deze *Bloemhof* in de bewaring uwer handen bevelen, die'er mogen doorbladeren, als u uw huyshouding aêmtocht geeft, daer ik hoor dat U E. zo yverig in is, desgelijx in 't believen van haer Egemael, dat ik'er met verwondering afgehoort heb, dat is van te doen dat hem behaegt, en te laten dat hem tegen staet. Zeker hy mogt van u wel zeggen, 't geen Plinius wel eer van zijn vrouw zeyde:

Zy heeft my lief, dat blijk geeft van haer eerbaerheden,

Zy kan uit liefde tot my de gansche dag besteden

In letteroeffening; zy leest mijn boekjens niet

Alleen, maer leert'er ook van buyten. Wat verdriet,

En wat bekommernis, heeft zy, als ik de zaken

Van d'een of d'aer bepleyt? wat blijdschap, wat vermaken,

Schept zy als 't is gedaen? zy zent strax iemant uit,

Die

Die haer de boodſchap brengt, wat vonnis, wat beſluit
De rechter heeft gevelt, en hoe ik door mijn reden
D'omſtaenders heb behaegt : zy zingt mijn veerſſen mede ,
En ſpeelt 'er op de luyt, niet door een meester, die
Haer leert ; maer door de liefd', de beſte meester ; wie
Zou zulk een ziel op d'aerd voor hem geen hemel houden ?
Wel aen dan Hemel van uw Egemaal , ontfang dit
toegezondene , van my , die geen minder luſt heb,
om by gelegenheit eenige uren van de kunſt , en de
luſt van die, met u te kouten, als ik heb om te zijn, en
altijt met U E. believeu te blijven,

Begaefde Ziel ,

In Schoonhoven, den
28 van Auguſtus, 1647.

Uw E. toegenegene vriendinne

M A R I A H E Y N S.

DOORLUCHTIGE VOORBEELDEN;

Daer in

Door ware, vreemde en deftige geschiedenissen, leeringen en eygenschappen, alles dat de mensch tot nut en vermaek verstreken kan, te bemerken is.

HET EERSTE HOOFSTUK.

Hoe noodzakelijk de kuysheyt zy. Aerdige reden van de Philosoph Bias., over 't aenroepen der Goden. Hoe men zich in voor- en tegenspoet daer in behoort te dragen. Plinius gevoelen daer van. Orde der oude Heydenen in hun Godsdienst. Wat'er Demostenes van docht. Schijnheylige list der tovenaers. Enige Christelijke denkwaerdigheden over de zuiverheyt des gemoets. Zacharias Heyns zinnebeeld op de Zonnebloem. Christus woorden in Iohannes Euangeli. Schoone gelykenis van Chrysostomus. Reedenen dat der verdrukten gebeden krachtig zijn.

 Cicero zegt; dat men kuysch tot God komen; en hem vreezen moet, zo men van hem niet wil gestraft worden: daer by; dat de goddeloze zo verwaent niet moet zijn, dat hy der goden toorn met giften denk te stillen. De Heydenen, geen zekere kennis der waerheyt hebbende, waren nochtans van gevoelen, dat der godlozen gebeden God meer tot wrake tergden, dan tot hulpe bewoogen. Bias van Prienen, een der

zeven wijzen van Grieken, tuugt dit : Hy, in een ſchip varende, daer enige overgeve guyten in waren, die, in een geweldige ſtorm, hun Goden om hulp aenriepen, zeyde; *Zwijgt ſtil, op dat de Goden niet vernemen, dat gy hier zijt.* Daerom pleeg een Oude te zeggen; *dat men in tijde van voorſpoet der Goden gunſt moeſt zien te verwerven, op dat men hen, in tijd van tegenspoed, te vrymoediger mogt aenroepen.* 't Schijnt dat Plinius daer op gezien heeft, toen hy zeyde : *dat alle dingen beter gelukken, als zyuyt zuivere en vrome handen voortkomen.* Daer aen blijkt dat d'oude Heydenen voor vaſt hielden, dat de Goden, in d'offerings van de quaden, geen behagen hadden; en daerom wilden zy dat de vrouwen, die tot bewaring van hun Godshuyzen geſtelt waren, zich ten minſte negen dagen en nachten van allerhande beſmettingen moeſten onthouden. De Prieſters van Cybele ontmanden zich zelve met een ſcherpſnijdende ſteen, om kuysch te leven. t'Athenen dronken zy dulle kervel, om hun luſt tot vrouwen te bluffen, en hun beveſtighe Religieuſen ſliepen op bladeren, die hun hitte verkoelen konden. Te recht ſchrijft de Voorspraek Demosthenes van d'Aerdprieſters, en Opſienders der Ceremonien dus : *Ik hou dat een Prieſter, die hem begeeft tot de verhandeling der H. zaken, en tot het geen, dat der Goden dienſt betreft, kuysch en onthoudende moet wezen, niet alleen zekere dagen lang, maer ook de gantſche loop zijns levens, en hem van alle bezoedelingen ſpenen.* Zodanige en andere leeringen verſtoont Noë de Comte Venetiaen, in zijn Mythologie, deſtig en wijtlopig. De Zwartekonſtenaers, om de geringe verſtanden, onder ſchijn van kuyscheyt en Godzaligheyt beter te verſtrikken, vertonen, dat de Geeſten d'onbevleete meysjes en knechjes lief hebben; en enige van hen, door middel van een ſpiegel of glazen fiole, vol waters, een onbekende dief willende ontdekken, nemen zodanige onbeſmette, om deze gedaente, die een bezoedelde perſoon niet zien kan, te beſchouwen. Om dat, zo lang als Venus, die de vleesſchelijke wel-luſt betekent, daer by is, verhindert wort, dat men de Geeſten ziet. Elius van Sparten ſchrijft, dat de Keyzer Didius Julianus in zul-

ke bedriegeryen vermaek schiep. Bodijn verhaelt, dat 'er, in zijn tijd, te Toulouze zeker Portegijzer was, die op de nagel van een jong knechje verborgen dingen aanwees. Maer laet ons die beuzelingen varen laten, en wat beters vertoonen. Zo de Heydenen de zuivere gebeden zo gewichtig achtten, wat behooren dan de Christenen te doen, die met de kennis des waren Gods begaeft, en uyt zijn woort verzekert zijn, dat hy begeert, dat men hem zuiver en heylig aenbid, en dat zodanige gebeden kracht hebben. Lactantius zegt, *zo iemand voor God met een besmet geweten verschijnt, gedenk de dreygingen van hem, die 't verborgene der herten ziet, en gedurig der zonden wyant is, die de gerechtigheyt en trouw bemint, vereyscht en gebied.* Hoe zou een quaed geweten, of een ongevest gebed voor hem bestaen kunnen? Deze elendige menschen begrijpen hun misdaden niet, of hoe grouwelijk haer afgod is, dewijl zy, met allerleye boosheden behangen zijnde, durven bidden, en menen een heylige offerhande gedaen te hebben. Zy waren van buyten met water begooten, even of dat d'onreyne begeerlijkheden der herten kon afwasschen. Maer 't is beter de ziel te zuiveren; want die dat doet, al is 't lichaem t'eenemael vuyl, is reyn genoeg, dewijl wy daer door in onz' gemoed een hemelsche vreugde gevoelen. De veersen van Zacharias Heyns op het zinnebeeld van de Zonnebloem, voegen hier met 'et zelfde niet kwalijk.

*Die de medoogenthey, de trekking en de kracht
Des zons en Zonnebloems wel te bemerken tracht,
En ziet de bloem zich naer de Zonne wenden, schikken,
En weer de Zonne haer vermaken en verquikken,
Moet denken dat de mensch moet stadig zijn bereyt
Te volgen 's levens Licht in zijn gerechtigheyt,*

*Op dat wy't endelijck als eygendom gebruyken,
En in de geest gelijk een Zonnebloem ontluyken.*

Ik ben, zegt onze Zaligmaker, in Johannes achtste capittel, het licht der werelt, die my navolgt, zal niet in't duyster wandelen; maer het licht des levens hebben.

De brief van Konstantijn de Groot aen Saporess, Koning van Persen, dient niet vergeten, daer in, onder andere schone vermanin-

maningen, deze woorden staen : *God begeert van de mensch niet anders dan een reyn herte, en een geest, die van alle zonden gezuyvert is* : met deze schael overweegt hy de werken der Godzaligheyt en deugt. Bernardus heeft de zelve gedachten gehad : *wy geloven*, zegt hy, *dat d'Engelen de genen, die zy de handen zuiver en ongeveinst zien opheffen, bystaen*. Tot een besluyt stelt Chrysoftomus een denkwaardige gelijkenis, die hier plaets verdient; 't aenzicht der ziele, zegt hy, *is 't geweten*; want gelijk een schoon aengezicht den genen, die het ziet, aengenaem is, zo is ook een reyn geweten voor des Heeren oogen schoon. De zelve heeft daer op gezien, als hy de genen, die d'armen veroverlasten, vertoonden : *Gy hebt wel de macht, maer zy hebben sterker wapenen, te weten haer zuchten, weenen, en lydzzaamheyt, daer mede zy des Hemels hulpe tot haer trekken*. Zodanige wapenen booren de huizen door, werpen haer vastigheden om, keeren de steden 't onderste boven, en overstulpen alle volken des Aerdryks. Zulk een zorge draegt de Heere voor de genen, die overlast lijden; dies zijn de klagten der verongelykte personen, sterke en machti-
ge wapenen.

H E T I I. H O O F T S T V C K.

Dat de gemene Staet door geleertheit staende blijft, wort door d'adelijke spreuk op Cefars beelt uytgebeelt. Servius Tullius wet daer van. Keyzer Iustinianus bevestigt die. Guicciardijns verwijt aen de Francoysen, datze haer winningen te licht weer verliezen. Keyzer Augustus verwondering over 't zelve van Alexander de Groot. Antigonus aerdtige gelijkenis van Pyrrhus by een tuijscher. Scipioos gebet. Salustius leering van Heerschappy. Agesilaus wijze antwoord op een edele vraag. Wijze der Turkse Sultans als zy naer hun godsdienst gaen. Zinrijk opschrift op Pallas beelt.

I Vlius Cefar staet, in d'adelijke Spreuken van Gabriel Symeon, op de wereltkloot afgebeelt, met een boek in de slinker, en

een zwaert in de rechte hant, met dit opschrift: *Ex utroque Caesar*, dat is, *Keyzer door 't een en 't ander*. Dat zeggen wil, dat Cesar 't rijk door wapenen en geleertheit verkregen en bewaert had. Want 't is niet genoeg dat men landen verovert, maer men moet de veroverde ook zien te bewaren. Servius Tullius, zeste Koning der Romeynen, mackte op dit oogmerk een wet: *dat de gemeyne staet niet min door wijze raden, en beleyt van vrede, als door wapenen en krijgsservarenheyt steunt*. De Keyser Justinianus lette daer ook op, want hy zegt in 't begin zijner onderwijzingen van de burgerlijke Rechten: *dat de Keyzerlijke Majesteit niet alleen met krijgswetenschap verciert, maer ook met wetten, om zo wel in tijd van oorlog als vrede behoorlijk te heerschen, voorzien moet zijn*. Daer blijkt klaerlijk uyt dat d'oude Vorsten bekommert waren, om 't geen, dat zy met grote voorzichtigheyt en moeite verkregen hadden, wijsfelijk te bewaren. Daerom beschuldigt Guicciardini, een wijs Historischrijver onder de nieuwe, bedektelijk de Francoysen met onvoorzichtigheyt, die hun grenzen door wapenen lichtelijk uytbreiden, en 't geen, dat zy gewonnen hebben, qualijk bewaren konnen; zonder te bemerken dat een land, daer 't zo meê gaet, haer schadelijk en ten lesten verderffelijk is. Dat wist Keyzer Augustus wel, die, de tochten van Alexander de Groot in Oosten gelezen hebbende, zich verwonderde, zo men zegt, dat hy 't eene lant by 't ander denkende te veroveren, niet op de middelen, van die wel te bewaren, docht. Justinus zegt even zo veel van Pyrrhus, Koning van Albanien: want waer hy quam, daer kon niemant hem tegenstaen; maer zo zeer als hy een gelukkige winnaer geacht wiert, zo ongelukkigen bezitter achtte men hem weer, als of hy maer vermaeck schiep, 't eene lant by 't ander te winnen, en daer na weer te verliezen. Daerom geleek Antigonus hem by een tuijscher, die, op hope van gewin, zijn eygen goet verquist, zonder hem, met 'et gene dat hy wint, te konnen genoegen; maer altijt naer het gene, dat een ander heeft, staet, en dikwils, om daer toe te komen, al dat hy te vooren gewonnen heeft, verliest. Scipio Censor, dat is tucht-

mee-

meester , zijnde , bad , als hy , naer 's lands wijze , een openbaer gebed zou doen , in plaets van te zeggen , o Goden , vermeerder het rijk , *houd het staende , het is alrede groot genoeg ; laet ons te vrede zijn , dat 'et stant houde*. Daer op zag Sallustius , door dit zeggen , *dat een Heerschappy door de zelve middelen , daer men die door verkrijgt , makkelyk bewaert wort*. Met Cefars spreuk , komt Homerus veerske zeer wel over een , dat Alexander gemeenlyk in de mond had , en ook Francois d'eerste niet qualijk aenstont , als 't blijkt aen de merken van zijn drukker Robertus Stephanò in de schone grieksche boeken , die hy in 't licht gegeven heeft , daer dit veerske naer Homerus zin bystaet , dat in de persoon van Agememnon begeert dat een Koning zy

*Wijs in raden ,
Klock in daden .*

Agésilas , die grote Koning van Sparte , eens gevraegt zijnde , welke van beyde deugden hem de waerdigste docht , klokkeheit of gerechtigheyt , antwoorde wijsfelyk , dat de klokkeheit zonder gerechtigheyt van 'er luyfter berooft is . 't Is ook een wijze onder de Turcken , als hun Sultan in zijn Mòske of kapelle gaet , om zijn godsdienst te plègen , dat de Talisman , of tempelbewaerder , hem te gemoet komt , en met luyder stemmen vermaent , dat hy gedenk , dat het Keyzerrijk , dat door gerechtigheyt en dapperheyt verkregen is , niet anders dan door de zelve wapenen bewaert en beschermt kan worden . Daer uyt ziet men , tot ons groot nadeel , zegt de Heer van Bosbeke , in zijn vertoog van de Turcken te beoorlogen , dat die vyant der Christenen zo streng en wakker is , in zijn wetten t'onderhouden , en 't geen , dat hy gewonnen heeft , te bewaren , dat hy hem nooyt uyt zijn veroverde plaetsen laet drijven : zo dat men qualijk zeggen kan , of zijn yver om te winnen grooter , dan zijn magt om te bewaren , is .

Tot een besluyt zullen wy 't oud Opschrift niet vergeten , dat Petrus Victorius , een edel persoon , zegt uyt Spanje gebracht te zijn , door Augustijn Neruche , in 't wederkeeren van zijn reyze ; het luyd , verduyft zijnde , dus :

Aen

Aen Pallas d'overwinster.

Hier versloeg Cato d'overige benden der vyanden, en steld'er een konstig geboude kapel, en een Pallas van metael. Tder zy dan gehoorzaam, en wete dat het rijk des Raeds en volx van Rome door de voorzichtigheit der goden, en dapperheit der soldaten beheerst, en bewaert wort.

H E T I I I. H O O F T S T V K.

Dat 'et lasteren op doden qualijk gedaen is. Chilons zeggen daer op, en Platoos gelijkenis. Pausanias deftige antwoord op 't onbillik voorstellen van eenen, dat hy zijn vyants dode lichaem zou doen hangen. Denkwaerdig verhael van Suidas van de worstelaer Nicons beelt. Bevallijke antwoord van Plancus. Sylla om 't mishandelen der doden bestraft en gescholten. Histori van de schone Agnes.

WY hebben gemeenlijk in de mond, en 't waer te wenschen, dat wy 't met 'er daad betoonden, *dat men van de doode en afwezende niet qualijk moet spreken.* D'outheit nam'er naau acht op. De spreuk van Platoos zegelring drukt'er de zin van uit: *'t is gemakkelijker de gene, die rust, gaende te maken, dan die gene, die onstelt is, te stillen.*

Chilon van Lacedemonien zegt, *spreekt van de gestorvene niet qualijk; maer acht hem gelukzalig.* Den man met eeren kan hem niet zwaerder vergripen, dan als hy de gene, die zich niet verantwoorden kan, lastert; mits het zo schandig is dat men op dooden schelt, of men tegens zijn eygen schaduw vocht. Voegen wy hier Platoos zeggen by: *dunkt het u geen schande, vuyligheit, mishandeling en kleinbertigheit te zijn, dat men de doode uitschud, en zijn lichaem voor vyant houd, daer de gene, die tegenstant bood, vertrokken is, en de gene, die hy bevocht, alleen laet?* gelijken zulke de honden niet, die in de steen bijten, en de gene, die hem geworpen heeft, voorby loopen? Wat my belangt, ik zie'er geen onderscheit in.

Pau-

Pausanias, Koning van Sparte, hiel 't daer meê; want hy, Mardonius, veltheer des Konings van Persen neergeleyt hebbende, wiert van Lampon, een der voornaemste van 't eylant Egina gearaden, dat hy zijn vyants lichaem op zou hangen; om hem met de zelve maet te meten, daer Mardonius, de Koning Leonidas meê gemeten had: maer Pausanias antwoorde; ik hou uw gunst en voorzichtigheyt in grote waerde: maer uw oordeel wijkt van de billikheyt; want ik zou, zo ik uw raet volgde, my zelve en 't vaderlant verkorten: 't Is een daed die in de wreedste zelf niet toe te staen is. 't Geen dat Suidas van 't beelt van de worstelaer Nicon verhaelt, is denkwaerdig: Een afgunstig mensch de haet, die hy Nicon in zijn leven toegedragen had, na zijn overlijden, toom gevende, nam een stok en wierp die op 't beelt van dezen worstelaer, als om zijn gedachtenis spijt te doen: 't beelt terwijl, zo men zeggen mag, Nicon wreken willende, viel van de plaets, daer 't op gestelt was, recht op dien stokwerper, dat hy neêrstorte. Plancus beantwoorde zeker een zeer bevallijk, die hem zeyde, dat Aſinius Pollio eenige Oratien beschreef, die niet dan na Plancus dood in 't licht zouden komen, op dat hy daer niet op antwoorden zou. *De geesten worstelen met de doden.* Men bestraft Sylla te recht, schrijft Plinius, die niet te vreden zijnde met zijn vyanden 't grootste leet, dat hy kon in 't leven gedaen te hebben, daerenboven beval, dat men haer gebeenten uyt de graven zou nemen, en in de vloet werpen, gelijk hy 't dode lichaem van Marius dede; dat d'oorzaak was dat hy in 't leste van zijn leyen begeerde, dat men zijn lichaem tot affchen zou verbranden, op dat zijn vyanden hem niet even zo handelen zouden. Tot besluyt zal ik de denkwaerdige daed van Lowijs d'elfde verhalen, die begeerde dat de gestorvenen in haer geheel zouden blijven, zonder wrack te zoeken, hoedanig ook haer leven geweest had. De vader van Lowijs had met de schoone Agnes zeer gemeynzaam geleefd. Zy begeerde in de kerk van 't Kasteel van Loches begraven te worden, en, tot dien eynde een jaerlijkse vaste rente stellende, liet haer graf in 't midden

van 't koor oprechten. Lowijs, niet lang daer na daer komende, vragde wie in dat graf lag. Een priester zeyde, dat 'et de schoone Agnes was, en voegd 'er noch by : Heer, wy zouden dit graf, om dat 'et ons in de weeg is , geren in enige Kapel verzetten. 't Geen, dat gy begeert, zey de Koning, is onredelijk; want hoewel deze vrou my in haer leven dapper tegen geweest is , zo zal ik nochtans haer graf noch haer wetten veroverlasten. Wijders denk ik niet dat gy haer lichaem, zonder merkelijke vergelding, in zulk een verheve plaetse gestelt hebt. Houd d'overledene, uw weldoenster, 't geen, dat gy haer in haer leven belooft hebt , en ziet wel toe, dat gy 'er niet van daer, in een andere plaetse, draegt; en op dat gy te meer verplicht zijt; om voor haer te bidden, schenk ik u noch zes duyzent gulden. Hy liet die som tellen, en bestelde dat zy op eeuwige rente tot nut van de kerk geleyt wiert. De zelve Schrijver verhaelt, neffens Ian Chartier, een oud historischrijver, dat Karel de zevende, vader van Lowijs d'elfde, Harfleur belegerende, om d'Engelse daer uyt te drijven, in d'Abdy van Gemet zich huysveste, daer de schoone Agnes quam, om de Koning van 't verraet, dat enige tegen hem voorgenomen hadden, te verwittigen. En voegt daer by, dat 'er de roep ging, dat Karel met haer verkeerde, en een dochter by haer gehad had, die enige dagen daer na storf. Hoewel Karel vast ontkende, dat hy 'er de vader af was, maekte Agnes, die in d'Abdy van Gemet overleed, evenwel hen by testament sestig duyzent kronen. Haer ingewant wiert daer begraven, het lichaem gebalsemt, en te Loches in d'aerde gelegd. Het was een vrou van aengename omme-gang, maer prachtig, en die in kostelijk gekleet te zijn, eer stelde; waer uit, om dat daer penningen toe van node waren, men meende dat Karel in die kosten verviel, om die vrou te genieten: en 't geen, dat deze mening versterkte, was dat Agnes verwanten in een oogenblik niet groote bedieningen voorzien wierden. De Heer van Haillan melt van de zelve Agnes, in 't leven van Karel de zevende; en Pontus Heuter, een Neerlandier, in de Histori der hertogen van Borgonje, schrijft dat, naer 't gemeen gerucht,

rucht, Agnes zeer vurig van Karel bemint, door listen van de Dolfijn, navolger van Karel, die men naderhant Lowijs d'elfde noemde, uyt de werelt gezonden wiert.

HET IV. HOOFSTVCK.

D'eer, voedster der wetenschappen. Veersen van de Poeet Claudiaen, op de beloning daer van. Miltheyt des Konings Lowijs d'elfde aen zijn Geneesmeester: van Koning Karels de negende, tegens Alberti Goudi. D'overtreffelijckheyt der mildigheyt in Alexander de Groot aen Aristoteles, zijn milde aanbieding aen Xenocrates, die'er weygert, en aen Diogenes, die'er geen werk afmaekt. Apelles beloning voor een schildery van hem. Die van Octavia aen Virgilius voor zijn veersen over Marcellus dood. Diergelijcke mildigheyt, door die van Candien aen Homerus bewezen, van Lyzander aen Antilochus, Keizer Severus aen Oppianes. Deftige wetenschap van Geneesmeesters onder andere van Erasistratus, die een geheym ondeckte, daer een wonderlijke zelfs verwinning van Seleucus uytvolgt. Denkwaerdig opschrift op een marmersteen.

Zeer wel zeyde d'outheyt, dat d'eer de wetenschappen onderhout, en de Historien tuygen, dat wel eer d'uytnemendste personen zich neerstig tot d'oeffening der milde wetenschappen begaven, en dat meer is, de meesters daer in, in grote waarde hielden, en beloonden. Daerom is niet te verwonderen dat de wetenschappen in hun tijd zo dapper bloeyden, en wy nu noch op veelerleye wijzen de vruchten daer af genieten. De zoe-
te en gematigde lucht maakt de boomen vruchtbaer, zo groejen ook de geesten en konsten, door minnelijk onthael, eer en beleefde erkentenis, daerze in tegendeel door nijd, gierigheyt en strenge verachtingen der Grooten verkouden, en vergaen. Wie

is'er die zich niet gewilliger aen d'arbeyt begeeft, a's hy'er enig loon van ontfangt, of verwacht? De Pöet Claudiaen zegt:

Brave geesten worden wakker

Door het loon, gelijk een akker

Lustig groent, en weelig bloeyt,

Die met regen wort besproeyt.

Ik heb my menigmael over de miltheyt van Koning Lowijs d'elfde verwondert, die, by onzer vaderen gedachtenisse, zijn Genesmeester alle maenden tien duyzent kroonen plagt te geven; in voegen dat de meester in vijf maenden vierenvijftig duyzent kronen ontfing, zegt Philippus Commineus. Hy gaf daer en boven 't Bisdom van Amiens aen zijn neve, en verzorgden zijn vrienden met ampten. Maer iemant zou mogen vragen, of men zodanig geven, miltheyt mag noemen, dat uyt geen vrye wil, maer vreeze, komt: want de zelve Schrijver zegt, dat de Koning die meester dapper ontzag, en dikwils over zijn strengheyt aen zijn byzonderste vrienden klaegde. Hy had de Koning wijs gemaakt, dat hy, zo hy uyt 'et hof vertrok, of daer uyt gedreven wiert, door 't missen van zijn genesmiddelen, niet lang zou leven.

Wy lezen ook van Koning Karel de negende, dat hy tegen yderéeneen milt Prince was, zonderling tegen Albertus Goudi, zone van een lombaert, die hy zo veel goets deê, dat hy, boven de grootē staten, daer hy hem toe verhief, in vijf jaer zes hondert duyzent kroonen in baren gelde, uyt des konings inkomsten, ontfing. Ik weet niet of ik zulk een oneyndig geschenk mildigheyt behoor te noemen; om dat de gene die dit verhaelt van Albertus geen tuygenis van enige treffelijke dienst geeft, anders dan dat hy de Koning by de naem Gods leerde zweeren. De miltheyt der oude Princen overtreft die van de nieuwe verre. Onder andere vloeyde Alexander de Groot van miltheyt tegen de Geleerden; want de Historischrijvers zeggen dat hy Aristoteles, beneffens alle nodige middelen, om de nature der dieren te beschrijven, met acht hondert talenten vereerde, dat de waerde

van vier hondert rachtig duizent kronen is. De zelve zond noch door zijn gezanten de Philosoof Xenocratus vijftig talenten, die dartig duyzent kronen waert zijn. Maer de Philosoof, om dat hy zo veel niet van node had, die weygerende, zo zeyde Alexander tot zijn Gezanten; hoe! heeft Xenocratus geen vrienden, die hy goet mag doen? Zo voer hy met de drollige Dioge-

nes, die hy, hem eens daer hy in zijn tön zat bezoekende, aanbod te eyschen al dat hy begeerde, waer op Diogenes uyt-
 B 3 schoot,

schoot , wie van onz' beyde heeft meer van node , ik die niet meer , dan ik heb , begeer ; of gy , die , met uw vaders rijk niet ver- noegt , u in zo groot een gevaer stelt , om wijder te gebieden : ja zo , dat het schijnt , dat de gantsche werlt uw begeerte niet ver- zadigen kan. Daerenboven , beneemt gy my , dat gy my niet ge- ven kont , te weten , het schijnsel der zonne.

Men leeft dat de geneesmeester Teombrotus sestig duyzent kronen ontving , om dat hy de koning Antiochus van zeker ziek- te genezen had. De konstige schilder Apelles ontving tachtig duyzent kronen voor een tafereel , daer hy Alexander de Groot op geschildert had. Servius schrijft , dat de Poet Virgilius , ter begeerte van Octavia , Augustus zuster , en moeder van Marcel- lus , die van zijn oom geadopteert , dat is , tot een zoon aenge- nomen was , en in zijn achtiende jaer van zekere ziekte storf , voor de Keizer , in Octaviaes byzijn , het tweede , vierde , en in- zonderheyt het zeste boek van Eneas las , en dat de moeder , toen zy in 't leste van dit zeste boek de veersën hoorde , daer hy de rou over Marcellus dood beschrijft , *heu miserande puer si qua fa- ta aspera rumpas , Tu Marcellus eris , &c.* van haer zelve viel ; en , naaulix weer verkomen , Virgilius verboot voort te varen , en hem voor yder veers , dat hy gelezen had , tot 21 toe , tien sester- tien deê betalen , dat meer dan vijf duyzent kroonen bedraegt. Mis- schien dat Octavia 't voorbeeld van die van Candien wilde vol- gen , die Homerus duyzent stukken zilvers tot vergelding zijner arbeit in d'Hiade en Odysee schonken , en bestelden , dat zulx openbaer op een pylaer zou gehouwen worden. Ook is denk- waerdig dat de Poët Cheriles voor zo veel veersën , als hy mack- te , zo veel Staters gout ontving. Men roemt ook de miltheit van Lyzander , die de Poët Antiochus voor zekere veersën een hoet vol gout gaf. Sedert gaf de Keyzer Severus aen Oppianus , die een boek van de visschen gemaakt heeft , voor yder Griex veers een kroon. Men leeft ook dat Manlius Cornutius , Stadhouders van Aquitanie , met een lelijke kaligheyt gequelt , en endlijk daer van genezen zijnde , zijn meester vier duyzent kronen vereerde.

Laet

Laet ons , zonder meer van d'oude te zeggen , nieuwe voorbeelden vertoonen. Zeker Tadeus, geneesmeester van Florensen, kreeg zulk een achting, dat hy, om zijn konst te plegen, uyt de stat gaende, alle dage vijftig kronen won, en van de Paus, Honorius de vierde, ontboden zijnde, 's daegs hondert kreeg : zo dat hy, weer van Rome komende, tien duyzent kroonen mede brocht. Petrus d'Apone, geneesmeester van Padua, ging nooit uyt Bolonje, om een zieke te bezoeken, of kreeg vijftig kronen 's daegs. Zeker Paus, te zijnen tijde ziek geworden, kon hem niet krijgen, of moest hem vier hondert ducaten 's daegs geven. Erasistrates oud en ervaren meester, had diergelijk geluk: want Antiochus op zijn schoonmoeder dapper verliefte zijnde, zo ondeckte Erasistrates, met hem de pols te tasten, deze ziekte. Toen zeyde hy tot Seleucus, uw zoon is doot. Hoe, zeyde Seleucus? om dat, de meester daer weer op, hy van liefde sterft, die hy mijn vrouwe draegt. Ben ik dan, zeyde Seleucus, zo weynig van u geacht, dat gy mijn Zoon 't geen, dat hy begeert, weygert? Maer, sprak de meester, zoud gy op zulker wijze eens anders begeerlijkheyt wel te gemoet komen? Of God gawe, zeyde Seleucus, dat mijn zoons genegenheyt veranderde, en hy op mijn lieve Stratonice verliefde. Doe zeyde Erasistrates, gy zijt zijn vader, en kont hem genezen; invoegen dat Seleucus zijn vrou aen Antiochus gaf, en Erasistrates sestig duizent kronen. Hoewel Bodin deze Historie onder de hertstocht der liefde stelt, zo ziet men evenwel daer uit, hoe overdadig milt d'oude Princen tegen de geleerde luyden geweest zijn, daerom heb ikse ook in dit Hoofdstuk willen stellen. Endelijk voeg ik hier het denkwaerdig opschrift by, gevonden op een marmersteen, die men uyt d'aerde groef, ontrent een toren, dicht-by Trajanus markt, gelijk Marlianus in zijn plaetsbeschrijving van 't oude Romen verhaelt: *potentissima dos in Principe liberalitas & clementia*. Dat is: *de miltheit en zachtzinnigheyt zijn de krachtigste gaven, en verciersels van een Prins.*

HET V. HOOFSTUK.

Dat de landbou boven maten nut zy. Wat 'er Cicero en Cato van gezegt hebben. Geval van Scipio Nasica. Wet van Keyzer Frederik in 't belangen der boeren. Hoe Cyrus zich daer in droeg. Hoe vry de boeren onder d'Indianen leven. Hun zekerheyt in d'oorlog van Karel de vijfde en Francoys d'eerste. Belisarius zorg voor hen. Treffelijke spreuk van Nicephorus Gregorius. Homerus en Hesiodus achting van 't lantwerk. Merken der Majesteyt van de Koningen van Benna-motapa, in Ethiopien. Strenghe orde der Turken in de krijgstucht in 't keeren van moetwil. Een ruyter met zijn knecht om een kleyne oorzaak onder hen gestraft. De Duytschen van ongebondentheydt berispt. Wat de Turk van hen hout. Regels en afbeeldingen van krijgsorde. Symon de Vignoze straft zijn eygen zoon, die zijn gebod te buyten ging. Keyzer Aurelianus krijgsbrief.

WY hebben veel wetten en orderen, die de groote zorg ver-tonen, die eer de Princen en Statsheeren droegen, dat de boeren en lantluyden, zo wel in tijde van oorlog als vrede, verzekert en onbeschadigt mogten blijven. Zy wisten hoe veel 't gemene best daer aen gelegen was, dat de vruchten wel waergenomen, bewaert, en behoorlijk tot yders verlichting uytgedeelt wierden. Want gelijk een nieugeboren kint zonder zijn voesters melk leven noch groeyen kan, zo kan een volkrijke stat niet lang bestaen, ten zy dat zy haer inkomsten te lande rijkelijk verzamelt heeft. Dat wist Cicero wel, als hy zeyde, *dat van alle dingen, daer men vrucht af trekt, geen beter, voordelijker, aengenameer, en een eerlijk man betamelijker is, dan de lantbouvery.* En M. Cato zegt, dat als d'oude van iemand eerlijk wilden spreken, hem

hem een goet huysman en lantbouwer noemde. Daerom floegen de Tuchtmeesters die gene, die qualijk bouden , of hun land onbebout lieten leggen, in boete. Scipio Nasica zelfs, anders een treflijk persoon zijnde, naer 't Opzichterschap der godshuizen staende, wiert verworpen , om dat 'er een Jongeling neffens hem naer 't zelve ampt stont, die de hand, door lantbouwen, volcelts had , die hem vragde of hy op zijn handen ging. De Romeynen hadden gelijken inzicht , als zy instelden , dat men op 's lands kosten grote vaerden in Egipten , die uyt verscheyden gewesten in de Nijl liepen, zou graven, door welke middel men ongelooffelijke menigte kooren te water t' Alexandryen voerde, en van daer voorts ter zee tot Romen toe : en verkondigde op verbeurte van 't leven , dat men geen dijken van zodanige vaerden zou breken. De Vriezen , Hollanders en Zeeuwen hebben nu de zelve orde van de dijken, die tot beschutting en zekerheyt van 't gantsche lant dienen : want de loop der zee wort 'er door in toom gehouden. Ik zou van dit hoofstuk wel een Regiſter van 't lof des akkerwerks maken, daer ik voorgenomen had van de zekerheyt der bouluyden te spreken : ik zal dan tot mijn voornemen komen.

Men leeft onder andere een schone wet van Keyzer Frederik de tweede , van dezen inhoud : *De bouluyden , die in haer dorpen en aen haer arbeyt blijven, zullen overal zeker zijn, zo dat niemant zo stout zy, dat hy zodanige luyden aengrijp, of ergens in verkort, of dat men hem, anders doende , 't genomen viervout zal doen vergoeden , eerloos verklaren, en aen lichaem, naer vereysch van zaken, gestraft worden.* François van S. Nasare de la Rive, en René Choppin beschrijven andere vrydommen, die de lantluyden, tot het gemene best, vergunt zijn. Men vint daerenboven dies aengaende Keizerlijke instellingen op de Rijksdagen van Ausburg en Spier , gemaakt in 't jaer 1548, en 1570, zo ook in de burgerlijke Rechten tot Frankfort verkondigt 1577. De grote Cyrus, ten oorlog trekkende , liet afroepen : dat men de lantluyden zou verschoonen : zo de de machtige Koning Xerxes, toen hy de Grieken bevocht; *Artaba-*

nus, zeyde hy, wy zullen tegen die, die wapenen voeren, en niet tegen de herders, die schapen hoeden, krijgen. Ammianus, in 't boek der geschiedenissen van Indien zegt dat 'er onder d'Indianen verboden was, de bouluyden gevangen te nemen, of in tijt van oorlog de landen af te loopen. Andere, zegt hy, bekriegen, en slaen elkan-
 ander doot, maer de boeren begeven zich stil tot lantbouwen, houthakken, mayen, en de wijn in te zamelen. Strabo zegt in zijn lantbeschrijving, *de boeren zijn vrome luyden, veel in getal, en de tweede staet onder d'Indianen. Zy, vry van ten oorlog te trekken, doen haer werk in zekerheit, wonen in geen steden, verhandelen geen gewichtige zaken, en bedienen geen groote ampten.* Ik heb van luyden, die 't gezien hebben, verstaen, dat in die lange oorlog, tusschen Keyzer Karel de vijfde, en Fransoys d'eerste, terwijl beyde de legers veel maenden gedurig in Piedmont krijgden, de lantluyden deze oude zekerheyt en gerustheyt genoten. Zonder deze krijgstucht, de wegen van de boeren gestopt en opgegraven zijnde, zouden de Toldaten van 'er zelfs, door gebrek van onderhout, verstroyen. Juliaen Gosselin beschrijft dit geleerdelijk in 't leven van Ferdinandus Gonzague, in 't Italiaens, een werk dat nut en waerdigh is gelezen te worden, door veel denkwae'dige zaken, en doorluchtige raetslagen, wijselijk ondekt, en die nergens zo ver-
 toont worden.

Belisarius, Justinianus uytnamekste krijgsoverste, was van 't zelfde gevoelen. Want Leonardus van Arezze, behalven Suidas, schrijft van hem, dat hy zo voor de boeren zorgde, dat hy, als zijn volk trok, of neêr sloeg, nooyt gedoogde dat de minste daer af le et geschiede. Door deze tuchtigheyt had hy dat voordeel, dat in geen stat eenige markt beter van leefstrocht, en dat beter koop, voorzien was, dan in zijn leger, daer men alles zonder ge-
 vaer toevoerde. 't Zelfde dede Totilas, Koning der Gotten, in d'oorlog van Italien tegens Belisarius. 't Is nodeloos, 't geen nu meest in d'oorlogen geschiet, te verhalen. Wie is 'er onder onze ruyters en voetknechten, die zonde maekt van zijn vrienden te beschadigen? Zy houden alles voor vyant of gewonnen lant.

lant. De Zwitfers hebben 't lof datze beter krijgstucht houden dan d'onze. 't Is ook geen wonder, dat onze oorlogen gemènelijk niet wel gelukken, en dat 'et in tegendeel onze vyanden, die eenige krijgstucht waarnemen, gelukt. Treffelijk zegt Nicephores Gregorius, *een leger, daer moctwil en geweld vooraentrekt, volgt neerlaeg en verderf achter*. Kort, Homerus en Hesiodus maekten meer werks van 't boutuyg, dan van de wapenen. 't Is ook onwaerschijnlijk dat die gene, die niet anders dan de vloek en tranen der armen, die zy alle overlast doen, medeslepen, in hun aenslaegen, voorspoet zouden hebben. Want de ploeg en de vooren zeggen de menschen geluk toe, daer de pieken en zwaerden niet anders dan doot en ongeluk dreygen. De Koningen van Benomotapa in Ethiopien, aen geene zijde van de kaep de bonne Esperance, van de zuydsee befloten, magtige Princen, eer de Portegijzen 't land ontdekten, hadden tot teken van Koningklijke Majesteyt, zegt Hieronimus Osorius, een kleyne spa met een yvore steel, en twee korte schichten: Zy vermaenden door de spa hun onderzaten d'aerde te bearbeyden, op datze door ledigheyt niet verwilderden, en zich door hongersnoot tot roven en straetschenden begaven: d'eene schicht betoonde dat zy van zins waren in hun landen 't recht te verdedigen, en d'ander dat zy hun vyanden weêrstant wilden bieden.

De Turken hebben dus lang de krijgstucht zorgvuldig onderhouden, welke voorzichtigheyt hen een steunfel voor de Christenen geweest is, dit tuygt 't geleerde boekje van Hubert Foliette van de grootte en aenwas des Turksen rijks. Als hun leger, dat gemenelijk groot is, door haer landen trekt, stellen zy voor eerst orde, dat 'er geen hoven of bezaeide akkers beschadigt mogen worden; en zo iemand zich in 't minst daer in te buiten gaet, 't zy uyt verzuyming of vermetelheyt, wort streng gestraft. Bartolomeus Georgevits geeft 'er ons, als een oogtuyge, een aenmerkelijk voorbeeld van, in zijn krijgstucht der Turken: *Hun oorlogstucht*, zegt hy, *is zo streng, dat een Soldaet, die iets poogt te stelen, zonder genade gestraft wort*. Daer zijn opzienders onder

haer, om dat de soldaten de kleine jongens, die broot, eyers, vruchten, haver en diergelijke behoeftigheden te koop dragen, geen hinder zouden doen. Deze en ook hun hooftmannen moeten toezien, dat niemant in de hoven en tuynen loop, daer 't leger voorby trekt; zy zelf zouden daer in, zonder des eygenaers wil, geen vrucht durven plukken, op straffe van den hals. Als ik, zegt hy voorder, in 't Turkse leger was, dat tegens de Persen trok, zag ik een ruyter en zijn knecht onthoofden, en zelf het paert de hals affmijten, om dat de meester en de knecht het peert ongetoomt in een boers weyde lieten gaen. 't Zelve zegt ook Melchior Serdlitz, een edelman en eervaren krijger, die daer by onze Soldaten treffelijk van haer ongebondenheyt berispt. Hier voegt, niet om het Duytsche volk te lasteren, die in klokkeheyt van krijgzsaken geen andere wijken, maer om de vermetelheyt der Turken te meer t'ondekken, 't geen dat Ian Aventijn, een wijs Historischrijver nagelaten heeft: Die van Rhodes, zegt hy, schreven eens aen Keyzer Frederik den derde, en aen de Keurvorsten, dat de Turk, door zijn veltoversten geraden zijnde, geen oorlog tegens de Kristenen, voornamelijk de Duytschen, zou aennemen, antwoorde, dat hy de wapenen der Kristenen niet vreesde, veel min die der Duytschen, en dat om vier redenen: d'eerste, dat zy niet eendrachtig onder malkander waren, en zo zwaerlijk te vereenigen, als de vijf vingers van de hant in een te brengen. De tweede, dat zy geen arbeyt konden verdragen, en de Duytschen onder andere maer zuipzakken waren, en haer oversten meer werks van grote pluymen, dan van goede wapenen maekten. De derde, dat al haer zaken maer by geval, en naer de gis, zonder raet en orde, beleyt wierden. De leste, dat zy op geen wetten of onderrechting pasten, en zulke, die 't verdienden, niet beloonden, de schuldige ongestraft lieten, en zulke, die gena behoorden te hebben, streng handelden. Zulke en diergelijke redenen worden de Kristenen bitterlijk verweten, in 't krijgsvertoog van Assan Bassa, zone van den Barbarosse, door Hubert Foliette beschreven, daer in de Bassa de zijne raet,

raet , de vloot der verenigde Christenen , bestaende in een leger van volk , dat de Koning van Spanje , en de Venetianen by een gebracht hadden , slag te leveren : maer de Turken wierden in die slag t'eenemaal ontdaen , en doe zag men dat de magt dier wrede menschen niet onverwinnelijk was , en dat niet hun sterkte , maer onze traegheyt oorzaak is , dat de Christenen hen ontzien , die , in steê van hun wapenen tegen dien algemeynen vyant te gebruyken , de zelve schandelijk tegen malkander misbruyken , dat d'oorzaak is , dat zy door gedurige nederlagen verzwakken , en die gezworen vyanden des Christelijken naems dagelijx sterker worden.

Om niet verder van onz' voornemen te wijken , Franciscus Patritius wijst de kracht der krijgsorde , in twee regelen , aen , zeggende , dat al de magt der legers , in d' orde , 't getal , of in de kloekheyt der Soldaten bestaet . Poliphilus schildert al dit onder heylige verborgen letteren af , en vertoont een man , die vol gedachten en met alle krijgsmustingen omheynt is , met een Serpent in de hant , en een Arent daer op , die met uytgestrekte vleugelen op 't anker van een schip zweeft ; en stelt 'er deze woorden by : *des oorlogs voorzichtigheyt , of orde , is een onbindlijke band van alle heerschappyen*. Dat wist Symon de Vignoze , Overste van de vloot van Genua , wel : Hy , de stat Sio verovert hebbende , liet met trompetten verkondigen , dat geen Soldaten in de wijngaerden en andere tuynen der ingezetenen zouden loopen . Zijn enige zoon , die meende , dat hy , om de liefde die zijn vader tot hem had , vryer en buyten gevaer was , liep onbedacht en willens in een wijngaert , dies hy , met enige bosschen druyven daer weêr uytkomende , aengetast wiert . De vader liet hem , met de druiven aen de hals gebonden , door de gantsche stat voeren , en daer na aen de hoeken der straten , by klaren dag , voor al de werelt geefselen . Een streng en onbeweeghelijk voorbeeld van een vaderlijk gemoed , dat de veltoversten leert , wat het gebieden zy , en onder die gene , die wapenen voeren , ontsag te maken . Keyzer Aurelianus krijgsbrief dient hier niet vergeten ; gelijk Fla-

vius Vopiskus die aentekent. Niemand beroof eens anders vee, niemand tast des landmans schapen aen, en neme enige druiven, en verrede geen greynen, of dring de luyden, oly, zout, of houd af; maer zy met 'er zijn te vrede: dat zijn roof van de vyanden, en niet van de tranen der onderzaten en vrienden zy: dat hy zijn wapenen klaer hou: een welpassend harnas en sterke hozen heb: dat de nieuwe kolders met d'oude, die hy niet meer kan dragen, gevoert zijn: dat hy zijn paert wel haven, op dat 'er in goede doen zy: dat hy enig groot vee genomen hebbende, het niet verkope, maer zijn lastmuyt wel voere: dat d'eene soldaet d'ander als een knecht helpe. Dat de heelmeeesters de kranken heelen, en verbinden, zonder iets te begeeren. Dat de Soldaten de waerzeggers gants niet geven, zich eerlyk dragen daer zy 't huys leggen, en dat de krakeel- en beroertemakers gestraft worden.

HET VI. HOOFSTUK.

Schoone aenmerkingen van leengoederen. Op wat wijze de Grave van Nole zijn leenëed aen koning Ferdinandus deed. Wat'er Tacitus van verbaelt. De Scytse wijze daer in. Hoeze de Duitschen gebruyken: de koning van Iberien zijn oom daer door bedroog, en van kant hielp. Wijze van prints verbont der gene van 't eyland Palmes met de vreemdelingen. Hoedanigh de Hertogh van Savoyen, om zijn leen- eed te doen, voor Keyser Otto verscheen.

DE Rechtsgeleerden handelen zeer wijtlopigh van de leengoederen, maer met verscheide gevoelen. Zy komen daer in over een; dat men die erven, die d'onderdaen meer dan d'andere goederen verbinden, leenen noemt. 't Gemeynste gevoelen brengt mede, dat daer drie dingen in vereyscht worden. Eerst dat d'onderdaen trouwigheyt zweer, zonder iemand anders trouwigheyt voor te houden. Ten tweede, dat 'et beschreven moet zijn, dat 'et goet een leen is. Ten derde, dat d'onderdaen

voor

voor al zijn persoon zijner heeren macht onderwerp , en volgens dien al zijn onerffelijke goederen. Nu mijn voornemen niet zijnde, om wijtlopig van deze stof te handelen , zo acht ik niettemin nut te zijn , op dat men te beter versta , wat leengoet is, 't geen, dat Jovianus Pontanus, een geloofwaerdig schrijver, van d'eed eener leenpersoon schrijft , te verhaelen. Hy, van de Grave van Nole sprekende , die te Napels quam , om Koning Ferdinandus dezen eed te doen, zegt dus : De Koning zit in 't midden van een grote zael op een hoogverheve stoel. De groote Heeren des Rijks en de voornaemste van zijn hof zitten rondom hem. Een menigte eedelluyden staen 'er , yder naer zijn staet , op 'er voeten , en aen des Konings voeten ter rechter zijden legt een Secretaris van den staet op zijn knie , en aen de linker zijde een Bisschop , die 't Euangely boek , dat tegen des Konings borst rust , open houd. Die gene , die d'eed doet , legt tusschen hun beyde, op zijn kniejen, en beyde zijn handen op dat zelve open boek. De Secretaris spreekt de woorden , die d'onderdaen, van woort tot woort, nazegt. De Grave knielde voor de Koning , leyde zijn handen plat op 't boek , en de Secretaris sprak de volgende woorden , die de Grave hem nazeyde : *ik, Vrsus van de Vrsins , Grave van Nole en van Atripalde, Heere van Ascoli , van Laure en van Fiorin , van hare landen en aenkleven van dien, van haer burgers en ingezetene, beloven u Koning Ferdinandus, en uw kinderen , en navolgers in 't Rijk van Napels , voor mijn kinderen en navolgers in die steden , sloten , dorpen , landen , en aenkleven van dien, my toekomende, dat ik en de mijne u getrou zullen zijn, dat wy over al de geboden van u en d'uwe zullen gehoorzamen. Is 't dat ik verneem, of weet, dat men tegens u , of d'uwe raedslaegt, of lagen legt , dat ik se u zo wel als d'uwe zat ontdekken. Endelyk dat ik my in mijn ampt wel zal quijten en mijn onderdanen ook, en binnen en buyten onze palen, het geen ons geboden wort, doen, volgens de wet en natuur, die een getrou onderzaet aen zyn Koning verbinden. Daer op roep ik de goede almagtige God tot getuyge, dat ik ook met vasten eed op de heylige Euangelien , met mijn vol verstant en vrye wil bevestig. Hy , dit gezegt hebbende,*

licht

licht zijn handen van het boek. De Koning vatte daer op bey des Graven duymen, voegdeze by de zijne, en leydeze op 't Euangeli boek. Toen sprak de Grave weer na de Secretaris. *Ik stel en offer my zelve, hier staende, en verklaar dat ik een leenpersoon ben, met mijn kinderen en navolgers, van mijn Koning Ferdinandus, mijn Heer, en van zijn kinderen en navolgers.* Hy, dit zelfde tot driemaal zeggende, kustet 'elke reys des Konings duymen: de Koning kustte hem aen de mont, en liet hem, vrientschap bewezen hebbende, beleefdelyk wech gaen. Zodanig is de wijze van de Koning van Napels plicht te bewijzen, en zo dragen zich haer leenpersonen, leenmannen genoemd; mits de Koningen, met haer de duymen te houden, hen tot hun trou en gehoorzaamheyt verbinden.

D'oude Koningen gebruykten certijts onder zich, datze hun handen en duymen in een vlochten, als zy met malkander eenig naen verbont sloten. Kornelis Tacitus verhaelt 'er een voorbeeld af. *'t Is, zegt hy, de wijze der Koningen, als zy een verbont samen maken, datze hun rechte handen in een vlechten, en haer duymen dicht by een voegen en binden. Zy't bloet daer na in 't uytterste van de vingers ziende komen, prikkelen daer in, en d'eene zuigt des anders.* Zodanig verbont, als door dat bloet geheylicht, wort onverbreeklijk gehouden. Lucianus verhaelt dat de Scyten de zelve wijze hadden. Solinus, in zijn verzameling der Historien, schijnt daer op gezien te hebben, als hy van de Scyten schrijft, dat zy hun verbonden, met des een en 's anders bloet te drinken, bevestigen, en daer in niet alleen hun wijze, maer ook der Meden volgen. Posidonius schrijft icts desgelijx de Duytschen toe. *Men verhaelt van hen, zegt hy, dat zy, malkanderen in hun maeltijden vriendelyk omhelst hebbende, een van d'aderen in 't voorhoofd openen, en 't bloet, dat 'er uytloopt, in een beeker ontfangen, en daer van drinken, met mening dat zy de beste vriendschap van de werlt aengaen, als zy malkanders bloet smaken.* De zelve wijze gebruykte Radamistus, Pharasmanis zoon, Koning van Iberien, anders Georgiane genoemd, om zijn oom Mithridates, Koning van Armenie, te bedrie-

driegen, mits hy, hem door geweld noch door verscheide vreemde lagen konnen krijgen hebbende, hem hiel, of hy met hem een verbont wou maken, en trok hem dus op zijn trou tot besprek. Maer zomen naer 's lants wijze hun duimen samen zou binden, om bloet daer uyt te trekken, dat zy van weerzijden zouden smaken, geliet zich de gene, die daer last van had, of hem de banden uyt 'er hant ter aerde gevallen waren, en bond daer mede Mithridates benen aen malkanderen, en op zulker wijze wiert hy met zijn Vrou en kinderen gevangen. En om dat Radimistius beloofd had, dat hy 'er onthalsen noch vangen zou, beval hy dat men hen tusschen twee bedden zou verstikken, als of die lose uytvlucht zijn trouloosheyt bedekken kon, zegt Baptista Fulgose, en na hem Andries van Évora, in zijn gedenkwaerdige voorbeelden van verraet.

Die gene, die gereyft hebben, vertellen van 't Eylant de Palmes, dat als die van 't lant enige vreemden, die daer komen, in hun vrientschap ontfangen willen, zy, in hun byzijn, met een schaer, of iets dat snijd, bloet uyt 'er arm, tong, hand, of enig ander deel des lichaems trekken; mits zy 't niet voor ware vrientschap achten, als men zijn leven voor zijn vriend weigert te geven. De duyvel, met de Toveners een verbont willende maken, houd gemeenlijk die wijze; om dat hy hen dwingt 't verbont met hun eygen bloet te schrijven, zeyt Bodin.

Nu wy in 't verhalen der Leengoederen zijn, schiet my d'aerdige daet van Pieter, Grave van Savoyen, in, die, om Keyzer Otto de vierde leen-eer aen te doen, voor hem in tweederley kleding verscheen, zijn lichaem was, aen de rechte zijde, met goudlaken verciert, en de flinkke met blinkende wapenen bedekt. De Keyzer vroegde hem, wat deze verscheide rusting te zeggen was. 't Verciersel der rechte zijde, voer 'er de Graef op uyt, is om u Keyzerlijke Majesteit te vereeren; de toerusting der flinkke zijde, is, om tot den laetsten adem toe, tegen al de gene, die u quaet willen, of qualijk van u spreken, te vechten. Daer op vroegde des Keyzers Canselier de Grave naer zijn leenbrie-

ven. Hier zijn zy, sprak de Graef weêr, die met een zijn zwaert toog, en hem dat bloot vertoonde. Daer op magh Cynus, vermaert Rechtsgeleerde, gezien hebben, als hy zeyde, gelijk Paris de Puteo dat zelve bybrengt, dat zeker Edelman, in steê van de Leenbrieven zijner Heer, zijn zwaert toonde.

H E T V I I. H O O F T S T V K.

Treflijke reden van Augustus op Rhymitalces snorken van verradery. Keyzer Severus daed tegen de verraders van hun Meester. Wat'er Keyzer Aurelius van aen Mallius Chilo schreef. Groote gierigheyt van een dochter. Verdiende straf aen Rhomyldes, Sigulphus huisvrouw, om haer verradery. Wonderlijke eerlijkheyt van'er dochters. Roderik, Koning der Gotten, om't verkrachten van Iulianus dochter, door de Sarafijnen bevochten, en verslagen. Wraek aen Iulianus daer over, en diens grafscript. Aerdige list des Keyzers, om zich uit de nood, daer hy zich tegens Philips van Oostenrijk in vond, te redden; en hoe edel hy de gene, die hem daer in hielpen, betaelden. Schrikkelijke straf aen de verrader, die Rhodes aen Solymaan leverde. Aenmerkelyke zaak van de Keizer Konstantinus. Zodanig een van d' Africaner Theodoricus. Dat 'et ydel en gevaerlyk is, zich door boze daden roemruchtig te maken, wort door verscheyde voorbeelden aangewezen.

Zoodanige, die, op hoop van voordeel, uyt wrackgierigheyt, hun vaderlandt, om hen zelve groot te maken, verraden, bedriegen zich dapper. Plutarchus zegt zeer wel: *'t is een gemeene liefde die men de quaden toedraegt, zo lang men hen van noden heeft; zo gaet 'et ook met zulke, die't fenijn van eenige beesten behoeven; want zy zijn bly, als zy die vinden, en vangen, om de zelve by noot te gebruyken; maer als zy 'er haer behoefte van heb-*

hebben , haten zy de ſchadelijkheyt dier beeften. Want de verradery is niet langer aengenaem , dan als men'er eens 't gehoopte van heeft , of daer geen voordeel meer van trekt. Hier van hebben wy een voorbeeld van Antigonus , Philippus , en de Keyzer Auguſtus : de leſte op een maeltijt zijnde , begon Rhymitalces , Koning van Thracien , die Antonius zijde verlaten had , de grote dienſten , die hy Auguſtus , met zijn zijde te kiezen , had gedaen , zeer te verheffen. Auguſtus , hem gelatende of hy op 't ſnorken van deze ſnorker niet gelet had , zeyde tot een andere Koning , in 't aenbieden van 't glas ; *ik min de verradery , maer ik maak van de verraders geen werk.* De Keyzer Severus was van 't zelfde gevoelen ; want Herodianus ſchrijft van hem , dat hy , door middel zijner zoonen , veel Hooftmannen van Peſcennius Niger , die nevens hem naer 't rijk ſtont , daer toe bracht , dat zy hem hun meesters geheymen openbaerden : maer doe hy hen gebruykt , en zijn zaken verzekert had , liet hy al de verraders , en haer kinderen ombrengen. Daer by moet hier Keyzer Aurelianus brief , aen Mallius Chilo , de verrader Heraclemon aengaende , niet vergeten zijn : *ik heb , zegt hy , de verrader , door wiens hulp ik meester van de Stadt Thyane geworden ben , laten dooden : wat my belangt , ik kon de verrader niet lieven , en wel bewilligen , dat mijn Soldaten hem van kant hielpen ; want die met zijn vaderlant geen meedoogen had , zou my niet trou gebleven hebben.*

Brennus Koning der Gaulers , Aſien afgeloopen , en de Stat Ephesus belegert hebbende , verwachtte de dag , dat hy een volle veltſlag zou doen. Een dochter van die Landsdouwe , op Brennus verlievende , beloofde hem die ſtat te leveren , zo de Gaulers , tot vergelding , haer hun goude ketenen en braſeletten wilden geven. Brennus , haer wel onthaelt hebbende , liet'er op een plaets brengen , daer hy al zijn volk gebod , dat zy in de ſchoot dezer gierige dochter al hun goudwerk , datze aen hun lichaam droegen , zouden werpen. Zy gehoorſaemden hun overſte , dies Demonicie , door zo veel goud overladen zijnde , daer ook onder ſtorf. Diergelijk ſchrijft Titus Livius van Tarpejus dochter , toen zy de

Stat aen de Sabinen verraden had. Gelijken loon van ontrou ont-
 fing Rhomyld, huysvrouw van de Prins Sigulphus. Haer man van
 zeker Koning der Hunnen gedood, en zy, van die vyant bele-
 gert zijnde, verliefde evenwel zo op hem, dat zy, om hem te
 trouwen, hem de Stadt Friul leverden, dien de Hunnen niet alleen
 verbranden, maer ook de vrouwen en jonge kinderen, na dat
 zy de mannen omgebracht hadden, gevankelijk naer Oostenrijk
 voerden. Rhomyld wiert, naer verdienste, gehandelt; want de
 Koning, een nacht by haer geslapen hebbende, lieter levendig in
 palen vallen; daer zy tot gedachtenis van haer verradery zitten
 bleef. Zy had twee Dochters, die zo eerlijk waren, als de moe-
 der oneerlijk was; want zy bonden, om haer eer te behouden,
 racu vlees onder haer oxselen, dat, tot verrotten komende, zulk
 een stank van hem gaf, dat de Barbaren, die lucht niet verdragen
 konnende, de dochters niet eens aenroerden. Julianus, Hooft-
 man der Gotten, de hoon die Roderik, de leste Gotse Koning,
 hem met 'et onschaken en verkrachten van eene zijner dochters
 gedaen had, niet konnende dulden, bracht te wege, dat 'et leger
 der Gotten van de Sarafijnen neêrgeleyt, en Roderik verslagen
 wiert. D'overige Gotten namen Julianus, verweten hem zijn
 ontrou, en sloegen hem dood. Men ziet 'er noch een opschrift
 van by Vise in Portegael, als Roderik van Toledo tuygt, die van
 deze Gotse neêrlaeg melt. De zin is zodanig, *Hier ligt Roderik,
 leste Koning der Gotien. Vervloekt zy Iulianus booze tooren, om dat zy
 onverzoenelyk geweest is. Zijn dulligheyt benam hem 't verstant, zijn
 verfeurtheit blies hem op, en zijn gramfchap storte hem neêr. Hy ver-
 gat zijn eed, paste op God nocht godsdienst. Hy was wreet tegen hem
 zelven, doodslager van zijn Heer, en vyant zynêr huisgenoten. Zijn
 geheugenis zal in yders mond bitter wezen, en zijn naem voor eewig gela-
 stert.* Nugnez Pincian, van Jan Vascus bygebracht zijnde, ver-
 haelt het geen de verrader Julianus wedervoer, een weynig an-
 ders; want hy zegt, dat de Sarafijnen, de verradery prijzende,
 des verraders vrou stenigden, zijn zoon van de hoogte des to-
 rens van Septe wierpen, dat hy verpletterde, en dat Julianus, na

't verbeurt maken zijner goederen, met de boeien aen de benen, in de kerker des slots van Arragon, elendig storf.

Maer om ons niet altijd aen oude Historien te verbinden, laet ons hier byvoegen, 't geen dat Albertus Krants zegt in de tijt van Keyzer Karel de vierde gebeurt te zijn. De Historien, zegt hy, melden van een denkwaerdige geschiedenis. Ik geeft aen 't geen, dat 'er van is, over. De Keyzer voerde oorlog tegens Hertog Philips van Oostenrijk. Zy rusten hen beyde toe, en de legers naderden malkander in mening van slag te slaen. Maer de Keyzer merkende, dat zijn vyant sterker van volk dan hy was, bedocht een vond, om die geen, die hy met de wapenen niet vermeesteren kon, met list t'overwinnen. Hy maekte dat 'er drie van des Hertogs Hooftmannen by hem quamen, beloofde die een grote som gelts, en quam met hen over een, dat zy haer meester verschrikken zouden, en vermanen in der haest te rug te trekken. Zy dan weer by de Hertog komende, zeyden, dat zy den vyant bezightigt, en naau op des Keyzers leger gelet heb- bendé, bevonden hadden, dat 'et driemael groter als des hertogs was. Dat alles verlooren zou gaen, zo hy niet haest vertrok, ja dat hy niet veel tijd had, om hem te beraden. Dewijl 'er, zeide hy, naer uw verzekering geen middel van t'ontkomen is, dan met behendig t'aerselen, laet ons dan ons zelveu redden, en beter gelegentheyt, tot bevoordering onzer zaken, verwachten. 't Is ons geen schande, dat wy, voor ons sterker, wij- ken. Yder pakte doe sak en pak, en Philips trok by nacht op, en voort naer huys, zonder dat iemant hem najoeg. De verraders gingen naer de Keyzer, om de vergelding hunner trouweloos- heyt t'ontfangen. De Keyzer had goude ducaten, die heel valsche waren, laten maken, in voegen dat de beste geen vijschellingen weert was, en belaste dat men hen daer een groot deel van zou geven, daer zy bly meê naer huys trokken; en, hun gelt willende uytgeven, bevonden, dat de stof weinig waert was. Zy quamen weer by de Keyzer, en klaegden over zijn Ontfanger, en Munt- meester. De Keyzer, hen leep aenziende, zeyde, *loopt aen de galg,*

gy galgenafen, op dat gy de loon uwer verradery ontfangt, of pakt u strax uit mijn oogen. Uw ontrou heeft zulk een loon verdient, op valsche werk past valsche gelt; dat u ramp halen moet. Zy, gants ontfelt, mackten zich met 'er haest daer van daen, zo dat men hen niet weêr zag. Men leeft een gelijke Historie in Paulus Emilius. Want Cannacaires, Heer van Cambray en Arras, hem zelven Koning willen de maken, wiert met zijn broeders in Clouys handen geleverd, die hen liet ombrengen. Wat de gene, die hen verrieden, belangt, zy wierden, op dat hun doen niet geprezen wiert, van datze zich trouweloos tegen de Grooten gedragen hadden, met valsche kronen betaelt. Die verrader, die 't eylant Rhodes aen Solyman verrade, op voorwaerd, dat hy daer na een van zijn dochters tot een bruyt zou hebben, quam 'er meê niet wel af, want hy eyschte na de verovering, 't geen, dat hem beloofd was; en de Turk liet zijn dochter heerlijk, als zodanig een in zulk een staet betaemt, voor hem komen. De Verrader wist van blyfchap niet, hoe hy zich houden zou: maer 't duurde niet lang. Want de Turk, hem aensprekende, zeyde, *nu ziet gy, dat ik een man van mijn woort ben: maer dewyl gy een Christen zyt, en mijn dochter, uw toekomstige Bruyt, Mahomets is, zo zult gy niet vredig met haer leven kunnen: ook heb ik zelf geen lust een zwager te hebben, die niet uit en inwendig een verlochende Christen is: en 't is niet genoeg dat gy met woorden uw Christendom verzaekt, als veel van d'uwe, die 't op hope van gewin doen, maer gy moet ook met 'er daed uw onbesneden en gedoopte huyl uitschudden.* Toen gebood hy dat men hem levendig de huyl zou afstroopen, en daer na in een bed, met zout bestrooyt, leggen: dat zo hem een Mahometaensche huyl, in steê van een Christelijke aenwies, hy dan, en niet eer, zijn toegezeyde Bruyt zou genieten. Dezen armen verrader, dus schandig bespot, ontfing de verdiende loon zijner meynedigheid en verradery, mits hy zijn leven in schrikkelijke pijnen endigde. Keyzer Konstantinus was, noch geen Christen zijnde, evenwel zeer goedertieren, en beleeft tegens de Christenen; want hy kon niet nalaten die gene, die hy met ware en zonderlinge

linge Godzaligheyt begaeft zag, te verheffen. Maer, om hen noch beter te kennen, als Eusebius zegt, zo ontbood hy op zekere dag al zijn hovelingen voor hem, die zich voor Christenen uytgaven, en stelde hen twee voorwaerden voor, om daer uyt, 't geen haer goet docht, te kiezen. D'ene dat zy in hun ampten zouden blijven, zo zy de Goden offerden: d'andere, datze van hem vertrekken zouden, zo zy de Goden niet wilden offeren. En zo zommige, om in zijn dienst te blijven, beloofden t'offeren, en zommige stantvastig bleven; zo scholt hy d'ene voor verraders van 'er God, en prees d'andere dapper om hun standtvastigheyt. Daer na dankte hy de vrywillige verlochenaers af, zeggende dat zy hem niet zouden kunnen getrou zijn, om dat zy God niet getrou waren; en stelde de Rijkszaken die gene, die vast bleven, in handen. Diergelijke Histori leest men in de vergaderingen van Theodoor, gebynaemt den Lezer. Theodoricus d'Africaner had een rechtgevoelent Leeraer in zijn Hof, die hy minde en achte. De Leeraer Theodoricus dapper me-nende te behagen, verliet de bediening der zuivre leer, nopende d'eeuwige Godheydt van Gods Zoon met den Vader consubstantiael; en zeyde dat hy de kettery der Arrianen, daer Theodoricus meê besmet was, aenhing. Theodoricus, deze afvalling vernemende, gebood dat men die Persoon, die hy zo bemint had, vatten zou, en zonder veel uytstels onthoofden, zeggende, dat hy, die God niet getrou was gebleven, geen sterflijk mensch getrou zou blijven. Even zo bedriegen zich die gene, die, om een eeuwige naem te verkrijgen, door 't prikkelen der eergierigheyt, een quade daet bestaen. Als onder andere eenen, te voren onbekende, Herostratus, die Dianaes Tempel t' Ephe-sen in de brant stak, die een der wonderen des werelts gehouden wiert, alleen op dat hy door deugt geen naem konnende verkrijgen, die door een merkelyk schelmstuk verkreeg: maer 't gebeurde heel anders, want daer wierden brieven aengeslagen, die strengelyk verboden, om zijn gedachtenis uyt te wisschen, dat niemant van die tijt af zijn naem in boeken of Registers zou stelden.

len. Dat's d'oorzaek, dat men de naem, die hem gebleven is, zeer zelden vint. De Venetianen volgden d'Ephefers na, want zy, Te-polos verradery vernomen hebbende, verboden strengelijk, dat niemant op eeniger wijze de wapenen der verraders vertonen zou. Zy bleven by 't zelfde gevoelen, doe haer Hertogh Falier ter doot gebracht wiert, om dat hy tegens de Staet geraedslaegt had. De gedaenten hunner Hertogen staen, van d'eerste tot dezen tegenwoordige, naer orde des tijts, in de groote zael des Generalen Raets geschildert: maer op dat men 't beelt van Falier, een schadelijk Prince, onder de beeldenissen van d'andere deftige Hertogen niet zag, lieten zy een ledige stoel, met een zwart dekfel bedekt, schilderen. Zy raemden wijselijk, dat die gene, die zich ontrou tegens de Staet draegt, niet zwaerder kan gestraft worden, dan dat zijn naem met eeuwige vergetenheyt en heymelijke haet bedekt wort. Want die misdaden gaen niet ongestraft heen, die zonder gerucht van yder gehaet en vervloekt worden. En daer is geen zwaerder straf, dan d'algemeene ongunst, boven al als zy billik is; ja men hout het beter, dat de naem van een vroom man in vergetenheyt gants begraven blijf, dan dat hy quaet in de mond der nakomelingen zy.

H E T V I I I. H O O F T S T V K.

Dat de toorn, in tijd van nood, geweldig is, en kleine dingen somtijts grote hulp doen. Denkwaerdige Historien daer op voor de stad Vicaro, en Taulis. Hoe Prusias zich daer mee diende. Voorbeelden daer af aen de grote Pompejus, Saporen Koning van Persen, en de Koning Pharao. Oud spreekwoord daer op. Wat Brasidas, van een muys gebeten, daer op zeyde. Publius aerdige reden. Een stad in Spanje door de konijnen, en een in Theffalien door de mollen verdelgt. Vier diergelijke geschiedenissen.

DE Poëet Virgilius zegt , dat de toorn zomwijl d'ongewapende wapenen geeft. D'ervarenheyt heeft by ouds en by onze tijden deze spreuk waer gemaakt , als 't'er op aen quam , dat der vyanden aenval streng en listig was. Want men weet , dat 'et gene , dat de lieden zonder gevaer niet naderen durfden , of maer uyt byzonder voordeel , of ander gebruyk bewaert wiert , tot schadelijke en verweerelijke wapenen gedient heeft , ja tot onverdochte hulp van een haestige inval. Jovianus Pontanus verhaelt hier een gedenkwaerdige Historie van , want hy schrijft dat Alfonso, een Stadt, Vicaro genoemd, denkende in te nemen , zijn Soldaten metten eersten de walscherm en de grachten wonnen , en daer na met ladders aen de wallen quamen. Waer op d'inwoonders verrascht en verbaest gemaakt , evenwel toeliepen , zommige gewapent , zommige ongewapent , en met steenen die gene , die opklommen , te rug dreven. De bespringers evenwel in hun voornemen voortvarende , zonder dat mensc van de wallen kon drijven , zo liepen de besprongene naer 't Kasteel , van waer zy veel bykorven haelden , die men daer eenige dagen te voren uyt d'omliggende dorpen gehaelt had , om buyten 't geweld der Soldaten te stellen. Zy wierpen die korven op de bespringers , de byen , door 't gerucht en 't breken van haer huizen getergt , vloegen Alfonso volk in d'oogen , en , tot onder hun wapens kruipende , staken hen met haer angels , op verscheyde plaetsen , in 't lijf ; op deze wijze sloegen de besprongene de storm af , en behielden hun Stat , tot dat zy door een nieuwe middel overwonnen wierden , te weten dat hun wallen , door ondergravinge en andere vonden neêrgeworpen , zy hen moesten overgeven. Hieronimus Osorius verhaelt diergelijke Historie van de Portegische hooftman Barigue , die op de Barbarische kusten invallende , en loopende , tot aen de poorten der Stat Taulis , onder Piatimes , Koning van Fez , gebiet , zo brachten d'inwoonders , die hem in d'uyterste nood zagen , een ontellijke hoop bykorven , mits 't lant zeer rijk van byen is , op de muren , en staken 'er de brant in ; in voegen dat de Portegijzen door 't steken

van de byen, en 't branden van 't vuur, moesten aftrekken. De zelve hulp ontzette gelukkig over etlijke jaren een sterkte van Hongaryen, onder de Bisschop van Agria, van de Turken, die 'er zochten te verrasschen, en daer voor quamen, als men 'er minst op docht. Daer was toen weynig bezettings binnen, de Stadhouder was uyt om voorraet van lijflicht, oorlogs behoeften, en gelt tot betalinge der Soldaten; zy dan, zo hevigh verrascht, en qualijk voorzien, wisten geen raed, om de vyant te rug te drijven, die alree in de grachten was. Endelijk vonden eenige goet dat men na de bykorven zou loopen, die de boeren, om zeker te zijn, daer in gebracht hadden. Zy wierpen enige van die bykorven op de bespringers, die 'er zo door gequelt wierden, datze met schandde moesten afirekken.

't Is zeker, naer Ammianus Marcellinus schrijven, dat 'er, in dringende noot, niets zo kleyn is, of 't dient zomtijts om de gewichtigste aenslagen te vernietigen. Een krijgsvond, byna die van de vermaerde Hannibal gelijk, bevrijde eer Prusias, Koning van Bithynië, tegens Eumenes, en maekte hem overwinnaer; want hy liet allerley Serpenten in aerde kruyken sluypen, en wierp die zo, toen de slag begon hevig te worden, in der vyanden schepen. Zy spotten 'er eerst meê, dat die gene, die d'overhant met zwaerden niet konden krijgen, die met potten zochten te behalen. Maer zy, de schepen vol Serpenten krijgende, moesten de zee verlaten. 't Zelve gebeurde de Keyzer Severus, tegens d'Atreniers, naer Herodianus verhael; mits dat volk, door 's Keyzers leger, belegerd, en zich dapper met pijlen en kaysteen verweert hebbende, wierpen hun vyanden aerde potten vol fenijnige beesjes op 't lijf, die in 't aenzicht, en allengs op d'andere deelen des lichaems der bestormers, die niet bedekt waren, kruypende, hen zwaerlijk quetsten. De groote Pompejus, na 't verslaen van Mithridates, koning van Pontus, besloten hebbende, door Hircanien, tot aen 't Caspisch meer, daer hy op drie dagreyzen na by was, te trekken, wiert, door de menigte Serpenten, daer 't lant vol van is, verhindert. Zo wiert Sapore,

Ko-

Koning van Perſen , de Stat Niſibis, die zommigen Antiochien van Migdonien noemen , belegert hebbende, van een leger hurtſen, weſpen, en ſtekende muggen verdreven : een onverwachte hulp , die men de gebeden van Jacob, trouwe Herder der Kerke van Niſibis , toefchreef. Want de Heer wilde doen blijken, hoe machtig dat hy is de zijne te bewaren, onder welke hy woont, niet met de blixem of 's hemels vuur te werk te ſtellen , maer alleen met kleine beesjes : als tegens Pharao met vliegen, vorſchen, en diergelijk goetje ; en niet met Leeuwen en Beeren ; om door zulke verachtelijke hulpmiddelen de grootſte tyrannyen van de werrelt te knevelen en te temmen. Zeer wel zegt het oude ſpreekwoort , dat 'er geen zo kleine mier , of vlieg is, of heeft haer gramſchap , en dat men de ſpringhanen niet by de vleugelen, of de muizen by de ſteert moet vatten. Daer op ſchrijft Plutarchus , dat Braſidas, Hooftman van Lacedemonien , zijn hand onbedacht in een mand met vijgen geſteken hebbende , en van een muys, die daer in verborgen was, in de vinger gebeten zijnde, overluyd riep : *O Goden, daer is geen dier, hoe kleyn of zwak, of tracht hem , als men 't perſt, te wreken.* Publius, een oud Batementſpeelder , zeyde, zo 't ſchijnt, op dat oogmerk, dat 'er geen hair op 't hoofd is, of 't maakt een ſchaduw. Derhalven 't minſte ding van de werelt vermag wat , en de geringſte werpen dikwils de grootſte ter neder. Wy lezen by Terentius Varro, daer Plinius ook van ſpreekt , dat de konynen een Stat van Spanje ondergroeven en omver wierpen; de mollen een in Theſſalien : dat de vorſchen d'inwoonders van zekere Stat in Gallien de plaets deden verlaten, en elders trekken : dat de ſpringhanen 't zelve d'inwoonders van een Stat in Africa deden : de muizen d'eilanders van Gyare, een van de Cyclades: en dat die van Amiklas, Stat in Italien, door de Serpenten uytgeroeyt wierden.

HET IX. HOOFSTUK.

*Hoe weynig de wijze Romeynen zich op de menschelijke voor-
spoet vertrouwen. Voorbeeld over 't zelve aen Gilimer, Koning
der Wandalen. Sacharias Heins zinnebeeld van de Pau. Merk-
waardige daet van Canutus, Koning van Engelant, tegens
de vleyery. Aenmerkelyke Historie van Hugolijn Girardeske,
die van 't toppunt zijner voorspoet, schielijk in de diepste el-
lende gestort viert. Schone redenen om zulx altijd voor oogen
te hebben. Hoe de Trausianen zich daer in droegen. Uysterste
wil van Ludovicus Cortusius, die denkwaardig is. Artabanes
vertoog over 't weenen van Xerxes. Eenige redenen over de
bepaling van 's menschen leven.*

Cicero zegt, dat een Roomsch Hooftman, hoewel hy verwin-
naer zy, in zijn herte siddert en beeft. Daer hy meê aenwijst
hoe onzeker de stant der wereltse zaken is. De Romeynen, zo
wel in voorspoet als in tegenspoet ervaren, wisten daer meê
hun voordeel wel te doen. Dat blijkt uyt d'antwoord van Sci-
pio d'Africaen, aen de Gezanten des Konings Antiochus; dien
de Romeynen in een volle veltslag overwonnen hadden, in de-
zer voegen: *De Romeynen, overwonnen zijnde, laten de moed niet
zinkken, en overwinnende, verheffen zich niet.* Zo zegt een ander
in Titus Livius; *niemand weet wat de late avond medebrengen zal.*
Want de stant der menschelijke zaken is gelijk een wit, daer on-
tellijke schichten op mikken; dies moet hem niemand in 't stille
weder verheffen, of in de storm de moed ontglyen laten.

De Keyzer Augustus, naer Cedrenus gevoelen, na by de dood
zijnde, gebood yder, na zijn overlijden, in de handen te klap-
pen, en ongeveynst te lachen, tot een teken van vreugde, ge-
lijk de wijze was, als men een Comedie wel gespeelt had. Door
zulk een gebot wilde hy 't menschelijk leven, als een belachelij-
ke

ke zaek, bespotten. Paradijn heeft onder zijn adellijke spreuken deze : *Nil solidum*, dat is, *niet bestendig*. Dat wisten d'oude Romeynen wel; want zo de Raet enige van haer Veltoversten bewilligde te zegenpralen, zo wiert die, die in zulk een heerlijkheyt, met een goude kroon verciert, op een wagen zat, vermaent dat hy op 't geen, dat 'er navolgde, zou zien, en zich in de rest zijns levens niet verheffen. De Gezant des Keyzers Mauritius, verzachte het trotse hert des Konings van Armenie, met hem de Histori van Sesostris, Koning van Egipten, te verhalen; die, in een goude wagen, van vier Koningen zijn gevangens, voortgetrokken, zittende, door een van die, die na 't omgaen van de wielen zag, op zijn vrag, naer d'oorzaak, hen alle ontsloeg. De Keyzer Justinianus, Gilimer, Koning der Wandalen, met de Koningin zijn huysvrouw in zegeprael voerende, zo begon Gilimer, voor de Keyzer gebracht zijnde, luydkeels telachen. Yder meende dat de grote droefheyt, door zulk een vreemde verandering, hem zinneloos had gemaakt: maer hy antwoorde zeer treffelijk, dat de verandering des menschelijken levens, en dat hy van Koning tot niet gebracht was, hem zo doen lachen hadden.

Zo wy ook onze oorsprong betrachten, 't zal ons wijzer en nederiger maken, gelijk Markus Antonius Zimara, Aristoteles volgende, wel antwoord op de vrag, waerom de mensch zich in hoveerdigheyt boven alle andere dieren verheft? 's *Menschen hoveerdigheyt*, zeyt hy, *ontstaet uit d'onkennisse zijns zelfs*; want zo hy dacht dat hy tusschen d'afgaende onreynigheden zijn beginsel kreeg, naect ter werelt quam, zijn leven met elende bestreden wort, en endelyk sterfen moet, hy zou wijsfelijk zijn hoogmoet laten zinken. Hier op slaen Zacharias Heyns veersen; op 't zinniebeeld van de Pau, wonder wel:

De schoongeveerde Pau met zijn vergulde oogen,
 Zijn staert wylt uitgespreyt, hovaerdig zal vertoogen:
 Maer als hy dan met wylt weêr op zijn voeten ziet,
 Zijn wieken hangen laet, en acht zijn schoonheyt niet.

*Waer henen met uw pracht, o sterffelyke menschen?
Hebt gy byna nu schoon al wat 'er is te wenschen,*

*Denkt dat des werelts vreugt in rou gestaëg verkeert;
Bemerkt uw broosheyt doch, uw zelven kennen leert.*

Merkwaardig is de daet van Canutus, Koning van Engellant, die aertig zeker pluymstrijker bestrafte, die voorstelde, dat alle dingen zich naer 't gelaet en de wil van zulk een groote Koning schikten. Deze Prins d'onstadigheyt der wereltse zaken, en de menschelijke broosheyt gedenkende, gebood dat men zijn stoel
aen

aen de zee kant, als de zee begon te vloeyen, zou zetten. 't Gety daer op wassende, zo zeyde hy, *gy behoort onder mijn gebied: 't lant daer ik op zit, hoort my toe: niemand heeft zich ook ongestraft tegen mijn geboden gestelt. Ik verbiede u dan in mijn lant te komen, en ziet wel toe, dat gy mijn klederen, of enig lid van uws heeren lichaem niet nat maakt.* De zee, naer gewoonte, wassende, begon, zonder enig ontsag, des Konings voeten nat te maken. Hy, daer op te rug schuyvende, zeyde: *Alle bewoonders der aerde moeten weten dat de macht der Koningen ydel en niet is, en niemand de tytél van Koning verdient, dan die gene, wien hemel, aerde, en zee, naereen gedurige en vaste orde, gehoorzaam zijn.* Na deze dag droeg Canutus nooyt kroon op 't hooft.

Zodanige zijn zeker wijs en wel bedacht, die de hoogheyt en rijkdom der werelt als dingen nemen, die zo ongestadig als de zeebaren, van de wint op en neêr gedreven, zijn. Zy vloeyen zoetjes na de gene, dieze denken te hebben, daer na ebbén zy, en loopen tot andere. Daer op scheen Nazianzenus te zien, als hy, volgende 't inhoud van den 62 Psalm, zeyde: *gy die naer de rijkdommen haekt en gaept, hoort wat de Profeet roept:*

*Behoort u gely of goet,
Vest dat niet in 't gemoech,
't Is ydel.*

Want daer is niet, zegt Hubert Foliet zeer Christelyk, dat de menschen meer van 'er plicht drijft, als voorspoet, die gemeenlyk de herten verheft, en haer met de wint van vermerelheyt vervult. Daer van spruyt, dat zy, niet al genoegzaam zijnde, om deze wereltsche glans te beschouwen, gelijk zy behooren, onverdraeglyk worden; en haer zelf aen yder hatelyk maken, zo dra als de hoveerdigheyt over haer gebied neemt. Daerom moet men dit zinneloze beest op alle wijzen bedwingen, de toom van matigheyt in de mond leggen, en zich van een ongetemde en dertele geeft wachten: in tegendeel grote zachtzinnigheyt vergaderen, en zich in woorden en werken met oprechte goedertierenheyt wapenen. Deze deugt staet de steken van de

voorspoet bequaemste tegen , en wint best der menschen gunst.

Wy behoorden , om niet altijd by d'oude voorbeelden te blijven,uyt de tragedische Historie van Hugolijn Girardeske van Pisa ,t'gebruik te leren. Hy,naer PaulusEmilius verhael,t'hoofd van de bende der Guelfen zijnde, die de Paus aenhingen , en een deel der Gibellinen, die 't met de Keyzer hielden, verdreven, en d'andere verschrikt gemaakt hebbende, wiert onder de zijne zo groot,dat hy naer believen heerschte. Hy was met naem en daet Heer van zijn Stat , rijk , edel, geleert, deftig, en aen een groote Mevrouw gehuwlijkt; had kinderen en kintskinderen , en overvloed van allerleye goederen. Hy leefde gelukkig en t'cenemael op zijn gemak , naer 't oordeel van hem zelve en al de zijne : hy ook,in d'aenmerking zijner voorspoet, verzopen, verblijde zich met deze gedachten,dat'et lang zou duren : hiel een grote maeltijt op zijn geboorte dag , daer hy zijn vrinden genood hebbende , zijn geluk begon te vertellen , dat hy prees , en tot boven de wolken verhief; ja quam daer toe , dat hy een van zijn byzonderste vraagde, of'er iet aen zijn geluk ontbrak. Deze,d'ongestadigheyt der wereltse zaken,en haer bedrieghelijke ydelheit, mits zy in een oogenblik verdwijnen , voor oogen hebbende, zeyde , voorwaer Gods gramschap kan niet langer van deze, uw grote voorspoet, gescheyden blijven. 't Ging ook zo, dat hy, die de minste ellende niet gevoelt had , noch van de grootste vervolgt wiert. De kracht der Guelfen quam te vervallen : dies de Gibellinen weêr de wapenen namen , zijn huys omcingelden, de deuren opliepen , en een van zijn zonen , en neven , die d'ingang beschermen wilden , vermoorden. Zy grepen Girardeske, sloten hem op , met twee van zijn andere zonen , en drie neven in een tooren, sloten al de poorten toe , en wierpen de sleutels in de revier Arne, daer dichte by. Hugolijn zag toen, al stervende , zijn schoone jonge manschap ook in zijn armen sterven. Hy riep, en bad zijn vyanden te willen te vrede zijn,dat hy menschelijke straffe leê , dat zy hem zouden toestaen te biegten : maer 't was vergeefs,hy storf dus met de zijne. Maer die zijn

wijs,

wijs, die, in voorspoet, voor tegenspoet vreezen. Hier voegt d'onmatige voorspoet van Policratis gemelt, die Heer van Samos was. Hy, 't end van zijn gelukken niet konnende verwachten, besloot iets te doen, dat hem oorzaak van droefenis zou geven: Hy wierp dan een ring van groote waarde in de zee; maer een vis, die men weynig dagen daer na op zijn tafel dischte, gaf hem die weder: doch hy wiert endelijk zo van 't ongeluk achterhaelt, dat men hem aen een galg hing. Herodotus en Strabo beschrijven de Histori in 't lang. Niemant kittel zich zelve dan op 't vertoog der Adel zijner voorzaten, of met zijn rijkdom of aenzien, naer Agapetus raed. Want alle menschen zijn uyt 'et slijk voortgekomen, zo wel de gene die in scharlaken en zijde gekleet gaen, als de bedelaers, en de Koningen zo wel als hun lijfwachten. Laet 'et dan ver van ons zijn, dat wy op een beginfel van slijk zouden pronken, maer liever in de deugt roemen. Philip- pus de Commynes vermaent ons in zijn Historien, niet zo zeer, dan 't oordeel Gods, en de liefde der gerechtigheyt in alle zaken t'achten, zonder ons, als de gierige en cergierige, met zorgen te pijnigen. Konden wy die weg in gaen, en achtervolgen, ons leven zou geruster zijn, en wy zouden een onbekommerder gezontheydt genieten. Laet ons, om de vreemde ydelheydt van ons leven te kennen, bedenken, dat zoo haest iemant, wie het zy, de mont sluyt, yder hem verlaet, en van zijn dode lichaem yst. Terwijl is de ziel voor een troon, die zy niet ontgaen kan, opgenomen. Yder dan, Laſtanti- us vermaning volgende, acht zijn ziel meer dan zijn bedrieghelijke goederen, welks bezit vergangkelijk en onzeker is: mits zy eer verlopen en verhuizen dan zy gekomen zijn. Schoon dat ons 't gebruyk daer van, tot onzen lesten adem, toegelaten wiert, evenwel zouden wy 'er anderen laten moeten. Wy konnen niet anders dan een leven mede nemen, dat onze plicht tot God, onzen naesten, en ons zelve gequeten heeft. Die kuysheyt, barmhertigheyt, gedult, gelove en liefde mede neemt, zal overvloedig rijk in Gods eeuwige palleyen komen. Dat is onz' erfdeel, dat ons

noyt iemant benemen, of op een ander plaets verzetten zal. Niet zonder oorzaak verhaelden de Trausianen, der Thraciers nabueren, op de geboortedag van hun kinderen, met hete tranen, hoe veel zy in deze werelt lijden moesten: in tegendeel met spelen en zingen hun doden begroeven: in 't achter een vertellen van d'ellenden daer zy van verlost waren; gelijk Erasmus, in zijn uytlegging op de Griekse en Latijnsche spreekwoorden, schoon, en wijtlopig aenwijst. Pomponius Mela schrijft ook van de Grieken, dat zy eer, onder alle andere volken, voor kerkplichtig geacht wierden, om dat zy een goet en heylig gevoelen van den eeuwigen God hadden. Uit welker oorzaak zy in 't kinderbaren weenden, en de begraffenisfen met zangen verzelden. 't Zelve wort ook andere volken, Causianen genoemd, toegeschreven. Ludovicus Cortusius, Rechtsgelcerde van Padua, vermaert Persoon in zijn tijd, had voor, zo ik meen, door zijn uysterste wil de zelve leer, tot onderwijzing van de nakomelingen, in geheuchenis te houden. Want hy, alles buyten gewoonte doende, gebood, zo Hieronimus Scardeon in de Historie der doorluchtige Rechtsgelcerden van Padua zegt, zijn maegschap weinig voor zijn sterven wel strengelijk te schreyen, en te klagen, als men in d'uitvaert van andere deê, naer 't voorbeeld van de Poët Ennius, en verbande tapijten en rouklederen, met groote verbeurte op zijn erfgenaem, zo hy zijn uitterste wil niet stip na quam, en gebood dat men, in steê van droevige zingers, Muscanten, en Speelders op allerleye instrumenten zou doen komen, die met hun speeltuig tusschen de Priesters zouden gaen, en maekte hen elk een halve Ducaet tot 'er loon. Begeerde voorder dat twaelf jonge dochters, in 't groen gekleet, de bare, daer hy in zou leggen, tot aen de Kerk zouden dragen, en onderwegen vrolijk zingen, en datze zekere som gelts tot huwelijxgoet zouden hebben. Men begroef hem in S. Sophie kerk, en hy had 120 toortsen op zijn staci, dien de Priesters droegen: daer op al de Parochien en al de Conventen der Monikken volgden, uytgenomen die in 't zwart gekleet gingen, op dat zy met deze verf het bly gelaet van d'uitvaert niet ver-

verduisteren zouden. Hy storf in 't jaer 1418, den 17 Iuli, zo zijn graffchrift milt. Paulus de Castro spreekt van dit testament, als een zake, van een mensch gedaen, die zijn verstant niet wel had, 't welk niet te min schijnt goet gevonden te zijn, door de text op de wet Servo. de legat. 1. Artabanus derhalven vernemende, dat Xerxes bitter begon te weenen, om dat van zo veel duyzent menschen, als zijn leger tegen de Grieken bestond, over hondert jaer niet een over zou zijn, zeyde, dat in die korte tijt des menschelijken levens, de levende veel zaken gebeurden, die elk de dood dede wenschen, en 't leven verachten; dat in zulker voegen, de genen, die het naer de zin niet ging, de tijt noch veel te lang docht. Wyders het menschen leven, zegt Lactantius, zo haest ten eynde zijnde, zo moet noodzakelijk zijn voor- en tegenspoet kort wezen. Maer het hemelsche, tegen het aerdsche gestelt, eeuwig zijnde, heeft gedurige goederen, daer 't leven der goddeloze uyt de werelt eyndeloze elenden heeft. De neerstige Lezer zal in 't werk van Franciscus Patricius van Siene, geheten van 't Koninkrijk, en van 't onderwijs des Konings, veel redenen vinden, die op onze voorbeelden passen. 't Bewerp daer van verklaert, dat, zo 't de mensch goet is, dat hy in de werelt komt, hem ook goet is, dat hy 'er niet lang in blijft, 't en zy dat hy daer in aen God hangt, en ware reden gebruykt, die hem van de beesten scheyt en onderscheyt, en in zijn tijdelijke en geestelijke elenden gelukkigh maekt. My dunkt dat hier 't opschrift niet qualijk voegt, dat de Heer Gabriel Symeon Florentijner uyt zekere Hieroglyphische Figueren trekt, en dat Daniel, Aerdsbisshop van Ments, Keurvorst des Rijks, met zijn eygen hant, in zijn gebedboekje had geschreven. *Het leven is kort, de schoonheit bedrieglijk, het gelt vervliegt, de heersching is hatelijk, d'overwinning onzeker, de vrede bedrieglijk, d'ouderdom elendig, de dood gelukzalig, de slem van wijsheit gedurig.* Hoewel nu Trebellius Pollio schrijft, dat de geleertste Sterrekijkers van gevoelen zijn, dat het langste leven der menschen bepaelt is, met 'et hondert en twintigste jaer, en zeggen dat niemant een tijt, die verder gaet, gehad heeft, en

zelf daer by voegen , dat Moſes, een vrient Gods, naer 't melden der Joodsche boeken , hondert en vijfentwintig jaer geleeft hebbende, gevraegt wiert , waerom hy zo vroeg ſtorf, daer hy ſterk genoeg was , om langer te leven , antwoorde , *dat hy uyt een hemelsche ſtem verſtaen had , dat niemant die tijt zou overgaen.* Doch ſchoon de menſchen heden al zo lang leefden, als Adam en d'andere Patriarchen voor de zontvloet, evenwel zou 't weynig wezen. In Moſes gebed worden zeventig jaren tot des menſchen tijt beſchreven, en tachtig ten hoogſte. Die verder komt , heeft niet dan moeyte en quelling. Kort, wy gaen henen , en onze dagen vervliegen terſtont, als David in den 90 Pſalm zegt.

H E T X. H O O F T S T V K.

Merkwaerdige verhandelingen van de Wet der vergelding. Hoe overmatig van Hermotimus aen Panjonius gepleegt. Theobaldus aerdig van een vrou beſtraft. Dat 'et verlemmen der geboortleden onbehoorlijk is: wat 'er Ariſtoteles af zegt. Denkwaerdig verhael van Dion. Verſcheyde voorbeelden van de Wet der vergelding.

A Riſtoteles verhaelt een ſpreuk der Pythagoriſche Philoſophen , die 't recht ſimpel beſchrijft, dat elk , naer zijn verdienſt, 't zy loon of ſtraf, ontfangt; en zeggen dat dit het recht is, dat Rhadamantus in de hel doet , ſtraffende de ſchuldige naer hun verdienſte. Daer uyt is de ſtraffe Talionis , of van gelijke vergelding, ontfiaen. Men ziet in de wet Moſis, dat die onder de Iſraëlitēn gebruykelyk was ; en die praktijk ziet men klaer in de perſoon des Konings Adonibezek , die men de duymen aen handen en voeten afhakte , om dat hy zeventig Koningen , zyn gevangens, zo gehandelt had. Deze ſtraf was in een wet der twaelf tafelen opgetekent; de geleerde Cujas geeftz' ons weêr met deze woorden : *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio eſto.* Dat is : *Zo iemant een ander aen enig lit verlemt, en met hem niet bevredeigt,*
dat

dat hy op de zelve wijze gestraft worde. Gods wet zegt : *Ooge om ooge, tant om tant, &c.* Cato schrijft van deze wet der twaelftafelen dus : *Zo iemand zijn naefte verlemt , of een been breekt , de naefte verwant van de gequeefte zal hem 't zelfde doen.* Men kan in 't Euangeli zien, wat Jesus Christus , onze Zaligmaker , van deze wet leert , en wat hy daer na zegt : *Met zulk een mate als gy meet zal u gemeten worden.* De Propheten dreygen de plonderaers , en voorzeggen hen , dat zy geplondert zullen worden. Met recht , mits de wet Gods en der Nature , en 't recht der volken , voor billik houd , dat die , die zich zelf begeeft , om andre te hinderen , de zelve straf te verwachten heeft . Dies zegt God , *die menschen bloet vergiet , diens bloed zal vergoten worden , en die met den zwaerde slaet , zal met den zwaerde vergaen.* Schoon de Keyzerlijke Rechten dikwils van de wet der vergelding spreken , te weten ten aenzien van de Rechter , die de schuldige , die hem aengebracht is , verwarelooft heeft te straffen : want de wetten wijzen , dat hy met de zelve straffen gestraft word , die de misdadige , die hy met oogluiking spaerde , verdient heeft : mits voor henen d'aenklagers zich tot zo een straffe moesten verbinden , als de beschuldigde , zo zy in hun bewijs te kort vielen , en wierden daer op datelijk zo gestraft . Doch sedert is de wet der vergelding door de zachtigheyt des Pretoriaenschen rechts wederroepen , en is nu niet alleen uit gebruyk , maer deze verbintenissen houden ook op ; en in plaats van die zijn d'onkosten , schaden en boeten gestelt , als men in d'ordenen des Rijks zien kan , te weten voor d'openbare bevestigde vrede , op een Rijksdag t'Ausburg gehouden , in 't jaer 1548. Gellius stelt twee redenen van deze verandering , te weten , om d'ongevoeglijkheyt der wet , en zwarigheyt van de vergelding te doen . Waer is 't , zo de lasteraer overtuygt wort , dat noch heden een Wet der vergelding tegen hem geordeneert is , die niet afgeschafft zy : want men zal hem doen , dat hy zijn broeder wilde doen , naer 't gebod der Goddelijke wet , Deut. 19. Paulus Jovius geeft een aenmerkelijke getuigenis daer van in 't 26 boek zijner historien , daer hy 't denkwaaerdig voorbeeld voorstelt , dat tot Napels gebeur-

de, en hier dapper op paf. En Petrus Justinianus een ander even zo verhaelwaerdig in 't 25 boek zijner Histori van Venetie, daer hy van Alexander Bon fpreekt, die, van laftering overtuygt, ter dood gedoemt wiert. Ja in d'ordenen der misdaet van 't Rijk titul 68, van de valſche getuigen ſprekende, ziet men noch eenige overblijffels van deze wet der vergelding, daer ook ruime titulen van zijn, te weten de 38, 107, en 180, in de Keurvorftelijke inſtellingen des Hertogdoms van Saxon, daer bewezen wort, hoe verre, en tegen wien dit recht plaets heeft.

Maer om tot onze voorbeelden te komen, wy hebben een denkwaerdige van de wet der vergelding die Jan Dubrauw, Biſchop van Olmuts, in 't leven van Keyzer Karel verhaelt. Karel te recht zittende, verſcheen 'er voor hem een Priefter, dien, zegt de Histori, zeker Edelman, daer hy onder ſtond, beyde d'oogen uytgeſteken had, om dat hy hem van kettery beſtrafte, en begeerde recht van 't ongelijk, dat hem gedaen was. D'edelman, Zachores genoemt, zelfs verſchijnende, bekende de misflag, en onſchuldigde zich op een oplopende gramſchap, die hem overquam, en bood tot boete zo veel gelts te geven, als de Rechters goet vinden zouden. De Keyzer ſprak 'er op uyt, dat deze misdaet niet dan door de wet der vergelding kon geboet worden, dewijl men de blinde d'oogen niet kon wedergeven, en daer op wiert gezegt, dat men Zachores beyde d'oogen uyt zou ſteken, als hy de priefter gedaen had; dat anders het recht niet recht zou zijn. Die van Aſia, zegt de Histori, hielden 't eertijts met de wet der vergelding, dat Herodotus in zijn Historie getuygt, met Hermotimus, en Panjonius van Chio; maer ik ontken niet, dat Hermotimus zijn wraek en gramſchap de room te los gaf, en de palen vande wet der vergelding te buiten ging. 't Gebeurde dan dat Hermotimus, in de krijg gevangen zijnde, aen Panjonius verkocht wiert, die hem deê lubben. Deze gierigen koopman dreef zijn handel van zulk een oneerlijk gewin: want hy handelde zo al de ſchoone knechjes, die hy, in de havens en op de markten kopende, in handen kreeg: dan voerde hy die tot Sardis, of t'Ephc-

phezen, daer hyze, genoegsaem tegens goud opwegende, weer verkocht, om dat d'ontmande onder de Barbaren tot allerleye diensten meer begeert worden, dan die niet gelubt zijn, zegt Herodotus. Xenophon maakt Cyrus ook van 't zelfde gevoelen, en daerom beveelt hy de bewaring zijns lichaems aen Eunuchen, of gelubden. Hoewel dat woort niet alleen betekent de gene, die tot teelen onbequaem zijn, 't zy door nature, toeval, of geweld, maer ook andere dienstknechten, en voornamc amptlieden der Prinsen, als in de heylige Historie te zien is. Hermotimus, met andere geschenken den Koning Xerxes aengeboden zijnde, quam met 'er tijt in meer aenzien dan al d'ander Eunuchen. De Koning van Sardis vertrekkende, om de Grieken te bevechten, zo trok Hermotimus om enige zaken in een gewest lands, dat die van 't eylant Chio bebouden. Daer vond hy Panjonius, daer aen hy hem bekent maakt, en hem na veel lange en gemene redenen vertelde, de grote voordelen, daer hy door middel zijner toeval toe gekomen was; waer op hy Panjonius beloofde tot grote staeten te verheffen, zo hy met zijn huysgezin op die plaets wou komen wonen. Panjonius zulk een aanbieding garen aennemende, quam korts daer na met vrou en kinderen in die plaetse woonen. Hermotimus, hem met zijn gants huysgezin gevangen hebbende, sprak hem dus aen: gy booswicht boven alle booswichten, die 'er ooyt in de werelt geweest zijn, die de schandelijkste en d'oneerlijkste handel drijft, die men bedenken kan, wat leed had gy, of eenige die u aengaen, van my of de mijne ontfangen, dat gy my in deze staet, daer ik ben, stelde, en van een man als ik was, maakte, dat ik noch man noch vrouwe ben? Meende gy dat de Goden uw handel niet wisten? Ziet gy niet dat zy, recht doende, u schelm, als gy zijt, in mijn handen geleverd hebben, om u de straffe, die gy verdient hebt, te doen lijden? Na dit verwijt liet hy de vier zonen van Panjonius voor hem brengen, en dwong daer den armen vader, die alle d'een na d'ander met zijn eygen handen te lubben; daer na dwong hy hen, dat zy haer eygen vader 't zelfde moesten doen.

Dus

Dus wiert Panjonius met de Wet der vergelding gestraft, en zoo viel het quaet, dat hy Hermotimus gedaen had, op hem en de zijne. Zoo veel verhaelt 'er Herodotus van. Hoewel, naer onze vorige redenen, de gelubde eertijts onder die van Asia in goede aenzien waren, als zy ook daer na onder de Griekse Keyzers geweest zijn, en nu onder de Turken; zo hebben de Roomsche Keizers die altijd verworpen, en voor zulke gehouden, die noch vrou noch man zijn, gelijk men in Valerius Maximus mag zien, daer zeker Gemitius, die hem zelf gelubt had, als een schelm, en onwaardig verklaert wiert, dat hem iemant zijn erfgenaem by uytterste wil zou maken: om dat 'er, zegt Valerius, een onlijdelijke schande was, dat de richtstoel, door de stem van dit monster, en derde soort van den mensch, onder schijn van daer recht t'eysschen, bezoedelt zou worden. Basilus, in een brief aen Simplicias, vaert zeer heftig tegens zodanige uyt, zo ook de Poëet Claudianus en andere.

Deze dingen overdenkende, schoot my een kluchtige historien, door Luytprand Deken van Pavien beschreven, die hier niet qualijk passen zal. Theobaldus, Hertog van Spolete, beoorlogde de Grieken die Benevent inhielden, en als hy enige vyanden ving, liet hy die altemael lubben, en dan loopen. Een vrou ten lesten, heel beschreyt de hulpe Godes en der menschen aenroepende, zeyde, *Theobaldus, wat hebben wy vrouwen u gedaen, dat gy ons zo geweldig bestryft? wy zijn geen krijgstieden, en hebben geen wapenen leeren voeren, anders dan de spinrokken, en spil in onze huizen. Waerom berooft gy ons van onsz' vermaek, met onze mannen dus de geboortleden te benemen? moet gy 't kriegsrecht voeren over 't gene, dat de natuur ons te gebruyken gegeven heeft?* Theobaldus, in deze bestraffing behagen hebbende; onthielt hem naderhand van zulk een wreetheyt. Met recht wiert hy van een vrou bestraft, niet alleen om de redenen, die zy voorstelde; maar veel eer om dat hy had behooren te weten, dat de gene, die de mannen zo handelden, vyanden en verwoesters der nature waren, en de voortteeling der kinderen verhinderden. De Keyzerlijke Rechten ver-

verklaren lijf en goet verbeurt van zulke, die dat doen, en houdenze voor moordenaers. De zelve straffe is die gene, die de kinders naer de Joodse wijze besnijden, toegedoemt. Daer uyt blijkt dat de geboortleden in geener wijze behooren mishandelt te worden, en dat de straffe des doods gestelt is voor de gene, die zulk doen, als dootschuldige misdaders: en gelijk verboden is, dat men niemants aenzicht om enig verschil zal schenden, zo volgt ook, dat men een mensch zo ver niet mag pijnigen, dat men zijn geboortleden krenk: want zulk een straf is niet toegelaten, maer door 't burgerrecht scherp verboden.

't Is wonder, naer Aristoteles zeggen, dat alle dieren, gelubt zijnde, zachtmoediger worden, en de mensch dan straffer is; dat men door verscheyde voorbeelden zou kunnen waer maken. 't Geen Dion van Hierapolis spelonk verhaelt, is denkwaerdig, als een wisse zaak. Daer is, zegt hy, een cistern van alle kanten wel besloten, daer een tooneel op gesticht is, daer een wint van beneden uytkomt, die alle schepfelen zo schadelijk is, dat zy, daer van geraekt, datelijk sterven; behalven de gelubde mannen, die de kracht van de wint niet voelen. D'oorzaak is noch verborgen, hoewel ik 'er yverig na vernomen heb.

Laet ons tot besluyt hier by zetten, dat de gelubde niet kael worden, en 't podegra niet onderworpen zijn, naer 't zeggen van Hippocrates, Galenus en Aristoteles. Dat ik van d'Eunuchen hier tusschen heb gesproken, is dat ik, naer Catoos gebod, zaken, die niet vreemt zijn, onder treffelijke wou vermengen. Laet ons dan tot onz voornemen komen. Gelijk de wet der vergelding onder de Grieken en onder de Barbaren zeer gebruykelijk was, zo is zy ook nu onder de Turken. Willem Postel zegt, dat d'Areopagiten voor een gewoonte hadden in hun vonnissen te pleiten, als volgt. Als iemand gevangen was gezet, genomen om een doodslag, zo ontbood men door geluyt van trompetten d'ouders, huysgenoten, en vrienden van de gedooide, naer welkers goedvinding men bestelde, door wat straf de doodslager sterven moest; en 't vonnis sloeg ook op d'onkosten, schaden en

andere belangen van de misgedane party. Ik zal, zegt hy, om dat deze wijze onder de Turken gebruikelijk is, die in 't lange verhalen. De Cadi of Rechter van de stat, de doodslager gevangen hebbende, ontbied terstond de verwanten van de gedooide, zijner geen, men ontbied zijn vrienden, of die eenig voordeel van hem trekken, die ook ontbrekende, zo geeft de Cadi uyt spraek, uyt de naem van de Prinsen de wetten, gelijk in Vrankrijk de Voorspraak des Konings zijn besluyt maekt, na dat hy de gene, die daer by zijn, gevraegt heeft, wat zy van beyde liever hebben, of dat de misdadige na de wet der vergelding gestraft wort, of in enige boete werd verwezen, en men oordeelt naer hun goedviuden, mits dat 'er vonnis in 't een of in 't ander niet te zwaer zy. Zy achten de heele mensch, te weten dood, 60000 asperen, die maken 1200 kronen. Door zulk een boete lost de misdadige zijn leven. Voor een half mensch, dat 's voor een die een arm, been, of een oog verlemt is, is 'er een halve breuk, dat is 30000 asperen. Laet ons daer by voegen 't geen Lonicer van de Tarter Tamberlaen vertelt. Hy in kleyn Asia zijnde, zo quam 'er een vrou by hem, die over een soldaet klaegde, die, zonder te betalen, haer room gedronken, en een stuk kaes genomen had. Tamberlaen liet terstont zijn gants leger stil staen, en de Soldaet gevonden zijnde, liet die levendig opsnijden, en daer door quam de room, die in zijn maeg noch niet verteert was, te voorschijn. Hy liet de vrou gaen, na haer verklaert te hebben, dat hy haer op die zelve wijze had doen straffen, zo men haer beschuldiging zo niet waer bevondt had. Georgevits verhaelt gelijke hystori, en zegt 'er by geweest te zijn, dat zeker Janitsfer, door een vrou beschuldigt, en by de voeten opgehangen in de stat Damas, de melk tot de keel uytgaf, die hy de vrou benomen, en korts te voren gedronken had, en daer na geworgt wiert.

HET XI. HOOFSTUK.

Schoone rijmen van Seneca. Caligulaes ongemeene brug, en de redenen waerom hy die bouwde. Keizer Claudius maekt, met uitnemende kosten, een staende water droog. Ongelooflijke rijkdommen der Romeinen. Nero maekt vruchteloze werken. 't Zelve doen verscheyde Vorsten, daer een spreekwoort af komt. Xerxes doorgraeft den berg Athos. Vergeefsche pogingen van de koningen Nicanor en Nico, de koningin Cleopatra, de Keizer Trajanus, Neroos Colonel, de Keizers Karel de Groot, en Karel de vierde, en der Turken, in 't aenvangen van ongemeene en bovennatuerlijke werken. Treffelijke leeringen, en een Egyptisch zinnebeeld daer op. God alleen kan de palen der zee verzetten. Voorbeelden daer van uit zijn H. Woort, en uit Ortelius en Camdenus.

DE Poëet Seneca doet, in een van zijn Treurspelen, zeker man dus spreken :

*De Grooten willen altyt meer,
En poogen alles te verkrijgen;
Hun macht is minder dan 't begeer,
Dat boven alle hoocht' wil stijgen.*

Deze rijmen ziende, zeide ik, dat dit een van de braefste en zekerste spreuken is, die Seneca heeft. Want t'allen tijde hebben Keyzers en Koningen, steunende op haer macht en rijkdom, groote en ongemeene zaken gepoogt te verrichten; op datze den nakomelingen de teikenen hunner grootheyt deden beschouwen, hun vyanden vrees aenjoegen, en 't gemeyne best dienst doen zouden. Dat ziet men in Keizer Caligulaes bestaen, die niets, dan onmogelijke dingen, zocht uit te voeren; want hy, na Suetonius zeggen, de tusschendeelen van twee Bayen, en de hoeken van Pozol, door een brug aen een voegde; die, ge-

maekt van twee rijgen vrachtschepen, en met een dijk van aerde, met steen gevloert, als Appius groote wegh, 3 600 schreden lang was. Ik weet, vervolgt Suetonius, dat vele meenen, dat Caligula met die brug trachte Xerxes na te volgen, die over den Helle-spont een zeer lange brug, doch korter als deze, maekte; maer andere zeggen, dat 'et was, om de Franschen en Engelschen, door 't gerucht van zoo een machtig werk, te verschrikken. Doch de derde en zekerste reden is, dat Caligula den Sterrekijker Thrafillus wilde logenachtig maken, die aen Tyberius, als hy na zijn navolger vraegde; gezeyt had, dat Caligula Keizer zou worden, als hy over de tusschenzee der Bayen te paert zou rijden. Daer zijn noch eenige steenen bogen by Pouzol van overig, die ik niet verwondering zag, vermits de langte die deze brug, op bogen en schepen; tot aen 't kasteel van Bajes had, dat noch tegen over Pouzol gezien wort. Met diergelijke vermetenheyt onderwont Claudius, Caligulas navolger, na 't verhael van de gemelde Suetonius, het Ficijsche Lac, of staende water, droog te maken; zoo wel tot het gemeene voordeel, als om eer te behalen, en eenige byzondere lieden voor te komen, die zulks op haer eygen kosten, mits dat de drooggemaekte landen hen zouden toekomen, aenboden te doen. Hy, een berg doorgehouden, en doorgraven hebbende, volbracht, met groote swarigheyt, na elf jaren, dat wichtig werk; waer aen dagelijks dertig duyzent menschen arbeydden. Ook zijn 'er noch andere bewijzen der Roomsche niogentheyt overig, niet alleen in de treffelijk gevloerde gemeyne wegen, als noch eenigzins aen Appius weg, die tot Brundisium toe loopt, blijkt; maer ook aen zoo veel verborgē gangen onder d'aerde, Waterleidingen, Tooneelen, Schouburgen, Obelifken, dat zijn spitse grafnaelden, Tempelen en Bogen in verscheide plaetsen.

De Romeinen hadden ook, om zulke sware kosten te doen, groote inkomsten; want de Historischrijvers zeggen, dat het inkomen van Egipten alleen, ten tijde van Ptolemeüs, gebynaemt de Fluyter, zeven milioenen, en vijf hondert duyzent kronen be-

beliep. Dit Rijk , ten tijde van Augustus , onder de Roomſche macht gekomen zijnde, bracht, door de koophandel van Indien en Ethiopien , veel meer rijkdom in de ſchatkisten ; en , om te ſwijken van zoo veel andere lantſchappen , zy trokken uyt de zilvermijnen by nieu Carthago jaerlijks ontrent een milioen gouts. Ook hadden zy een ontelbre menichte ſlaven, die zy, gelijk de Turken nu noch doen , als beesten voedden en deden arbeiden. Maer gelijk aen d'een zijde waer is , dat de Romeynen zoo veele groote werken, met minder ſwarigheyt en koſten, als men t'onzen tijde zou konnen doen, machtig zijn geweest voor te nemen, te vervolgen, en te volbrengen, door 't behulp van hare ſlaven, en groote rijkdommen, waer van een blijk is in Keizer Claudius, die, uyt zijn eigen middelen, veertien hondert duizent kroonen tot het maken van een Waterleyding gaf; zoo is ook aen d'ander zijde waerachtig , dat zy veeltijts, de Natuur geweld aendoende, tijt, moeyte en gelt t'effens verquijt hebben : 't welk geſchiede , gelijk Tacitus zegt , toen Severus en Celer , groote werkmeesters, zich onderwonden de Natuer te verkrachten, en met Neroos rijkdom te ſpotten ; want zy beloofden hem een graft van de poel Avernus , tot aen den mont des Tybers , door den oever der zee , of dwers door de bergen, te graven, alwaer geen andere vochtigheyt ontrent was , dan de poel Pomptine : zoo dat 'et een voornemen was van onverdraeghelijken arbeit , daer geen blijk ſcheen van iet goets uit te volgen. Nero evenwel, die alles wat onmogelijk was begeerde, trachte de bergen by de poel Averne door te graven, alwaer men noch de teekens van zijn ydle hoop en beſtaen zien kan. Suetonius maakt ook gewag van deze graft, aengevangen om van Avernus, tot de haven van Oſtie, te gaen: zy zou 160 Italiaenſche mijlen lang, en zoo breed zijn , dat 'er vijf van de grootſte galeyen , zonder belet of ſtooten, gemakkelijk nevens elkander in varen konden : en, om zoo een al te hoog voornemen uyt te voeren , gaf Nero laſt , dat al de gevangens , tot de ſchuldigſte toe , in Italien zouden gebracht werden , om daer aen te arbeiden. Hier meê niet

vernoegt, nam hy voor, zegt de zelve Schrijver, den Isthmus, of de engte van Achajen, door te graven; en als hy de soldaten van zijn lijfwacht, vermaent had dit werk te beginnen, en met trompetten geluyt het teiken daer af gegeven, nam hy zelf een houweel, en begon d'aerde los te maken, vulde daer meê een mande, en droeg die zelf op zijn schouders aen een ander plaets. Maer 't ging hem, als 't veel andere voor hem was gegacn, die 't zelve met ongelukkigen uytgang bestaen hadden; want terwijl zy, de Natuer te spijt, d'orde der dingen gewelt deden, bleef al haer pogen ydel en vergeefs Van welk getal waren de koning Demetrius, Julius Cesar, Caligula, Cajus Domitius en andere, die Plinius aenteikent. Sabellicus zegt, dat de Venetianen de geheele lengte van den Isthmus, die vier mijlen is, met muren en dubbele grachten, in vijftien dagen, betrokken, van de Egeesche tot de Ionische zee; hoewel de muren veel langer waren, om dat zy niet recht uyt, maer in veel plaetsen gekromt moesten zijn. Hier van is 't oude spreekwoord gesproken, als men van ongemeene grooten arbeit en onderwinden wil spreken: *Hy wil den Isthmus doorgraven.* Herodotus zegt, dat de Gnidianen hem, daer hy smalst is, poogden te doorgraven, om een eilant te maken; maer dat de stukken der rotssteenen den werkluyden in 't aenzicht sprongen: waer over zy 't Orakel te Delphos raet vraegden, dat hun zeide:

Doorgraef den Isthmus, nocht omvat hem met zeebaren:

Geensins; want waer 't Gods wil, men zou 'er rontom varen.

Maer 't gene Xerxes, koning van Persen, voornam, gelukte veel beter, namelijk; het doorgraven van den berg Athos. 't Is een grooten en schoonen berg, zegt Herodotus, die aen d'een zijde de zee, en aen d'ander boulant heeft, zich uytstreckende in de gedaente van een half eilant, met een engte van twaelf stadien. Hy is nu bewoont van Grieksche monikken, van S. Basilius orde, Calogeren genoemt. Xerxes gaf last; naer mijn gevoelen, vervolgt Herodotus, dat d'Athos doorgegraven zou worden, om zich ontsächlich te maken, en te toonen dat hy 't voornemen

men

men en 't vermogen had van zijn gedachtenis onsterflijk te maken ; want hy begeerde, om de fchepen te bequamer door d'engte te voeren , dat men die deurfnijden zou , en dat de graft zoo breed zou zijn , dat 'er twee galeyen neven' malkander zonder hinder in konden varen. De Koning Nicanor Seleucus begon d'engte, die d'Euxijnfche en Caspifche zeen van elkander fcheyd, deur te fneiden ; maer hy wierd , eer hy 't volbrengen kon , van Ptolemeus , gebynaemt den Blixem, omgebragt, gelijk Erasinus verhaelt. Op gelijke wijze hebben zommige Egyptifche Koningen, om door den Nijl in de roode zee te komen, getracht grafren te maken, zoo breed dat twee galeyen ruimte hadden nevens den anderen te varen, en vier dagen varens lang. Herodotus zegt, dat 'er , ten tijde des Konings Neco , hondert en twintig duizent menfchen in dien arbeyt ftorven ; en men ziet noch heden, niet ver van Sues, eenige teykenen van dit voornemen , gelijk my de gene, die 'er zelf geweest zijn, verhaelt hebben. Maer zulke aenflagen verdwijnen als rook, gelijk ook 't voornemen van de Koningin Cleopatra , die in dat zelve gewest een groot en heerlijk werk voor had. Hare mening was d'engte, die de roode zee van Egipten fcheyd, en de grenspael van Afia en Afrika fchijnt, door te graven ; hoewel die , op zijn finalfte, drie hondert ftadien , dat is, ontrent tien mijlen , breed is : om met een machtige en rijke vloot, als 't noot deê, in de roode zee te varen, en zich daer, om d'oorlog en dienftbaerheyt t'ontgaen , te begeven en t'onthouden : maer d'Arabiers, in Petra wonende , ftelden zich daer tegen. Dion vertelt ook, dat Trajanus , om den Euphrates in den Tygris te doen komen, een graft begon ; met laft , de fchepen, die hy tot een brug wilde maken , aen te brengen : maer alzoohy bevont, dat d'Euphrates veel hooger dan den Tygris was, liet hy 't blijven , vreezende dat d'Euphrates , zijn loop na de leegte nemende , zijn diepte verliezen , en men 'er te voet door zou kunnen gaen. Zoodanig was het poogen van een out kolonel des Keyzers Nero , die de Moselle en de Saone famen zocht te voegen , en maekte een graft tuffchen die twee revieren ; op dat 'et

dat 'et Romeinsche leger, door de Rhosne en Saone, in die gracht gevoert, van de Moselle in den Rhijn zou komen, en van daer in zee: waer door zoo veel ongemak, van te land te reizen, geweest zijnde, men te water van 't Westen tot in 't Noorden zou kunnen raken. Maer Gracilis, gezant der Belgen, ontried het hem; want, zeide hy, men zal zeggen, dat gy de Legioenen elders, dan daer 't behoort, wilt huysvesten, en dat gy de vrient-schap der Gaulen zoekt; waer voor de Keizers vreezen, en vele schone aenslagen afgebroken en verhindert zijn. Dit is 't geen 'er Richard Dinoth, nevens Tacitus, van verhaelt. Jan de Meyer zegt, dat door den gedurigen regen, die d'aerde weêr in de gracht, daer men die uytgehaelt had, wierp, dit wichtig werk te niet ging.

Maer, om niet t'eenemael by d'oude en vreemde voorbeelden te blijven, laet ons zien, wat onze Keizers somtijts voorgenomen hebben. Zommige rieden Karel de Groote, dat men de schepen uit den Donau in den Rhijn zou kunnen brengen, wanneer men tusschen de Regnitz en Altmul, rivieren van Voithlant, als Aventinus zegt, een breede gracht maakte, dwers door 't platte land, daer de wateren van weêr zijden in zouden loopen, om zich in die twee reyeren te begeeven; en deze wateren zouden, om schepen te voeren, diep genoeg zijn. De Regnitz loopt ontrent Bamberg in de Meyn, en de Meyn vermengt zich te Mentz met den Rhijn. De Altmul valt aen gene zijde van Neurenberg in de Donau. Karel de Groote belaste aen 't werk te vallen: daer op een groote menichte volks, uyt Beyeren, Frankenlant en Swaben, een gracht, die drie hondert voeten breed, en twee mijlen lang was, begonden te graven. De gantsche Herfst wierd in dat treflijk en nut werk besteed; maer de Godlijke voorzienigheit gaf dezen arbeyt, die de Natuur gewelt deê, zulk een uitkomst niet als men wenschte; en toonde, door verscheide teekens, haer misnoegen. Men vont op 't velt veel koren en graen, dat de beesten, als zy 'er van aten, terstont deê sterven; en 't meel, dat 'er van quam, verdween tusschen de handen van hen

hen die 't aenraecten. 's Nachts hoorde men, rontom de dijken van deze graft, een klaeglijk geluydt, ook zomwijl een spotlijk gelach, en veeltijts een verwert geschrey.

De Keizer Karel de vierde begon een gelijk, of meerder werk, (hoewel ik niet begrijpen kan, de plaets en den loop der revieren aenziende, hoe zulks kon gedaen worden) en begeerde dat de rivier Muldau, die door de hoofstāt van Bohemen, en nevens den berg, daer 't kasteel van Prage op staet, loopt, zich in de Donau zou mengen, zegt Jan Dubravius. Zonder dit verhael nu wijder uyt te breiden, zoodanige pogingen zijn meest al mislukt; want God heeft de zee en revieren hunne palen en oevers, daer zy in befloten zijn, gestelt, om die, zonder zijn bevel, niet t'overtreeden, gelijk hy door den Propheet Jeremias zegt; *Zal dit volk my niet vreezen, die het zant, tot een pael der zee, stel?* De Duyvel heeft het in 't Orakel van Delphos, hier voor verhaelt, moeten bekennen. Ruffinus verhaelt een gedenkwaerdige histori van 't overvloeyen des Nijs, naer de verwoesting van Serapis tempel. Onlangs hebben ook de Turken, tot haerschade, de zekerheit dezer waerheit geleert: want als zy een machtig leger, en vele duizent slaven by een gebragt hadden, om een hoogen berg door te graven, en de Rha, (een groote revier, die in de Caspische zee valt) in de Tane, een andere uytstekende revier, die Asia van Europa scheyt, en in d'Euxijnsche zee vloeyt, te doen zincken; wierden zy eerst door den hunger, onmatigen arbeyt, en de menichte serpente, in een woest lant, belet; namaels door de Moscoviters, die een deel van hun leger doodden; en ten lesten door de Tartars, die 't overige in 't weêrkeeren onderschepten en heel vernielden.

De palen der zee en revieren zullen niet veranderen, dan door Gods believen, dieze gestelt heeft; en of de menschen die zomtijts, tegen zijnen dank, poogen te verzetten, 't is ydelen vergeefs. Dat hebben d'Egiptenaers in hare Hieroglyphicis, of letterbeelden, willen te kennen geven, alsze een otter en een zee-kalf, dieren die te water en te land leven, onder een jok voeg-

den ; en , door dien bant , de vereening des waters met de aerde , elk binnen zijne palen , vertoonden . Maer evenwel de groote God , die de zee en revieren in hare diepten besloten heeft , kan al de wateren gebieden , tot bewijs zijner macht en strenge gerechtigheyt tegen de zondaers , daer buyten te treden ; en zich , op zulke tijden en plaetsen , zoo lang en wijd als 't hem belieft , uyt te breyden ; waer van de Sontvloet , die in 't jaer 1656 , na de Schepping , de werelt overquam , en 375 dagen duerde , een klaer bewijs is : daer in alle levendige schepselen , die op d'aerde en in de lucht leefden , verdroncken ; Noë , met zijn vrou , zonen , hare wijven , en de gedierten , met hun in d'Arcke besloten , alleen uytgenomen ; gelijk Moses dat volkomen beschrijft : die daer na ook van Sodoma en Gomorra , tot getuygenis van Gods gramschap over de zondaers , gewag maekt . Abraham Ortelius , Yrlant beschrijvende , verhaelt van een poel , Erne genoemd , die eertijts maer een fonteyn was ; en , vermits de gruwelijke en onnatuerlijke onkuisheyt der inwoonders van dat gewest , door Gods gramschap , zo vermeerde , dat zy 't gantsche lant overvloeyde ; alwaer men nu noch , tot bewijs dezer straf , als de locht klaer en stil is , de torens der Kerken hier en daer in 't water ziet . D'insteller der Natuer , zegt Silvester Girauld , oordeelde , dat het aertrijk , door zulke snoodde zonden , die tegen de Natuer strijden , verontreynigt , niet meer zijn oude inwoonders , nocht hare nakomelingen , behoorde te dragen . Camdenus schrijft , dat deze poel dertig mijlen lang , en vijftien breed is , met dichte bosschen bezet , en zoo vischrijk , dat de Visschers zomtijts over 't scheuren van haer netten klagen . Holland en Vrieslant hebben ook dikwijls , door deze overvloeyingen der zee , groote schade geleden ; waer door veel landen verdorven , en met menschen en vee ingeslokt zijn , daer van men noch heden veel teekens ziet .

HET XII. HOOFSTUK.

Verwonderlijke grootte, sterkte, en doot van de Keizers Maximinus, en C. Marius. Ciceroos geestige boert-rede. Wat zenuen sterkte bybrengen. Zeltzame krachten van Tritanus en zijn zoon, en van Milo van Crotone. De byzondere sterkte en dapperheyt van Keizer Aurelianus, van Castriot of Scenderbeg, van Galeas Bardasin, van den Tartar Tamberlaen, van Fronsberg, en den Baron van Swartzenberg, met een verhael van 'er gedenkweerdigste daden. Van den Reus Enocher. Zommige meenen dat Roelant een Reus was, 't welk Koning Fransjoys onderzoekt. Beuzelachtig verhael van den heremijt Hamon. Fazel is een ooghetuyge van veel Reuzengebeenten. Schoone aenmerkingen van den Reus Goliath, en Davids strijt tegen hem; ook over een spreuk uit Moses eerste Boek. Wat Augustinus van de Reuzen schrijft, die om haer hoovaerdy van God vernielt worden.

IUlius Capitolinus en andere Historyschrijvers verhalen, dat de dwingelant Maximinus, een moorder en navolger van den vromen Keizer Alexander Severus, zoo groot was, dat hy acht voeten lengte, en de duym zoo dik had, dat zijner vrouwen arming daer aen paste. Hy was zoo overmatig sterk, dat hy, met zijn handen, gelade wagens voorttrok, met een vuistslag een paert de tanden uitsmeet, met een voetstoot het de beenen brak, arduynsteen tusschen zijn vingers verbrijzelde, en met zijn handen jonge boomen deê splijten; zoo dat hy Hercules, Anteus, en Milon van Crotone genoemd wert. Tot Keizer, als Herodianus zegt, van 't krijgsvolk aengenomen zijnde, vermits zijn zeltzame lengde, groote sterkte, en dapperheit in 't vechten, wiert hy, om zijn wreecheyt, zoo gehaet, dat men hem Cyclops,

Busyris, Scyron, Phalaris, Typhon, en Gyges noemde; want hy geloofde, dat hy hem niet, dan met moorden en geweld, kon verzekeren. Men zach ter weerelt nooit wreeder beest: hy verliet zich enkel op zijn sterkte, als of 't onmogelijk was hem te dooden. Kort, hy meende byna, dat hy, om zijn Reusge'lijke gedaente, onsterflijk was; dies hy, door een tooneelspeider op de Schouburg, daer veel volks by was, bedektelijk uytgedaegt wiert met deze veersen:

*Den Oliphant is groot, de Leeuw is wonder sterk,
De Tijger is zeer vreet: nochtans, door list der menschen,
Gerakenſe aen hun doot. Wat een niet in het werk
Kan ſtellen, dat doen tien, of hondert naer hun wenschen:
Zoo gy dan nooit ontziet, nocht vreeſt een menſch alleen,
Verſchrikt voor veel, die hun krachten ſaem beſteên.*

Maer 't gene al spelende gezeyt was, gebeurde hem in ware daet; want als hy de ſtat Aquileja heftig belegert en vergeefs beſtormt had, wiert hy als uytzinnig van ſpijt, gelijk de wilde beesten, als zy hun wonden gevoelen, verhitten; zoo dat hy hier door zijn ſoldaten mishandelde, die, daer door getergt, hem met zijn zoon ombrachten. Trebellius Pollio ſchrijft van C. Marius, die een ſmit geweest was, en in Galienus tijden door 't krijgsvolk tot Keizer gekoren wiert, dat niemant hem in ſterkte der vuyst, om te ſlaen en af te keeren, gelijk was, zoo dat d'aderen zijner handen als zenuen waren. Met zijn vierde vinger, die men de medecijn noemt, deê hy een wagen, met d'ingespannen paerden, ſtil ſtaen, en te rug wijken: als hy een ſterk menſch een knip gaf, dat veroorzaakte zulk een pijn, als of hy door een ander een hamerſlag kreeg. Met twee vingers verwrong en verbrak hy vele dingen. Keizer geworden zijnde, ging d'eerſte dag met de pracht zijner krooning voorby, de tweede begon hy zijn heerſchappy; maer de derde wiert hy, door een ſoldaet, die welêer in 't ſmeden zijn knecht geweest had, omgebragt; die hem zeide, terwijl hy toetſak, dit is 't ſweert dat gy zelf geſmeet hebt. Antony de Pois ſtelt ergens, in zijn verhael van d'oude Munten en Meda-

lien,

lien, als iet zelfaems, het beelt van dezen driedaegschen Keizer in een Penning, met dit opschrift: *Imperator Cajus Marius, Pius, Felix, Augustus*. Men zou de geestige boert-rede, die Cicero de Burgemeester Vatinius gaf, bequamelijk op hem kunnen passen; te weten, *dat zijn heerschappy t'eenemaal wonderlijk was; want men kon'er geen Lente, Zomer, Herfst, nocht Winter in bespeuren*.

Maer, terwijl wy op 't verhael der zenuen gekomen zijn, ik zal tot ouder voorbeelden voortschrijden. 't Is zeker dat de zenuen de meeste oorzaak zijn van de sterkte des lichaems; en dat Solinus zegt, hoe zy dikker zijn, hoe 't lichaam stercker is. Ook dat Varro, tot een voorbeeld van meer dan menschelijke sterkte, van een Samnijsche schermer, Tritanus genaemt, verhaelt, dat niet alleen zijn borst, maer ook zijn handen, en armen in de lengde, kruyswijs en over dwers, met zenuen bezet waren; zo dat hy, al die hem durfden aentasten, zonder eenige moeite, met een stoot om ver wierp. Dat ook de zoon van deze schermer, soldaet onder Cn. Pompejus, zijn vyant, die hem uitdaeghde, met zijn bloote hant verwon, en met een vinger in Pompejus leger bragt. Men zegt ook, dat Milo van Crotone boven menschelijk begriip sterk was, en dat hy, met een vuytslag, een stier dootsloeg, die hy ook den zelve dag, na dat hy toebereyt was, alleen opät.

Om tot jonger voorbeelden te komen, Flavius Vopiscus schrijft, dat de Keyzer Aurelianus zeer lang en sterk was; en verhaelt, met de Historyschrijver Theoclius, dat hy, in den Sarmaetesen oorlog, met zijn eigen handt, op een dag, 48 van zijn vyanden doodde, en in verscheiden dagen meer dan negen hondert en vijftig. De zelve Keizer, noch opperhoofman van 't zeste Fransche Legioen te Mentz zijnde, verbrak de macht der Franken, die heel Vrankrijk doorliepen en plonderden, zoodanig, dat 'er, na dat hy 'er met zijn eigen hand zeven hondert gedood, en drie hondert verkocht had, een lietje tot zijner eere van gemaakt wierd. Gelijk men ook in de heilige onfeilbare Historien van Gods Woort, ter eeren de brave helden, inzonderheit Saul

en David , verscheyde lofzangen vind ; maer van een andre klem en gewicht , als de lietjes , die door de geest dezer werelt voor zijne slaven gerijmt zijn.

Nu zal ik , zonder langer te staen op d'onwaerschijnlijke Historien der oude Helden en Heldinnen , daer meê eenige dwaelgeesten onze voorouders vergiftigt hebben , haer met logens , in plaets van waarheit , voedende , beginnen te verhalen de zeer gedenkwaardige daden van den dapperen Joris Castriot , Prince van Albanien , van de Turken Ischenderbeg , dat is , Heer Alexander , om zijn uitstekende manhaftigheyt , genoemd . Paulus Jovius heeft 'er , in zijn doorluchtige Mannen , een kort begriip van gemaakt , daer hy zegt , dat Castriot nooit veltslag weigerde , nocht voor zijn vyant vluchte , nooit vreesde in 't grootste gevaer , en nooit gequetst , dan eens een weinig aen de dgye was ; daer hy nochtans tegen de machtige Keizers , de Sultans Amurath en Mahumet , gedurigen oorlog voerde ; wiens macht hy niet alleen weêrstont , maer ook , in zeven veltslagen , zoo veel Bassaes met haer legers versloeg , en plonderde . Hy heeft , vervolgt de zelve Jovius , met zijn eigen hant , in verscheyde slachten , twee duyzent Turken verslagen ; Barlet schrijft drie duizent : want hy was gewent , die hy raekte , maer een slag te geven : en hy kon zijn swaert , schoon dat 'et groot en swaer was , met zulk een sterkte en wakkerheit gebruyken , dat hy nimmer mis sloeg , en yder slag trefte zoo , dat hy in stukken hieuw , of midden deur , of 't hooft af , en zomwijl 't bovenste der schouderen met een , aen al die hem ontmoeten . De Turken , die zijn handen ontsnapten , vertelden , met grooten ernst , Castriots zeltzame kloekheyt aen den Sultan Mahumet , die zelf het swaert , dat door zijn Meesters dapperheit en krachten zo veel bloet storte , begeerde te zien : Castriot zont het hem te Constantinopelen ; om dat men meende , dat het zoo gesmeet en getempert was , dat geen yzeren harnas de slagen die 't gaf kon weêrstaen ; doch de kracht was niet in 't swaert , maer in Scenderbega arm . Hy was namaels om zijn manhaftigheyt zo geacht , dat de Turken , na zijn doot byna heel Albanien gewonnen

nen hebbende , zijn graf zochten , en vonden , daer zy hun aendacht deden , en eerden de gedachtenis van dien grooten Prins; tot dat zy zijn graf openden , en zijn gebeente daer uyt namen , 't welk zy voor een groote rijkdom achten; en meenden , dat al de gene , die een beentje van dezen dapperen oorlogshelt aenden hals droegen , onquetselijk en onverwinlijk zouden zijn. Barlet vertelt ook als aenmerklijk , dat , als hy in 't vechten , en in 't heftighste van den slag was , onder andre wonderen , die men in de verandering van zijn gelaet speurde , zijn onderstelip spleet , en veel bloets uytgaf; 't welk ook wel gebeurde , als hy , in 't verhandelen der staetzaken , zich vergramde. Dezen dapperen Prins sterf in 't jaer 1466 , in zijn drieënseftigste jaer , dat men 't moortjaer noemt , aen een koorts , als hy 24 jaren geheerscht had.

Men kan by dit voorbeeld voegen , 't gene Thomas Fazel , en Cl. Marius van Galeas , of Galeot Bardasim , Edelman van Carane , verhalen , die van tijdt tot tijdt in zoo groot een lengde en dikte toenam , dat hy alle menschen ver te boven ging; daer by zo sterk zijnde , dat niemant , in 't springen , werpen , met de piek en anderste voet en te paert te vechten , tegen hem bestaen kon , zonder dat zijn groote lengde hem hinderde; want gants gewapent , met een korte piek in de rechter , den appel van de zael in de slinker hant , sprong hy 'er in , zonder zijn voet in de stegelcreep te zetten : zomtijts zat hy op een groot paert zonder toom , dat hy de sporen gaf , en in 't snelste van zijn loop , door 't nijpen van zijn beenen , deê stil staen. Hy lichte met zijn hant een geladen ezel van der aerde. Hy stelde zich tegen de twee sterkste mannen , die hy ter aerde wierp , en de handen op de rug bond. Voor de stat Plombin , van Alphonfus koning van Arragon belegert , grepen hem drie gewapende ruyters aen; maer hy gaf d'een zulk een slag , met 'et geveft van zijn swaert , in de zijde , dat hy half doot van 't paert viel; d'ander vatte hy om de middel , lichte hem uyt de zael , en smeet hem ter aerde; en de derde gaf hy zoo een slag met den elleboog , dat hy vluchte. Hy was in vier duellen , of tweegevechten , verwinnaer. De Historischrijvers verhalen dat

Tamer-

Tamerlaen , Keyzer der Tartaren , zoo groot en sterk was , dat hy een der grootste bogen zoo stijf spande , dat hy daer meê een metalen mortier doorschoot. Men leeft in Herodotus byna 't zelve van een Koning der Macrobianen , een volk in Ethio-pien.

De groote kloekheit en sterkte van Joris van Fronsberg , Baron van Milderham , is in Hooghduits , met zijn gedenkwaardigste daden , beschreven. Paulus Jovius maakt ook gewag van hem , en hoewel hy hem , als een vyant des Paus , hart handelt , evenwel laet hy niet zijn oorlogsdeugden te verhalen ; want na dat hy de goede diensten van dezen Helt aen Keizer Karel de vijfde , inzonderheyt in de veldslagen van Bicoke , en van Pavyen (daer in de Koning Franfoys van Vrankrijk gevangen wiert) vertelt heeft , zegt hy , dat Fronsberg in vijftien volle veldslagen , en meer dan twintigh gevechten , altijs kloek en dapper gevochten heeft ; en dat hy zoo sterk was , dat hy met den middelsten vinger zijner rechter hant , den sterksten man , hoe vast die ook stont , van zijn plaats kon stooten. Hy deê een paert , in vollen loop , als hy 't by den toom greep , stil staen. Hy kon met zijn schouderen een stuk geschuts verplaatsen : ging liever te voet dan te paert ; en niemand , hoe jong en sterk hy was , overtrof hem in 't gaen. Ik heb mijn Vader hooren verhalen , dat 'er , in zijn tijt , niemand was , die Jan , Baron van Swartzenbergh , in sterkte van lichaem , grootmoedigheid , kloekheit en voorzichtigheyt des verstants , te boven ging ; en dat hy een dikke gedraaide koord kon breken , en met zijn handen een hoefzyer deê buigen. Zoo sterk was ook Patocova , Pools edelman , die , ten verzoek van den Turkschen Ambassadeur , met toestaen des Konings van Polen , onthooft wiert. Jan Leonclavius zegt van hem , dat hy zoo lichtelijk een nieugesmeet hoefzyer , als een blat papier , van een scheurde. Reynier van Reyner zegt , dat men , in de graven van Brandenburg , in zijnen tijt , zulke groote beenderen vond , dat een schenkelbeen tot aen de heup van een groot mensch reykte.

Deze voorbeelden toonen , dat de naestvoorgaende eeuwen
Duits-

Duitslant menschen voortgebragt heeft, die in groote, sterkte, en krachten by d'oude te gelijken zijn. Maer onder al de voorverhaelde is 'er niemand, die by den Reus Enothar, die onder Karel de Groot ten oorlog diende, halen mag. Hy versloeg de menschen, als of hy gras maeyde; en nam 'er zomwijl een deel op 't eind van zijn spiets, (gelijk men de vogels aen een stok rijgt,) die hy op zijn schouders wegdroeg, zegt Aventinus in de Beyersehe histori. Ik weet dat vele meenen, dat Roelant, zusters zoon van de jongstgenoemde Keizer, een Reus was, dat zy met de groote steene en gewapende beelden, die men op de markten van veel Saxische steden tot een teeken van vryheit ziet, en noch heden Roelanden genaemt worden, willen bewijzen: maer ik heb veel geloofwaardige lieden dikmael hooren zeggen, dat de Koning Fransoys d'eerste, nieusgierig zijnde om te weten of 't waer was dat men van Roelant zeide, zijn graf deê openen, daer in men zijn gebeente en zijn boog verrot, maer zijn harnas hoewel verroeft noch heel vond; dat de Koning aen trok, en hem zoo wel paste, dat men genoeg zien kon, dat Roelant niet grooter dan de Koning geweest had, die niet veel meer dan van middelbare lengte was. Men toont te Worms, en in andere steden langs den Rhijn, groote gebeenten, in de wapenhuizen bewaert, die men gelooft van de Reuzen des voorleden tijts overig te zijn. Ik heb ook te Pouzol in Italien gebeenten van wonderlijke groote en lengde gezien, daer Pomponius Letus een opschrift by gemaekt heeft.

Men zou bequaemlijk hier by mogen voegen 't verhael van Hamon, Egvptisch Heremijt, van Patritius bygebragt, van veel ongelofelijke dingen, zoo 't niet meer na d'Egyptische beuzelen, dan na Christelijke waerheyt geleck. Om 'er evenwel een stactje van te geven, hy zegt, onder andere zaken: 't Heugt ons, dat men ons vertelde, dat de menschen in 't begin der weerelt zoo groot waren, dat zy hunne hoofden in den sterrehemel konden verbergen, en *Emephimes* genoemd wierden; dat 'er in de volgende tijden kleynder menschen quamen, *Phraïmes* genoemd, die noch

tans met 'et hoeft aen de wolken rackten; en dat 'er noch andere navolgden, *Gygenes*, en van zommige Reuzen genoemd, tot de tijden van Noë, die, om 'er grootte en sterkte, veel jaren jeugdig en gezont leefden; maer na de Sontvloet begon alle dingen te verkleinen, &c. Neemt dat dit maer beuzelen zijn: wat zullen wy dan zeggen van 't gene Thomas Fazel van de Reuzen, en van 'er oorsprong verhaelt; en dat hy, na zijn zeggen, van haer lichaem en wonder groote beenen, die men in Sicilien vond, zelf gezien heeft? Hy schrijft, dat hy tanden van vier oncen, uyt deze overmatige lichamen, in zijn huys had; ja dat 'er van vijf oncen waren. Ook dat hun lichamen 18, 20, 22, en 25 cubitus langte hadden; dat 'et bekkeneel van zommige zo dik was als een ton, die vier hondert pinten wijs groot is.

Wy lezen in Gods heylige Historien, als in de boeken Genesis, Numeri, Deuteronomi, Josua, der Richteren, Samuels, der Chronijken en andere, dat 'er, voor en na de Sontvloet, Reuzen geweest zijn; onder welke Goliath, die David, door Gods hulp, ongewapent met zijn slinger ter aerde wierp, een van de grootste was. Men kan van zijn lengte, uyt de beschrijving en aenmerking zijner wapenen, oordeelen. Daer staet, dat hy zes cubiten en een palm lang was; het zou, by onze cubiten geleken, weinig zijn; maer 't is buyten twijfel, dat die met de maet der lieden, die toen leefden, over een quam; en de geleertste uitleggers meenen, dat deze Reus tweemaal langer was, dan onze tijtgenoten zijn. Hy had een kopere borstharnas, dat twee duizent sickels woeg, en zijn spies was zes hondert sickels yzer swaer. Zes van de sterkste mannen onzes tijts zouden nauwelijx zoo een rusting, met helm en swaert, kunnen dragen. Zommige meenen, dat hy maer negen, of twaelf Konings voeten ten hoogste groot was; maer 't had hem onmogelijk geweest zulke sware wapens, zonder meerder groote en sterkte, te dragen. Dat hem David, een jongeling en klein van gestalte, versloeg, is een enkle wonderdaet, 't zy men zijn ouderdom, gestalte, arm, werktuig, of de vrucht van den worp, bemerkt. Philo de Jode verziert, dat David

vid aen Goliath, als hy ter aerde lag, een Engel, *Cerviel* genoemd toonde, die, hem ziende, zeyde: gy alleen hebt my niet verflagen; maer veel eer u helper, wiens gelaet, geen menschelijke gedaente gelijkt. De zelve Schrijver wil ook bewijzen, dat David en Goliath neven waren, 't welk onwaerschijnlijk is. Men giff ook, dat Og, Koning van Basan, zeer groot was; want daer staet dat zijn yfre bedsteê negen cubiten lengte had. De Israëlitzen by de Enakins geleken, zeggen de bespieders van 't beloofde lant, schenen maer sprinkhanen. Wat belangt het gene verhaelt wort, dat uit de kinderen Gods en dochteren der menschen, (dat is van 't geslacht der heilige Aertzvaders, en booze nakomelingen Cains) Reuzen geboren wierden; Moses noemt die *Nephilim*, 't welk trotsse en verschrikkelijke menschen beteekent: zommige zetten 't over afvallige en weêrspannige lieden, die zich tegen den dienst Gods en de ware leere der Kercke stellen; en die, hun booze lusten den toom gevende, haer zelve, met allerley godloosheit, ongerechtigheyt en vuilgheyt besmetten: want gelijk die booze vrouwen haer mans van de ware Godsdienst afrokken, zo verdorven zy ook hare kinderen door gruwelijke onderwijzingen; dies zy eindelijk, tot alle geweld en boosheit verkocht, Atheïsten, dat is Ongodisten, wierden.

Wy lezen ook by de Heidensche Schrijvers ongelofelijke zaken van de Reuzen, waer van lichamen, die 12, 22, en 30 cubiten lang waren, gevonden zijn. Augustinus zegt, dat hy aen d'oever van de haven van Utica een baktant zag, zoo groot, dat men 'er hondert van onze tanden af maken kon. Ook toont hy, (met twee veerskens uit Virgilius twaelfde boek van Eneas, die van Turnus spreken, dat hy een grooten steen, om naer Eneas te werpen, op nam, die zoo swaer was dat 'er twalef mannen genoeg aen te tillen hadden,) dat daer ontrent veel lichamen der Reuzen begraven waren. Plinius schrijft ook, dat in 't eiland Candien een aertbeving quam, die een berg opende, daer men een lichaem, 46 cubiten lang, recht op staende, in vond, dat zommige meenden Orions, andere Cethus te zijn. De Historischrijvers

zeggen, dat Orestis lichaam, in 't graven gevonden zijnde, veertien of vijftien voeten lang was. Augustinus geeft reden van deze onmatige grootheit, als hy zegt, dat God zoodanige menschen in de werelt liet komen, om te toonen, dat de schoonheit, hooghte en sterkte der lichamen niet onder de voornaemste goederen moet getelt worden; aengezien dat weldaden zijn, die de boozen met de goede gemeen hebben. Ook heeft deze zeltsame en wonderlijke lengte den Reuzen, na Baruchs zeggen, tot hare zaligheid niet geholpen; want waer zijn, vervolgt hy, de Reuzen, die eertijts geroemt, groot van gestalte, en in d'oorlog geoeffent waren? De Heere heeft haer niet verkoren, noch den weg der wetenschap bekent gemaakt. In de Heylige Schrifture zijn verscheide voorbeelden der Reuzen, die op haer sterkte steunden en hoveerdig waren, en daerom, meer dan andre menschen, van God vervloekt en uitgeroeit zijn. Dat hebben d'oude Poëten in de Cyclops, Titans, en andere Reuzen getoont, die door Jupiter in de Phlegriaensche velden met den blixem vernielt zijn.

H E T X I I I. H O O F T S T V K.

Overblijffelen, en verhael van een vervloekte wraekgierigheyt, en moordery. De beestelijke verwoetheyt, door de Sicilianen aen de vrou en kinderen van den jongen Dionijs gepleegt. Verschrikkelijke geschiedenissen van menschenvleesch en bloet te eten en te drincken. D'onmenschelike wreetheyt van Conradus Trincero, aen de verwanten en makkers zijns vyants. De Staetzucht en dwinglandy van Altobel, zijn gruwelijke straf, en zijn moedigheyt in 't uytstaen van de swaerste smerten. Voorbeelt van een Duyvelsche wraekgierigheyt. Schoone en voortreffelijke redenen van Lactantius, Cicero, Plato, en Hieronimus, om de wraekgierigheyt uyt te roepen, en de barmhertigheyt en liefde in den mensch te planten.

Als

Als ik onlangs, met andere reysgezellen, van Rome door 't Markgraefschap van Ancone quam, viel onze weg door de Stat Terni, gelegen in een vruchtbaer dal, tusschen d'armen der riviere Nar. In 't inkomen beschouden wy veel vleermuizen, (zo 't ons van ver schein) die, boven de Poort, aen een hooge toren, op een breede plank gehecht waren. Dit schein ons wat nieus, en nieuwsgierig om te weten wat dat beduide, vertelde ons een stedeling, dien wy 't vraegden, deze volgende geschiedenis. Daer waren in deze Stat, zeide hy, twee edele, rijke, en machtige geslachten, die over lang elkander zoo een onverzoenlijken haet toedroegen, datse van vader tot zoon erfde, en menigte van weerzijden nu en dan 't leven koste. Eindelijk besloot het een geslacht, wiens onmatige razerny onbedwingelijk was, niet langer een of twee van 'er vyanden, als te voren, t'overvallen; maer met eenen slag het geheele huys te vernielen, zonder een mensch daer van in 't leven te laten. Met dit quaet voornemen bezwangert, verzaemden zy, onder een andere schijn, vele van haer boeren byeen, die zy by hare Braven, dat zijn gehuerde moordenaers, (die van veel twistige Italianen, om haer wrack te plegen, in dienst gehouden worden) voegden, heimelijk wapenden, en belasten zich gereet te houden, om, op 't eerste ontbieden, een aenmerkelijke dienst te doen. Onlangs daer na, de gelegenheit bespiet hebbende, gaen zy met al haer volk ontrent midnacht na 't huis van den Gouverneur, dienergens van wist, vatten hem, en nemen hem meê, na dat zy in zijn huis en op de hoeken van zommige straten wacht gestelt hadden, en brengen hem voor 't huys van hare vyanden, daer zy hem dwongen, met de pook op de keel, dat hy, onder schijn van daer iets gewichtigs te verrichten hebbende, gebieden zou de deur t'openen. Hy, voor de doot verschrikt, deê hun wil; zoo dat die van binnen, den Statvoogt horende, terstont het huis ontfloren. Toen gingen een menichte dezer booswichten in 't huis, daer zy, met gruwelijke wreetheid, mans, vrouwen, en kinderen, zonder zelf de paerden op de stal te verschoonen, ombrachten. Dat ge-

daen zijnde , moest de Statvoogt , die zy hun volk in bewaring gegeven hadden , de Poort openen , om uit de stat te raken , en zich by hun vrienden te verbergen : de listighste liepen na de naestgelege zeehavens , om wijt van daer t'ontvluchten. Maer die in, en niet ver van de stat verborgen waren , wierden door 't Gerecht neerstig gezocht en achterhaelt; derhalven deze booswichten door strenge straf en bittere pijnen gedoot wierden, en daer na handen en voeten afgesneden, die aen de breede plank, die gy gezien hebt , den wreeden tot schrik , en de nakomelingen ter waerschouwing, gehecht, en door de hitte der zon gebraden zijnde, de reizende lieden vleermuizen dunken te wezen. Wy , dit deerlijk verhael gehooft, en zoo een uitzinnige wraekgierigheid verfoeyt hebbende, vervolgden onze reis.

Daer hebt gy een snoode en schrikkelijke daet gehooft; maer Jovianus Pontanus vertelt 'er een die veel gruwelijker, en eer een werk van verwoede beesten dan van menschen , schijnt : en dewijl zy van genaemde Christenen gedaen is, gaet zy, na mijn oordeel , ver te boven de wreede wraek , die eertijts de Heidenische Sicilianen aen de jongen Dionijs , in zijn vrou en kinderen, om zijn overlast en geweld hun aengedaen, gepleegt hebben ; want na dat zy, zo Atheneus verhaelt, deze onschuldige schepselen allerley pijn en gruwelijke smerten doen lijden, hadden, staken zy scherpe naelden, tusschen 't vleesch en de nagels, in hun vingeren, dooden hen daer na , en hakten 't vleesch in kleine stukken , die zy kookten, en vervloekten al de gene die 'er niet van begeerden t'eten; 't overige deden zy malen, op dat men 't indrincken zou: de beenderen wierden in vijzels gestampt, en 't poeyer onder de gerechten van 't menschen vleesch gemengt. Maer laet ons Pontanus hooren. Toen ik noch een kint was , zegt hy , heb ik mijn Grootmoeder Leonarde, een deugdelijke vrou , die in 't verhalen dezer geschiedenis altijt weende, hooren vertellen, dat zommige geslachten in doodlijke twisten met elkander geraekt zijnde, wanneer 't een geslacht een deelgenoot van 't ander gevangen kreeg, zy dien datelijk in kleine stukken kapten, maer de
lever

lever heel lieten , die zy lekkerlijk toemaekten , in stukkens sneden , en , met haer voornaemste bloetverwanten daer toe genoot , blijdelijk opflokten. Is 'er wreetheyt van verhongerde wolven , of verwoetheit van Tygers, dien de jongen ontnomen zijn , die de razende beestelijkheid van deze ontmenschte kan te boven gaen? Maer noch meer; na datse deze schrikkelijke lekkerny ingeswolgen hadden , deden zy wijn brengen , daer zy 't bloet hares vyants onder mengden, en zoo samen met groote vreugde, lachen en tieren, als een nieuwe saus tot zoo een jammerlijk bancket , indroncken. Om hun boosheit volmaekt te toonen , zy eerden hare Santen en Patronen , (naer Roomsche wijze) die hen in 't uytvoeren harer wrake , zoo zy zeyden , geholpen hadden , en met de bekers in de handt , deden haer een plichtige dankzegging. De gemelde Pontanus vertelt noch een diergelijke history, wiens kort begriip is. Conradus Trincero, heer van Fuligno in 't hertogdom van Spolete, verstaende dat den Hopman van 't kasteel Nocere zijn broeder Nicolaes Trincero, uyt vermoeden van overspel, omgebragt had, belegerde, en benaede hem zoodanig , dat hy , alle hoop van t'ontkomen verliezende, eerst zijn vrou en kinderen doode , en daer na zich zelf van een hoogen toren stortte, om niet levende in Conradus handen te komen; die, zijn voornemen van den hopman wreedelijk te pinnen missende, de verwanten, vrienden, en makkers, die hy krijgen kon , aengreep , hen uytermaten deê pijnigen, daer na ombrengen, het ingewant uyt de lichamen rukken, die in vele stukken hakken , de gedeelten daer van op de groote wegen hangen, en de darmen op de hagen werpen ; zoo dat hy zich in dit bedrijf aenstelde , dat men 't geen wraek of straf kan noemen, maer eer in twijffel blijft , wat naem men 't geven zal. Dus ver Pontanus.

Leander, in zijn beschrijving van Italien, verhaelt een geschiedenis die in zijn tijdt gebeurt is , en zoo wel om de gepleegde wreetheyt, als de straf daer over, aenmerklijk is. Altobel, burger van Tuderte , of Todi , in 't hertogdom van Spolete, door een onbe-

onbekende oorzaak bewogen , beoorlogde zijn m^eburgers, maakte zich meester van de Stat en Staet , en was daer na tegen een yder streng en wreet. Hy liep het naburige lant af , en plonderde eenige steden daer ontrent. Endelijk wiert hy , na dat zijn volk door 'sPaus leger geslagen en verstroyt was,gevangen. Men bond hem terstont,op een gemeene plaets , geheel naekt aen een pael ; op dat een yder , dien hy overlast gedaen had , zich aen hem kon wreken. Daer quamen moeders,wiens kinders hy omgebracht had , die als wilde beesten met haer tanden dit lichaem begonden te verscheuren ; andere hem quetsen en kerven na hun welgevallen. De Vaders en bloetvrienden der gene die hy gedoot had , haelden hem, zonder d'uyterste strengheyt te sparen, d'oogen, 't hert , en 't ingewant uit het lijf : hy daer tegen, met een wanhoopige en hertnekkige moedigheyt , verdroeg stantvastig deze gruwelijke pijnen ; en zeyde verscheyde mael : dat hem niet nieus wedervoer , en dat hy overlang in hem zelf deze straf voorzien had. Na zijn doot hakte men zijn lichaem voort in stukken , die by 't gewicht , als in 't vleeshuys , verkocht , en van de koopers geëten wierden. Een zaak , zoo schrikkelijk te hooren , als gruwelijk te zien. Ik zal nu ophouden van deze bovennatuerlijke wreetheden , daer van alleen de gedachtenis de vrome herten versuft en verbaest maakt : als van een, die zijn vyandt , na een geveinsde verzoening , in zijn geweld hebbende, hem zeer godlooze woorden deê spreken, daer na doorstiet, en zich beroemde (gelijk de Duyvel) dat hy zijn vyand lijf en ziel had doen verliezen. Dat is den mensch uitschudden, en een Duyvel worden. Laëtantius zegt, *dat God den beesten , terwijl hy hun de reden onthiel, van d'uur harer geboorte, om zich tegen't gevaer te hoeden, natuerlijke middelen en wapenen gaf. Maer dat Hy de mensch naekt en bloot geschapen heeft, om zich met wijsheit te wapenen, daer Hy by voegde de meêlijdende genegenheit , van zijns gelijke lief te hebben , te beschermen , bevryen , en in zijn swarigheyt bystant te toonen. Daerom is de menschelijckheyt de sterkste band onzes levens ; diese verscheurt , is als een broedermoorder t' achten. Zoo dat men dien band onverbreeklijk moet onder-*

onderhouden en bewaren , indien wy den *schoonen naem van Mensch* in zijn *geheel en ongeschent willen bezitten*; 't welk niet *geschieden kan*, dan met *onzen naesten*, om dat hy een *mensch is als wy*, lief te hebben. Hier uit blijkt, dat haet en twist de Reden in den mensch te niet maekt. Ook is Ciceroos zeggen waerachtig , dat de *mensch*, zoo lang hy de *Natuer geboorzaem is*, zijn *evennaesten niet kan beschadigen*. Strijdt het nu tegen de *Natuer*, dat men niemant schade doet; zoo volgt nootwendig, dat 'er *natuerlijk is hem te helpen en te dienen*: die 't niet doet, ontrooft zich zelf den naem van mensch; om dat de plicht der menschlijkheit meêbrengt, dat men de mensch, die in noot is, behulpzaam zy. Maer, nademaal de wreede en onmenschte wraekgierigen niet weert zijn Gods stem in de schole der Propheten en Apostelen te hooren, laet ons dit verhael met Platoos woorden besluiten: *de wreetheyt werpt de menschen in d' afgront der hel, daer zy nimmer uit komen*. En daer alleen by voegen, om die snoode menschen tot beter leven te bewegen, de schoone spreuk van Hieronymus, in zijn Uitlegging op de twaelf Propheten: *gelijk het meeliden en de barmhertigheid den mensch tot God verheft, also vernedert hem de wreetheyt in 't diepst des hellschen poels*.

H E T X I V . H O O F T S T V K .

Chrysostomus redenen over 't onvernoegen der menschen. Horatius veersen op 't zelfde oogmerk. Adrianus Iunius afbeelding, op zulk een zin. Plutarchus gelijkenis over 's menschen veranderingheyt. Wat 'er Herodotus van zegt. Aerdige voorstelling aen de wijzen en dwazen van Cleobulus. Schoone redenen om zich niet weynig te vernoegen. Sacharias Heyns zinnebeeld op d' Arabische visscher. Veersen van Horatius, de Heer Iacob Cats, H. L. Spiegel, en Mamilius, beneffens enige redenen die op 't vorig verhael passen.

C Hrysostomus bestraft dese ydelheyt zeer scherp, dat yder gemeenlijk klaegt, over 't geen daer hy meest aen verbonden

is, en't geen dat hem betreft min, dan een anders zaken, ter herten neemt. Zo zegt hy: *die geen kinders heeft, acht niets verdrietiger dan geen te hebben. Die arm is, en een groot getal heeft, klagt nergens meer over. Die 'er maer een heeft, meent dat 'et de grootste elende is, maer een te hebben. Heeft hy een schoone vrouw, het dunkt hem een straf te zijn, dat zy zo schoon is, om dat hem de zorgen daer over knellen. Is zy leelijk, hy zegt dat hem niets ergers kon overkomen. Leeft hy op hem zelven, 't is een onlijdelijke quelling, niet is 'er verachtelijker of onvoorderlijker dan zulk een leven. Volgt hy d'oorlog, 't is een hart en gevaerlijk werk. Hy zou, naer zijn zeggen, liever te water en te broot zitten, dan zoo veel leeds lyden. Beveelt men hemeenige burgerbediening, hy zweert dat hy 't eenemaal elendig is, om dat hy hem met zo veel zaken, die hem niet aengaen, bemoeien moet. In 't tegendeel, is hy een onderdaen, hy vervloekt zijn leven, door hem als een slaef onder 't jok der gene, die hem gebied, te zien. In 't houlijk is 't hem een doot, dat hy zo voor zijn wjff en huishouding zorgen moet. Buyten d'echte staet zegt hy stijf, dat, alleen te zijn, enkle schrobbery is, en noch huishouding noch rust te hebben. De Koopman, de Lantman in rust ziende, houd hem gelukkig, en even zo veel zegt de Lantman van de Koopman, om zijn rijkdom. Het menschelyk geslacht is 'enemaal begeerig, beschuldigt zyn geweten, en is bekommert van gemoed. Even zo klaegden eertijts de Heydenen. Onder andere stelt de Poët Horatius zeer wijslijk voor, 't geen gemeenlijk dieluyden gebeurt, die door eergierigheyt, afgunst, of enige andere oneerelijke begeerlijkheyt vervoert zijnde, altijts t'onvreden zijn, en naer nieuwigheyt trachten, door de Fabel van 't peert en 't hert, die hy dus verbeelt:*

*Het paert bekommert dat het noch gebrek zou hien,
Verliet zijn vryheyt, die veel waerder is dan goud,
En achte 't best te zijn in 's menschen onderhoud;
Maer 't wiert een arme slaef, en moest zich daeglijx vlien,
Tot swaer en bloedig werk, berooft van vryigheyt,
Toen zag het, dat 'et zich 't elendig had misleyd.*

't Zelve wort in een andere geestige Fabel van d'ezel, die t'elckens van meester veranderde, uygedrukt: Hy, by een ho-
venier

venier zijnde, klaegt over de sobre kost, en zuren arbeyt. By een potbakker verdroef het hem, dat hy altijd kley en steen moest dragen, en beklaegde dus zijn staet, en wenschte de buyskolen van de hovenier te hebben. Hy, endelijk aen een Leertouwer verkocht zijnde, kermde, en vervloekte zijn leven, om dat men hem de rug met huysden van zijn maegschap, te weten van andere gevilde ezels, overlade: hy wenschte, maer te vergeefs, weer by zijn andere meesters te keeren. Een geleert Poët van onze tijd, altijd op deze Fabel denkende, zeyde:

*Maekt u't geval een ezel, lyd
Geduldig zulk een lyden garen;
Hy doet heel wel, die hem; verblyd,
Te vreden stelt in zijn beswaren.*

De verstandige hebben onder zulke gedichten niet anders willen zeggen, dan't geen, dat Horatius in zijn schempdichten bestraft, daer hy bevallijk zijn tijdgenooten met deze ydele ongestadigheit wel te pas beschuldigt. 't Gaet zulke, die haer begeerte eynd noch maet stellen, en't tegenwoordige om't toekomende verlaten, als 't die kinderen ging die Adrianus Junius afmaelt: deze sprongen na de bellen, die van een stro pijpje, in water en zeep gedoopt, voortkomende, bestendig, en de regenboog in verwe gelijk, schijnen. Hy stelt deze spreuk daer by: *Cuncto complecti, stultorum*. Dat is, *de gekken willen alles omvatten*. Deze reden gaet eygentlijk die gene aen, die naer veel staten en ampten tevens staen, en nimmer met 'et geen, dat zy hebben, te vrede zijn, maer nu dit, dan dat begeeren. Zy doen 'er weynig voordeel meê, en keeren dikwijls ledig weêrom. Plutarchus schijnt dat door een schoone gelijkenis te willen uytbeelden. *Gelijk de vreesachtige*, zegt hy, *en die ter zee het herte heeft, nu van een schip in een sloep, en weer in een galay klimmen, met mening dat die verandering haer verlichten zal, tot dat zy bevinden dat 'et verlore moeite is, om dat haer walging haer navolgt; zo kan ook, om't een ampt het ander te verlaten, het hert van de quellingen en onrusten, die 't heeft, niet bevrijt zijn.* 't Is groote onwetenhêyt dat men zich met de gelegen-

heyt die voorhanden is , en't geen dat men heeft, niet behelpen kan. Hy voegt 'er weynig daer na by : De dwazen , die niet weten , hoe men zich in dit menschelyk leven dragen zal , springen vermetelyk buiten spoor in voorspoet , en maken zich in tegenspoet kleynhertig , en benaaud. Dus worden zy in bey die dingen gepijnigt , byzonder in't geen men goederen noemt , min noch meer dan de zieken , die hit noch kou verdragen kunnen. Die niet weten hoe men leven moet , 't geval dat haer recht bejagent , slinx ontfangende , begaen lelyke mislagen : maer in tegendeel zijn de wijzen de byen gelijk , die zuigen uyt de thym den eelsten honig , en deze trekken uyt de moeyelykste toevallen , iets dat haer dienslig en voorderyk is. De Grieken noemen deze deugt *Autarkeia* , en wy genoegsaemheyt , waer af Socrates in weynig woorden schier al gezegt heeft , wat 'er van te zeggen is. Een leven , dat met 'et weynige , dat 'et heeft , te vreden zy , is gelijk een korte en vermakelyke wegh , die veel aengenaemheys en weynig moeytens heeft. Herodotus zegt ; Zo al de menschen van de werelt haer eygen elenden by een brachten , om met haer geburen te mangelen , zy zouden , als alies wel gekeert en gezien was , 't geen dat zy 'er gebracht hadden , geern weerom nemen. De wijze Cleobulus was , zegt Plutarchus , van 't zelfde gevoelen. Hy , van goederen sprekende , daer zich een mensch behoorde meê te vrede te stellen , zeyde : wat de wijze beïreft , de wet heeft haer de mate voorgeschreven : maer aengaende de dwazen , ik zal die een spreukse verhalen , dat ik eertijts mijn moeder tegens mijn broeders heb hooren vertellen. Zy zeyde dat de Maen op een tijd haer moeder bad , dat zy haer een kleyn bovenrokske zou maken , dat haer wel aen't lijf pastie. Hoe is 't mooghelyk , voerd 'er de moeder op uyt , een te krijgen dat u wel passen zou , dewyl ik zie , dat gy nu vol zyt , dan groeyt , en weerom afneemt ? Zo qualijk zou men ook een dwaes of gierig mensch , maet van goederen kunnen stellen , die hem voldoen zou : want hy heeft nu 't een dan 't ander van doen , door de verscheydenheyt zijner begeerten , gelijk Esopus hond , die , in 't vriezen van de winter van kou in een gekrompen , voornam een huys te maken , en in de hit van de zomer , op zijn lingst uytgestrekt liggende , zulx onnodig docht. Ziet gy niet dat zodanige , die de kleine maken , en zich

zich aen kleynen zaken binden , als van zins naau en sparig te leven, daer na schielijk, als zy, gemene luyden, niet hebben mogen, 't geen zy Prins en Koningen zien hebben, niet anders klagen, als of zy van honger moesten sterven. Daerom is 't groote wijsheit, dat de mensch in zijn leven zijn staet overlegt , hem daer mee vernoecht , maer houd , en met Icarus niet te hoog vliegt ; dewijl men met weynig leven kan, en 't leven kort is. Want als men de kintsheyt, ouderdom, ziekte en andre rampen afrekent, wat tijt zal 'er overschieten? Evenwel houden wy ondertusschen qualijk huys, en stellen ons aen, of wy eeuwig op de werelt leven zouden , loopen van d'een in d'andre werlt, en in 't gevaer van t leven veel goet te vergaren, maken grote schepen , en timmeren grote huizen , dat ons in grote slaverny brengt ; andere besteden haer erfgoederen qualijk , verliezen , en verquisten die niet alleen, maer gebruyken die ook tot ondeugt en schelmstukken, en die zoo quijt zijnde , klagen en roepen dan , dat haer niet genoeg achtergelaten is, en wenschen weer na de dood van enige van haer vrinden, daer zy erfenis van wachten : maer

*Waer toe dient al het grote goet ,
Dewyle men verhuizen moet ;
En eik, hoe machtig, schoon, en rijk ,
Verandert wort in stof, en slyk.*

Daer men met een kleuntje dit korte leven onderhouden kan, als men aen d Arabische visscher ziet, die een schildpads schelp voor huis en schip gebruykt ; gelijk het zinnebeeld, en de veersfen van Zacharias Heyns daer op slaende , uitwijzen , die dus luyden :

*D' Arabisch Visscher, om zijn leven t' onderhouden ,
Zal met een groote moeyt noch timmeren noch bouwen ,
Een schildpads schelp alleen hem dienstigh is en nut ,
Op 't water voor een schuit, op 't land ook voor zijn hut .
Waer toe dan 't groot gebou van huizen en van schepen ,
Daer mede wy de ziel tot in den afgront slepen ?*

*O mensch, gedenkt by tijds dat gy verhuizen moet ,
In plaetse dat gy gaert 't vergankelijke goet .*

Horatius zegt ,

*Wie tot zijn onderhoud genoeg heeft, wensch niet meer ,
Noch land, noch huis, noch hof, noch rijkdom kan den Heer ,
Die krank te bedde ligt, het zwakke lichaem stijven ,
Noch d' alderminste zorg uit zijn gemoed verdrijven .*

Zoo zegt de hooggeleerde Kats ,

*Die in weynig stelt zijn lust ,
Is zeer weynig ongerust ,
Maer die 't nette spant te breed ,
Vint of hier of daer zijn leed .*

Noch op zijn twaelfde zinnebeelt :

*Een weynig spijs en drank kan ziel en lijf vermaken ,
Elk heeft genoeg , die maer zijn gierig hert wil slaken ,
Die meest begeert , heeft minst , dies wilt gy zijngerust ,
Vermeerdert niet uw goet , maer mindert quade lust .*

H. L. Spiegels treffelijk zeggen voegt hier niet qualijk :

*God en niemand meer te vrezen ,
Welddoen en staeg vrolijk wezen ,
Eer aendoen zijn ovrigheid ,
Leven stil , in kleynigheid ,
Buyten dienst van hof en kerk ,
Vlytig in zijn eygen werk ,
Goet tot nood-druft en niet meer ;
Zulk een leven ik begeer .*

Dus luyden Horatius veersfen op onze vorige zin :

*Die veel begeert , behoeft ook veel ,
Wat ons van Gode , tot een deel ,
Al is 't wat sober , is gegeven ,
Dat is genoeg om van te leven .*

Niet min aenmerkelijk zijn de veersfen van de Poëet Euripides :

*Met hun nood-druft zijn te vreen ,
Eerelyke en vrome luyden ,
Want het zijn onnodigheen ,
Mits het niet heeft te beduiden ,
Al het goet by een vergaert ,
En van jaer op jaer verspaert .*

De Geest Gods gewaegt daer van door de Koninglijke Profeet ,
op dezen zin : *Het weynige dat de rechtveerdige heeft , is beter dan
d'overvloed veler godlozen .*

Daer op scheen Lactantius te zien , door dit zeggen , *een wijs en
recht-*

rechtveerdig man, die acht, dat hem al de goederen des werelts gegeven zijn, begeert niet dat eens anders is, nyt vreeze dat hy zijn naeflen ver-
toornen, en tegens de menschelykheit zondigen mogt, nocht wenscht ook
naer grootheyt of gezag over andere, op dat hy niemant overlast doe;
want hy weet dat alle menschen van God geschapen en door broederschap
vereenigt zijn: hy is met 'et zijn te vreden, boe weynig het is, om
dat hy, zijn broosheit gedenkende, niet meer dan zijn nooddrufst zoekt:
hy deelt van 't weynige, dat hy heeft, de nood-drufstige mede; en medogen
met d'armen te hebben, is een uytnemende deugt. Hy veracht daer by de
vergangelyke en zondige vermakingen, om welke te genieten, men de
rykdommen zoo gretig begeert, dewyl hy ingetogen, en meester van
zijn onzuyvere begeerlykheden is. Hy vreesachtig noch howaerdig zyn-
de, sleeft het hooft niet om hoog; maer is, om dat hy zijn acrd kent,
goedertieren, gemeynzaem, en vriendelyk. Zoo zeg ik dan met de
Poëet Mamilius:

*Hoe komt dat wy vol angst onz zeer elendig leven
Verstyten? en dat elk door zorg en groot begeer,
Om gelt en goet by een te schrapen, word gedreven?
En evenwel haer hoop verkrijgen nimmermeer?
En waerom zeggen wy dan staåg, wy zullen leven
En leven nimmermeer? en waer uit spruyt dit quaed,
Dan zulk een die niet acht 't geen God hem heeft gegeven
Zo arm is, dat hy staåg noch naer eens anders staet?*

Wel en zeker handelen dan die luyden, die, met haer kleyne
staet te vreden zijnde, 't geen dat zy in handen hebben, genieten,
door een zoete hoop, dat 'et door haer neerstigheyt toenemen
zal, of dat de mildigheyt der Grote daer iet by zal doen, of dat
enige wettige erffenis alles te recht zal helpen, of iet te winnen
vinden, daer zy 'er oogmerk op hebben, en ondertusschen zich
niet bekommeren, dan met 'et geen zy alrede bezitten. Adria-
nus Junius stelt dit door hippelkorens voor, die den dauw
zuigen, en met zingen zich verheugen, met een Italiaens op-
schrift: *Di questo mi contento, & meglio spero*. Dat is: hier mee ben
ik te vreden, en hoop wat beters.

HET XV. HOOFSTUK.

Scévolaes zeltfame hartvochtigheyt. Diergelijk voorbeeld van Ageslaus d' Atheniæen. D'eedt der jonge Atheniensers. De byzondere kloekmoedigheyt van een Siciliaen, die hondert Turksche galeyen verbrande; van een Bulgarier, die hun Keizer Murath doode; en van een Barbaer, die Asdrubal ombragt. Grootmoedige antwoorden van twee vrouwen aen Phalaris, over een samenſmeering tegen zyn leven. Grafschrift van de Roomſche Lucretia. De ſtantvaſtige eerbaerheyt van Mallonia, en van een andre vrou, die zich zelf dooden; ook van Blanche Rubea, die haer zelf levende by haer man begraeft. Ontucht der Lombardiſche vrouwen, door Galeas Sforce gevoed. Keizer Andronicus Comnenus laet hertsboornen oprechten, en tot wat einde. Kluchtige kuisheit der Indiaenſche vrouwen.

Titus Livius verhaelt van Mutius Scévola, dat hy, beſloten hebbende den Koning Porſenna te dooden, in der Hetruſcen leger quam, alwaer hy door onkunde's Konings Geheimſchrijver dootlijk wondde; welke miſſlag hem zoo ſpeet, dat hy, om die te ſtraffen, zich zelf de rechter handt af brandde; de gemelde Koning, door deze ongemeene dapperheit en ſtantvaſtigheyt verſchrikt, brak op van Rome, dat hy belegert had, en maekte vrede met de Romeinen. Maer dewijl deze geſchiedenis tamelijk gemeen en bekend is, zalik tot andere, die verborgener zijn, voortgaen. Agathyrfus Samiener ſchrijft (na 't zeggen van Stobeus en Plutarchus, die hem Agatarchidas noemt) een voorbeeld, dat by 't vorig wel paſt. Toen Xerxes, met vijf hondert duyzent ſoldaten, aen 't zeehoofd van Artemiſien gekomen was, ontzeide hy den Grieken ten oorlog;

L

dies

dies d'Athenienfers verschrikt, Agefilaus, Themistocles broeder, om 's Konings leger te bezien, uitzonden; hoewel zijn vader Neocles gedroomt had, dat zijn zoon bey de handen quijt was. Hy, in Persisch gewaet, aen hun leger gekomen zijnde, doode Mardonius, hoofstman van 's Konings lijfwacht, terwijl die bezich was met een offerhand op d'autaer van de zon te doen; en stak zijn hant, zonder in 't minst over de pijn te roepen of zuchten, in 't zelve vuur: waer op Xerxes gebod, dat men hem zou ontbinden; tot wien hy zeide: wy Athenienfers zijn alle van zoo een dappre moedigheyt, en indien gy'er eenigfins aen twijffelt, zoo zal ik mijn sfincke hant ook in 't vuur steken. Hier over wiert de Koning verbaest, en deê Agefilaus zeer nau bewaren. Die by Stobeus den eedt leest, die de jonge Athenienfers, als zy in 'er jonglingschap traden, deden, zal zich over de vorige kloekmoedigheyt minder verwonderen: dien eedt was dus: *Ik zal de geheiligde wapens geen schande doen, noch mijn makker, daer men my by stelt, verlaten. Ik zal alleen, of met vele, voor d'autaren en legers vechten. Ik zal mijn vaderlant niet in erger, maer in beter staet, dan ik 't gevonden heb, laten. Ik zal alijt den Overste, die over my bevel heeft, voorzigtelijk gehoorzamen; en doen 't geen de wetten gebieden, en dat de verzameling des volx besluyten zal. Zoo iemant de wetten wil vernietigen, of weigert te gehoorzamen, ik zal my niet by hem voegen; maer my met 'er daet, 't zy alleen of verzelt, daer tegen stellen. Ik zal by de godsdiensten kerkplichten van ons landt volharden. Hier toe neem ik de goden tot getuige.*

Om tot mijn verhael te keeren, de jonge Sicilianer, daer van Sabellicus gewag maekt, die 't wapenhuys van Gallipoli in brant stak, daer in hondert Turksche galeyen ten oorlog tegen de Venetianen waren, wiert op een ander wijze bejegend. Hy, in 't vluchten achterhaelt, wiert van de Sultan Mahumet gevraegt, wat leed hem gedaen was, dat hy zo een werk derfde bestaen: daer op hy kloekmoedig antwoorde, dat hy d'algemeene vyant der Christenen had willen beschadigen; dat zijn aanslag grootdadig was; maer

maer datse, had hy zoo wel de Sultan konnen ombrengen, als 't vuur in de galeyen steken, noch veel doorluchtiger zou geweest zijn. Mahumet, van zulk een antwoord zeer verwondert, deê den Sicilianer, met eenige van zijn makkers, in stukken houwen. Ik zal hier by voegen de stoutte en denkwwaardige daet van een Bulgarier, die een belofte deê, als zijn meester Lazarus Despote van Servien, in een veltslag, van Murath Turks Keyzer gevangen, en in de gevangenis gedoot was, (de Turksche Historiën zeggen, dat Murath hem, zoo ras hy gevangen was, in stukken deê houwen) dat hy 't ongelijk, zijn Heer gedaen, wreken zou, of sterfen. Hy nam de gelegentheyte zoo wel waer, dat hy Murath, na dat die 23 jaren geheerscht had, met een pook zoo in 't lijf trefte, dat 'er 't leven terstont uit vloot. Sedert die tijdt, uyt vreeze van diegelyk voornemen, laten de Turksche Sultans geen Gezanten, dan van twee Kamerlingen onder d'arm geleyt, by hun komen; gelijk de Heer van Busbeke, toen hy des Keyzers Gezant by den Turk was, als hy gehoor verzocht om zijn bootschap te doen, ondervonden heeft. Men leest in Titus Livius een diegelyk voorbeeld. Een Barbaer, op Asdrubal, Amilcars Swager, verbittert, om de moort door zijn toedoen aen zijn meester gedaen, doorstak hem: hy, daer op gevangen, toonde een gelaet, als of hy in volle vryheyt geweest had, hoewel men hem met pijnigen van een rukte; en veranderde niet eens van vers, stem, nocht gelaet, zoo dat zijn blyschap de droefheyt verwon, en met een lachend wezen blyk gaf, dat zijn gemoed wonderlijk wel te vrede was.

Onder Phalaris brieven is 'er een aen Perisphenes, daer in men ziet, dat de vrouwen de stoutste mannen in kloekmoedigheyt en dapperheyt geensins wijken. Onder andere leest men 'er de volgende woorden: ghy hebt my Eubulus en Aristophantes huysvrouwen, die eenige verradery tegen my voorhadden, om haer daer over te straffen, toegezonden; en nu zijt gy verwondert dat mijn gramschap verkoelt is: gy zult het noch meer zijn, als gy verstaen zult, dat ik haer, om 'er vrymoedige antwoord,

los en vry laet. Als ik haer vraegde , of zy niet haer mannen in de samenſwering eens waren ? zeyden zy, ja ; en dat meer is, wy hebben gepoogt den dwingelant uit te roeyen. Ik vraegde haer, waerom? zy antwoorden; niet uyt eenig byzonder inzicht,maer uyt liefde tot het gemeene beſte; want vrye ſteden dienſtbaer te willen maken,is een algemeen ongelijk.Noch gevraegt;wat ſtraf over dit aenſpannen tegen my,zy geloofden verdient te hebben? Het hooft, zeyden zy. Maer ik heb haer,die zich dus vrymoedig aanboden om te ſterven , waerdig geoordeelt te leven. De geſchiedenis van de Roomſche Lucretia is yder bekend , die nae 't lichaem,maer niet na 't gemoet, door 't geweld van Sextus Tarquinius geſchent , niet langer begeerde te leven; maer haer zelf, in tegenwoordigheit van 'er man en vrienden , dootſtak. Men ziet haer graf, in een plaets onder 't Biſdom van Viterbe , met dit opſchrift:

COLLATINVS TARQVINIVS DVLCISSIMÆ CON-
IVGI , ET INCOMPARABILI LVCRETIÆ PV-
DICITIÆ DECORI MVLIERV M GLORIÆ. VIXIT
ANN. XXII. MENS. III. DIES VII. PROH DOLOR
QVÆ FVIT CARISSIMA.

Dat in Neêrduits luydt :

Collatinus Tarquinius (ſtelde dit graf) zijn zeer lieve en onvergelykelyke huysvrou Lucretia, de kuisheyt , 't cieraet, en eer der vrouwen. Zy leefde xxii jaren, iii maenden, en vii dagen. Heloes! die d'allerlieſte was.

Mallonia , een doorluchtige Roomſche vrou , heeft ook een naem , van haer eerbaerheyt en ſtantvaſtigheyt , by de nakomelingen gelaten. Suetonius verhaelt, dat zy, by Tiberius gebracht, die toen out, en t'eenemaal tot hoerery genegen was, niet bewogen kon worden , om zijn ſchandelijke luſten te verzaden. Uit ſpijt dat zy hem affloeg , gaf hy haer zijn koppelaers ten beſten; en na datze onteert was , vraegde haer dees onbeſchaemde Keyzer, of 't haer niet leet was, dat zy hem afgeſlagen had ? Zy ging na huys , en, wanhopig om haer verkrachte eer, doode zich zelf met

met een pook, na datze Tiberius voor een schelm, fiel, en stinkende bok gescholden had: waer over 't volk lasterschriften op de Keyzer maeften. Ook moeten wy d'edele en eerbare huysmoeder, waer van Eusebius en Pomponius Letus gewag maken, niet vergeten. De Keyzer Maxentius op haer verliest, liet 'er door zijn koppelaers halen. Haer man, die de doot vreesde, derfde zich tegen dit streng bevel niet stellen. Zy, geen ander uitkomst ziende, begeerde een weinig tijt om haer op te proncken, dat zy verkreeg: daer op tratse in haer kamer, daer zy 'er zelf doode. Na lang wachten, braken de dienaers de kamerdeur op, daer zy een lichaem zonder leven vonden, dat zy hun meester bootschapten; die, zonder op zijn geweten te dencken, of zich te beteren, noch onkuissel en derteler wiert.

Bernadus Scardeon verhaelt een byna diergelijke en aenmerkelyke zaak van Blanche Rubea, een vrou van onverwinklike moet, en een zelsaem voorbeeld. Acciolin, dwingelant van Padua, verraschte met verraet, in 't jaer 1253, 't stedeken Bassian, daer Blanches man verslagen, zy met het sweert in de vuist gevangen, en by Acciolin gesleept wiert, die, door haer schoonheit bewogen, met veel smekens en aanbieding van rijke geschenken, haer kuisheit poogde te vermeersteren: dit vruchteloos bezocht, nam hy voor, haer door geweld te dwingen. Blanche rakte behendig uyt zijn handen, wierp haer zelf uit een venster, en wou liever met haer man kloekmoedig 't leven, dan haer eer, by een snode en wreede dwingelant, verliezen. Zy wiert heel bebloet, en half doot opgenomen, op een bed geleyt, neerstig verbonden, en, naer eenige dagen genezen, weder voor Acciolin gebracht, by wien zy in haer eerlijk voornemen volharde: maer deze verwoede beul lietse, door zijn knechten of liever medebooswichten, binden, en zoo vast houden, dat zy geenerley tegenstant kon doen; en dus verkrachte en besmette hy 't zuiver lichaem dezer eerlyke vrou, die 't zoo ter herten nam, dat zy besloot te sterven. Na datse een tijt lang haer hertzeer bedekt had, verkreeg zy van haer vrienden, datse het doode lichaem van 'er man, alree byna

verrot, mocht bezien; op datse haer droefheit en verdriet, door dit aenschouwen, te eer zou vergeten, en doen verdwijnen. 't Graf geopent, zachte dit ontdekte lichaem, viel 'er op, en trok het steunfel, daer de zark op ruste, tot zich; zoo dat haer hoofd daer onder verplette, en dit manlijk gemoet met 'er lichaem op dat van haer man in 't zelve graf uitgestrekt lag; en volbracht dus zelf een dappere wrack over 't leet en 't ongelijk, dat haer kuisheyt aengedaen was. Deze Blanche wort noch hedensdaegs van d'Italiaensche Historischrijvers en Poëten zeer geprezen; nochtans weet ik niet, of haer getroutheit jegens haer man meer lof verdient, dan die van een Roomsche vrou, waer van wy in 't volgende hoofdstuk zullen spreken, dan of de Roomsche behoort voor te gaen. Ik zal 't de Lezers laten oordeelen. De tijden, zeker, waren wel verandert, en toen Blanche leefde, schenen de vrouwen van Lombardyen, daer Galeas Sforce heerschte, zeer verdorven te zijn. Paulus Jovius zegt 'er dit van: de ongebondenheyt was toen zoo groot, inzonderheit in de vrouwen en Joffrouwen, dat d'andere, die zorg voor haer eer droegen, als dwaze en onbeleefte geacht werden, als men 'er by de dartele hofpoppen geleeke: zoo dat de Prins, tot zulcke ongeregeltheden genegen, en machtig, schoon, en wonder aengenaem, al zijn vermaak stelde in d'oogen en lusten van deze onkuische te voeden en verzaden; die waenden, dat 'et een groote eer was zich den Prins over te geven, en dat haer mans, die men gehoornde bokken noemde, zeer schoone vergulde horens droegen, en boven andere verheven waren. Met 'et zelve inzicht deê de Keyzer Andronicus Comnenus, in de gedekte wandelry van de markt te Constantinopelen, de schoonste en fraeyste hertschoornen zetten, niet ter gedachtenis van groote herren, op de jacht gevangen; maer om te kennen te geven, hoe veel mans hy horens op 't hoofd geplant had, en om d'ongeregeltheden van Constantinopelen te bestraffen. In byna gelijke doling waren eertijts d'Indiaensche vrouwen, daer van Arrianus schrijft, datse zeer kuisch, behalven in een voorval, zijn; welk is, datse zich met

nie-

niemant dan haer mans vermengen , 't en zy dat men 'er een Olyfant schenkt ; om dat 'et by haer een teken van grooten staet is , op zoo een beest gevoert te worden. Zy geven zich aen de geen , die haer deze gift verëert ; en die zich voor zoo waerdig een zaek ten beste geeft , heeft 'er gantsch geen schand af. In tegendeel , zy zijn 'er ten hooghten hooveerdig op , dat haer schoonheyt op zulk een waerdy geschat wert.

HET XVI. HOOFSTUK.

D'eerbaerheit van Hieroos huisvrouw. Overgrootte kloekmoedigheid van Arria, Petus gemalin, in 't sterven. Martialis geestig punticht daer op. Denkwaerdige verlossing van dootschuldige mannen door hun vrouwen. De zelsame liefde, trouwey, en behulpzaamheyt van Clara Cervente, in haer ongelukkig huwelyk met Valdaure. Wat vrou men behoort te kiezen. Zeden van d'oude Hoogduitfche vrouwen , en van Theogene. D'onverbrekelijke genegentheyt , en bystant van Bonne aen den Ridder Brunore , met de belooning daer over. Treffelijke daet der vrouwen van Weinsberg , die Keizer Koenraet tot genade beweegt. Wonderlijke genezing van drie groote Vorsten. Byzondere vreedzaamheyt en liefde van Publia Cornelia Annia. Iammerklachten en stantvastigheyt van een gevange Smyrnische vrou aen haer mans graf. Hote, gemalin van Rabi Benxamut, na zijn overlijden, vast haer doot. Simonides , een Philosophs , en Chrysostomus korte en scherpe zinspreuken tegen de vrouwen. Verscheide treflijke Schriftuerplaetsen uit Salomons spreuken, om d'ontucht , met haer oorzaken, te vlieden.

DE Ouden verheffen de huysvrouw van Hiero , of, als andere zeggen, Gelo, koning van Sicilien , (eenige vertellen 't zel-

ve van Duillius huisvrouw,) om haer groote eerbaerheyt en 't ontfag dat zy haer man droeg; want alzo o iemant Hiero verweten had, dat zijn afem ftonk, klaegde hy zijn vrou, dat zy 't hem nooit gezeyt had. Daer zy op antwoorde: Ik meende dat alle mans zo roken. Een fchoon bewijs van haer eerbaerheyt; want zy nooit ander man zoo na geweest had, dat zy weten kon, of hy zoeter of fterker afem dan haer man had. Maer Arria; Petus huisvrouw, gaet 'er in grootmoedigheyt en getrouweyt ver te boven. Plinius fchrijft 'er een geleerde brief af, wiens kort begriip is: dat deze vrou, als zy kennis had, dat haer man ter doot verwezen was, en dat hy keur had, wat flag van doot hy lieft begaerde, by hem ging, en vermaende hem kloekmoedig de doot getrooft te zijn; en datfe, in haer mans byzijn, in 't vaer wel zeggen, haer zelf met een pook in de borst ftak, die terftont uit de wond trok, Petus toereikte, en al ftervende tot hem zeide: *Vulnus quod feci Pete non dolet; sed quod tu facies*. Dat is: *de wond, o Petus, my zelf gedaen, fmert my niet; maer die gy u doen zult*. Naer zommiger gevoelen, fprak zy, in 't overgeven van de pook, maer deze drie woorden: *Pete non dolet*; of, *Petus*, 't *fmert my niet*. Waer op de Poëet Martialis een geestig punticht gemaekt heeft, dat, in Neêrduits vertaelt, dus luyd:

*Toen Arria, uyt liefd ter doot,
Haer zelf nu had doorfleken,
Nam zy de pook, van 't bloet noch root,
En gafze, in het fpreken,
Aen Petus; o mijn waerdste man!
Dees fleek doet my geen fmerte;
Maer die gy zelf zult doen, die kan
My gantsch verbreken 't herte.*

't Geen Herodotus, Plutarchus, en Valerius Maximus van zeker Minyaensche vrouwen verhalen, is denkweerdig. Hare mans, om datfe 't Rijk van Sparten wilden innemen, waren gevangen, en wierden ter doot gedoemt. De Lacedemoniers waren gewoon de dootschuldigen 's nachts te richten. Deze vrouwen van edel

edel geflacht , onder 't deksel van haer mans te spreken , kregen van de wacht verlof om in de gevangenis te gaen , daer zy hen, die de doot verwachten , hunne kleederen deden aentrekken ; en zeiden hen, datse hare aenzichten, tot een teken van d'uyterste droefheyt , bedekken zouden , en , met 'et hoeft in de hant, uytgaen , en alzo 't leven bergen. Zulke vrouwen waren zoodanige mannen, als deze Minyanen, waerdig.

Maer om de vreemde vrouwen, en die eertijts leefden, niet al d'eer te laten ; en om te toonen , dat onze tijdt ook vrouwen, met zulke en grooter deugden , voortbrengt , zullen wy nu spreken van 't geen , daer af Ludovicus Vives zelf een ooghetuige was, waer van hy dus schrijft : Clara Cervente, een der schoonste en geestigste dochters van Brugge in Vlaenderen , aen Bernaert Valdaure, toen meer dan veertig jaren out, gehuwd, merkte den eersten nacht van 'er bruiloft , dat haer mans beenen met doecken bewonden waren , en dat hy zware ziekten onder de leden had. Zy versmade nocht haette hem evenwel daerom niet. Korts daer na viel Valdaure ziek te bed, zoo dat alle Medicijs van zijn leven wanhoopten. Zy en haer moeder gingen byna nooit van zijn bed, en dienden hem zoo vlijtig, datse in zes weken zich niet ontkleeden , dan om van lijnwaet te veranderen ; en slapen 's nachts maer een uur of twee in haer kleederen. Deze ziekte was een vergiftig overblijfsel van de Spaensche Pokken , die dit lichaem door en door besmet hadden. Clara wierd van de Medicijs , en haer vrienden geraden , dat zy den ziecken niet zou handelen , nocht hem zo na komen : andere vrouwen zeiden , dat zy zich zoo niet moest quellen om een man , tot wiens leven geen hoop meer was, en die de doot op de lippen had : dat men voor de ziel moest zorgen, en niet meer op 't lichaem denken, dan hoe en waer men 't begraven zou. Al deze redenen bewogen haer geensins ; maer , op alles wat de ziel aenging ordre gestelt hebbende , nam zorgvuldig acht op al 't geen, dat tot genezing des lichaems kon dienen , bereyde zelf de drancken, die den ziecken dienstig waren, gafze hem ter rechter tijt in, en ver-

ſchoonde t'elckens zijn doecken en lakens, hoewel hem, door een byna geſtadigen buikloop en veel zeeren, veel ſtinckende vuyligheit afging, zo dat 'er ontrent zijn lichaem weinig ſchoon bleef. Boven dit verhaelde, hiel zy niet op van daeglijks te gaen en te komen, op en af te loopen; zoo dat 'et onmogelijk was geweest, zonder de vierige liefde die zy 'er man toedroeg, haer teer lichaem over eind te houden. Dus bracht 'er Valdaure noch deze mael 't leven af, en de Mediſijns zeiden, dat zijn vrou hem uit de klauwen der doot gerukt had. Een van hen alle zeide, hoewel onchriſtelijk genoeg: dat God voorgenomen had Valdaure te dooden, maer dat zijn vrou haer daer tegen ſtelde, en hartnekkig beſloot, hem niet los te laten. Daer na viel 'er een vierige lozing der herſſenen door Valdaures neus; waer tegen de Mediſijns een poeyerken tot hulpmiddel gaven, dat men nu en dan, door een pennepijpken, in de neus zou blazen. Yder was afkerig, om dit moeylik werk te doen; maer Clara deê 't met luſt. Ook moest zy hem de baert ſcheeren, want zijn kin en wangen waren vol pokkige bobbels, zoo dat 'er geen baertscheerder het ſcheermes aen kon of wou gebruicken. Van deze ziekte viel hy in een andre, die ontrent zeven jaren duerde. Zy kookte hem zelf, met een wonderlijke neerſtigheyt, zijn eten; hoewel zy twee kamermaegden, en een ramelijk groote dochter had. Zy handelde en verbont hem daeglijks zijn wonden, inzonderheit aen de beenen, die byna verrot waren, niets anders dan of ze iet liefſelijks geweest hadden. Ook zwoer zy, dat haer mans aſem, by welk niemant ontrent derſde komen, haer zeer wel rook: ik zey haer eens, dat hy machtig ſtonk, waer over zy gram wiert, en zeide, dat hy een reuk had, als de zoete rijpe appelen. In deze langdurige ziekte moest men groote koſten doen, om dit lichaem, door zoo veel ſmerten afgemat, te voeden en te genezen, in een huys dat geen inkomſten van vaſte goederen had, en daer over lang de koophandel, en by gevolg 't gewin, ſtil ſtont. Om dan d'onkoſten te doen, verkocht zy haer baggen en juweelen, goude ketens en koſtelijke karkanten, vliegiers en kleederen van hoogen prijs,

met

met haer zilvere buffet ; niets achtende, dan haer man te helpen; terwijl zy haer zelf met weinig vernoegde, op dat de krancke te beter zijn behoef en gemak zou hebben. Dus fleeppe Valdaure, door zijner vrouwen hulp, zijn leven in een verrot lichaem, of eer in een graf, tien volle jaren sedert zijn eerste ziekte: in welke tijt Clara twee kinders by hem kreeg, en had'er zes te voren; want zy toen samen twintig jaer getrouwt waren, zonder dat Clara oit, met al haer kinderen, 't minste teeken van deze besmetlijke ziekte zag; maer waren en bleven fris en gezond: 't welk een klaer bewijs is, hoe loflijk de deugt en heilighheit der vrouwen is, die uyt oprechte liefde, gelijk het betaemt, hare mans vreezen en dienen; dat God ook genadelijk beloont. Om weer tot Valdaure te keeren, hy storf out, na dat hy zoo een lange tijt quijnde, of liever, hy reisde, van't jok zulker smertelijke pijnen verlost, uyt de werelt. Zijn vrou was zoo bedroeft, en roonde zoo een rou, dat men kon verzekeren, dat nooit jong, volkomen, schoon, sterk, nocht rijk man zoo beweent en beklagt van zijn vrou was, als Valdaure van de zijne; die van herten de gene verfoeide, die haer zeyden, dat haer God grootelijks verlicht had: want zy wenschte, had het mogelijk geweest, dat zy haer man, in plaets van haer vijf kinders, weêr gekregen had, en nam een vast voornemen van nooit, hoewel zy noch jong was, te hertrouwen; en zeyde, dat zy geen andere Bernaert Valdaure zou vinden. Ik spreek nu niet van haer kuisheit, en heyligheit des levens, waer van zy een helder voorbeelt was. Dit is alleen, wat de schuldige plicht, van een vrou aen haer man, aengaet, die alrijt met andere deugden verzelt is. Wie ziet niet, dat deze met het lichaem van Valdaure, daerze geen werk af mackt, niet vereent; maer alleen aen de ziel gehecht was? Nae 't overlijden van haer man, volbracht zy al 't geen, dat hy verordent had, gelijk of hy noch leefde; en gaf'er geen andre reden van, dan deze: mijn man heeft het my bevolen. Dit is 't geen Ludovicus Vives daer van vertelt, die elders dezen wijzen raet geeft; dat een man, die begeert te trouwen, een vrou neem, die wel onderwezen is, hoewel zy geen

groote middelen heeft; want indien een man zoo goede gelegentheit bezit, dat hy hem zelf, en zijn vrou eerlijk kan onderhouden, zoo zal hy God geen aengename dienst, die ook by de menschen prijslijker, en voor zijn huisgezin vermaeklijker is, kunnen doen, dan een te nemen, die van middelbare staet, en oprechtelijk deuchdig is.

By d'oude Hoogduitschen was 't gebruik, dat de vrouwen haer mans in alle gevaer en moeiten verzelden. Zy trouwen ook, zeit Tacitus, maer een man, en zijn met hem een lichaem en een leven; op dat de gedachten niet elders dwalen, geen ongeregelde begeerte in hen zy, en dat de vrouwen in 't huwelijk haer mans lief hebben. Theogene, huisvrouw van Agathoclis, dwingelant van Sicilien, had een zelve inzicht; want zy kon van haer man niet gescheyden zijn, en zeide, dat zy zijn gezellin, zoo wel in ongeluk als voorspoet, begeerde te zijn. Dit zal ik bevestigen met een denkweerdig voorbeeld van Bonne, en Pieter Brunore van Parma, in 't jaer 1466 gebeurt, als d'Italiaensche Historien verhalen; om de deugt t'eeeren, liefelijk te vertoonen, en den menschen aen te prijzen; want zy is, waer men 'er ook vint, aengenaem en behaeglijk. Deze Bonne was geboren in Valteline, of 't landt der Grizons, door 't welk de Ridder Brunore, een leger voerende, reisde, en zag daer deze dochter, die de schapen hoedde: zy was kort, bruin, en niet zeer schoon, maer zeer levendig van geest, dat Brunore terstont gewaer wiert, dies hyze schaekte, en tegen haer dank weghvoerde. Hy deê haer zomtijts, als zy nu tot hem gewent was, tot tijtverdrijf, mans kleederen aantrekken, nam haer meê op de jaght, leerde haer te paert rijden, en andere manlijke oefeningen, daer in zy haer zeer behendig toonde. Zy diende dezen Ridder met zulk een liefde en neerstigheid, hoewel hy haer, zoo 't scheen, voor zijn boel hiel, dat zy al zijn gebreken aen lichaem en gemoet geduldig verdroeg, en trok met hem in alle tochten en gevaer, te voet en te paert, over berg en dal, te water en te lant, met een ongeveinsde en getrouwe gehoorzaam-
heyt,

heyte, zonder hem ooit te verlaten, of verdrietig te worden. Brunore was in dienst van Fransoys Sforce, dien hy verliet, en voegde zich by Alfonso, koning van Napels; maer hy veranderde van zin, en wou zich weder by Sforce begeven: dat voornemen quam Alfonso te weten, die Brunore gevangen zette, van meening hem niet lichtelijk los te laten. Hier bleek de byzondere liefde en getrouweyde van zijn Bonne, die rust nocht lust had, zoo lang haer heer en meester in hechrenis was. Zy reisde, om hem te verlossen, tot de Princen en Machtige van Italien, tot den Koning van Vrankrijk, tot Philips hertog van Bourgogne, tot de Venetianen, en verscheyden andere, van welke zy brieven, ter gunst en verlossing van haer meester, verkreeg: zoo dat Alfonso, door de voorspraek van zoo veel machtige Princen, als gedwongen wiert Brunore in vryheyt te stellen, en aen zijn Bonne weer te geven: die, hier meê niet vernoegt, haer meester zoo wijslyk wist voor te stellen, dat de Raet van Venetien hem veltoverste van haer leger maekte, met een rijke jaerlykse inkomste tot zijn onderhout. Door al deze trouwe en kloekedeugden wierd dezen Ridder bewogen, haer niet langer als een boel, maer als zijn echte gezellin, te houden; dies hy haer openlyk troude, in waerden hiel, en volgde in veel gewichtige zaken haer raet; waer door hy in korten tijt by de Venetianen in groot aanzien quam, te meer, dewijl zijn aanslagen wel gelukten. Men zag deze dappre heldin, als men vechten zou, altyt gewapent; het voetvolk leyden; en zomwijl, met de rondas aen den arm, en 't zweert in de vuyst, kloeklyk strijden; gelijk het bleek, als 't kasteel van Pavone, in 't lant van Bresse, meest door haer toedoen, weêrgewonnen wierd. Endelyk zonden de Venetianen dit heldig en kloek Paer naer Negropont, om dat tegen de Turken te bewaren, die daer nooit, zoo lang als zy 'er waren, iet op winnen konden. Hier storf, na eenige tijt, den Ridder Brunore, en wiert 'er treflyk begraven; dies Bonne na Venetien trok, om voor haer twee zonen de ampten haers vaders te verkrijgen, daer zy een ziekte kreeg, die dagelyks toenam; terwyl liet zy een

kostelijk graf maken, daer in zy, na haer doodt , in 't jaer 1463, wiert geleyt.

Uit het voorverhaelde blijkt, hoe trefflijk Salomons spreuk is, dat drie dingen in Gods en der menschen oogen zeer schoon zijn, als eendracht tusschen broeders, vrientschap onder de buren, en dat man en vrou gedurig in eenigheit en trouwe leven. Men leeft een aenmerkelijke en gedenkwaerdige geschiedenis by Naclerus, en andere Schrijvers, die hier wel op slaet, en tot ons voornemen dienstig is. Ik zal die hier, ofze schoon velen bekent is, byvoegen, voor de gene dieze nooit gelezen hebben; welker getal ongetwijfelt ver het grootste is. De Keizer Koenraet de derde, na een langen en onzekeren oorlog, dwong endeljk Guelfe, Hertog van Beyeren, die ziek was, zich in de stat Weinsberg te bergen, aldaer hy hem meende te vangen, en de stat te verwoesten, zonder na eenig verdrag te willen hooren. Maer hy wierd endeljk, door d'ootmoedige gebeden van veel vrouwen, zoo ver gebracht, dat hy haer toeliet onbeschadigt uyt de stat te trekken, op voorwaerde, dat zy niets meê nemen mochten, dan 't geen zy in haer armen en op haer schouders konden dragen. Toen quamen deze deughdelijke vrouwen, d'eerste met den Hartog, d'andere met haer mans, kinderen, vaders en moeders geladen, uit de stat; welke daet den Keyzer zoo wel geviel, dat hy van blyschap weende, zijn gramschap verwon, al d'inwoonders genade schonk, en met den Hertog, wiens dood hy te voren zocht, vreê en vrientschap maekte. Jan Bodin vertelt, dat Laurens de Medicis, door 't lezen dezer Histori, van een sware ziekte genas, zonder eenig ander hulpmiddel te bezigen: gelijk ook Alfonsus en Ferdinandus, koningen van Aragon en Sicilien, door 't lezen van Quintus Curtius en Titus Livius, haer verlore gezontheyt weê kregen.

Hier dient niet vergeten de Histori van de Roomsche Publia Cornelia Annia, eertijts te Rome, als uit een out opschrift blijkt, gebeurt; deze, haer man overleden ziende, na datze twintig jaren zonder eenig verschil met hem geleefd had, gevoelde zulk

zulk een hertzeer in zijn doot , datſe haer zelf in 't graf wierp, daer in de geest gaf , en met hem begraven wierd : op welk graf haer kinders en vrygemaekte jaerlijks, op haer ſterfſdag, aen Pluto en Proſerpina offeren moeſten, met roozen beſtroyen, en daer na vrolijk zijn; want dit had zy by uiterſte wil dus verordent.

Sabellicus, in zijn Hiſtory van Venetien , verhaelt van een Smyrniſche vrou, die door de Venetianen in die Stat gevangen, en met andre vrouwen na de galeyen gebracht wiert, datſe in 't gaen 't graf van haer man ontmoete, daer zy neêrviel , de zark omhelfde, met een klagende ſtem haer man riep, en zeide : Ach, lieve Bruydegom ! den geheelen ondergang van ons Vaderlant is oorzaak , dat de wrede vyant haer gevangen voert , die nooit door liefde, nocht geweld van u kon geſcheyden worden. O wee my ! men ſleept my van u, zoo dat ik niet meer mijn lieve vaderlant , noch uw dierbaer graf zal zien. Ik meng mijn tranen met uw aſch : laet ik uw geest door ſmeken bewegen. Maer wat komt my over ? Ik wil veel liever ſterven, dan dit lieflijk omhelzen verlaten. In 't ſpreken dezer laetſte woorden bleef zy als aen 't graf gehecht , zoo datſe door geen dreigen , bidden, nocht geweld daer af te rukken was : deze ſtantvaſtigheyt vergramde een Soldaet , die haer geleyt had , zoodanig , dat hy haer zijn ſweert dwers door 't lijf ſtak; dies zy 't geluk had, datſe in haer vaderlant, en op de plaats bleef, daer zy begeerde te ſterven. Hieronymus Oſorius , in zijn hiſtory van Portugael , vertelt ook een treflijke geſchiedenis van Hote, huysvrou van Rahi Benxamut, een kloek en zeer geacht hooftman by d'Alarben. Zy, door de Portugijzen gevangen , wiert kloekmoedig door haer man verloſt , die een groot deel van zijn vyands leger doode, welke brave daet zy met een gedurige en uitnemende liefde en vrientſchap erkende. Daer na bleef Benxamut in een veltſlag , daer hy een der vyanden te hittig vervolgde, die, zich omkeerende, hem met een lantie dootſtak. Hote beweende zijn doot met ontallijke klachten en tranen , leyde 't lichaam in een treflijk graf, en onthiel haer negen dagen van eten en drincken, dat haer de doot veroorzaekte; en wiert

wiert , gelijk zy belaft had , by haer man begraven : want zy oordeelde dat 'er onbehoorlijk was , dat een Paer, dat elkander met zoo een vierige liefde bemint had, lang door de doot gefcheyden zou zijn.

Dit verhalen Sabellicus en Oforius van twee Mahumetaenfche vrouwen , welker ftantvafte trouheit tegen haer mans te prijslijker is, nadien het huwelijk by hun weinig geacht is ; want de mans nemen zo veel vrouwen, als zy voeden konnen, 't welk hun, gelijk certijts de Moren en Numidiërs, na Salustius zeggen, toegelaten is. Daerom moet men Simonides niet gelooven, die gevraegt , wat een vrou was ? zeer onbescheidenlijk antwoorde : *Zy is des mans fchipbreuk , een storm des huis, een rustbreekster , een gevangenif van 't leven, een daeglijke straf, een kostelyken ftrijt, een beestelyk gezelfchap , een opgetooiden hont , en een nootwendig quaet.* Of, als een ander Wijsbegeerige , op de zelve vraeg , even dwaeslijk zeide : *dat de vrou is des mans fchande , een onverzadelyk beest , een gedurige zorge, een gewoonlyken ftrijt, een dagelyke fchade, een verftoring der eenzaamheit , des mans fchipbreuk , een vat van overfpeel , een verderfelyk gevecht , een ondragelyke laft , een doodelyke slang , en de menfchelyke dienftbaerheit.* Op zulk een befchrijving zag Chryftomus, als hy zeide : *Wat is een vrou ? Zy is een vyandin der vrientfchap, een onvermijdelijk verdriet, een noodig quaet, een natuerlyke aenvechting, een begeerlyke elende, 't gevaer van 't huis , en een vermackelyke fchade.* De zelve Outvader doet , in een van zijn Homilien, een fcherpe berifping aen de vrouwen. Ik beken wel dat zoodanige befchrijvingen en uitroepende beftaffingen in booze, fnoode, oneerlijke, en overfpeelige vrouwen te gedogen zijn, en plaets hebben ; want de H. Schriftuer fchelt , en verfoeyt zulke veel meer , dan de welspreekende Philofophen en Leeraers konnen doen. Men zou een gantsch hoofdstuk maken van 't geen 'er Salomon in zijn Proverbia of Spreekwoorden van zeyt , als in 't vijfde capit. verf. 3, 4, 5 : *de lippen der vreemder vrouwe druppen honigzeem, en haer gebemelte is gladder dan oly. Maer het laetste van haer is bitter als alfem, fcherp als een tweefnydend sweert. Haer voeten dalen na de*

na de doot , haer treden houden de hel vast. In 't zevende capittel beschrijft hy de treken der overspelige , en de schrikkelijke ongelukken, die 't genieten van haer lusten verzellen. Ziet ook 't laest van 't negende, en het 22 veers van 't elfde capittel. *De mont der vreemder vrouwen*, zegt hy in 't xxii capittel, vers. 14, *is een diepe gracht; op welcken de Heere vergramt is, zal daer in vallen.* En aen 't xxiii capittel, vers. 27; 28: *Een hoer is een diepe gracht, en een vreemde vrou is een enge put. Ook loert zy als een roover, en zy vermenigvuldigt de troulooze onder de menschen.* In 't xix, xxi, xxv, en xxvii capittelen bestraft hy de kjsfachtige, tierende, en spijtige wijven. Maer aen d'ander zijde toont hy de groote zegeningen des huwelijks, als hy een deugdelijke vrou boven alle schatten en genuchten stelt. Leest het xii, xviii, xix, xxxi, en andere capittelen. Wat belangt de treflijke redenen van andere, men zou 'er heele boeken van kunnen maken tegen de vyanden van Gods ordre, die de heilige dingen met zulcke onreynigheden vermengen, als d'onreyn geest en zijn aenhangers hen inblazen, en hanthaven.

H E T X V I I . H O O F T S T V K .

Een Priester rekent de tijt van den jongsten dag, dat zijn toeboorders zorgeloos maekt. 't Zelve gebeurt ook Niseus, en een Fransman, om dat hun doot voorzeyt was. Bedriegery van een Monik, en een ander uytstrijker, die 't eind der werelt aenwezen. Mahumets valsche godsdienst, en doot. Wet tegen de verleyders, die van godlijke inblazing roemen. Wat Eusebius uit zeker Schrijver, Cedrenus, Aventinus, en andre van den grooten dag des Heeren gezeit hebben. Treffelijke plaets uyt Lactantius over 't zelve. Dat men God die verborgentheyte alleen moet laten, en ons altijt bereyt houden. Verscheyde Schrifstuerplaetsen om ons daer toe te bewegen. Oude

overlevering der Ioden. Aenmerkelyke redenen van de gemelde Outvader van den jongsten dag, en wat 'er te voren, in de laetste tijden, geschieden zal.

IN ons gewest was, in de vorige eeu, een Priester, tamelijk geleert, en een groot Arithmeticus of Rekenmeester, die met vier woorden uit het Euangelium (niet uyt een quade meening, zoo ik geloof, maer door te groot vertrouwen dat hy op zijn rekenkonst had) poogde te bewijzen, dat den jongsten dag voorhanden was. De woorden zijn; *Videbunt in quem pupugerunt*: die in Neêrduits luyden; *zy zullen zien in wienze gesteken hebben*. Uit deze Latijnsê spreuk trok hy de zes V, twee I, een D, en een M, daer van hy een jaergetal maekte; om zijn toehoorders, door een cijfer-vermaning, die hy hun op den preekstoel deê, wijs te maken, dat des werelts eind gekomen was; en toonde hen met zoo een verzeketheyt dag en uur, dat veel slechthoofden hem geloofden: zoo dat zy, na de wijze der gekken, eer alles verloren ging, besloten goeds moets te zijn, en met goet cier maken 't overig van 'er goederen op te snappen. 't Zelve deê eertijts Nisêus, dwingelant van Syracusa; want als een waerzegger hem zeide, dat zijn leven ten einde was, geloofde hy 't zoo vastelijk, dat hy al zijn goederen in slemperyen, en allerley ontucht, doorbrocht. Zeker rijk man te Lyons, die zijn geboort deê rekenen, en meende dat de voorzegging van zijn doot ontwijflijk was, ging 't ook zoo; want hy, daer op steunende, als of hy alreê de voet in 't graf had, deelde al zijn goet, zonder iets te behouden, aen zijn vrienden: maer van de Sterrekijker bedrogen, wierd hy genootzaekt, om 't leven te behouden, te bedelen, dewijl hy, buiten zijn mening, zeer out wierd. Om weêr tot onze Priester te keeren, als de tijdt van zijn voorzegging byna vervult was, verzaemden zijn toehoorders in een kapel, 't eind der werelt aendachtelijk verwachtede, die hy van de preekstoel, met een vermaning, na deze zijn inbeelding gestelt, noch vermeerde: als die gedaen was, quam 'er terstont een schrikkelijk onweer in de lucht,

licht, met donder en blixem, 't welk een deel was van zijn voorzegging, en deze arme lieden deê dencken, dat hun en yders eind gekomen was : maer korts daer na verging 't onweêr, en de locht wierd helder als te voren. Deze lichtgeloovige toehoorders, van de Priester bedrogen, en vol spijt, datse hun goederen verbrast hadden, liepen te zamen om hem daer over te straffen; dies hy, in levens gevaer, ontquam, en vluchte, tot dat de verstandigste de granschap van 't ongeduldig volk neêrzetten. Zeker Grieksche geltgierige Monik quam, als Martinus Crusius verhaelt, van Jerusaleem te Constantinopolen, om diergelijk te doen, stelde zich op de markten en voor hun mosquee, of tempels, op dat hy gelt kreeg, en zeide, dat by Jerusaleem een steen uit den hemel gevallen was, daer op geschreyen stont, dat na weinige dagen de werelt vergaen zou : dit zeggen bevestigde hy met afaetbrieven van de Patriarch van Alexandrien, daer in al de geene, die hem gelt zouden geven, vergiffenis van zonden belooft wiert. Maer onlangs daer na ontdekte de Patriarch van Constantinopolen dit bedrog, en de Monik, met al die zijn bedriegeryen aenhangen, wierden in den ban gedaen. Hy bekende zijn misdaet, met berou en tranen; en bad de Patriarch, dat hy hem weêr in de schoot der kerk ontfangen zou; 't welk, na een strenge berisping, niet zonder bespotting, want hy noemde hem des Paus voorlooper, geschiede.

Wy lezen by Julius Capitolinus, dat 'er ten tijde des Keizers Antoninus de Philosooph, of Wijsgeerige, iet diergelijks gebeurde. Zeker bedrieger, met zijns gelijke verzelt, die na gelt trachte, poogde 't volk van Rome wijs te maken, dat 'et vier van den hemel vallen, en de werelt einden zou, als hy, in 't neêrdalen van een wilden vijsgeboom, die in 't velt van Mars stont, in een oyevaer veranderde. Ten gezetten dag klom hy op de boom, en liet in 't afkomen een oyevaer uit zijn boezem vliegen, dat al 't volk deê lachen. De Keizer liet deze voorzegger by hem brengen, daer hy zijn mislag bekende, en genade verkreeg.

De groote verleyder Mahumet beholp zich, om de bygeloovigste

vigfte te vangen, met meerder en krachtiger bedriegeryen; want hy fmeede, met hulp van een Monik, Sergius genaemt, een nieuwe valfche godsdienft, van vreemde beuzelingen en godloosheden famen gelafcht, en met logenachtige en verzierde wonderdaden bevestigt, daer door hy d'Arabiers, Afianen en andre verblinde. Daer na ftorf hy in 't zeventiende jaer van Keizer Heraclius heersching; maer hy had zijn aenhangers voorzeit, dat hy niet langer dan tien jaren in zijn eigen heerschappy zou leven, doch ten derden dage verrijzen. Een zijner meêgenoten wou beproeven, of hy waerheyt fprak, en vergiffigde zijnen drank: als Mahumet die ingenomen had, voelde hy haest, dat 'et met zijn leven gedaen was, en zeyde tot d'omftanders: gy zult door water vergiffenis der zonden krijgen, en ftorf fchielik daer na. Zijn aenhangers bewaerden 't lichaem, en wachten na de vervulling van zijn voorzegging; maer hy ftont zoo vreeslijk, dat zy daer door vertrokken, na tien dagen weêrquamen, en toen bevonden, dat hy van de honden geëten was. Ik heb deze gefchiedenis uit de Spaensche History van Jan Vafeus, die zegt, dat hy zeker Schrijver, Lucas de Tude genoemt, gevolgt heeft; want het gedenkt my niet, dat ik die elders gelezen heb. De Keizerlijke wetten hebben zekre straffen verordent voor hen, die andere door ydle bygelovigheid poogen te verschrikken. De Rechtsgelcerde Paulus heeft daer ook op gelet, als hy het gebot, dat de volgende woorden vervat, bybrengt: *Wy verordenen dat de waerzeggers, die zich veinzen datse Goddelyke inblazing hebben, verjaegt zullen worden; op dat, door lichtgeloovigheyt, de goede zeden niet gefchient, nocht de gemoederen van 't volk ontroert worden: daerom zal men zoodanige, na openbare ontëering, de flat ontzeggen; en zoo zy volharden, in hechtenis nemen, of in eenig eyland of elders in eeuwige ballingschap zenden.*

Om tot het ander deel van dit hoofstuk te komen, ik schrijf dit vorige niet, om dat ik geloof, dat den jongften dag, dien Petrus een dag der verkoeling noemt, in lange tijt noch niet komen zal; want ik twijfel niet aen 't tegendeel, en dat de tekens, die 'er voorgaen zullen, van onzen Zaligmaker voorzeit, alreê ten meesten-

ftendeel , indien niet alle, gefchiet zijn : nadien d' Apostelen zelf en haer navolgers , in haer tijt , al gezeit hebben dat 'et de laetste tijden waren. Hier over meenden eenige, dat de voorzeggingen van d' Antichrift , ten tijde van Keizer Severus , moesten vervult worden; want wy lezen by Eusebius, in 't zeste boek zijner kerkelijke geschiedenissen : zeker *Schrijver*, *Juda* genoemd , *schreef in die tijt Uitleggingen op de seventig weken Daniels*, en eindigde zijn *tijtrekening op 't tiende jaer van Severus heersching*; en is daer in van gevoelen , dat de *komst van d' Antichrift toen naby was* : zoo zeer had de *strengte vervolging* , onder de *gemelde Keizer tegen de Christenen verwekt*, de *lieden ontroert*. Cedrenus , van d' Antichrift sprekende, brengt by het Testament of uiterste wil van de koning Ezechias, en den Propheet Jesaias , om te bewijzen , dat die verleyder drie jaren en zeven maenden heerschen zal , en daer na in d' asgront geworpen worden : dat geschiet, zal Jesus Christus, onze God, en de Heer aller dingen komen; en dan zullen de dooden verrijzen , en 't oordeel over allen uytgesproken worden. Ten tijde van Keizer Henrik de vierde, in 't jaer duizent twee-en-festig, ging de sprack alom, zegt Aventinus, dat 'et eind der werelt naderde, en dat de tijt gekomen was, waer in

Dat hemel, aerd en zee, die nu zoo cierlijk staen ,

Dan zullen, door het vuur, verbranden en vergaen.

Of, gelijk de Poëet Lucretius zegt, de dag was voor de deur, die

Des werelts out gebou, en alles wat men ziet,

In gloet versmelten, en verdelgen zal tot niet.

Zoo dat 'er nu voor ons , nadien 'er meer dan zes hondert jaren, sedert de tijt van Keizer Henrik de vierde voorby zijn, niets anders overig is, dan dat wy, met open ooren, hooft en hert opheffen, om 't geluyt van de bazuyne des Aertz-engels te hooren, en met een zuiver geweten de komst van den Zoon des menschen (die, met groote en onbegrijpelijke macht en heerlijkheyt, tot verlossing van zijn volk, verschijnen zal ,) in de wolken verwachten. Ik ben noch indachtig de voorzeggingen van Elias en Catine, Joodsche Rabijnen, uyt den Talmud , en 't hoofdstuk

van d'afgodery , getrokken , die men bybrengt , als een orakel of godspraak uit den hemel gedaelt , belangende de zes duizent jaren , die , na haer zeggen , de werelt staen zou : maer wy zien dat'er verscheyden rekeningen zijn , en als men in't eerste van de zelve dwaelt , moeten 'er nootzaaklijk ontalijke mislagen uyt volgen. Maer wy hebben de trouwe en onfeilbare vermaning van Jesus Christus , onzen waren Herder , die zorg draegt voor de zaligheyt zijner schapen , als hy by Matheus in 't 24 capittel zegt : *om der uytverkorenen wille zullen die dagen verkort worden.*

Maer op dat wy mogen weten , wat de gelovige Outvaders van den jongsten dag gelooft hebben , en hoe zorgvuldig zy , om die aendachtig t'overleggen , overlang waren , hoewel zy geen zekerheyt van de tijt hadden , laet ons bezien wat Lactantius daer van schrijft. *Na zes duizent jaren*, zegt hy, *moet deze verandering geschieden, en men kan besluiten uit de tekenen, die de Propheten voorzeit hebben, dat dien dag naby is; want zy hebben uitdrukkelijk van boven-gewoone zaken gesproken, en dat wy, als die zich voor ons vertoonen, den jongsten dag met zorg en vreeze moeten verwachten. Wat belangt de geheele vervulling; men kan van de Tytbeschryvers, die haer redenen uit de H. Schriftuer, en uit verscheide Historien verzamelt hebben, leeren, hoe veel jaren, sedert het begin der werelt, verlopen zijn: en schoon zy daer in verschillen, nochtans strekt al haer verwachten niet verder, dan twee hondert jaren ten langksten. De zaak zelf geeft te kennen, dat het einde naby is, uitgezeit dat'er, zoo lang Rome staende blijft, niet te vreezen is; maer als dat Hoofd der werelt vallen zal, en Rume, dat is, Gewelt, beginnen te zijn; gelijk, na't zeggen der Sybillen, geschieden zal; wie twijfelt'er dan noch, dat het eynd der dingen, en aller menschelijke zaken gekomen is? want Rome is de stat, die noch alles onderhout: en wy hebben den God des hemels te bidden, (indien het uitvoeren zijner bevelen en besluyten kan wtgeselt worden) dat de gruwelijke dwingelant, die zoo veel quaets brout, niet onvoorziens koom, om't licht, in welkers ondergang en verduistering't verderf en't eind des werelts besloten is, uyt te blusschen. Dus ver Lactantius, die, ontrent het jaer 318, een welsprekend man, en Leermeester van Crispus, zoon van Konstantijn de Groot, geweest is.*

Om

Om nu te onderzoeken of den dag des Heeren by onze tijden staet te wachten , (hoewel Cypranus Leovitijs , en andere , met veel redenen poogen te bewijzen , dat de werelt in 't jaer 1588 , schoon dat ons , (*als Camerarius dit in 't Latijn schreef* ,) vry nader is , dan in Laſtantijs tijden , einden zal ; welke rekening , zoo wel als duizent andere , mistaft) wy achten ver 't beſt , dat wy de volle kennis daer van aen Hem laten , die 't zelf beſloten heeft , 't oogenblik zijner komſt weet , en wil dat 'er de menſchen onbekent is . Wat ons belangt , laet ons waken , op dat wy dag en nacht , en t'allen tijden , bereyt zijn . Daerom gelijk niemant , die recht verſtandig is , zich onderwinden zaleen zekeren dag en uur van die komſt te ſtellen : alzo laet ons uit de H. Schriftuer leeren , dat 'er geen ſchepſel , zelf niemant der Engelen is , die van dien tijt , die God alleen bekend is , iet zekers kan weten , zeggen , of ſchrijven .

't Is buiten twijfel , dat vele meenen , dat de Heere , om de levendige en doode t'oordeelen , niet by klaren dag , maer ter middernacht komen zal , dat zy met de volgende redenen beveſtigen . Hy gebied ons altijt te waken en te bidden . *Ziet* , zegt hy in d'Openbaring Joannis aen 't xvi capittel , *ik kome als een dief . Zalig is hy die waekt , en zijn kleederen bewaert , op dat hy niet naekt en wandele , en men zijne ſchaemte niet en zie* . De gelijkenis van de wijze en dwaze Maegden , tot welke de Bruydegom 's nachts quam , ſchijnt het zelve te betekenen . En men kan toonen , dat Marcus in 't dertiende capittel dit duidelijker voorſtelt : *Zoo waekt dan , zeit de Heere Jeſus , (want gy en weet niet , wanneer de heer des huis komen zal , des avonds laet , of te ter middernacht , of te met het hanengekraey , of te in den morgenſont) op dat hy niet onvoorziens en kome , en u ſlapende vinde . En 't gene ik u zegge , dat zegge ik allen , waekt* . Daer op dacht een van de Oude , als hy zeide : *'t is een overlevering der Ioden , dat Chriſtus ter middernacht komen zal , gelyk ten tijde der verloſſing uit Egypten , als 't Paſcha gehouden werd , de ſlaende Engel overquam , de Heere de hutten voorby ging , en de poſten onzer voorhoofden door 't dierbaer bloet des Lams geheiligt wierden* . Daer uit acht ik , dat

d'oude

d'oude gewoonte spruit, dat men Paesch-avond het volk niet voormidnacht t'huis zend; want men verwacht de komst des Heeren: maer als die tijt voorby is, wort het Feest met meer verzekering geviert. Daerom zeit de groote Psalmzinger: ik ben des middernachts opgestaen, om u te loven, overmits de oordeelen uwer gerechtigheyt. Lactantius zeit ook in zijn zevende boek: de hemel zal ter middernacht in twee scheuren, op dat over de gantsche werelt Gods licht neerdael, en gelijk een blixem verschijn; als de Sibylle, met de zelve redenen, voorzeyt heeft. Dit is die nacht, die wy, om de tweede komst onzes Gods en Konings, met eerbiedigheyt wachten: zy is op twee wijzen aen te mercken; want daer in verrees de Heer onze Zaligmaker na zijn lijden, en hy zal daer in ook 't koninkrijk der werelt ontfangen. De zelve Schrijver zeit op een andre plaets: de Propheten zeggen, dat, als 't eind der werelt naby is, het volgende gebeuren zal. De boosheyt zal d'overhant nemen, allerley snoothet en bedriegery aenwassen, de gerechtigheit vergaen, trouwe, vrede, barmhertigheit, matigheyt en waerheit zullen niet meer te vinden zyn, geweld en kracht zullen boven siveven, de vrome bespot en tot een roof gestelt worden, niemand zal vader en moeder noch zijn meerder eeren, men zal met d'oude lieden nocht kinderen geen meelijden hebben, gierigheit en onkuisheit, moorden en bloetvergieten, en vreemde en inlantsche oorloogen zullen alles besmetten, de steden elkander verderven, vrouwen en mans de wapens handelen, de weerdigheyt van 't Rijk zal te niet gaen, en geen krigstucht geoeffent worden; maer daer zal niets, dan rooven, plonderen en verwoesten, zyn. Kort, de zaken zullen zoo wanhopig staen, dat de levendige zullen klagen, en de doode gelukkig achten. Te dier tijt zal de hemel zich 's middernachts openen, en Iesus Christus met grote macht neerkomen, vuur zal voor hem gaen, d'Engelen in ontallijke menichte volgen, en al 't getal der boozen uytgeroeyt worden. Dit zijn Lactantius woorden, verwardelijk uyt verscheiden plaetsen der H. Schriftuur getogen, die wel van de laetste tijden, maer niet eigentlijk van den jongsten dag, spreken.

HET XVIII. HOOFSTUK.

Hoe verfoeyelijk de ledigheyt zy. Solons wet daer van. Order van de Bragmannes, en Hesiodus veersen daer tegen. Catoos leering aen zijn soldaten. Salomons spreuk van de mier. Wat verscheide Ouden van dat diertje, en d'egel geschreven hebben. Sacharias Heyns zinnewerk daer op. Voorbeelden van Sesestris, en Amasis, koningen van Egipten, tegen de ledigheit. Hoe loffelijk d' Atheners zich daer in queten. Treffelijk zeggen van twee Scipioos. Loffelijke gewoonte der Romeynen daer in. Schoone veersen van Ovidius op 't zelfde. Aenmerklijk zeggen der Lacedemoniers. Ennius veersen op de luyheyt. Verscheide wetten, en schoone redenen op dat oogmerk.

MEn zegt gemeenlijk, *hy doet quaet, die gants niet doet.* Noch, *die de keest wil eeten, moet de noot kraken*: dat's te zeggen, die winst zoekt, moet zich geen arbeyt ontzien. Door dit, en om quaet doen te laten, zijn veel schoone ordenen gemaakt, die tonen, hoe gerechtelijk, en op hoe veel wijzen de ledigheit altijd verfoeyt, in tegendeel de neerstligheyt en lust tot d'arbeyt op 't hoogste geboden is geweest. De gene die, in de werelt, met gevouwen armen, en oopen keel ledig zitten, leven een beestelijk en geen menschelijk leven. Want zy doen niet anders, dan dat zy den adem, in en uyt de mond laten, als de beesten, zegt Crinitus. Daerom hebben de Wetgevers wetten afgeroepen, en straffen ingestelt voor de luyaerts, en die voor eerloos verklaert. *De gene, zegt Solon in zijn wetten, die hem zelf tot ledigheyt begeeft, zy gehouden voor 't recht ten antwoord te staen, den gene die hem zal willen beschuldigen.* Dracus, wetgever van Athenen, verwees de doennieten ter dood. Keyzer Justinianus zegt in de burgerlijke rechten, dat de geest van een leëgzanger niet goets
O
broet,

broect. Misschien dat hy deze spreuk Sophocles Iphigenia ontleend heeft, daer gezegt wort :

De ledigheyt brengt nooit iets goets of loflijks voort :

Geen luydert wort van God gezegent of verhoort .

Men leeft van de Philosophen Bragmannes, dat zy de jonge kinderen van haer tafel dreven, en haer 't noenmael onthielden , zo zy niet te voren haer ouders enige dienst gedaen, of de tijt in andere nodige dingen besteed hadden. D'oude monikken aten niet , of zy hadden haer gemeyne Pater rekenschap van haer taek gedaen. Onder de Parthen was een wet , dat de kinders 's morgens niet mogten eeten , voor zy haer , met loopen en boogschieten , verwarmt hadden , en bezweet t'huys quamen. Dat bewoog Plato zelf een wet regens de ledigheyt te maken, en daerom brengt hy Hesiodus spreuk te pas, die dus zegt :

God heeft de deugden op een steyle berg gestelt ,

Waar by dat niemant ooyt kon klimmen met geweld ,

Dan door den ruwen weg van arbeyt en van waken ,

Bezitters van het pat ; maer die 'er op kan raken

Vint hem gemakkelijk, en acht geen moeyten dan ,

Waar door men zulk een schat tot loon verkrijgen kan .

Deze wijze luyden hebben wel verstaen , dat 'er niets zonder arbeyt bestendig in de werelt is, en dat de Goden alle dingen voor de prijs van arbeyt aen de menschen verkocht hebben. Daerom schrijft Cicero , dat de Natuur ons niet gemaekt heeft , om te jokken en te spelen, maer om ernstig grote en gewichtige zaken te verhandelen. Cato de tuchtmeester was gewent zijn soldaten dikwijls in te scherpen, op dat 'et elk wel zou onthouden , zo gy met moeite iet schoons of eerlijks doet, d'arbeyt zal vergaen en de loffelijke daet in wezen blijven : maer doet gy om een boze begeerte iets schandelijks, de boze begeerte zal vervliegen, en de schandige daet zal altyt de ziel aenkleven , als een ding dat niet uyt te vegen is. Salomon zegt in zijn Spreuken, laet uw oogen geen slaep toe, noch u oogleden sluymering. Gaet tot de mier, gy luydert ; ziet haer wegen en wort wijs ; Zy, overste amptman, noch heerscher hebbende, bereyt haer broot in de zomer,

en vergadert haer spijze in den oogst , hoe lange zult gy luydert liggen, wanneer zult gy van uw slaep opstaen? Plinius, Aristoteles, Ælianus, en Plutarchus schrijven dus van de wakkerheit der miere : Zy is zuynig , draegt zorg , en heeft goê geheugenis, eerst knaegt zy al 't graen, dat zy onder de aerd verbergt , op dat 'et niet schiet, is 't graen te groot , zy bijt 'et aen stukken, en zo het nat regent, zo haelt zy 't uyt, en droogt 'et. Met de volle maen arbeiden zy nacht en dag, en haer volherding in d'arbeit is zo groot, dat men haer voetstappen op de harde steenen , daer zy gewonelyk overlopen , kennen kan : dus vergadert zy des zomers de spijze, die haer 's winters tot 'er onderhoud nodig is. Zy begraven ook haer doden. Wat d'egel belangt , zegt Plutarchus in zijn handeling van 't vernuft der dieren : De voorzichtigheit , die dit dier gebruykt, om zich te bezorgen, en zijn jongen te voeden, is wonder groot. Het begeeft hem in de herfst, ontrent de tijt dat men de druyven leeft, onder de wijnrankken, en wikkelt die met zijn pootjes, tot dat hy zoo veel druyven doet vallen , als hy dragen kan ; daer na wentelt hy zich daer in , zo dat de druyven op zijn pennen blijven steken , zijnde zo vol geladen, dat 'et schijnt , als wy gezien hebben , of 'er een grote tors druyven over de weg kroop : dus brengt hy die zijn jongen t'eeten, en vergadert voor de toekomende tijt 't geen hem nodig is. Plinius zegt in korte woorden op dezen zin , d'egels verzorgen haer voor de winter met spijze , wentelen haer in d'afgevalle appelen , dat zy op haer pennen blijven steken, houden 'er maer een in de mond, en brengen dus in holle boomën. Sacharyas Heyns veersën , op het zinnebeeld van de mier en d'egel, luyden dus :

*Gy luydert, op dat gy uw lesse mede leert ,
Gaet na de mier toe, of u tot den egel keert ,
De een gaert appelen, die hy op zijn rug zal laden ,
En d'aer zoekt graen, om zich des winters te verzaden ;
De luygheyt ontfelt de leden en 't gemoed ,
Leert schandig bedelen, door droeve tegenspoet .*

*Geen meerder onlust is op aerden te bejagen;
Want haer gespeelen zijn oneyndelijke plagen.*

Wy zouden veel schone voorbeelden van ledigheyt kunnen voortbrengen, als een gemene zaak: maer onder andere zijner twee denkwaardige van twee Egiptische koningen, die, niet stil konnende zijn, de luyaerts op 't uysterste haten. Herodotus verhaelt, dat Sefostris d'eerste onder de Koningen van Egipte geweest is, die met een vloot schepen over 't Arabische meer voer, en hem de volkeren, aen de stranden des rooden meers gelegen, onder-

onderdanig maekte : daer na hernam hy zijn gang , en viel met een magtig leger in 't vaste land, bevocht en brocht alles, dat hem gemoete , onder hem : naderhand uyt Asia in Europa vallende, vermeersterde de Thraciers en de Scythen: als hy stout volk ontmoete, dat dapper voor 'er vryheyt street, zo liet hy steenen gedekkenen in verscheide gewesten van 't Koningrijk oprichten , daer men de naam des Konings, zijns Rijks, en 't geluk zijner overwinning inhieuw , beneffens een teken , tot getuygenis van de kloekheit dezes volks. Alexander van Alexandryen en Pierius Valerianus gewagen daer van. Een ander Koning van Egipten, Amasis genaemt, mackte een byzondere wet tegens de ledigaerts en doenieten, die mede brocht, dat yder alle jaer eens hem zelf voor de stadhouder , daer hy onder stond , zou vertonen, om rekenfchap te geven, en te doen blijken, wat voor middelen dat hy had ; die in gebreke bleef, of die men een doenniet en qua huyshouder bevond, wiert met 'er dood gestraft. Solon deze wet den Egiptenaers ontleent hebbende , voerdenze in zijn gebiet in, met grote lof, en zy wiert van d'Atheners loffelijk onderhouden. Daer op wijst Atheneus aen, dat de Areopagiten, of strafrechters van Athenen , 't inhoud van die wet vlijtig uytwrochten : want hy zegt uytdukkelijk , dat Phenodemus , Philochorus, en veel andere Historischrijvers schrijven, dat de Areopagiten in recht betrokken , verwezen , en straffen de gene , die ongebonden van leven waren , zonder arbeyden goede cieraemden , en 't hare verslempden. Daer op stelt de zelve Schrijver 't volgende voorbeeld voor. Daer waren, zegt hy, twee jonge Atheners, Menedemus, en Asclepiadas , zeer genegen tot de Philosophy , maer arm. De Areopagiten , hun ampt volgende, besloten hen t'ontbieden en t'onderzoeken , waer zy van leefden , dewijlze dagelijx tijdelijk ter leffe waren , en geen inkomen hadden, om van te leven. Zy, gedaegt om rekenfchap te geven, baden, dat men ook zeker bakker ontbieden zou, om die te vragen , hoe zy hen droegen. Deze bakker verklaerde , dat deze twee jongelingen alle nachten by beurten by hem quamien , en

de molen draeyden, en dat de gene, die dus gearbeyt had, tegens de morgen vertrok, en tot loon een dragma aen gelt, dat 's drie of vier stuyvers, mede nam. De Raed, over die wakkerheit verwondert, bestelde, datze uyt de stats middelen, tot erkentenis daervan, twee hondert dragmen zouden ontfangen.

Hierom prijst men dapper de neerstigheyt en vlijt van Scipio Africanus, die eertijts zeyde, dat hy nooit min alleen was, dan als hy alleen was. En d'andere Scipio, met de toenaem Nasica, antwoordde zommige, die zeyden, dat de zaken van Romen wel stonden, om dat Carthago verdelgt was, en de Grieken de Romeynen onderdanig bleven: *Wy zijn, zeyde hy, in meer gevaer dan ooit te vooren, om dat wy geen vyanden meer te vrezen, of te bevechten hebben.* Hy verstond dat de vyanden ons by gelegentheyt voordereijk zijn, om dat wy, zo lang als die overend staen, niet op der aerde stil mogen leggen, of ledig zijn. Daer op zag d'oude Cato, die begeerde, dat die gene, die in achting wilde komen, wel zou toezien, wat rekenschap hy kon geven, niet alleen van zijn arbeyt, maer ook van zijn rust. Want de Historien wijzen aen; dat 'et meestendeel der uytnemende Romeynen, van 't begin hunner Republike, met hun handen gearbeyt hebben. Wy hebben 't voorbeeld van L. Quintius Cincinnatus, die van de ploeg op deraedkamer gevoert wiert. In die tijt woonden al de voornaemste der stad te lande; en als men de Raet vergaren zou, zo ontbood men haer van hun pachthoven in de Raed, daer van komt het oude spreekwoord onder de bouluysden. *Dat het beste mest, zijn de voetstappen des Heeren op zijn akker, en des meesters oog maakt het paert en d'akker vet.* Ook bestraften de Tuchtmeesters zulke, die qualijk bouden, en straften de gene die minst ploegde en meest egde. Cato sprak 'er dus van, zegt Gellius: *was 'er iemand die zijn akker met onkruid liet bewassen, en niet wel wiede, die niet ploegde, en egde, die zijn boomen, of wijngaert onbesnoeit liet, die wiert daer over gestraft, en van de Tuchtmeesters in boeten geslagen.* Ovidius docht op deze arbeyt, en huyshouding der Romeinen, als hy zeide:

De tenten pronkten eer met groente, loof en takken ,
 Die men zo dertel nu met eedle ſteenen ciert ,
 De Raadsheer boude 't land, ontzag geen ongemakken ,
 En leyde zich op 't ſtroo, wanneer hy moede wiert .
 De Rechter quam om zyn gedingen recht te maken
 In ſtad, bezweet uyt vel van achter zynen ploeg ,
 En zagm' een zilvre kop by iemand, 't was 's lants zaken
 Zyn by die man verkort, hy is verdacht genoeg .

D'ouden prezen 't zeggen der Lacedemoniers , dat men de goden moeft aenroepen , met de handen aen 't werk , mits zy de doenieten niet verhoorden. Daer op zegt Cato , *men verkrijgt der Goden hulp door geen verwijſde ghebeden ; alle zaken lukken die gene wel, die over hun doen waken, arbeiden en raedſlagen: gewent gy u tot ledigheyt, gy bid de Goden vergeefs, die over u gram en ongunſtig zijn.* D'oude Romeynen waren van 't zelfde gevoelen , die met offerhanden zeker kleine Godekens aenbaden , en in eeren hielden, die d'arbeit gedachtig maekten, onder andere *Agenorius, Stimula, en Strenua*, zeggende dat 'er eene godeken tor 'et doen verwekte , 't ander de luſt daer toe gaf , en 't derde d'arbeyders kloek en moedig maekten. Zy wouden de Godin *Quies*, dat is ruſt te zeggen, in de ſtad geen plaets geven, maer ſtelden haer in de voorſteden. Daerom zeyde de Poëet Ennius in zyn Iphigenias treurſpel, als Gellius verhaelt :

*Hy, die zyn lege tijt niet voeglyk kan beſteden ,
 Heeft zeker meer te doen, dan die met lijf en leden
 De zinnen bezig houd, en neemt iets loflyks voor ;
 Want hy heeft luſt daer in, en volgt 'et als een ſpoor :
 Maer die gants niet beſtaet, kan, wat hy wil, niet weten ,
 Hy is van huys noch t' huys, denkt altyt maer om eeten :*

*Nu gaet hy hier, dan daer, en hy is nauwelyk
 Daer hy te vore wou, of neemt van daer de wijk .
 Onzeker dwaelt zyn geeſt, hy leeft maer om te leven :
 Dus hebben zy nooit ruſt, die zich tot luyghet geven .*

Maer om niet altyt in de wetten, geboden, en daden der Heydenen

men te blijven , laet hooren , wat ons de Schriftnuër daer van zegt , daer in de ledigheyt niet minder gelaftert en gedoemt wort , dan andere zonden. Salomon bestraft 'er levendig in zijn Spreuken , als hy de luyaert in de winter tot bedelen verwijft , om dat hy zijn akker ter behoorelijker tijt niet geploegt heeft. Yder weet wat d' Apostel leert , die niet werken wil , zal niet eeten. En 't is een gemene spreuk , dat yder naer zijn werk loon zal hebben. Ignatius een Discipel in der Apostelen tijd , zeyde : *een doeniet behoort niet i' eeten , op dat hy geen siraetschender of bedelaer word.* Noch , *niemant onder u zy ledig ; want ledigheyt is de moeder van armoed.* Om tot de H. Schrift te keeren , in 't boek van Job staet , *dat een mensch tot arbeit geboren is , als een vogel tot vliegen.* Laet ons Augustinus treflijk zeggen daer by voegen : dat God der armegift welneemt , als zy van billijken arbeyt voortkomt. Nu de ledigheyt is verfoecelyk , en , naer Bernardus zeggen , *het pat der booze gedachten en begcerten.* Niemant , zegt de zelfde , *wiert in Egipten in de kloosters ontfangen , als hy niet arbeiden kon , of zich daer toe begaf , niet zo om levensbehoefte te verzamelen , als om de zaligheyt der zielen.* Want gelijk de distelen in een onbeboud lant groeyen , en de padden in de moerassen en stille wateren , zo verzamelen zich de quade gedachten in een luy gemoed. Onze verstanden zijn bequaem gemaect om wat te doen. D'arbeyt maect 'er vet , versterkt 'er , verblijt 'er , en de ledigheyt versmelt en verdelgt 'er. Een boog wil gespannen zijn ; zo ook 't verstant , dat verslapt , en vergaet , als men 't ontspant : 't kan niet stil blijven , of 't zal hem tot quaet doen begeven , en yets schandelijx bestaen , ja 't zal hem liever in grauvelijke vuyligheden wentelen , dan dat 'et ledig zou blijven. De duyvel stelt zijn list nooyt zo te werk , dan als hy ledigheyt vint : d'ongebondenheyt komt dan te velde , en tast niet alleen de vrouwen aen , maer ook d'allersterkste mannen. Ludovicus Vives geeft de Kristelijke vrou daer een wijze raed van .

Papirius Masson schrijft , dat by toestaen van Stephanus , Bischop van Romē , en door gunst van Pepin , de Koning Chindrik afgezet , geschoren , en in een Klooster gesloten wiert , tot
een

een voorbeeld van nut voor 't gemeeyne beste, dat de Koningen zich niet van de ledigheyt zullen laten verwinnen, veel min een deugt daer van maken : want de ledigheyt is altijd 't verderf van doorluchtige huizen geweest. Daerom verneemt men, in welgestelde vorstendommen en staten , zeer naau naer de doennicten en leeggangers: men vraegt van waer zy zijn? waer van zy leven in die plaetsen , daer zy met de degen op zijde gaen, en de jonker spelen. Byzonder zijn in Saxen Cheurvorstelijke orderen , die de weerden verbieden zodanige boeven langer als drie dagen te herbergen : zo zy van d'een in d'ander herberg lopen , dat men hen de rechters dier plaetsen zal aenbrengen, op dat zy goet onderzoek daer over doen, en hen naer verdienste straffen. Boven al is 'er een stat in Meyssen, Weissenfelts genaemt, op de grenzen van Duringen, daer men zulke sielten en lopers neerstig naspeurt, zo dat men gemeenlijk aen de galg, die op een heuvel by de Lantstraet staet , by bondeltjes zulke sierselen van mans en vrouwen ziet hangen. Want 't is by gedingen gebleken , dat zulke Monsters dikwils beschuldigt en overtuygt worden van dievery, rovery , en andere gruwelijke schelmstukken ; dat niet vreemt is, dewijl men niet vinden kan , naer Keyzer Alexanders zeggen , dat iemandt van de wint leeft.

H E T X I X . H O O F T S T V K .

Dat haestige raetslagen verderflijk zijn , wort met het droevig voorbeeld van Lodewijk, Koning van Hongaryen, bevestigt. Vier zelsaemheden in de gemelde Prins. Dat vroege vruchten haest rotten. Hannibals deftig zeggen. Senecaes wijze reden. De schade der schielijke raden. Wat Xenophon daer van zegt. Treflijke plaets uyt Philips de Commynes. Dat kracht zonder verstant ydel is. Horatius veersen op 't zelfoogmerk. De H. Ambrosius raet aen Keizer Theodosius. Zoet verhael van een ongetemt paert , dat geestig op onwijze

P.

Princen

Princen gepast wort. Verwonderenswaardige geschiedenis van Iacob de vierde, koning van Schotlant. Leerzame ver-ziering uit Lucianus van Eucrates. Platoos schoone reden. Aenmerklijke history van een Hoochduitſch Prins. Aert en bedrijf van hertog Karel de Stoute, en zijn graffſchrift. Zinſpreuk van Koning Lodewijk d'elfde. Verhael uit Thucydides van d' Atheners hoovaerdy, die veel ramps voortbrengt. Crefus ydel beſtaen geſtraft. Dobbelkinnig Orakel. Eigenſchappen van Perſeus, Koning van Macedonien. Onge-meene redenen van Paulus Emilius. Wat Afdrubal Hedus van de Romeinen zegt.

IOannes Dubravius, in zijn history van Bohemen, beſchrijft het leven van Lodewijk de tweede, koning van Hongaryen en Bohemen, en zeyt van hem, dat hy een langer leven, want hy bereikte geen een-en-twintig jaren, waardig was; maer zoo ongelukkig in zijn Raet, dat hy, door de dwaesheyten en stoute hoovaerdy van eenige, wiens plicht was zich met geestelijke zaken te bemoeyen, in 't velt durfde verwachten, met een hoop byeengeraapte soldaten en ongewapende boeren, 't machtig leger der geoeffende krijgsluiden van Soliman, Sultan der Turken, die hem by Mohac in Hongaryen, den 29 Julius in 't jaer 1526, in een veltſlag verwon, daer in deze jonge Vorst door bleef, mits hy in een graft, die zoo vol waters was dat'er zijn paert niet kon overspringen, versmoorde. De zelve Schrijver voegt'er by: dat men in de gemelde Koning drie dingen, die te schielijk voortquamen, bemerkte; 't eerste, dat hy in korten tijt groot wiert, het tweede, dat hy te haest gebaert was, en het derde, dat hy voor zijn zeventien jaren grijze haren had. Men kan 'er zijn haestige geboorte by doen, want hy quam zonder huyl ter werelt, die hy door hulp der Geneesmeesters, die de Natuer bystant deden, eerst daer na kreeg. Levinus Lemnius zegt, d'ondervinding

ding leert dat de late en langfame vruchten langft duren , en dat de vroege en haefstige terftont vergaen en verrotten. Een fchielijke rijpheyf kan niet lang duren. Daerom prijzen wy in de kinders niet een al te vaft en levendig oordeel, nocht ook andere gaven des lichaems of des geefts, die wy in haer ver boven den gewoonen loop bevinden; want zy fterven dikwijls jong. Quintilianus zeyt wel, dat de verftanden, die zoo vroeg rijp zijn; zelden vrucht dragen. Alzoo ziet men dat de lentebloemen haefst voortkomen, en haefst vergaen: maer noch veel meer d'onherkaude raetflagen; want die worden, ten bederve der gene dieze voorftellen, in 't baren wanfchape misdrachten. Daer op de wijze raet van de Poëet Menander ziet:

Neemt rijpen raet in alle zaken,

Gy zult die byna zeker maken.

Met recht is dan d'onvoorzichtigheyf, ftoutigheyf, en vermetenheyf der gene te beftaffen, die haefstigh en onbedachtelijk gewichtige zaken aenvangen, die zy, zonder d'uytkomft te voeren wel t'overleggen, poogen uit te voeren. De vermaerde Hannibal zeide wijsfelijk tot zijn tijtgenoten: zoo wy in voorfpoet goede zinnen hadden, wy zouden de gebeurlijke dingen zoo wel voorzien, als wy nu de gefchiede bemerken. Die hun zelf door haefstige raetflagen in gevaer ftellen, doen niets anders dan datfe hun ongeluk bevorderen; en terwijl zy, als Hercules, 't gedrocht een hooft afhouden, zien zy'er zeven in de plaets voortkomen: dat is, dat zy, om zich uyt een fwarigheyf, daer zy door hun onbedachtheyf in geraekt zijn, te redden, in veel andere gevaerlijker vallen. Dit wift Seneca wel; daer zijn zaken, zegt hy, die men onvolmaekt mag laten, andre wiens eind onzienlijk is, om dat d'een d'ander voortbrengt, en de fwarigheden, als de waterbaren, malkander volgen, en faemgehecht zijn. 't Is gemakkelijk, onder een fchoone fchijn, verwarring in een goede zaek te brengen, en een geruften Staet in onruft te ftellen: maer 't beroerde water klaer, en 't hellend huys recht te maken, dat is een meefterftuk, en yders werk niet. Dit is d'oorzaak, dat d'on-

bezonne raetslagen hun meesters en uytvoerders dikwijls in onverbeterlijke elende storten , zoo datse de doodlijke vrucht van hare roekeloosheit met recht genieten. Doch in den Raet der Princen zijn dusdanige mislagen allergevaerlijkst : want een gering bootsgezel doet de reizende lieden, in 't verzuimen van zijn plicht, weinig schade ; maer de stierman, die droncken of dol is, brengt het heele schip en alles ten bederve. Zo gaet 'et in de gemeene bedieningen, wanneer een byzonder mensch een misslag begaet, hy doet zich zelf meer hinder dan den Staet : maer als 't de Vorst doet, hy stoot alleste gront. Xenophon, in Agesilaus naem, bevestigt dit, als hy de misdaden der gemeene lieden in de beste vouw slaet ; en de gebreken der Princen, die met een quade slag ontelbre wonden houwen, ten hoogsten bestraft en verfoeyt.

D'afgerichte en in Staet ervaren Philips de Comines vraegt in zijn tiende boek wijselijk : *wanneer de Princen of hare gunstelingen, of eenigen vryen Staet hun misgaen, wie 't onderzoeken zal? wie 't onderzoek tot den Rechter brengen? wie kennis nemen om 't oordeelen? wie de schuldige straffen?* Dat zullen, vervolgt hy, *de klachten en tranen der arme lieden, die wreedelijk gehandelt zijn, doen; en het zuchten en 't weenen der weduwen en weezen, wiens mans en vaders door die boosaerdigen omgebracht zijn; kort, het gekerm en geschrey van zoo veel huisgezinnen, als zy benaeut, geperst en geplondert hebben, zal haer voor Gods Richter stoel beschuldigen; wiens rechtveerdigheyt, door zoo veel sware boosheden getergt, niet voelaet, dat de schuldige lang ongestraft blijven; maer plaegt hun somtijts, zonder uitsel, met zulk een strenge en krachtige hand, dat men oog schijnlijk ziet dat hy een rechtveerdig wreker van hun gewelt en boosheyt is.* De zelve Schrijver zegt een weynig te voren : *zoo yder gedurig in 't hart en in 't gedacht drukte, dat 'er een God is, die geen boosheyt ongestraft laet, en dat den booswichten schrikkelijke en ewig durende plagen bereyt zijn, 't is ongeloofelyk, dat iemand zich tot uytperfsing, gierigheyt of wreetheyt zou begeven.*

Hoewel nu de Princen, in 't felste van de stormen die hun Staet doen schudden, somtijts tegen hun dank veel wanorde

moec-

moeten gedogen , gelijk de Stierman , die , door de kracht van een draeywint , midden onder de klippen , en ver van de haven , gevoert word : evenwel is waerachtig , dat zy , als hun geltmidde- len en ander zaken ontbreken , veel vleyers en quade raetgevers hebben , welker besluiten en uitwerkingen veel deerlijke onge- lukken en elenden voor d'arme onderdanen voortbrengen. Daerom zegt men , dat de roekeloosheyt een gebrek van raet en een verhaesting is , die met onvoorzichtigheyt gemeenschap heeft , en veel ongeregeltheyt , door geweld , verachting of be- zondere inzichten , veroorzaekt. Dat kracht zonder verstant ydelheyt is , vertoont de Poëet Horatius aerdig in de volgende regelen :

*Kracht, zonder wijzen raet, valt door zijn eigen swaert';
Maer die met kennis is getempert, voorspoet baert,
En gunst en hulp der goôn : die zulcke snorkers haten,
Die zich, met onverstant, op hunne sterkt' verlaten.*

Als eertijts die van Thessalonica tegen Keizer Theodosius opgestaen waren , gebood hy zijn krijgshvolk veel duyzenden , die in een Schouburg verzaemt waren , om te brengen : waer over de heilige outvader Ambrosius den Keizer tot raet gaf , dat hy 't uytvoeren van een zwaer en dootschuldig vonnis een maent , na dat 'et gevelt was , uitstellen zou ; op dat geweld en gramschap hem geen onherstelbre mislagen deden begaen , maer tijt hebben om berou te toonen , en somtijts zijn strengheyt te verzachten. Sozomenus , Augustinus en Justinianus maken 'er gewag af. 't Gaet hen , daer wy van spreken , gelijk de gene (als de verzieling zeit) die op een ongetemt paert zat , dat de toom verachte , en met hem , zonder tijt te geven van eens af te zitten , hier en daer in 't wilt liep : iemant die hem ontmoete , vraegde hem ; waer hy , met zulk een haest , heen reisde ? Hy gaf maer vier woorden ter antwoord : *daer't dit hoeft beliest*. Zoo men een renkeloos en onvoorzichtig Prins vraegde : waer loopt gy ? zoo 't hem luste na de waerheit t'antwoorden , hy zou zeggen : daer't mijn hertstochten behaegt : daer van somtijts de wellust , of gie-

righeyt, ook altemet d'eergierigheyt, vreeze of gramſchap meeſter is. Dat is 't paert dat hen, met vollen ren, ten bederve voert. Hierom zien wy zomwijl wijze en treffelijke mannen in onvoorziene elende komen, dat niet zoo zeer door haer ſchult, als d'omkeer der wereltsche zaken, maer meest door 't geweld der Grooten, die dus met de kleine ſpelen, voortkomt. Maer als eenige zich met opzet in ſware rampen ſtorten, moet men niemant dan hun zelf beſchuldigen. Dit 's d'oorzaak dat wy met hen, die door toeval in ongeluk raken, meelijden hebben; ja wy verſchonen en helpen hen na ons vermogen: maer wy berispen en beſchuldigen d'andre, die wy weten dat, door haer eige dwaesheit of boosheit, in bittere elende komen.

Deze aenmerking heeft de gemelde Philips de Commynes bewogen de Vorſten, die van God tot een opperhoofdſig gebied verheven zijn, als zy nimmer op haer ſchuldige plicht dencken, te beſtraffen. Hy voegt 'er by: dat men d'uytzinnige en treurigen geen ſchult kan geven; maer zoo verſtandige Heeren, wiens lichamen en geeſten gezont zijn, door ſloſſigheyt en ongebondenheit, in eenige elende vallen, men moet haer ſtaet geenſins beklagen. Wy hebben hier van een denkwaerdig voorbeeld in Jacob de vierde, Koning van Schotland: dees Prins, gezeten op een hengſt, zotte jonkheyt en al te goet leven genoemt, hoewel hy door een godlijke ſtem, en van zijn voornaemſte Raetsheeren vermaent was, hiel niet op voort te loopen, tot dat hy hem zelf en een groot deel van d'adel in 't verderf voerde. Buchanan beſchrijft deze geſchiedenis dusdanig: als de Koning naer zijn leger trok, ging hy te Linnuch de Veſperen hooren; daer quam een out man, met rosverwig hair, dat op zijn ſchouderen hing, boven 't voorhoofd kael, en zonder hoet, bekleet met een lange blaauwe rok, met een linnen gordel om de middel, en een ſtatig en aenzienlijk wezen, die de Koning begeerde te ſpreken, door 't volk drong, en hem zelf een weg maekte: by den Koning zijnde, leende hy, met een boerſche eenvoudigheyt, op zijn ſtoel, en zeide: Heer Koning, ik ben tot u gezonden, om u te waer-

waerschuwen , dat gy niet voortvaert ; en zoo gy my niet gehoorzaemt, zal 't u en u gezelschap niet wel vergaen. Ook heb ik bevel u te zeggen, indien gy u te veel met vrouwen vermengt, en haren raet volgt , dat 'et tot uwer schande en verderf gedyen zal. Als hy dit gezeyt had, drong hy weer deur, en ging van daer. De Koning, als de Vesper , of namiddagdienst gedaen was , liet hem zoeken ; maer hy was niet te vinden : men achte dit te wonderlijker , om dat niemant , van al de gene die hem in 't gezicht hielden, met mening van naerder t'ondervragen, hem had zien vertrekken. Buchananus zegt , dat hy deze historie uit den mont van hen, die toen by den Koning waren, beschrijft. Maer deze onbedachte Vorst verachte die waerschuwing, en den goeden raet der Schotsche Heeren , die hem baden , dat hy tegen d'Engelschen niet zou vechten; en hing 't hart, in steê van d'oorlogszaken t'overleggen , te zeer aen een gevange Joffrou. Hier op volgde, dat zijn krijgsvolk, dat in een woest en dor lant gelegert was , zonder montkost en oorlogsgereetschap , zich moest verdeelen ; en hy onlangs daer na , met byna al zijnen adel , in volle veltslag ontrent Fuldon, verslagen wiert.

My gedenkt , als ik op een tijt 't vorige verhaelde , dat mijn Vader zaliger van deze reukelooze waeghalzen zeide , 't gene Lucianus van hem zelf en Eucrates vertelt. Als ik , zeyt hy, in Egipten quam , voegde ik my by een waerzegger , die wondere zaken bedreef: onder andere, vervolgt hy, als wy in een herberg quamien , nam hy de boom van de deur , of een bezem , of een dikken stok , bewont hem met doecken , dat 'et yder zag ; en deê hem gaen , na dat hy eenige woorden geprevelt had , als een mensch. Dit spook putte water , bereyde 't eten , bracht het op tafel , en diende de gasten gelijk men 't gebood : als nu alles gedaen was , veranderde Eucrates deze dienaer , met eenige woorden, weer in een boom, bezem, of stok , als hy geweest had. Ik deê mijn best om dit geheim te weten ; maer kon 'er niet achter komen , hoewel hy my veel ander dingen te kennen gaf. Maer ik verborg my eens in een hoek , en hoorde zijn beswering , die

uyt

uyt drie woorden bestont. Als hy somtijts een stok verandert en 't werk bevolen had, ging hy op de plaets wandelen. 's Anderen daegs nam ik een stok, als hy 'er niet ontrent was, kleede dien, sprak de drie woorden, en beval hem water te putten; 't welk hy deê, en bragt ons een cemer vol: toen zeide ik, 't is genoeg, keert weêr in u vorige gedaente; maer hy voer voort in 't waterputten, zoo dat 'et gansch huis vol wiert: dit kon ik niet belletten, en vreesde evenwel Eucrates gramschap, die ik wel dacht dat zich heftig vergrammen zou; dies nam ik een bijl, en hakte die stok in twee stukken, die elk een cemer namen, en water schepten, zoo dat ik van een knecht twee maekte. Eucrates quam juist in dit gewoel t' huis, herstelde deze wanorde, en ontstal zich zelf van my, zoo dat ik niet weet, waer hy sedert gebleven is. Dit is Lucianus fabel of verziëring, die, onder zodanig een verdichtsel, de dwaesheit der hooveerdigen aenwijst, die zich in een doolhof, daer zy niet weten uyt te raken, begeven. Plato zag eertijts daer ook op, als hy zeide: een mensch, die op zijn staet, of schoonheyt vermetel is, en door zijn dwaesheyt meent, dat hy geen leitsman noch meester van noode heeft, maer wijs genoeg is om alles te beheerschen, wort t'eenemael van God verlaten. Hy verblijft zich, en, met zijns gelijke verzelt, werpt het spit in d' affche. Hy doet zich van yder vreezen; maer in korter tijt wort hy door Gods rechtveerdig oordeel ter straf gevoert: zoo dat zoodanig een elendig mensch, hem zelf, zijn geslacht, en den gemenen Staet in een grondig bederf smijt.

Tot bewijs dezer waarheyt zal ik, 't gene onlangs in Duytsland gebeurt is, bybrengen: daer was een Prins, door den schielijken voorspoet zijner zaken zeer hoogmoedig, die 't kasteel van zeker edelman eenige dagen belegerde; 't wiert hem by verdrag overgelevert, dat onder andre punten inhiel, dat de belegerde, lijf en goet behoudende, zouden uyttrekken, en gaen daer 't hun beliefte. Als nu de Prins met zijn volk in 't Slot trok, schoot een soldaet van de bezetting, die op 't hoogste van een toren de wacht, en noch geen kennis van 't verdrag had, met zijn

zijn roer al mikkende een ruyter door, die ontrient de Prins was, die daer over zoo vergramde, dat hy al d'andere soldaten, die aen de schoot onschuldig waren, en die hy toegeftaen had met lijf en goet onverhindert uit te gaen, aen een boom, met hunnen Paep boven aen, deê hangen; en verbrak dus d'oorlogswetten, en deê in Duitslant een nooitgehoorde daet. Hoewel nu zulk een verlyt en wreed strafplegen veel Raetsheeren en hooftmannen van dien Vorst mishagde, en ten hoogften tegen 't hart was; evenwel durfde niemant van hen hun meester, diens gramschap zy vreesden, om dat hy in zijn toorn geen staet of persoon verschoonde, opentlijk tegenspreken of berispen. Maer onlangs daer na had hy, als zijn gramschap verkoelt was, een schrik van dit deerlijk werk, en wenschte vergeefs dat 'et nooit geschiet was. D'uitkomst toonde dat God de raetslagen en wercken van dien Prins, en van zijn dienaers vervloekte, want hy, met zijn aenhangers, wiert geheel bedorven: eerst verviel hy zoo in schulden, dat hy gansch radeloos het lant verliet; daer na wiert hy, door een schrikkelijke ziekte, en met groote smerten, uit de werelt gerukt. Veel van zijn dienaers en Raetsheeren is 't niet beter gegaen; want het bloet der vermoorde, en de wrake Gods vervolgden hen, tot dat zy uit de werelt getrokken waren. 't Zelve is Karél de Stoute, hertog van Borgonje, gebeurt. Hy had Granfon belegert, en kreeg het met voorwaerde, dat yder lijf en goet behouden zou. Als hy de Stat in zijn geweld had, deê hy, tegen zijn belofte, uit een onbedachte raet, zommigen ophangen, en andre versmoren. Sedert die trouloosheit veranderde hy zoo van gemoet, dat hy met trotsheyt zijn onderdanen verachte, vreemdelingen tot zijn lijfswacht nam, niets gedenkwelijks nitrichte, en veel aenflagen hem tegen liepen, terwijl hy d'eene oorlog op d'ander zacide, en in zommige veltflagen de neêrlaeg kreeg. Eindelijk wiert zijn leger by Nancy gescheurt, en in de vlucht geslagen, daer hy zelf doot bleef. Een Vorst die, buiten 't voorverhaelde, zeer dapper, strijtbær en moedig was, met koninklijke rijkdommen, en treffelijke gaven des gemoets beschoncken.

De wreetheit is gewent

Te nemen zulk een ent.

Men leeft zijn Graffschrift, na gelegentheyt van die tijt wat plomp gemaakt, in de jaerboeken der Keulsche Bisschoppen, en in 't vijfde boek van Pontus Heuterus beschrijving van Bor-gonje; de zin daer van is:

Karel, gy zocht in u leven

Nimmer rust nocht cenigheyt,

Wilt u beenen ruste geven,

Nu haer is dees plaets bereyt.

Het Apophthegma of de zinspreuk van Koning Lodewijk d'elfde is waardig in 't gedacht te blijven; *als hoogmoet en verme-tenheit voor gaen, volgen haer schade en schande op de hielen*: want d'ervarenheyt leert ons, dat d'eerzucht van sinact, en de nedrigheyt van eer gevolgt en verzelschapt wort. Om dit hoofdstuk met eenige oude voorbeelden te besluiten, wy hebben een gedenkweerdig in Thucydides, die zegt: dat d'Atheners, zonder wettige oorzaak, en alleen door een trotse begeerte van haer macht te toonen, Sicilien wilden innemen. Eenige Thracische buitzoekers, tot haar dienst ontboden, quamen te spade, want d'Atheensche vloot was alree in zee, zoo dat 'er hun onmogelijk was dit volk daer by te brengen; dies zy hen, dewijl de Stat hen niet kon onderhouden, van hun dienst ontsloegen. Deze Thraciërs, in 't weêrkeeren, vermeersterden in 't vaste lant van Beotien een stat, Mycaleffe genoemd, daer zy huizen en Kercken plonderden, mans, vrouwen en kinderen dootsloegen, zonder iemand, zelf niet het vee, te verschonen: want zulcke waaghalzen zijn de wreeste en onmenschelijkste schepsels, daer zy meester zijn. De gantsche stat wiert zeer deerlijk verwoest. Deze elende der Beociërs, door 't hoogmoedig voornemen der Atheners veroorzaekt, was erbarmelijk; maer zy kregen ook hun loon: want van die tijt af verachterden haer zaken. Haar legers, zoo te water als te land, wierden gansch verslagen, en zy zelf in een elendige dienstbaerheyt gebracht. Wy hebben een

tweede

tweede voorbeeld in Crefus, een machtig Koning van Lydien, die in een vreedzaam en bloeiend Rijk niet geruft kon leven; en befloot Cyrus, Koning van Perfen, zonder wettige reden, uit hoogmoet op zijn rijkdom en voorspoet, te beoorlogten. Hy zond eerst zijn Gezanten tot het Orakel of godspraak te Delphos, daer zy in onbekende kleedren, en zonder te zeggen van wat lant, quamen; dies hun de voorzegster, als Cedrenus en Herodotus verhalen, dus toefprak:

't Getal is my bekend van diepten en van paden,

En zanden, die de zee verbergt in haren schoot:

Ik weet met wat gepeins de ziele slaet beladen,

Wanneer zy zich niet maekt bekend noch heel ontbloot:

Ook weet ik, hoe 't gevolg van Koning Crefus heden

Den gek, na 't spreekwoord luyd, bedekt houd in de mou;

Dies hy meent, dat hy hier, door deze looze zeden,

My spot en schimp betoont; maer dat doet hem een vrou.

Eindelijk als de Gezanten de ware oorzaak van hun uitzen- den ontdekten, gaf haer 't Orakel een dubbelzinnige antwoord, waer van dit de zin is:

Vorst Crefus zal de vloet van Halys over komen,

Waer door veel gelt en goet bederft en wort ontnomen.

't Waren Crefus eige goederen en schatten die bedorven en verloren gingen, niet van Cyrus, wien de Propheet Daniel voorzei- de, (als Cedrenus en Suidas verhalen) volgens d'openbaringen aen Jefaïas gedaen, dat d'overwinning hebben zou. Daerom mee- nen de gemelde Schrijvers, dat Cyrus, nae 't einden van deze oor- log, de Joden vry na Jerusaleem liet reizen. Wy zullen by de twee vorige een derde voorbeeld van Perfeus, Koning van Macedo- nien, voegen: deze Vorst, als hy vermaak begon te genieten in 't ombrengen van zijn onschuldige dienaers, en met hoovaerdy vrienden en vyanden te verachten, wiert zo van de wreetheit en geltzucht vermeestert, dat men sedert die tijt, in 't bestieren zijner zaken, niets dan dwaesheit en uitzinnigheid in hem bespeurde. Eerst toonde hy proeven, in enige strijden, van goet verstant en

dapperheit; maer op een sprong en onverwacht wiert hy klein-
hertig, bot, lichtveerdig, en voor een yder onverdraghelijk, de-
wijl 't gunstig geval hem verliet. Dit is ook veel anderen gebeurt,
die op een dag onvoorzichtig en elendig zijn geworden, als Sui-
das in zijn verzameling der historien, Titus Livius en Plutarchus
aenwijzen. Tot dit voorstel zegt Paulus Emilius wijselijk, dat
men in voorspoet tegen niemant iet, dat na vermetenheyt en ge-
welt gelijkt, moet poogen t'onderstaen, nocht zich zelf op den
tegenwoordigen staet verlaten; gemerkt de toekomende zaken
onzeker zijn, en niemant weet wat d'ondergaende zon meê-
brengen zal. De voorspoet verheft een dapper en moedig man
niet: de tegenspoet kan hem ook niet ter neêr werpen, nocht
breken. 't Is evenwel, als Asdrubal Hedus voor den Roomschen
Raet vertoonde, een zelsame zaek, dat iemant gelukkig en wijs
is; en dat de Romeynen onverwinlijk waren, om dat zy in voor-
spoet voorzichtig bleven, en op haer zaken ernstige en yverige
toezicht hadden.

H E T X X. H O O F T S T V K.

*Gesbil over de beelden, door een byzonder middel van een Turk
gestilt. Hoe de Romeinen 't zweet plegen t'achten. Treffelijke
rede van Keyzer Trajanus. Waerom men voor d'Oppervorsten
een bloot zweet draegt. Hoe men Ridders maakt. Schone ver-
zierung der oude Poëten van Iupiter, die op de Princen past,
en uytgeleyt wort. Deftige spreuk uyt Poliphemus letterbeelden.
Zelsame gebruiken der oude Hoogduischen. Keizer Maximiliaens
cerbiedigheyt tot de Iustitie. Ongemeen Rechtenpleging van
Graef Boudewijn van Vlaenderen aen elf Ridders. Onbillijke wet
over 't aenklagen van dievery, met een vreemde geschiedenis
verzelt. Hoe d' Alanen 't zweet eerden. Wat wapen de dapperste
helden gebruiken. De kracht van*

van Roelants Durendal. Ongelofelijke kloekheyt van Artus, Koning van Engeland. Castriots geweer wort aen Sultan Mahumet gezonden. Hoe de Turksche soldaten hun sabels achten. Wat Arioste van 't geschut zegt. Waer meê de Romeinen hun grootste kloekheyt toonden. Bynamen van Claudius Marcellus, en Fabius Maximus.

Als ik onlangs op den Rijksdag te Spiers was, vertelde my een Duitsch Heer, dat 'er onlangs te Temiswar in Zevenbergen, tusſchen de Christenen, die daer onder 't gebiedt van den Turk wonen, een verschil, dat 'et stellen der beelden in de kerk betrefte, ontſtaen was. Zy bestonden uyt Gereformeerden en Roomsgezinden: deze laetſte doen de beelden, inzonderheyt die in de kercken ſtaen, godlijke eer aen; in tegendeel, de Gereformeerden, dewijl Gods wet zulx verbiet, verſoeyen 't zelve. De Turksche Stathouder gaf te voren de Christenen in 't gemeen een klein kerksken, op dat yder daer in zijn Godsdienst op byzondere tijden, zonder elkander te hinderen, oeffende. Niettemin als zy in deze vergaderingen by een quamen, was 'er altyds twist over dit punt; d'een beweerde den beeldendienst, d'andre beſtrafte die: zoo dat 'er ſomtijts gevaer was, dat zy van woorden tot ſlagen zouden voortgaen. De Baſſa of Stathouder vernam deze twist, en deê de deelgenoten in zijn woonplaats komen, daer hy yders bewijsredenen hoorde; dat gedaen, liet hy al de beelden uyt de kerk nemen, (want zy den Turcken, dieze in hare Moskeen of tempels nooit gedogen, een gruwel zijn, en zy houden de Christenen, zegt de Heer van Busbeke, om 'r eeren der beelden, voor afgodendienaers,) en verordende yder zijn plaats in die gezuiverde Kerk, om haren godsdienst, zonder twist en beroerte, te verrichten. Daer na liet hy een bloot zweert voor de kerkdeur hangen, en verklaerde, om de deelgenoten te verſchrikken, dat d'eerſte, die voortaan de gemeene vree en rust ſteurde, 'thoofst zou verliezen. Hier meê hiel hy hen zoo wel

in toom , dat niemand meer met zijn naesten , om de beelden- dienst, eenige twist begon. Zommige zullen deze daet te streng en vermerel achten; evenwel hebben de Romeinen zelf het zweert, om den booswichten een schrik aen te jagen, in 't openbaer vertoont : want gelijk de bijl by hen een teken van oppermacht was, zegt Festus , (om dat d'Onderburgemeesters, die in de lantschappen over de gedingen en burgerlijke zaken te recht zaten , door een dienaer daer toe gekozen , voor hen een bijle lieten dragen) zoo wierd ook , als zy recht over de misdadigen deden, een bloot zweert vertoont, gelijk Jacob Reuard, uit Cyprrianus , geleerdelyk bewijft , daer hy van de Richtstoelen van 't burgerlijk- en halsrecht der Romeinen spreekt , en aldus zeit : *Sedit invicem discordantium rabies , & inter togas, pace rupta , forum litibus mugit insanum , hasta illic & gladius , & carnifex praesto est.* Dat is : *de gramschap der twistende woet en raest, als d'eenigheyt tusschen de vreedzame gebroken is : de plaets daer men pleyt klinkt van 't getier, daer is de bijl , 't zweert en scherprechter gereet.* Hier op slaet 't gene Dion van Trajanus, in zijn leven, schrijft : dat als die Keizer een nieugekoren hooftman van zijn lijfwacht 't zweert aenbond, hy 't hem eerst bloot toereikte , en zeide : *neem dit zweert , en zoo ik wel heersch , gebruik het voor my ; zoo ik qualijk doe , tegen my.* Plinius de Jonge verhaelt het zelve. Als men de Keizers en Koningen in haer blijde inkomst een bloot zweert voordraegt , beteekent het de Justitie of 't Rechtplegen ; op dat de quade verschrikt, en de goede verzekert worden , dat zy van alle overlast , door de hooge Overheyt , vry zijn. Valerius Maximus zegt , dat eertijts die van Marfilien een zelsame gewoonte hadden. Sedert dat haer stat eerst gebout is, zegt hy, bewaren zy 't zweert, door de jaren geheel verroeft, daer zy de dootschuldigen meê straffen. Als de Keyzers en Koningen Ridders van haer orde maken , geven zy hen een bloot zweert in de hant , na dat zy hen te voren eenige slagen met het plat op de schouder gegeven hebben, en vermaent het Recht voor te staen, weduwen en weezen , en andre elendige menschen , tegen een yder , voor overlast te beschermen en

bewaren. Daerom zeyd Herman van Eppingen , in de voorrede van zijn boek, dat d'outste Poëten, eertijts voor Godsgeleerden gehouden, als zy de Princen hun schuldige plicht aanwezen, verzierden, dat Jupiter op een troon vol sterren zit , met een heldre klaerheyt omringt , de Sterkheyt en 't Recht aen zijn zijden staende : en dat hy d'Arent , die zijn wapens en blixem draegt, beveelt den Princen een vlammeende scepter of rijksstaf tegeven : dat daer na Themis of de Justitie , de moeder der wetten, en Concordia , of d'Eendracht haer het sweert toereiken ; en Fortitudo of Sterkheyt haer het diadema , of de koninglijke hooftronk omwond. Daer meê die vernuftige Dichters aenwezen , dat God de Princen hun macht en 't gebied geeft , gelijk d'Arent den rijksstaf door Jupiters bevel : dat zy van Themis 't zweert ontfangen, toont , dat zy niets dan recht en billikheyt moeten hanthaven: dat de Sterkte haer kroont, leert hen, dat zy de beflote steden en kasteelen, die gedeelten van haer kroon zijn, niet moeten onderdrukken door geweld ; maer in liefde en met goede orde bewaren. De Polipherus wil 't zelve in zijn Hieroglyphische figuren of letterbeelden te kennen geven , als hy een weegschael , in een cirkel , aen een bloot sweert hangende, ver- toont , wiens punt met dit opschrift gekroont is : *Iustitia recta, amicitia & odio exempta, evagenata & nuda, & ponderata liberalitas regnum firmiter servant.* 't Welk beduit : dat de behoorlyke Justitie, vry van haet en vrientſchap , oprecht en naekt , en met een gematigde mildheyt verzelt , een sterk steunſel van een Rijk is. Hy voegt 'er by, een kist vol gout , daer de scheede van 't zweert op rust , en een serpent aen d'een, met een hont aen d'ander zijde.

't Is ook kenlijk , dat d'oude Hoogduitschen groote hanthavers der Justitie waren , en dat hun wijze was zelf den misdadigen t'onthoofden. Ook zegt men , dat noch heden in een Keizerlijke Rijksstat een out verroeft zweert , als dat van Marſilien, te zien is , daer meê eertijts de jongſte Raetsheer met eigen handen den verwezenen moest dooden ; dit was hem geen ſchande , maer een groote eer , om dat hy de Justitie zelf hanthaeſde.

Hier

Hier meê komt overeen 't out gebruik van zommige deelen van Frankenlant, gelijk my Graef Koenraet van Castiel vertelde, als hy my uit een hoog kasteel een zijner dorpen toonde, daer de jongstgehuwde den dief, die op de daet betrapt is, zelf de strop om den hals moet doen, en daer na d'andre een teken geven, die hem komen helpen, om den dief op te heffen, en aen een oude eikeboom, overlang daer toe verordent, vast te knopen. Men verhaelt van Keizer Maximiliaen d'eerste, als hy voorby de gerichtplaetsen, daer men de lichamen der misdadigen ten spiegel hangt, reisde, dat hy zijn hoet afnam, en zeide: *Salve Iustitia*, dat is: *God behoeft 't Gerecht, of de Justitie*. Wy lezen ook in de geslachtboeken der Vlaemsche Graven, dat Boudewijn, de twaelfde Graef, een streng straffer der misdaden was, dies hy den hakker, van de hakke of bijl, daer men toen de doodschuldigen meê straffe, genoemd wert. Hy deê eens elf Ridders in zijn hof komen, en beval dat men yder een strop aen den hals zou hangen, om dat zy drie kooplieden afgezet en berooft hadden, en liet hen zoo op een plank klimmen, en de stroppen aen bequame houten om hoog vast maken; toen trok hy zelf de plank weg, op datse zoo worgden en storven. Dit strek bewijs, hoe streng en onbeweeglijk certijts eenige Grooten, zelf tegen de waerdry van haer Staet, en op een ongewone wijze, geweest zijn.

Men kan ook wel, in 't oeffenen der Justitie, onmatig zijn, wanneer de billijkheyt de strengheit van 't Recht niet verzacht: want dus zeggen de Rechten; *in alle dingen, voornamelyk in 't Recht, moet men op de billijkheyt letten*. Laet ons bezien, hoedanig certijts het municipale Recht in Moravien, van Dubravius beschreven, geweest is: men zou'er 't oude spreekwoort, *summum jus summa crux*, waer van de zin is, *de strengheyt der wet is de galg*, gevoeglijk op kunnen passen. Om te beter te verstaen wat het geweest is, zal ik de woorden der History hier by voegen: *Als Ladislaus uit Bohemen quam, bleef hy enige dagen in Moravien, inzonderheyt te Olmutz, daer hy in 't Gericht voorzat over een wonderderlyk proces of geding, van welk hy nooit te voren geboort had. Zeker*
eer-

eerlijk , rijk man , en een der voornaemste burgers van Breslau , hoofdstad van Silefien , reisde ; om 't verrichten zijner zaken , in Polen , daer hem , in een der steden van dat Ryk , in zijn kerberg , door de weert vijf hondert kroonen ontnomen wierden : deze dief , daer over beschuldigt , vreesde de pijnbank , waer door hy 't bekende , en bood aen al 't gelt weer te geven : de Silefier begeerde niets meer dan dat , en zijn reis te vorderen . Maer de Burgemeester en Raden van die stad geboden dat hy haer municipale Rechten zou voldoen , die meebrachten , dat d'aenklager van dievery den dief , dien hy beschuldigt had , zelf moest ophangen ; en indien hy 't weygerde , dat dan d'aengeklaegde dief zijn beschuldiger vermocht op de zelve wijze te doden . De weert was terstont gereet om dit werk te doen . Als d'eerlijke man zoo een wet verslont , was hy gantsch verbaest , en bood den Richters , om vry van die schand te zijn , en onverhindert te vertrekken , d'ontstole vijf hondert kroonen ; maer vergeefs : want zy zeyden , datse hun wetten niet konden vernietigen . Hy koos , alzoo hy zag dat hy niets verkrijgen zou , liever den dief op te hangen , dan zijn eygen goet en leven te verliezen . Daer na reysde hy terstont naer Cracou by de Koning van Polen , die de gezeide wet niet alleen voor wreet en onrecht verklaerde ; maer ook , met open brieven , dien vromen Silefier voor zuiver en vry van alle oneer en opspraak . 't Zelve dee Ladislaus ook , die daer een straf , voor alle die hem zulx mochten verwijten , byvoegde . Dus ver Dubravius , die 't voorverhaelde in 't twee-en-dertigste boek van zijn Boheemsche Histori beschrijft . De Keyzerlijke Inzettingen , die de misdaden en haer straffen betreffen , hebben wijselijk zulcke ongerijmde en godlooze wetten en gewoonten afgeschafft . Ik vertrou dat het vernietigen van die onbillijke wetten op zekere woorden van een wet des Keyzers Justinianus gegront is , daer hy zegt : men zal geen gewoonten mogen noemen of zoeken , die by geval onrechtveerdig van eenige , om haer byzonder voordeel , verdicht zijn ; want de lankheyt van tijt en gewoonte geeft de quade en onbetamelijke wetten en zeden geen kracht noch billijkheyt .

Maer laet ons onze voornemen ; van 't zweert te spreken , poogen te volbrengen . Onder d'Alanen was het in zulk een ach-

ring, dat zy 't als een god eerden. Ammianus Marcellinus schrijft van dat volk : men vind onder haer geen tempel , kapel , nocht huis met stroo gedekt ; maer zy , met een onstuymig en woest gebaer , planten een bloot zweert in d'aerde , dat zy als god Mars , bescherminheer van 't lant daer zy woonen , eeren en aanbidden. Weinig tijts na de Sontvloed , zegt Justinus , hebben d'oude heidenen de helbaerden , en schichten of half pieken als goden geëert ; tot bewijs hier van ziet men veel beelden van haer afgoden in de rechte hant dus gewapent afgebeeld. D'ouden noemden de Godinnen , die de bijlen toegevoegt waren , *Materas*. Lilius Gyraldus toont ook , dat d'oude Gaulers zekre schichten , die zy *Materas* noemden , gebruikten. 't Is een aanmerkenswaerde en prijslijke zaak , dat de kloekste mannen , zoo wel voor als in onze tijden , als zy vechten zouden , alrijt met het zweert in de vuist toevlogen , en onbetamelijk achtten andre wapens te bezigen , alleen dat zy zomwijl , met een lancia of korte pick , den strijt begonnen. Daerom droegen zy groote zorg , om welgetempere zweerden , zoo tot houwen als steken , te hebben ; en de dapperste helden geven zoo wel hun zweerd als peerd een naem. Wy lezen dat Roelant , een braef Veltoverste , en neef van Keizer Karel de Groot , een zweert , Durandal genoemd , had , dat zoo hard en welgetempert was , dat hy 't , met al zijn overige kracht (na de neêrlaeg van zijn volk in 't dal Roncevaux , eer hy van honger en dorst versmachte ,) op de rotzsteenen , op dat het niet in de handen zijner vyanden zou komen , poogde in stukken te smijten ; maer 't was vergeefs , zegt Haillan : die daer by voegt , dat dit ongemeen geweer , door des Keizers bevel , met Roelants hoorn , boven zijn graf , in d'Abdy van S. Romein te Blaye , gehangen wiert. Artus , koning van Engelant , die in 't jaer 470 leefde , had een zweert Calburne , en een lancia , Rone genoemd : met dit zweert versloeg hy , in een veltslag , (zoo de monik Sigebert zich niet misrekenet ,) 470 van zijn vyanden. Plutarchus prijft ook het licht en welgetempert zweert van Alexander de Groot , dat de koning der Citianen hem schonk ; en zegt , dat

dat hy byna geen andre wapenen gebruikte. Georgius Castriot, Prins van Albanien, de grofflijvigste en kloekste, die sedert twee hondert jaren leefden, van wien wy in 't twaelfde hoofstuk veel treffelijke byzonderheden verhaelt hebben, had een zweert, dat zijn dootvyant Mahumet, Sultan der Turken, begeerde te zien. Hy kreeg verzekering dat men 'r hem weêrzenden zou, dies zond hy 't te Constantinopolen in 't hof van Mahumet, daer niemant was, die 't wel gebruiken kon: dies Mahumet, in 't weêromzenden, zijn Gezant last gaf dien Prins te zeggen, dat hy hem in dit stuk bedrogen had, en een ander zweert, in plaats van 't zijne, om zijn vyanden te verschrikken, gezonden had. De Prins Castriot, Ischenderbeg gebynaemt, schreef hem ter antwoord: dat hy hem zijn eygen zweert, daer meê hy moedig in de veltslagen vocht, gezonden had; maer d'arm, en de hant, die met dat geweer de Turken in twee hakte, en haer de hoofden, armen, en andere deelen des lichaems afmaeide, by zich hiel; en dat hy de Turken zulx haest zou doen blijken: gelijk ook daer na gebeurde. De Turksche soldaten, die haer fabels dier koopen, naeuw bewaren, en hoog achten, ja niet verkoopen, noch toelaten uit hun lant te voeren, zijn hier in met recht te prijzen. 't Is ook met het zweert, en niet met pijlen, geschut, noch musketten, dat de dappre helden in den strijt haer kloekheyt betoonen: dies Arioste, in zijnen woedende Roelant, zeer aertig, en met groote reden, de monik, die 't geschut bedacht heeft, vervloekt; om dat de kloekheyt in d'oorlog daer door gebroken en byna vernietigt is. Men ziet ook dat de Romeinen, als zy een veltslag doen zouden, zich meer op haer zweerden, als eenige andre krijgscrusting, verlieten; en daer door treffelijke verwinningen kregen: daer op Titus Livius ziet, als hy zeit: *Ventum est ad gladios, ubi Mars acerrime furit*, dat is, *men quam tot de zweerden, wanneer Mars 't allerfellest weet*. By de jongstgemelde Schrijver, en op verscheide plaetsen in Plutarchus, leest men zeer korte en treffelijke vermaningen der Veltvoersten, die haer soldaten daer in bevelen, dat zy niet lang met schichten, pijlen, of dierge-

lijke twijfelachtige scheuten den tijt zouden spillen; maer terstont den vyant van naby, om een snelle verwinning te krijgen, met het zweert te keer gaen. Hierom wiert Claudius Marcellus, (als de zelve Plutarchus schrijft,) een dapper krijgsman, stout, veerdig ten strijt, die nimmer ruste, boven al zijn tijtgenoten tot oorloogs-eer genegen, en die op zijn vyant gedurig als een ongestuime vloet, nu van voren, dan van ter zijden, en somtijts op de hielen, neêrstorte, het zweert der Romeinen genoemd. In tegendeel wiert Fabius Maximus hun schilt geheeten, om dat hy zijn raetslagen op vaste en gegronde redenen uytvoerde; en zonder veel gewoel; als een stille revier, Hannibals leger allengs krachteloos, en door 't versmelten vruchteloos maekte: daer uyt bleek, dat dien wijzen en voorzichtigen Romein den schilt meer dan 't zweert achtte; om dat men eerst zich zelf, eer men zijn vyant wil quetsen, moet bedekken, en voor gevaer behoeden. Om deze oorzaak schijnt het, dat de Grieksche Wetgevers den soldaten, die hun zweert of schicht verloren hadden, geen straf toewezen; maer die zijn schilt ontnómen was, kon, zonder gestraft te worden, niet vry raken.

H E T X X I. H O O F T S T V K.

Drieërley proeven van onnoozelheyt, en waerom van d'Ouden ingestelt. Gebeden in de bedieningen van 't gloeyend yzer, en ziedend water. Dat zoodanige gebruyken verwerpelijk zijn. De proef van Chunegonde, gemalin van Keizer Henrik. De Keyzerin Richarda, en eenige onderdanen van Koning Creon zijn tot de proeven van onschult bereyt. Verscheyde voorbeelden van wonderlijke zaken. Vremde geschiedenis van een ongeleerde Monik. Zommige heilige lieden in 't vuur bewaert. Wonderlijke daet van een Turksche Monik. Door wat middelen men de handen in gesmolten loot, zonder hinder, kan wasschen.

schen. Hoe gemeen en onwis het Duel of tweegevecht was. Een dief wint zoo een proefgevecht. 't Wort door keizer Konstantijn verboden. Aenmerkelijk Duel in 't byzijn van den grooten Alexander. Zommige Vorsten hebben zelf in Duel gevochten. Gedenkwaardig tweegevecht tusschen Iaquet le Gris, en Ian de Caronge. Vier andere voornamen Duellen, van een Fransman en Italiaen; van Martelli en Bandi; van de Graef van Zonneberg en Antony Marye; en van Torrel en Anca, Spaensche Edellieden.

Ertijts en noch onlangs gebruykten onze voorzaten verscheyde vonden tot bewijzingen in zaken, die twijfelachtig, duyster en zonder getuygenis waren, die heden, als ongeoorloft, t'eenemaal afgeschafft en buyten gebruyk zijn. Deze bewijzingen geschieden byzonderlijk in drie voegen, door Duel, of gevecht van een tegen een, gloeyend yzer, en ziedend water of oly. Wy zullen eerst van de tweede, derde, en daer na van d'eerste spreken. Jan Aventinus getuygt dat deze bewijzingen in 't werk gestelt wierden, om dat onze voorzaten, luyden van een teder en oprecht gemoed, zich meer op God dan op hen zelve vertrouden. Zy wilden, zegt hy, dat God in al hun woorden, en werken het voorrecht had, en hielden die voor vast, als hyze in 't openbaer goed vond: met besluit van niets uit te voeren, dan in de tegenwoordigheyt des Almachtigen Gods, die, met zijn Engelen en Heyligen verzelt, hen aenzag. Dies namen zy in twijffelige, voornamelijk in doodschuldige zaken, hun toevlucht tot Hemelsche verklaringen, en tot die Goddelijke Majesteit, die van niemant kan bedrogen worden, als de hoogste en algemeyne Rechter. Aventinus meld ook de bediening van 't heet water, en 't gloeyend yzer, gelijk hyze zegt in d'oude boeken der Kerkelijke bedieningen gevonden te hebben, als volgt.

O God, rechtveerdige Rechter, die machtig en langmoedig zijt, instelder en minnaer der gerechtigheyt, die billijk oordeelt,

oordeel 'rgeen dat rechtveerdig is, want uw gerechten zijn recht; Gy die d'aertbodem beschouwt en beven doet. Almachtige Heer, die de werelt door de komste van uw zoon Jesus Christus behouden, en het menschelijk geslacht door zijn lijden vrygemaekt hebt, heylig dit ziedende water: Gy, die de drie Jongelingen in de gloeyende oven bewaerde, geef, door uw grote barmhertigheyt, dat d'onnozele, die de hant in dit ziedend water zal steken, de zelve daer mede door uw genade onbeschadigt uyttek: maer zo de persoon schuldig is, en door de Duyvel verhard, zijn hant bestaet in dit water te steken, zo belieft uw rechtvaerdige goetheyt het stuk t'openbaren, dat 'et door uw kracht aen het lichaem blijk, en dat de ziel, door boetveerdigheyt, behouden word.

De bediening van 't yzer geschiede dus: O God, rechtvaerdige Rechter, die d'oorfprong der vrede zijt, en billijk oordeelt; wy bidden u ootmoedig, dit yzer, dat geschikt is om alle duystre twijffelingen met recht in 't licht te brengen, en te zegenen zo te heyligen, dat de gene, die 't en gloeyent in de handen grijpt, daer geen brant aen gevoel, of 'er geen hindernis van lijde; maer zo hy schuldig is, laet de rechtvaerdigheyt van uw magt zo blijken, dat d'ongerechtigheyt daer voor buyge, en de leugen van de waerheyt onderscheyden wort, door onzen Heere &c.

Wijders, hoewel Aventinus zegt, dat deze bedieningen, die hy geprezen, en van Pausen en Kristelijke Princen in 't werk gestelt vind, niet ongodsdienstig of onheylig zijn; maer van gevoelen is, dat d'onderhouding van die, een bewijs van wetenschap, geloof en hope in God zy: nochtans als billijk is, en de Godzaligheyt ook vereyscht, zo moeten wy, als wy iets in 't werk willen stellen, voor eerst God danken, die ons 't gebruyk geeft; daer na hem van gantscher herten prijzen en groot maken, en bidden dat zodanig werk goet en heylig zy: mits der menschen hoedanigheyt niet mede brengt, datze op haer eygen macht, naer hun believen, heylige tekenen instellen. Dus is 't een onverdragelijke stoutheyt der gene, die God durven gelijk voorschrijven,

wat dingen Hy in 't stuk onzer zaligheyt behoort te gebruyken. Wat die voorbeelden belangt, zy hebben kracht noch macht, als wy terstont bewijzen zullen. Daerom stelt Salomon die zaken als onnatuurlijk voor, onder een schone gelijkenis, die onmogelijk is: *kan iemand vuur in zijn boezem dragen, dat zijn klederen niet verbranden? Zal iemand op kolen gaen, dat zijn voeten niet bernen?* Zo gaet 'et de gene die zich nadert &c.

Ik weet wel dat 'et bewijs der onnozelheyt, door 't gloeyend' yzer eer vry in gebruyk was, en men vint 'er een schoone histori af van Chunegonde, vrou des Keyzers Henriks van Beyeren, die met 'er man, in de Cathedrale kerk van Pabeberg begraven ligt. Ik zal 'er verhalen, gelijkze mijn Vader in Nicephorus Chronologie gestelt heeft: men hond voor zeker, zegt hy, dat deze Chunegonde, Princeſſe van Franconien, hoewel zy aen de Keyzer getrouwd was, in dit huwelijk maegt bleef. De wijze van die tijt brocht mede, dat zulke personen, die van enige doodschulden beschuldigt wierden, daer men 'er niet genoegzaam mee kon overtuigen, een stuk gloeyent yzer in de hand moesten dragen, of de hand in ziedend' oly of water steken, met 'et geloof, dat God, tot getuyge door zekere gebeden aengeroepen, niet gehengen zou, datze door zulke proeven beschadigt wierden. Dit sloop onder de Christenen in, door een verkeerde navolging der bediening, die in Moses tijt, door Gods bevel, ingevoerd wiert, door de drank, die de Priester de vrou te drinken gaf, daer men overspel op vermoede. Chunegonde, een jonge en schone Princeſſe, die niet stuurs of van steen was, kon 't niet voorby, of wiert van haer quaetwilligen van onkuysheyt beschuldigt. 't Gerucht liep dat een jong hoveling met haer verkeerde: en de History voegt 'er by, dat men dikwils een gespook, van de Duyvel gemaakt, deze jongen Heer gelijk, uyt de slaepkamer van de Keyzerin zag komen. Ik wil niet zeggen, dat alle wonderlijke dingen bedriegeryen zijn: maer ik twijffel ook niet, of men geeft veel zaken betekeningen, die haer niet toekomen. Yder weet wel, dat alle schandelijke stukken werken van de duyvel
zijn,

zijn , om 't leven en d'eer van zommige luyden t'onderbrengen. Door dit gerucht begon de Keyzer eerst van zijn vrou te vervreemden , ten tweeden haer te verwijten, dat zy aen 't overspel schuldigh was. De gene die niet altijd by haer vrouwen liggen, worden gewonelyk veel eer jaloers dan andre. Chuneconde nam haer toevlucht tot de gewoonte, zeggende, dat zy, om haer onnozelheyt te bewijzen, op gloeyende ploegyzers wilde gaen. Zy dus over elf van deze yzers getreden hebbende , bleef op de twaelfde staen , en beriep zich , dat nooit man haer maegdom gekrenkt had. De Keyzer ziende , dat 'et tot zijn schande strekte, en dat men hem licht voor een jaloers en weynigdeugende man zou beschuldigen, quam by haer , en leyde haer de hand op de mond, om haer 't spreken te beletten; maer hy dede 't zo haestig en zo hard , dat zy 'er dapper af bloede. Hy naderhant dit zijn ongelijk beleden, en de goede gunst van de Keyzerin weergekregen hebbende, leefde voort in groote vrede en vrientſchap met haer. Men ziet noch heden by de groote Kerk van Pabeberg een Kapel , daer pilaren in 't rond gestelt zijn , daer Chuneconde de proef gedaen zou hebben.

Regino, Jan Aventijn, en Karel Sigonius, verhalen gelijke Histori , tusschen Keyzer Karel de derde , en Richarda zijn huysvrou, ontrent het jaer 887, gebeurt. De Keyzer Karel, zegt die Histori , dreef schandig een persoon van hem , die hy grote vrientſchap had bewezen, en die hy alleen in alle gewichtige dingen vertrouwt had, met hem de misdaet van overspel te verwijten , en dat hy meer geheimen van de Keizerin wist, dan 't behoorde. Eenige dagen daer na liet hy zijn huysvrou Richarda voor den Raed komen, daer hy voor hun allen verklaerde, dat hy 'er nooit bekend had , hoewel zy wel 10 jaren samen getrouwd geweest hadden. Zy verdedigde zich, van haer zijde, dat zy even zo weinig van eenig ander man was aengerackt , en roemde dat zy een ware ongeschende maegt was, daer van zy vrymoedig aanbod de proef te doen, onder Gods genade, door duel of gloeyend' yzer. Men scheide hen, en zy wiert Nonne, in d'abdy van Andelaw,

law, die zy gesticht had. Men vint in d'oude Schrijvers veel diergelijke Historien, en krakeelingen, die door de gemelde poeven, in twijffelige zaken, geslecht zijn. Maer daer in is niet nieus, want d'oude Heydenen zijn zulke proeven niet onbekent geweest, gelijk men by Sophocles Antigones ziet. De Koning Creon afgekondigt hebbende, dat niemant zich vervorderen zou Polynices lichaam te begraven, op doods straffe, zoo wiert de wacht, die gestelt was, om toe te zien, dat niemant aen 't lichaam zou komen, van de Koning beschuldigt, dat door hun schult d'afkondiging overtreden was, om dat zy de wacht by beurten houdende, door schult van eene, en niet van alle, dit lichaam in een kuyl was gesteken. Zy, neerstig naer dees daed vernomen hebbende, ontschuldigden zich by den Koning met diergelijke redenen; dat zy tot noch toe niemant hadden kunnen betrappen, en dat dit buiten hun weten was gebeurt: wijders dat zy bereyt waren het gloeyend' yzer met blote handen aen te tasten, voet voor voet door een vuur te gaen, en deden daer op zware eeden, datze geen deel aen die misdaed hadden, noch iet van 't opzet der gene wisten, die 't voorgenomen en gedaen had.

Lilius Gyraldus verhaelt uyt oude Schrijvers, in zijn Historie der Goden, dat in de Kapel van Diana te Castabalen, een stad in Persen, de maegden, die deze Godinne toegewijd waren, blootvoets op gloeyende kolen gingen, zonder zich eenigfins te beschadigen, 't welk Plinius, Solinus, en Servius zeggen, dat gedaen is, op de berg Soraete in Italien van alle die van 't geslacht, genoemd Herpine, waren, door duvvelfche bedriegeryen, in de tempel der Godinne Feronia. Pausanias zegt, dat hy dit wonderstuk zelf beschouwt heeft: en Strabo en Dionisius Halicarnassus bevestigen 't zelve. Wy lezen dat door gelijke bedriegeryen, de Vestale Non Tucia, in haer eer beschuldigt, om haer te zuiveren, na enige bezweringen een zeef vol waters uyt de Tyber droeg, van de waterkant, tot in de Kapel van Vesta, dat 'er water uyt de zeef lekte noch droop. Een ander, Claudia genaemt, trok met haer gordel makkelijk een schip voort, dat men

te voeren van de plaets, daer't lag, niet verporren kon. Emilia, ook een Vestale non, wierp haer overtrekfel van sijn lijnwaet, op 't altaer van Vesta, en deê'er vuur uytkomen, tot bewijs van haer zuiverheyt, na datze dit gebed gesproken had: *"O Godinne Vesta, bewaerster van Rome, zo ik my byna dertig jaer heylig, en behoortlyk in uw dienst gedragen heb, bewijs my zulx, op dat mijn eer en leven niet vergaen.* Dionisius Halicarnassus verhaelt dit, dat nescens't voorgemelde bewijst, dat de heydenen onder hen zulke proeven van kuysheyt en onnozelhey tgebruykten, en dat die hen in hun bygelovigheyt dapper bevestigden.

Maer't blijkt, dat 't zeer gevaerlyk is, des menschen doen door voorbeelden te regelen, als de redenen, die op alle passen, in yder van die niet samen komen: en Franciscus Hottoman, geleert Rechtsgeleerde, maekt geen zwarigheyt van zulke proeven ontzinnige te noemen. Yder kan ook by hem zelf denkken, of 't wel gedaen is, dat men, zonder gebod, Gods heylige naem in bezweeringen gebruikt, en die, als krachtig, door menschelijke nieuwsgierigheyt aen de kracht van 't water, oly, of yzer verbint, en die voor ontfangbaer houden, om dat 'er d'uytwerkingen op gevolgt zijn. Ten tijde van Ives Bisschop van Chartres, die ontrent vijf hondert jaren voor dezen leefde, liet men deze wijs van d'onnozelheyt te beweeren, in wereltlyke zaken toe, als uyt de 251 brief van die Bisschop blijkt, maer niet in kerkelyke; dies hy dus in de 91 brief schrijft: *'t Recht der Kerke neemt niet aen, ook heeft de Canonijke volmacht niet ingestelt, dat men, om Kerkelyke geschillen te slechten, tot de proef van Ducl of 't yzer zou moeten komen.* Had Bernardus Scardeon daer op gedacht, hy zou voor geen wonder in zyn Historie gestelt hebben, 't geen dat zekere Jesuyt of Jesuate gebeurde, hoewel het schijnt, dat men de gehoorzaamheyt van een simpel mensch iets behoorde toe te schrijven. Ik heb te Padua, en te Ferrare gezien, dat die Jesuiten of Jesuiten, van de gemene man, *Fratri ignorant*, dat is, onwetende broeders, genemt, zeer slechte luyden, en als in de letteren niet geoeffent, buyten kerkelyke orde zijn; zy zijn kleinen en groten ge-

gedienstig, leven strengelijk , gaen zeer ootmoedig langs de huizen bedelen, en dragen de toortsen op de begraffenis der gestorvene. Deze Sekte is ingestelt van een Siënois, Colombijn genoemd, dat aen het opschrift van een Arcade blijkt, in de bruiloft van Fransois , hertog van Florencen , en Johanna van Oostenrijk, daer van een boek in Italiaens, door Dominicus Mellun, uytgegeven is. Onder 't beelt van armoede en gedult las men deze woorden: *Origo Collegii pauperum, qui ab Iesu cognomen acceperunt, ejus ordinis Princeps fuit Iohannes Columbinus Senensis, anno c. 15. ccc. L. I.* De histori van Seardeon, belangende S. Markus de Jesuate, is dus: 't gebeurde op een tijt dat d'overste der Augustiners zijn middagmael by de Jesuaten gehouden hebbende, na veel gemene redenen , op d'uytnementheyt der monikken orde viel, en daer onder de Jesuaten bedektelijk verweet , datze zich de drie beloften , als andere monikken , in hun bediening niet aentrokken, hoewel men hen onder 't volk bedektelijk *Fratri* of monikken noemde. Hun voornaemste in die plaetse , een ongeleert mensch , maer wijs en heylig van leven , gaf d'andere Pater bequame antwoord; *Dewyl wy, waren de woorden, op deze redenen zijn geraekt, begeert gy, dat een van onze broeders, die God simpeljk geordent is, en iemant van uw orde, die behoorelijke bediening gedaen heeft van de drie beloften, betoon wie van beyde de gereedste zy, om zijn overste te gehoorzamen?* D'overste der Augustiners wees dat hem zulx geviel, niet wetende wat d'overste der Jesuaten voor had. Hy daer op zich tot Markus keerende, zeyde; broeder Markus, onze Makkers hebben ergens redenen om , ik gebiede u , dat gy , uyt kracht der heylige gehoorzaamheyt, haer terstont uyt de keuken gloeyende kolen in uw handen brengt , op dat zy zich spoedig warmen. Hy, gehoorzaam zijnde, liep , door 't geloof dat hem niets onmooghelijk was, om dat zy 't hem geboden , regelrecht naer de keuken , van waer hy in zijn handen veel gloeyende kolen brocht , die hy op de tafel verroonde , en , zonder enigfins beschadigt of verbrant te zijn , den genen aenbood die 'er begeerden, om zich te warmen, door last des Oversten, en tot yders

verwondering bracht hy 'er weder, daer hy 'er haelde. d'Augusti-
ner Overste zag de Monik, die by hem was, verbaest aen, als of
hy hem 't zelfde had willen gebieden : maer de Monik, wel speu-
rende waer hy heen wou, en ziende dat 'et geen tijt van zwijgen
was, zeyde vaerdig tot hem; eerwaardige vader, laet zulx varen,
en gebied my niet God moeylijk te vallen. Belieft het u, ik zal
vuur halen als ik gewent ben, in een test, en niet in mijn handen.
D'andre over 't geen, dat Marcus gedaen had, verwondert, zagen
aen d'eene zijde vast toe, schiepen aen d'andere zijde vermaek in
des Moniks aerdige antwoord, en zagen malkander al greni-
kende aen. Dit verhaelt 'er Scardeon van.

Ik beken dat zomtijts door wonder gebeurt is, dat 'et vuur
zommige menschen niet heeft kunnen beschadigen, byzonder
als de twist in geloofszaken bestond, dat 's van de ware Gods-
dienst tegens afgodery, gelijk Daniels medegezellen, door d'En-
gel des Heeren, die in 't midden van hen verscheen, in Koning
Nebucadnezars tegenwoordigheyt van 't geweld des vuurs be-
waert wierden. Cedrenus en Nicephorus verhalen, dat in Keyzer
Anastasius tijd, d'een een Christen en rechtgevoelende, en d'an-
der een Arriaen eerst met woorden twistredende, van 't geen dat
in 't verschil was; en dat daer na de rechtgevoelende zijn verza-
ker een voorwaerde voorstelde, dat zy, alle ydle krakeelingen ter
zijde stellende, beyde in een brandend vuur zouden gaen, om
daer, onder Gods getuygenis, de waerheyt van haer geloof te be-
wijzen : dat de rechtgevoelende zonder enig uytsel in 't vuur
trad, daer hy begon te prediken, en na veel redenen, zonder
enigins beschadigt te zijn, uyt 'et vuur quam. Wat Hieronimus
Savonarola belangt, die by onzer vaderen geheugenis van een
minnebroer uytgedaegt wiert, hun zeggen tot 'et vuur toe te be-
wijzen en staende te houden, had gelijk dat hy daer in niet be-
willigde, als men in Philips de Comines zien mag. Wijders, men
kan niet lochenen, dat men door konst, als een tegenmiddel,
de kracht van 't branden des vuurs verdrijven kan; de quakzal-
vers doen diergelijke dingen. Wy hebben daer van een schoone

Hiftori, die de Heer van Busbeke, Gezant des Keyzers in Turkyen, verhaelt, fprekende van een Turkfe monik. *Wy ons middagmael matiglyk geëten hebbende ging 'er een op de voorplaats van 't huys, die, een groote keysteen van der aerde genomen hebbende, datelyk wederquam, en zich daer mede zo ftyf enige flagen tegens de borst floeg, dat 'et genoeg was, om een os te vellen.* Hy, dat gedaen hebbende, greep een yzer, dat men juyst daerom in 't vuur gelegd had, zo dat 'et gloeyent rood was. Hy ftak dit in zyn mond, draeyde 't om en om, aen alle zyden, zo dat 'et fpeekfel fiste, en zood gelyk water, daer een fmidt een gloeyend yzer infleet. Daer na leyde hy 't weer in 't vuur, en my eerbiedenis gedaen, en een gefchenk van my ontfangen hebbende, ging zyns weegs. Mijn knechts zich van zulk een fchoufpiel verwonderende, zo was 'er een, die, menende dat hy wat meer dan zyn medegezellen wift, zeyde; *Arme dwazen, verwondert gy u daer over? meent gy dat die googhelaer in der daed vuur in zyn mond gefteken heeft? 't Is niet dan bedriegery.* Hy, dat gezegt hebbende, greep 't yzer, dat in 't vuur ftak, aen 't eynde, om te tonen, dat men 't, zonder enige brant of hinder te gevoelen, handelen kon: maer hy had 'et zo haest niet gevat, of hy wierp het wech; en zo, dat zyn hant en vingers getreft waren, dat men, om hem te genezen, genoeg te doen had. Zyn makkers konden zich van lachen niet onthouden, desgelijx van hem te vragen, of hy niet geloofde, dat het gloeyend yzer heet was; daer by, dat hy 't noch eens zou proeven, docht het hem goet, om die gene, daer hy zo meê gefpot had, te befchamen. Maer hy woud 'er niet meer aen. Terwyl men at, vertelde my de Monik, dat zyn Abt, een heylig man, en door zyn wonderen vermaert, gewonelyk zyn mantel op een meer, dat by d'Abdy was, fpreyde, als hy zich op 't water vermaaken wou, als of hy in fchoon en ftil weer in een fchuytje gevaren had: dat, als de kok een fchaep het vel afitroopte, zy d'Abt in dat vel naeyden, zo dat de voorfte voeten tot d'armen, en d'achterfte tot de benen gepaft waren, en dat men hem dus gepakt in een gloevende oven wierp, daer hy, tot 'et fchaep gebraden was, in bleef, en dan heel en gezond uyt d'oven quam, om blyelyk met

d'ander monikken van 't schaep t'eeten. Zegt gy dat zodanige wonderen Satans begooghelingen zijn, ik niet, zegt de Heer van Busbeke, ik verhael u 't geen, dat de monik vertelt heeft: maer 't gloeyende yzer aengaende, ik zeg 'er van 't geen ik met mijn ooggen gezien heb, dat zo wonderlijk niet is, als men 't ten eersten aenzien wel zou menen; want ik twijffel niet, of deze goochelaer, toen hy de steen ging zoeken, om daer mede op zijn borst te slaen, zijn mond met eenige dingen voorzien heeft, dat tegen de krachten des vuurs dienstig was, gelijk gy weet dat men zulke vind. My gedenkt dat ik te Venetie een quakzalver gezien heb, die zijn handen met gesmolten loot wiesch, of 't water was: dat my toen dapper verwonderde, maer nu zo niet, nu ik 'er de middel tegen weet. Bosbou verhaelt in zijn wonderlijke historien, dat Jeronimus Cardanus, in zijn zelte boek van de spitszinnigheyt, daer van als van een wonderlijke zaek schrijft. Als ik, zegt hy, mijn boek van de spitszinnige vonden schreef, zag ik een keesel t' Athenen, die zijn handen met gesmolten loot wiesch. Cardanus groote yver doende, om dit geheym der Nature te weten, zeide, dat noodzakelyk het water, daer hy zijn handen eerst mee wiesch, dapper koud moest wezen, en een grove kracht hebben: doch hy verhaelt 'et niet. Maer ik, schrijft Ambrozius Paree, heb onlangs van een edelman vernomen, wat dit voor een water zy. Hy, die 't zelfde voor een groot geheym hiel, wies zijn handen met gesmolte loot, daer ik 't beneffens veel andere zag, waer over ik my niet weynig verwonderende, hem vriendlyk bad, dat hy my zulk een geheym openbaren wilde, dat hy zeer geerne dee, omenige diensten, die ik hem wel eer gedaen had. 't Geen daer hy te vooren zijn handen meê bevochtigde, was zijn eygen water, dat ik waer beuonden heb, gelijk ik naderhant verzocht. Noch bestreek de gemelde edelman, in plaetse van zijn water, zijn handen met 'et Unguentum aureum, of met enige diergelijke zalven, dat ik ook van gelijke bezocht heb, en men kan daer af eenige redenen geven, om dat haer dikkigheyt doet, dat 'et lood aen de handen niet kleven kan, en dat in kleine porteltjes van hem drijft. Om mijnent wil deê hy noch meer, hy nam een gloeyende schop, die hy boven op een sinede spek leyde, dat 'et smolt, en met de

vlam-

vlammende druppelen , die 'er af dropen , wiesch hy ook zijn handen, dat hy zeyde te kunnen lijden, als hy te vooren zijn handen met 'et sap van ajuyn gewasschen had. Daer uyt blijkt dat veel dingen geen begoochelingen zijn , die 'er voor gehouden worden. Wat nu het Duel, of 't gevecht van een tegens een belangt: veel Rechtsgeleerden, zo oude als nieuwe, hebben 'er wijtlopgig van geschreven: de Grieken noemen 't Monarchie. Deze wijze van vechten was eer zeer gebruikelijk onder de Heydenen en Christenen , ja onder alle volken , gelijk zy noch heden is tusschen de Christenen en de Turken , op de grenzen van Hongaryen en Dalmatien , om hun kloekheyt te laten blijken. Deze hevige proef was zo gemeen, dat Fronto Koning van Denemarken, als Saxo verhaelt, een orde mackte, dat alle verschillen door het duel beslecht zouden worden. Bodin zegt dat 'et noch in Moscovien in gebruyk is, en spreekt van veel merkelijke byzonderheden, die 't duel betreffen. Maer wijze luyden ziende, dat de duels, om de waerheyt t'ondekken, bedrieglijk waren, en dat dikwijls d'onnozele door de schuldige t'onderquam , zoo wiert de proeve, van botte luyden, zonder rede, bedacht , door 't burgerlijk Recht verboden, als in veel oude Rechten te zien is. Daerom wort de geschiedenis , in de Canon *Significantibus de furgatione vulgari*, van twee beschreven , waer d'eene d'ander van dievery beschuldigde , die tot bewijs in 't duel traden , daer d'onnozele onder lag; want de dievery wiert by d'overwinnaer gevonden. 't Duel is voor deze niet alleen in gewichtige zaken , maer ook tot tijtverdrijf gebruikt: de keizer Commodus was liever in een zael , daer men lijf om lijf vocht, dan in de Raed. In tegendeel hebben veel Christelijke Keyzers zulke bloedige oeffeningen verwezen, als men in de code ziet, in de titel *de Gladiatoribus*, daer men Constantinus instelling met deze woorden lezen mag: *deze bloedige oeffeningen, in deze burgerrust en vrede van de Staet, misbagen ons*. Daerom gebied de Keyzer Justinianus dat yder de Rechters gehoorzamen zal, en zegt dat de kloekheyt zonder gerechticheyt geen prijzens waert is. Hy noemt de sterktē , met

een groote moed verzelt, kloekheyt. Theodosius gaf't volk tot antwoord, als zy zweertvechters van hem eyschten, dat een goet Prins betaemde; niet alleen te heersē, maer ook met een vriendelijk oog te zien. Daerom zegt d'Abt van Palerme, dat men alle spelen, die op 't mensche leven, of 'zaligheyt aen komen, afschaffen moet, om dat zy tegen Gods woort zijn. Schoon Keizer Frederik het duel onder de wettelijke middelen, tot verklaring van een verschil, schijnt te stellen, en dat in d'onde wet der Bajores een byzondere titel van de kampvechters, en d'oorzaken is, die hen betreffen, zo zijn evenwel zulke wetten, en ordenen, om datze de straffen van Gods wet zijn onderworpen, van zelf alleghs vervallen, om andere billijke wetten in haer stede te laten.

Laet ons weer tot onze voorbeelden komen. Plutarchus zegt, dat Alexander de Groot, door een duel, uit geneugt gedaen, besluyten kon, dat hy Darius, die hem met tien hondert duizent mannen te gemoed trok, overwinnen zou. De trosboeven van zijn leger deelden zich in twee beēden, die elk haer hoofd had, d'een Darius en d'ander Alexander genoemd: eerst vochten zy met aerde kluysten, daer na met vuysten, en daer op heviger wordende, stelden stokken en steenen te werk. Alexander, dit verstaende, liet beide de hoofden voor hem komen, en begeerde dat zy tegen malkander kampen zouden: Hy wapende zelf de gene, die men Alexander noemde, en Philotas wapende Darius. 't Gansch leger zag dit Duel aen, en nam d'uitgang van 't zelfde tot een voorspook van 't toekomende. 't Gevecht was zeer heftig; endelijk behielt Alexander 't velt, kreeg twaelf dorpen tot vergelding, en oorlof, zich op zijn Persiaens te kleden. Procopius schrijft, dat Narsēs 't zelfde giste, in d'oorlog, die hy in 's Keyzers Justinianus dienst tegens de Gothen voerde. En Tacitus zegt, dat de Hoogduitsen op zulke voortekenen naen acht namen, om d'uytgang van gewichtige oorlogen te weten. Dit zegt hy, zo zy van hun vyanden een gevange krijgen, zo laten zy hem in duel treden tegen een, die zy in de hunne kiezen, en wikkē d'uytgang der oorloguyt d'eene of d'anders overwinning.

De Princen en Koningen hebben dikwijls , om hun dapperheyt te tonen , eer zy tot volle veltflag quamen , hooft tegens hooft, met malkander gevochten. Waer van wy veel voorbeelden hebben in Homerus , van wie men meent, dat Virgilius het duel tusschen Eneas en Turnus ontleend heeft. Men vint 'er ontellijke in de historien, byzonder in Q. Curtius, die ons 't denkwaerdig duel verhaelt van Erigius, Hooftman in Alexanders leger, en Sathibarzanes , die met gevelde speer bloots hoofts tegens elkander stieten. Pyrrhus liet zomtijts in Duel zijn kloekheit blijken ; byzonder , toen hy in de slag tegens de Mamertinen gequett was ; hy wierp ter aerde , en versloeg de grootste en sterkste van al de vyanden, die hem, om te vechten, uytgedaegt had. Dezen moedigen Prins , kon dit uytdagen zoo qualijk dulden , dat hy heel bebloed, vol spijt en verdriet, weer naer de strijt keerde, zijn uytceyscher met een geweldige gramschap aenviel , en zulk een slag op 't hooft sloeg , dat hy hem , zo door kracht van zijn arm , als door de deugt van zijn zwaert, midden deur kloofde, dat in een oogenblik de gekloofde deelen des lichaems , 't een aen d'eene zijde, en 't ander aen d'andere viel.

Georgius Castriot , van de Turken Schenderbeg genoemd, in veel duellen te voren veel Tartaren , Persen, en andere verslagen hebbende , versloeg endelijk Feribassa , die hem met veel snorkens uytgedaegt had.

Ik zal nu 'taenmerklijk duel verhalen, dat te Parijs in 't jaer 1387, ten tijde van Karel de zeste geschiede , tusschen twee edelluyden van 't geslacht van Pieter , Hertog van Alençon , d'een Jaquet de Gris , en d'ander Jan de Caronge genoemd. Gaguin verhaelt 'er d'oorzaak af , als volgt. Jan was een Ridder, die veel dingen begeerde te zien en te leeren, daerom kreeg hy lust in verre landen te reyzen. Hy dan zijn vrou in 't Kasteel van Argenteil in Normandyen latende , trok heen. Jaquet de Gris , op deze Juffrou , die schoon was, verliefte, of Caronge hoonen willende, stond op zekere tijt vroeg op , zette zich op een peert dat snel in 't loopen was , en reed na dit Kasteel van Argenteil , daer hy beleefdelyk

ontfangen wiert. Hy zeyde dat hy daer quam, om 't slot, dat hy voor schoon had hooren prijzen, te zien. De Juffrou, geen achterdenken op hem, die zy voor haer mans vrient kende, hebbende, nam de sleutels, en ging met hem alleen in 't slot; deze mensch zich in zijn oneerlijk voornemen versterkende, dewijl hy hem zelf alleen zag, wierp 'er ter aerde, en verkrachte haer. Daer op ging hy datelijk wech; maer zoo haest niet, of de Juffrou had tijd, om hem te zeggen: Overspelige schelm, als gy zijt, gy zult t'eenigetijt de straf van uw misdact dragen; zy klaegde aen niemant 't geweld, dat haer gedaen was; maer verwachte de wederkomste van haer man, die zy met veel spijs Jaquets schandige daed openbaerde: dies de man, ten hoogste verbolgen, met de verwanten, en bloedvrienden, zo van zijn als zijn vrouwen zijde, de gantsche zaek aen de Hertog van Alençon bekend maakte, begeerde dat d'overspeelder gestraft, of dat 'et verschil tusschen hen door duel mogt gesslist worden. Maer om dat de Hertog daer niet op paste, nam Caronge zijn toevlucht tot 'et Parlement van Parijs, dat een dag tot 'et gevecht, in Koning Karels tegenwoordigheyt, bestemde. De huysvrouw van Caronge was 'er ook in een koetsc met zwart bedekt. Haer man by haer komende, zeyde; Vrou, daer is niemant dan gy, die van d'overlast, waerom ik my in dit gevecht waeg, getuygenis kan geven; zeg my vrymoedig, of ik goet recht heb, om mijn vyant aen te tasten. Mijn Heer, zeyde zy, 't is zo, strijt vrymoedig, de zaek is goet. Daer op gaf hy zijn vrou een kus, en begaf zich om te kampen. Zy waren beyde te paerde, en in 't eerste treffen wiert Caronge in zijn dgy gequetst; maer hy, daerom de moed niet verloren gevende, trat van zijn paert, sloeg d'ander uyt de zael, en doode hem. De Koning schonk hem duyzent Franken eens; en twee hondert ponden jaerlijx. Zodanig was 't eynde van die schandelijke overspeelder. Froissart verhaelt die zelve Histori wijtlopig, en zegt, 't was het blind geval niet, dat anders in zodanige zaken heerst, maer de deugt en billikheyt, die toen haer kracht in 't werk stelde: want de man, die zijn vrous cer, meer dan

dan zijn eygen leven achte , ontzag niet zich te wagen , om die voor te staen; en deê, door 't ombrengen van zijn vyant, voor al de werelt bliken , dat 'er een God is , die zulke gruwelijkheden niet ongestraft laet. Maer zo de Gris overwonnen had, was 'er by 't Parlement besloten , dat men de Joffrou verbranden zou , uyt mening dat haer beschuldiging valsch was, en 't lichaem van Caronge aen de Galg hangen , gelijk men 't lichaem van Jaquet de Gris deê.

Even denkwaardig is't duel, tusschen een Fransman en een Italiaen, dat Ferron in 't leven van Karel d'achtste verhaelt. D'oorzaak was deze : de Italiaen Christoffel Zerbulo Genevoiser genaemt , lang en sterk van lichaem , beschimpte de Fransman , la Lande genoemt, met hem een dwerg te noemen, om dat hy kort van gestalte was. Evenwel , zeyde la Lande, zal dit dwergje uw Hercules de knods wel uyt de hant trekken. Zy gaven malkander de hantschoen. Men maekte groote toerusting tot het gevecht , dat de Koning begeerde aen te zien. De vechters vochten lang zo braef niet degens , dat d'Italianen en Françoisen zeiden , dat nooit zulke twee kloeke helden malkander hoeft voor hoeft ontmoet hadden. En zo zy voortvoeren, zonder elkander iets te willen toegeven, maer hoe langer hoe moediger wierden, door de tegenwoordigheyt van haer makkers en landsluyden, viel Zerbulo endelijk door een steek ter aerde, die la Lande hem in de buyk gaf. La Lande hem onder ziende, zeyde dat hy hem, om d'Italiaenschen adels wil , het leven schonk. Zerbulo wiert daer dichte by in een tent gedragen , en zorgvuldig verbonden. De Koning schonk hem drie hondert kronen , la Lande 500. Laet ons een ander duel hier by voegen , dat in de belegering van Florensen geschiede, en van Paulus Jovius dus beschreven is. Lowijs Martelli , een van de voornaemste edelluyden der stad, verstandig en in 't beste van zijn leven, eyschte een ander Florentijns edelman ten strijde, genaemt Jan Bandi, hem beschuldigende van verradery tegens zijn vaderlant , om dat hy in 's Keyzers leger, dat voor Florensen lag, vertrokken was, en verzocht dat de

twist tuffchen hun beyde mogt beflift worden , om te zien wie beft met de wapenen zou kunnen omgaen. Bandi nam de voorwaerde aen, zeggende , zo Martelli een neffens hem begeerde te nemen , hy zou 'er ook een meê brengen , die hem met gelijke wapenen 't hooft zou bieden. Martelli koos Dante Caftillon , een Jongman , de ftoudfte die in Florenfen was , tegens welke Bandi Albertijn Aldobrand, die eerft baert kreeg , maer fterk en moedig was , ftelde. De Prins van Oranje ftelde hen een plaets tot 'et gevecht dicht by 't leger , met vrygeley , in een afgeflote perk, en met uitgelezen vaendels, van Duytfchen, Spanjaerden, en Italianen bezet, om alle ongeregeltheyt te beletten, zo wel voor den vechters , als d'aenfchouwers. Zy hadden geen andere wapenen, dan 't zweert, met d'yffe hantfchoen aen de rechterhant. Dante, die tegen Aldobrant zou ftrijden, bood, hoewel hy eerft een fteek in de rechte arm kreeg , zijn vyant , die hem, als of hy hem verflinden wou , aenviel , zo dapper 't hooft , dat hy zijn zwaert in bey zijn handen vaf houdende, Aldobrand daer mede recht in de mond ftak , en hem ftijf dood ter aerde fmeet. Bandi vocht met een ander geval; want hy quetften, na enige ftecken, Martelli boven 't oog, en , met een zonderlinge behendigheyt zijn gewelt af keerende, gaf hem een fteek in de zijde, en dwong hem zich voor overwonnen te bekenen. Martelli , dus gequetft, wiert met zulk een hertfeer om zijn ongeluk in de ftat gebracht, dat hy daer door meer, zo men meent, als door zijn wonden, die niet dodelijk waren, ftorf. Dit gevecht gaf Bandi veel lof, en Dante niet min , hoewel Bandi zijn vyants wapenen gewonnen, en ongequetft d'overhant gekregen had.

Keyzer Sigismundus in 't jaer 1468 , met de hulp der Keurvorften, en Princen des Rijks, tegens de Venetianen oorlog voerende , belegerde Roverete op d'Athefe, dat de Venetianen zochten te beletten. Zo de legers elkander genaekten, quam by 's Keyzers leger Anthony , zoon van Robert Marie , Generael der Venerianen , een Italiaens Heer , met luyder ftem de Hoogduytfchen uyt dagen, en vragen of 'er iemand onder hen was , die

begeerde te kampen , om te doen blijken , wie van beyde de volken kloekst ter wapenen zou zijn. Jan Grave van Sonneberg, nam de voorwaerde aen; en daer wiert bestemt , dat d'overwinnaer, tot een zegeteken, de wapenen en 'tpaert van d'overwonne zou medenemen, en duyzent gulden aen gelt hebben. De plaets zou neffens de revier Atheze zijn, in 't midden van beyde legers, met bevelhebbers van die te bewaren , tot vier in 't getal voor yder vechter , met verbod van lijfstraffe aen alle d'andere , van deze vechters , in eeniger voegen, teken te doen, behalven deze acht. Daer was ook besloten, dat zo een van de vechters de naem van S. Katerijn aenriep , voor overwonnen zou gehouden worden : en dan d'acht voorzeyde tot hulp van d'overwonnen zouden lopen, en gehouden zijn, het gelt, paert, en wapenen van die, aen d'overwinnaer te geven. Deze twee Ridders , op de vechtplaets zijnde, gaven terstont de paerden de sporen, en liepen met gevelde speeren geweldig tegens malkander : Sonneberg miste, maer Anthony brak zijn speer tegens zijn borst, zonder hem anders te quetsen; maer hy wiert van zijn paert zo geweldig wechgevoert , dat 'et met zijn beenen tegens 't schutsel vloog , daer over sprong, en zijn meester uyt de zadel wierp, die evenwel zich niet ontzette , maer vaerdig opstondt , en , zonder weer te paert te klimmen , dat hem ook qualijk te doen was , weer te voet in de vechtplaets keerde. Sonneberg liep met 'et zwaert in de vuist op hem aen, en vond hem gereet om zich te weeren. Sonnebergs peert begon te springen , en wilde niet naderen. Anthony zich daer op met een schermslag behelpende, dede Sonnebergs zwaert uyt de hant vliegen. Sonneberg , zich zo onverdacht ontbloot ziende, keerde zijn paert, en trat 'er af. Terwijl hy, een stuk van daer, dat dede, proefde Anthony of zijn vyands degen stijver dan zijne was, met die beyde tegens d'aerde te buygen. Hy wierp de zijne wech, behielt Zonnebergs, en viel hem dapper aen. Sonneberg, stilstaende, verwachtte hem met zijn slaghamer en ponjaert. Eindelijk wierp hy de hamer wech, daer 't Duitse leger over verwondert , meende dat hy 't uyt vreeze deê : maer hy , met zijn

ponjaert eenige steken van Anthony afgeweert hebbende, schoot, om hem dus niet lange te moeten verweeren, op hem toe, en vatte zijn vyant by de hals, om hem neêr te werpen. Antony liet de degen varen, en zocht van gelijken te doen: Sonneberg wederstont hem mannelijk. Ten lesten vielen zy, moede van worstelen, beyde ter aerden. Antony had Sonneberg met de rechte hand by de hals, en Sonneberg lag met zijn linker been op hem; zo zy haer adem schepten, voelde Sonneberg behendig, of Antony ook op 't dikste van zijn billen gewapent was, en voelende niet, nam de ponjaert die hy in de rechte hand had in de flinke, en begon Anthony in dat ongewapende deel dappere steken te geven. Hy, voelende dat Sonneberg zo dapper toetaste, begon terstont S. Katerijn te roepen, tot teken dat hy zich overgaf. De vier wachters dat horende, liepen toe, lichten Anthony, die dapper gequettst was, op, en leyden hem uyt de vechtplaets, op dat hem niet argers gebeurde. 't Duytse volk behaalde hier dapper lof door, en wiert naderhand van haer vyanden meer ontzien. Dus schrijft het geslachtregister van Walpourg daer van. En dus gebeurt 'et veel dat d'uyteysscher d'onderlaeg heeft.

Twée jonge Edelluyden van Saragosse, d'een Pieter Torel, d'ander Jeronimus Anca genoemd, deze noch geen 25 jaer oud, waren makkers en vrienden, speelden samen met teerlingen, en vielen in zulk een krakeel, dat zy elkander plaets en tijt stelden, om hun verschil door 't duel te sliffen. Zy gingen heymelijk uyt de stad, met mantel en rapier. Zy, op de bestemde plaets zijnde, sloegen en stieten zonder elkaer te raken dat 'et trefte: endelijk wiert Torel zijn rapier uyt de hant gesmeten, daer door hy bekende, dat Anca hem verwonnen had, doch op voorwaerde dat hy 't nooit openbaren zou: dat Anca zwoer en beloofde. Daer op omhelsde zy elkaer, als of 'er niets geschiet was, keerden weer in de stad, en elk naer zijn huys. Na enige dagen was de zaek over al ruchtbaer. Torel beklagde zich. Anca zeide dat een priester, die dit gevecht gezien had, deze mare uytstrooyde. De priester

ster wiert daer over gehoord , en scheen tot dit zeggen gebrochte zijn , dies scholt Torel Anca voor eer- en trouweloos. Anca zeyde dat hy 't loog , daer op verzochten zy aen de Keyzer om in duel te gaen. Hy zond hen aen de Konstapel van Castilien, die hen niet konnende verzoenen, tot dag stelde den 29 van December 1522 , op de grote markt van Valladolid , daer men een groot tooneel oprechte , niet bequame stoelen voor de Keyzer, Konstapel , en andere Heeren. Men stelde ter zijden wat leger stellingen voor d'Edeldom, en voort maegschap van de vechters wierden twee tenten gestelt , daer Torel en Anca zich in wapenen zouden. Toen alles gereet was , riep 'er een roeper van des Keyzers wegen , dat niemant op lijfstraf , zo lang als 't gevecht duurde , enig gerucht zou maken , of de vechters moed of tegenmoed zou geven. De trompetten sloegen , en Torel quam daer op heel gewapent uyt zijn tent , met een bijl , als van outs , in zijn hand, en een rapier op de slinke zijde. De Konstapel hem ontbiedende , lichte hem 't gezicht van zijn helm op , en hem kennende, gebod hem aen 't eynde van de vechtplaats te gaen. Hy dede 't zelfde ook met Anca, die aen 't ander eynde, daer tegen over gezonden wiert : men bezette de plaats met achtbare mannen, om alle onorde te verhinderen. Toen het trompet voor de tweede mael sloeg , vielen de vechters, en hun maegschap op de knien , en baden een wijl , en daer na omhelsden de vrienden hen, spraken hen moed in, en vertrokken zich toen in de tenten. Op de derde trompetslag quam Torel stijf aengegaen , en Anca trat daer op voort, maer wat langzamer. Torel gaf hem in 't aenkomen zulk een harde slag op de helm , dat hy hem dede aerselen ; maer zijn handen waren niet gebonden. Na lang vechten, en dat zy hun bijlen stukken geslagen hadden , zochten zy elkander onder de voet te werpen. De Keyzer niet begeerende, dat zulke dappere helden ter oorloge onbequaem wierden , om zo geringe zaken, of dat d'een d'overhant krijgende, d'ander al zijn leven in zijn eer gekrenkt bleef , wierp een vergu't stokje, dat hy in de hand had, in de vechtplaats. D'edelluyden , die de
plaats

plaets bewaerden , liepen op dit teken toe , deden de vechters stil staen , vatten hen aen , en brachten hen , tegen hun dank , in hun vorige plaetsen. De Keyzer verklaerde op 't verschil, dat 'er tusschen hen gerezen was , dat d'een zo wel als d'ander zijn eer bewaert had : dat d'overwinning hen beyde even na was , en dat hy hun beyde voor eerelijke en dappre Edelluyden hiel. Voor-der , dat hy begeerde , gelijk hy haer ook gebod , dat zy alle vyantschap zouden afleggen , en voortaan goede vrinden blijven : datze tegens de Turken , en diergelijke vyanden hun kloekheit moesten tonen. De Konstapel zocht hen ook te bevredigen , en zich naer die orde te doen voegen. Zy waren daer ongehoorzaem in , dies hy hen uyt de plaets joeg , en dreygde zwaerlijk te straffen , zo zy daer na weer tegen elkander vochten. Daer na zochten enige grote heeren hen te verzoenen , maer te vergeefs. De Keyzer dit verstaende , liet hen beyde in de gevangenis zetten , op voorwaerde , dat zy 'er niet eer zouden uytkomen , voor zy malkander de hand gaven , en alle vyandschap te niet verklaerden. Evenwel zagen zy elkander naderhant nooit met goede oogen aen : maer deze wrok bleef tusschen hen tot 'er doot toe.

H E T X X I I . H O O F T S T V K .

Aert en eigenschappen van den Dolfijn. Telemachus, Vliſſes zoon, door een Dolfijn van de doot bevrijt. De liefde van die visch tot den mensch. Sacharias Heyns zinnebeeld. D'oorzaak, waerom de Dolfijn zekre naem wil hebben, is onbekent. Wonderlijke kennis , voorzichtigheyt , liefde en getrouweyde van den visch Manatus, naderhant Matus, genoemd.

DE oude schrijven en vertellen wonder van de Dolfijns : en de historie van Arions verlossing , door een van die visschen , en voor een wijl van de Heer du Bartas , in zijn eerste week gezongen , is yder bekend. Men zegt ook dat Palemon , Falantus , Taras en andere bevrijt , en van de Dolfijns , uyt 'et midden der zebaren ,

baren , tot aen d'oever gebracht zijn. Men zegt ook van een jong kint, dat zo vierig van een Dolfijn bemint wiert, dat hy, als hy 't zag, wel te vrede was, maer toen het kint niet meer in zijn gezicht verscheen, van droefheit storf. Telemachus, Uliſſes zoon, in zijn kintſe jaren aen de zeekant ſpelende, viel in 't water, daer hy terſtont van de Dolphijs waergenomen wiert , die hem op haer rug namen, en behouden aen d'oever brachten : daerom be- minde de vader ſedert die viſſchen , en droeg haer beelden in zijn wapen, zwaert, ſchild en helm. Daerom houd Johannes Pic- rius voor waerlijk , 't geen dat Pausanias over de kennis van een Dolphijn in Proſelene, een ſtat in Jonien , ſchrijft : als hem een kint op de zeekant riep , zwom hy terſtont naer hem toe , en als 't ſcheen, dat 'et kint op zijn rug wilde klimmen , zo voegde hy zich om 't kint te dragen , tot erkentenis , dat 'et kint hem van enige viſſchers gekocht , en van een wonde , die hy door de viſ- ſchers kreeg, genezen , en weer in zee vry laten zwemmen had. Plinius zegt , dat Egeſides verhaelt, dat in de ſtat van Jalyſus , de Rhodijs behorende, zeker knechje , Hermias genoemd , zich een groot ſtuk weegs van een Dolfijn door de baren liet dragen, maer endelijk door een grote ſtorm , die 'er opſtont, verſmoor- de. Plutarchus ſchrijft daer van in 't banket der zeven Wijzen. De Dolphijn kan niet ſtil zijn , of zijn loop ſtutten ; om dat hy van Nature een gedurige beweging onderworpen is , en cyn- digt zijn leven in gedurige bewegingen : en als hy ſlapen moet, ſtoot hy naer boven, tot op het water, daer hy hem met de buyk opwaerts keert , en dus omgekeert , door de golven als in een wieg gewiegt wordende , naer de gront laet gaen , die hy naeu raekt , of wort wakker , en begeeft hem dan weer naer boven 't water toe , van waer hy hem andermael naer beneden laet zijgen : om dat hy door zulk een middel, bewegingen , met ruſt vermengt, kan vinden. Hier by heeft hy 't lof, dat hy de menſch vierig lief heeft, grote vrientſchap bewijſt , en zich in de zon verluſt , waer over de Wijzen tot beveſting veel voorbeeldat in 't zelfde banket voortbrengen. Sacharias Heyns veerſen

op zijn Zinnebeeld van de Dolfijn luyden dus :

*De kortgeneusde visch; zeekoning, altijd wakker,
Doorsnijdt geduriglijk de blaengebulde akker,*

*Tot arbeyt, en tot kunst van spel en zang gezint;
Hy liefd de klare zon, en is der menschen vrint;
Daer by een voorbeeld dat men niet in slaep zou raken,
Maer lovende de Heer, gedurig op hem waken,
Elkander lief en trou, doch Gode boven al,
Op dat de boze geest ons nimmer overval.*

Niet

Niet zonder oorzaak verwondert zich Plutarchus over de vriendeljkheyt dier viſſchen, die men niet als honden en paerden opbrengt, en uyt gevaer verloſt, als men Oliphanten, Pantheren, en Leeuwen zou mogen doen; maer die juyſt, door een vrywillige liefde gedreven, het menſchelijk geſlacht zo beminnen, dat zy daerom vyant van de Cocodrillen zijn, die te lant en te water levende, ſtaêg op de menſchen loeren. Maer 't is wonder, daer ik geen reden van kan geven, waerom de Dolphijn niet anders van de menſchen genoemd, of geroepen wil wezen, dan Simon, gelijk of men zeyde Simus, dat is Canuys, als of men hem juiſt zo getekent had: en als men hem zo noemt, zo komt hy en geeft met zijn ſpringen te kennen, dat hy 'er is, om te hooren wat men hem gebieden wil. Maer laet ons tot nieuwer zaken komen.

Petrus Martyr vertelt van een viſch, die zijn woonplaets had in 't meer of ſtaande water Gnaurabo of Manati in Weſtindien, in 't land des Caciken Caramatex. De Heer van dat gewelt, zegt hy, ſchiep groot vermaak in 't viſſchen, en op een tijt quam 'er een zekere viſch in zijn net, die noch jong was, van de ſlag der grote walviſſchen die d'eylanders Manati noemen: deze viſch heeft ſchelpen, maer zo hard en dicht op een, dat hy geen ſcheuten vreeſt, zijn rug is plat, en 't hooft als een aerdtſe Os: hy leeft zo wel te land als te water, gelijk een Otter en Cocodril, is vriendelijk, zo zwaer als een Oliphant, geern by de menſchen als een Dolphijn, en wonder vernuftig. De Cacike, deze viſch gevangen hebbende, vermaakte zich met hem eenige dagen in huys te voeden, met broot en enige wortelen, daer de menſchen in dat gewelt van leven: daer na wierp hy hem in een grote meer of vyver, neffens zijn huys, daer veel wateren in vallen, en nooyt uytloopen: dit meer wiert Gnaurabo genoemd, en ſedert door deze viſch Manati: in deze vyver zweefde deze Manati 25 jaer lang, daer hy zeer groot wiert, en Matus, dat's edelmoedig genaemt, om zijn vermakingen, die d'oeffeningen van Arions Dolphijn, en van andere, by d'Ouden beſchreven, geleken. Zoo menig-

mael als iemand van Cacikes huysgezin aen d'oever, Matus, Matus riep, stak deze visch 't hooft uyt 'et water, zwom naer d'oever, en nam zijn voedsel uyt de hant der genen, die hem riepen. Als 'er iemand over 't meer wou wezen, zo bood hy zijn rug als voor een schip aen, om haer zeker over te voeren. 't Is kennelijk dat deze visch zeer ver van d'eene oever tot d'andere, tien Indianen op zijn rug droeg, die buyten alle vreze op deze zeekoets niet anders deden dan zingen: maer als hy een Spanjaert op de kant zag, zoo dook hy weer onder 't water, en wilde aen 't land niet komen, om dat een jong dertel Spanjaertje op hem geschooten had, zonder hem nochtans te quetsen, zo versteurt was hy daerom; en van d'Indianen, die hy lief had, geroepen, zag, sedert die scheut, altyt yverig toe, of 'er ook een op zijn Spaensch gekleet onder de hoop was. Hy worstelde op d'oever met de kamerlingen van de Cacike, byzonder met de jongste onder haer, die met hem wel eer ten huize van de Heer zijn voedsel genooten had. Hy was veel gemakliker dan een Sim, en was lange tijt het tijtverdrijf van al d'eylanders, die dagelijks daer met hopen quamen, daer onder zich Spanjaerden, Italianen, en andere Christenen vermengen, om de wonderheden van die visch te zien, welkers vleesch men zegt goet te eeten, en zeer smakelijk te zijn, gelijk men 'er veel in de bygelegen^e zeen vint. Endelijk raakte deze gemakelijke visch wech; mits hy door de revier Attabunik, een van de vier, die door het lant des Cacike vlieten, en door een grote storm, zo vloeyde, dat hy over 't gansche dal, en in alle meeren liep, in zee gevoert wiert: d'edele Matus dan, zich door de sterke stroom van Attabunik latende wech voeren, quam weer in de schoot van zijn grootmoeder, en de wateren, daer hy gebooren was, zonder ooyt meer van d'eylanders gezien te worden. Dit vertelt 'er de voornoemde Schrijver van.

HET XXIII. HOOFDSTUK.

*Treflijkheyt van den Roomschen Staet en hun wetten. D'on-
deughden van verscheide Keyzers. Schandelijke daden van de
Burgemeester L. Quintius Flaminius, ter begeerte van beestel-
ijke menschen. Wat 'et woort Lupa betekent. Schone spreuk
van Lactantius. Wet tegen d'overdaet. Marius, een edel-
man, wort om beuzelen overmatig gestraft. De verwoede
wreetheyt van een jong Roomsche Gezant. Onbetamelijke
moortlust van een groot Fransche Prins, en zijn snode spreuk.
Waerom dat Koningen en Princen 't ombrengen van dood-
schuldigen niet behooren te zien. Geestige en geleerde bestrij-
ding van Scipioos kuysheitslof. Gemeen gebrek der History-
schrijvers. Zelfame geschiedenis van Augustus, en Atheno-
dorus, waer in des Keyzers ontucht blijkt. Deftige ver-
maenrede van dien Filosooph.*

MEn vint inde Historien ontallijke voorbeelden van de deug-
delijke daden der Romeynen, en van de treflijke orde, die-
ze, tot hun hoogsten lof, in haer Staet hielden: en yder weet dat
hun wetten die van andre Rijken ver te boven gaen; want al wat,
tot behoudenis van haer Stat, dienstig scheen, hebben zy van an-
dre ontleent, of zelf goede wetten gesmeet, om de quade zeden
te dempen: zy betoonden gedurig, datse hun eensgestelde orde
met vlijt begeerden te hanthaven, als men in Polybius zien kan,
daer hy van verscheyden wijzen van heerschen, en van d'uyt-
muntenheyt der Roomsche Mogentheyt handelt: zoo dat nie-
mant deze waerheyt lochenen kan. Maer 't is ook zeker, dat on-
der hen verscheyde voorbeelden van beestelijke wreetheyt en ra-
zende ongebondentheyt te vinden zijn; daer door dikmael ge-
beurt is, dat ontschuldige menschen, tegen 't Recht der volken,

en der goede wetten , schandelijk gegeeffelt, of wreedelijk omgebragt zijn. Ik wil nu van Nero niet fpreken , die , na dat hy, als Tacitus zegt, veel treffelijke lieden had doen doden , de deugt zelf poogde te verdelgen : noch van Caligula, die zich liet voorftaen , dat hem alles tegen yder geoorloft was, gelijk Suetonius verhaelt, zoo dat hy wenschte, dat al het Roomfche volk, (zoo bloetgierig was hy) maer een hals had, om die met een flag af te houwen. Ik zal van Heliogabalus en Caracalla nu ook geen gewag maken, d'een door't moorden zijner verwanten, bloetschanden en meinëedigheden bekend ; d'ander voor de boosten en gruwelijkften mensch , die ooit geweest is , geacht. Veel weiniger van d'andre onmenschelijke Roomfche Keizers, daer de Hiftorien van fpreken, die meenden, dat hen alle fchelmery, onder den dekmantel van haer ingebeelde opperheerschappy, vry ftont. Ik zal my genoeg mer 'et voorbeeld van L. Quintius Flaminius Burgemeester, daer van Titus Livius, als hy verhaelt 't geen Cato hem verweet , dus zegt: Onder andre dingen wierp hy hem tegen , dat hy een overgeven godloos boef van Rom en in Vrankrijk , tot zijn luft, met belofte van rijke giften, gebragt had. Deze snode fiel verweet Flaminius , als hy te voren meer gedaen had, dat hy, op zijn begeeren , van Rom en gereift was , en zoo de gelegenthey, van de fchermers lijf om lijf te zien vechten, verloren. 't Gebeurde naderhant, terwijl Quintius zijn lichaem met fpijze, en zijn verftant met drank t'overmatig befwaerde, dat men hem bootschapte, hoe zeker Edelman, uyt Beyer en met zijn zonen gevlucht , verzocht in zijn befcherming te wezen. Quintius deê hem in zijn tent komen , en begon door een taelman met hem te fpreken : en ondertuffchen dat d'Edelman de tolk zijn redenen voorfprak en infcherpte, zei de Roomfche Burgemeester tot den gemelden dertelen en onnatuerlijken booswicht: gy hebt het gevecht der Schermers niet gezien, begeert gy dezen vreemdeling te zien fterven? Als die met tekens ja toonde, nam Quintius zijn zweert, en hieuw d'edelman daer meê een wondt in 't hooft. De gequettste fchreyde om hulp, en beriep zich op de trou

trou der Romeynen en byftanders ; maer Quintius trof hem andermael zoo met een ſteek dwers door 't lijf , dat hy doot neêrviel. Eenigen tijt daer na , als Valerius Antias een ont Hiftorifchrijver verhaelt , was de gemelde Quintius in de ſtat Playſance op een maeltijt ; daer ook een Courtiſane , of geile hoſpop , daer hy zeer op verſlingert was , genoot zijnde , verſcheen. Als 't lijf met wijn , en 't verſtant met ſporelooze biſterheden vervult was , vertelde Quintius d'onkuifche vrou , dat hy eenige gevangens had doen pijnigen , en andre , die alree ter doot gedoemt waren , zou doen onthalzen. De ſnoode hoer zey , dat zy nooit zulcke bloedige vertooningen had gezien , en nieuwsgierig was om diergelijke te beſchouwen. D'ontaeſde en verwiſde Romein liet daer op een van de verwezene halen , dien hy zelf 't hooft afſmeet. Wat een verwoede wreetheyt ! ('t zy dat Cato d'omſtandigheden volkomelijk vertelt , 't zy dat 'et gebeurt is als Antias verhaelt) dat een Burgemeester , om d'oogen van een *Lupa* , dat is , *Wolvin* , ('t welk in de Latijnsche tael een *hoer* betekent) die zich op een maeltijt in de luſt wentelt , te vernoegeen , een man offert ; en de tafel , bekers , ſchotelen , en maeltijt , daer men gewoon was den goden wijn en gebeden uyt te ſtorten , met menſchen bloed bezoedelt ? Dit is 't geen 'er Livius af zegt.

Laëtantius ſchrijft wijselijk : *die vermaek heeft in een menſch , hoewel hy ſchuldig is , te zien dooden , beſmet zijn geweten even zoo veel , als of hy in de boſſchen met de moordenaers in een moort , die zy in zijn bywezen doen , bewilligde*. My dunkt dat 'et een der grootſte boosheden en wreetheden was , dat men d'arme onnoozele ſlaven , om een beeftachtig geſpuys van volk te vermaken , van de wilde beeften liet verſcheuren ; of de ſchermers , om hun bloetgierige oogen te verzaden , elkander in 't vechten deê dooden : zo dat 'et ten hoogſten te verwonderen is , dat zulcke yſlikheden by de Romeynen , die by andre volcken om haer gerechtigheyt zeer geprezen wierden , zoo gemeen waren. 't Is ook geen wonder , dat 'er eens te Filenes , door een byzondere ſtraffe Gods , vijftig duizent menſchen , om zulk een gevecht te zien verzaemt , door 't in-

't invallen van den Schouburg, overftelpt en verplet wierden. Naderhant, als de pracht en ongebondenheyt d'oude eenvoudigheyt had bedorven, wiert de wreetheyt en ontucht zoo overmatig, dat men in Keizer Auguftus tijt een wet, *lex Fannia* genaemt, moest maken, vermits de Roomfche Staet, door d'ongeloofelijk groote overdaet, die in de maeltijden met allerley onnatuerlijke fielen, hoeren en overspeelsters bedreven werd, ontelbre fchaden ontving. 't Was 'er een tijtverdrijf, dat de vechters elkandre doodden; ja de verwarring was zoo groot, dat de vrouwen zelf d'een d'ander, met een pook in de hant, poogden te befchadigen.

Ik zal hier noch eenige aenmerkelijke voorbeelden, die Gellius uyt Gracchus Oratie of Vertoogrede van de wetten vertelt, byvoegen; de zin zijner woorden is dus: Onlangs, als de Burgemeester te Sidicine quam, liet zijn vrou weten, dat zy haer in de badftoven der mannen begeerde te waffchen. M. Marius, een edelman van die ftat, gaf de Schatmeester laft, dat hy de stoven van alle menschen zou ontledigen. De Burgemeesters vrou klaegde haer man, dat men 'er te lang had doen wachten, en dat de badftoven niet wel toebereyt waren. Hier op wiert terftont een pael op de markt gerecht, daer men Marius naekt aen bond, en strengelijk floeg. Als die van Calene dees tijding verftonden, deden zy afkondigen, dat niemant van d'inwoonders, zoo lang de Roomfche Lantvoogt in haer ftat was, zich onderwinden zou in de badftoven te gaen. Om een zelve oorzaak gebood onze Schout, dat men d'Ontfangers van Ferentie zou vangen, waer van d'een hem zelf van de muur afwierp, d'andre wierd achterhaelt en gegeeft. Gellius voegt 'er by, dat de zelve Gracchus elders zegt: ik zal u, door een byzonder voorbeelt, aenwijzen d'ongeregelde, uytzinnige en onmatige trotsheyt der Roomfche jonge lieden. Onlangs zond men uyt Afie zeker jongman, die nooit geen aenzienlijk ampt had bedient, als Gezant naer Romen: hy liet zich in een rosbaer voeren; op de weg ontmoette hem een boer van Venouze, die, niet wetende wie daer

daer in zoo bedekt zat, de dienaers al lachende vraegde, of zy een doode voerden. De Gezant hoorde dit, gebood dat men stil hiel, en deê met de riemen, daer men de rosbaer meê toe-bond, de boer zoo lang geeselen, tot dat hy op de zelve plaets doot neêrviel. Zoodanig een wreetheyt, den Roomschen naem onbetaemlijk, zouden certijts andre volcken verfoeyt hebben.

In onzen tijt was 'er een groot Prins, zoo gewoon in 't dooden der menschen vermaek te scheppen, dat hy 's avonts, op de geboortdag van zijn dochter, toorislicht deê aensteken, om eenige gevangens, die hy liet ombrengen, in 't aenzicht te zien. Dit wierd als een quaet voorteken geduyt, en strekte tot groote schande van den Vorst: die noch op een ander tijt geneugt had in 't dooden van eenige Heeren, dat hy uyt zijn venster op een voorhof aenzag; daer na ging hy een lichaem, dat aen de galg hing, bezien, en dewijl de gene die hem verzelden de neus, om de quaden reuk, tochielden, zeide hy, dat certijts een Keizer gezegt had; *de flank van een dooden vyant is lieflyk*. Eerst had hy hem zelf gewent op de jacht 't gedierte te doden, daer na betoonde hy zijn moortlust aen ezels, muylen, en verkens, die hy met eige handen, als een vleeshouwers knecht, de darmen uit het lijf rukte. Kort, Godzalicheyt en wreetheyt was hem even dierbaer. De Schrijver die 't verhaelt, voegt 'er tot besluit by: 't is zeker, dat de Princen de swaerste straffen moeten verordenen, wanneer de misdaden zulx eischen; maer die behooren in haer tegenwoordigheyt niet gedaen te worden, op dat zy geen onverschoonlijke wreetheden zouden leeren bedencken.

Eer ik dit hoofdstuk eindig, zal ik noch twee aenmerkelijke voorbeelden van Scipio en Augustus, twee voortreflijke Romeinen, daer aen hechten. Titus Livius, Valerius Maximus, Eutropius en andre Historyschrijvers verheffen d'ingetogentheyte van Scipio, d'Afrikaen gebynaemt, ten hoogsten eerentrap; want zy zeggen, als hy in Spanje nieu Carthago innam, dat hem een overschone Joffrou van die stat door zijn krijgsvolk gebracht wiert, die hy, door edele knysheyt, ongeschent bewaerde, en

zodanig haer vrienden weêrgaf. Om een ronde waerheyt te spreken, dit overmatig prijzen van de kuisheyt van een jong Roomsche Veltoverste (hoewel Scipio met veel treflijke deugden beschonken was, als zijn loflijke daden uytwijzen,) heeft by velen nadenken gebaert; alzoo 't kenlijk is, dat de Romeinen, boven veel andre volken tot ontucht geneigt waren: ja den meesten hoop is qualijk wijs te maken, dat de Historyschrijvers in dit stuk Historyschrijvers zijn. Vele twijffelen, om dat d'een de zake dus, d'ander zoo vertelt; en men speurt uyt Scipioos antwoort, dat hy toen in zijn gemoet wel dapper geprikkelt was. Plutarchus verhaelt, dat Scipio zeide: *ik zou die Iuffrou, zoo ik een slecht soldaet was, wel begeeren; maer om dat ik een Veltheer ben, begeer ik 'er niet.* Polybius zegt dat hy antwoorde: *ik zou met zoo een schoone vrou, zoo ik een byzonder persoon was, mijn hoogste lust hebben; maer ik versma en weiger dat vermaek, om dat ik over andre gebie.* Even of de kuisheyt in een gemeen man geen deugt was; maer dat hy een gevange Iuffrou, die aen een groot Heer verlooft was, in steê van haer ongeschent weêr te zenden, mocht ontzuyveren: en ondertusschen gelooven, dat zulx den Roomschen Staet aengenaem en nut zou zijn, in zoo een gevaerlijken oorlog, als 't maer geen Veltoverste deê. Hierom meenen zommige, dat Scipio, door de vleeschlust vervoert, zijn achtbaerheyt een weinig ter zijde stellende, in 't heimelijk gedaen heeft, dat hy zich schaemde in 't openbaer te belijden: gemerkt zijn eige soldaten hem die dochter, tot een byzonder deel van den buyt, toebrachten. Ook was 't gemeen gerucht, dat Scipio deze vrou niet aengeroert heeft, op dat men in toekomstende tijden twijffelen zou, wie van beide d'onthoudelijkste zy geweest; Scipio, die een Spaenschen Heer zijn huwbare dochter, uytnemend schoon, zijn gevangene, als hy een verwinnend en zegevierend Veltheer was, ongeschent weêrgaf; of den grooten Alexander, die, de huisvrou en zuster van de koning Darius in zijn geweld hebbende, als hy verstont datze overschoone vrouwen waren, niet begeerde datse onder zijn gezicht gebracht wierden, op dat hy geen

trek

trek tot onbehoorlijke lusten kreeg. Doch op dat ik, byna tegen yders mening, niet schijn Scipioos lof te besnoeyen, zal ik tot bewijs van mijn zeggen Valerius Antias, een out Historyschrijver, die Livius dikwijls aenroert, bybrengen. Men gelooft dat de zelve Antias, in 't jaer 508 van Romens bouwing, onder de Schout M. Valerius Levinus, tegen Hannibal, den oorlog volgde. In zijn Fragmenten of overblijffelen lezen wy de volgende woorden: *Publius, Africanus gebynaemt, won in Spanje met geweld de grote stat Carthago, en kreeg 'er een zeer schoone Iuffrou gevangen, die hy haer vader niet weergaf; maer, om de hitte zijner jeugt te blusschen, voor zich zelf behiel.* Daerom schrijft Gellius, dat Scipio in zijn jonge jaren geen loflijk gerucht had, dies hem de Poëet Nevius, in een van zijne tooneelspelen, met de volgende woorden bestrafte: *dat den grooten Helt, die zoo veel dappre daden had verricht, en wiens naem door de heele werelt vermaert was, van zijn vader uit het gezelschap van een lichte vrou, met een mantel bedekt zijnde, gehaelt was.* Ik geloof, zegt Gellius, dat Nevius woorden Valerius Antias heel andre dingen van Scipioos zeden, en van de Spaensche Iuffrou, dan d'andre Historyschrijvers, hebben doen schrijven. Balthazar de Castillon maakt 'er in zijnen Hoveling ook gewag af. Zoo men nu Valerius Antias zal gelooven, heeft Flavius Vopiscus niet vergeefs geschreven: *dat 'er geen Historyschrijver zoo waerachtig is, of zijn werk is met eenige leugens vermengt; ja dat hy in Titus Livius, Salustius, Tacitus, en Trogus Pompejus veel plaetsen heeft gevonden, daer in men die Schrijvers, door onververpelyke redenen, van valsheyt zou konnen overtuigen.*

Maer laet ons tot het tweede beloofde voorbeeld van Keizer Augustus komen, en dit hoofdstuk daer meê besluiten. Men zegt dat dien grooten Prins een van de grootste hoerceders van zijn eeuw was; want als hy maer een schoone vrou zag, die liet hy, zonder op haer adel, of eerbaerheyt acht te nemen, terstont tot hem brengen. Hierom is 't dat Julianus d'Apostael of afvallige, Keizer Augustus in een maeltijt der goden invoert, daer hy hem, als de Cameleon, yder oogenblik van verwe doet veranderen,

nu bleek, dan root, nu weerom zwart, dan gevlakt; maer dat hy eindelijk zich by Venus en de Bevallijkheden voegde. Athenodorus de Filosooph, of Wijsbegeerige, die met Augustus zeer gemeynzaam was, waren zijn onkuifche daden wel bekend. Als hy op een tijt verfont, dat de Keizer in een rosbaer, met zijn zegel toegedaen, zeker Juffrou van grooten adel deê halen, waer over haer man zeer vergramt, en de Keizerin zeer ontfelt was, vermaende hy deze verongelykte lieden, datse een weinig tijts gedult zouden hebben; en ging terfont, in plaets van de Juffrou, bedektelijk in de rosbaer, (want het was de gewoonte, dat die vrouwen in zulker wijze, datse niemant kon kennen, in de rosbaren traden,) en nam een zweert met hem. Als men nu de rosbaer by de Keizer bracht, wilde hy die openen, om de Juffrou t'ontfangen: toen vloog Athenodorus, met het zweert in de vuyft, naer hem toe, en zeide: *hoe nu? vreeft gy niet du u iemant op deze wijze mocht ombrengen?* Augustus, over dees onverwachte voorval ten hoochsten verschrikt, verdroeg evenwel goedertierentlijk deze vrymoedige bestraffing van Athenodorus, bedankte hem daer van, en deê 'er zijn voordeel meê. Deze Athenodorus was van Tharsis, van de Stoïsche secte of gedee'theit, een beftig en fcherpzinnig man, wiens fchriften aen Octavia, Augustus zuster, Plutarchus bybrengt. Ik geloof dat hy de zelve is, daer Plinius de Jonge van spreekt, dat hy zeker huis, dat verlaten en onbewoont t'Athenen stont, van een spokery verlosse. Als hy nu zijn lant keerde, nam hy afscheyt van de Keizer, en zeide hem voor een jongste vermaenrede: *Als gy vergramt zijt, eer gy iet zegt of doet, noemt eerst by u zelf de vierentwintig letteren van't A. B. C.*

H E T X X I V. H O O F T S T V K.

*Romulus wet tegen de genen, die zich naekt aen vrouwen ver-
toonden. Kuisheit van Livia. Maximilianus schaemte. Al-
phonsus zedigheit. Wetten tegen de naekten. D'achtbaerheit
van trefstijke mannen ontflecke schaemte in d'ongebondensten;*

voorbeelt in Cato. Ontuchtige godsdienst der oude Engelschen. Augustinus bedenking op de schaemte van onze eerste ouders. Ongebondenheit der Lacedemonische vrouwen en dochters. De zorg der Turken voor hun vrouwen, die echter onnaturelijke liefde plegen; voorbeelt in een oude vrou, die daerom gedoot word. De Turken vernemen niet naer heimelijke misdaden, maer straffen d'openbare: waerom. Senecaes heftig beklag tegen de vrouwen van zijn eeuw. Klagte van d' Apostel Paulus aen de Romeinen, om hun gruwelen.

MEN vind een wet, daer in de genen, die zich naekt aen vrouwen vertoonden, dootschuldig gebonden wierden. Deze wet duurde noch gelijk Di en Cassius zegt, in Augustus tijden: want Livia, over straat gaende, ontmoette enige naekte mannen, die daerom ter doot verwezen wierden. Maer zy beschutte hen daer af, en zeide dat zo vreesdanig een aenschouwing den eerlijke vrouwen zo weinig, als de naekte beelden, hinderden. De goede Keizer Maximilianus d'eerste was zoo zedig, dat hy in zijn leven nocht in zijn doot van niemant ongedekt begeerde gezien te zijn. A'phonfus, koning van Arragon, was niet min zedig en eerbaer. Want men hoorde hem nooit en geoneerlijke redenen spréken, en zag nooit zjn verborge leden. Hy zwoer zelden, ja zeer weinig, en dat noch om zeer nootwendige dingen, by zijn vaders gebeente. De Keizers Gratianus, Valentinianus en Theodosius, beminners van de kuisheit en eerbaerheit, waren van gelijke zin; en hun wetten toonen dat zy nooit toelaten wilden dat de menschen zich naekt vertoonen zouden. Ja zy wilden ook dat de stromen, langs hun landen vloeyende, zuiver zouden zijn, en geboden op zware straffen, dat geen naekt mensch zich in 't openbaer vertonen zou, om niemants ogen te besmetten. Zy geboden d'eshalven den krijgsknechten, die baden wilden, eenzame plaatsen, daer zy van niemant gezien wierden, te zoeken. D'openbaere hoeren tot Rome, gewent heel

naekt de spelen van hun goddin Flora uit te voeren, waren nooit zo schaemteloos, dat zy d'eerbiedigheyt, die zy den eerwaerdigelieden behoorden te bewijzen, vergaten. Want zy, Cato in de spelen, die zy vierden, ziende, wierden door d'achtbaerheit van deze man zo bewogen, dat zy zich dekten: in voegen dat zijn vrient Favonius hem vermaende uyt deze spelen van Flora te gaen, in de welken alle gruwelen bedreven worden, die door Tertullianus, die zulke hoeren offerbeesten van openbare ontucht noemt, heftig uitgemaakt worden. D'oude inwoonders van Engelant brachten, in de weérkeering van d'oorlog, hun wijven en dochters naekt, en met het sap van zekere kruiden bestreken, in hun tempelen, om aen hun goden, dien zy de gevangenen opofferden, gebeden te doen. Augustinus zegt wel te recht dat, zo 'er niets schandelijk in de vleeschelijke vermenging was, Adam en Eva geen voorfchoten van vijgebladen, na 't bedrijven van hun zonde, gemaakt zouden hebben. Zy dekten eer hun schaemelijke delen, dan hun mont, die de verbode vrucht gegeven had; niet met de hant, maer met blaeden, om zelf daer niet aen te roeren, zo vast bleef hen de schaemte by, na dat zy overgetreden hadden. Ik zal u de schrikkelijke ongebondenheit van de oude heidenen in de spelen van de godin Venus, die in verscheidene delen des werrelts geviert wierden, niet vertonen; want deze gruwelen behoren onder een eeuwig zwijgen bedekt te zijn.

Om een weinig van de genen, die byna over de hele werrelt geboden, te spreken; men weet d'ontucht van Tiberius, Caligula, Heliogabalus, en andere snode Keizers, die, naer 't verhael van hun eige Historischrijvers, alleen in vreemde ongebondentheden vermaak schiepen. Euripides noemde de wijven en dochters van Sparta *Andromanes*, dat is als razende naer 't mannelijk, om dat zy, onbeschaemdelijk verscheide leden van hun lighaem, die bedekt behoorden te blijven, ontdekkende, heur schandelijke zucht betoonden, en de mannen tot vuile ontucht lokten. De Turken zijn zeer yverzuchtig op hun wijven en boelinnen, die zy daerom als in huis besloten houden: maer zy bezorgen voor-

al, dat zy zich niet naekt in tegenwoordigheit der mannen wafchen. Doch indien zy nootzakelijk over ftraet moeten gaen, zo bekleeden zy zich niet zoo veel doeken en dekselen., dat zy wel fpoeken fchijnen. Deze vrouwen verlieven echter, in heur baden, op malkander, en vernieuwen de verwarring der Tribades. De Heer van Busbeke verhaelt tot deze zaek de hiftorie van een oude Turksche vrou, die in een bad met liefde tot een fchone jonge dochter ontfteeken wierd, en, om tot de genieting dier afte komen, zich in mannelijke gedaente vermomde, en verzocht, voor een man gehouden zijnde, deze dochter ten huwelijk, en verkreeg haer door middel van een groote bruitschat, vermits de dochter arm was. De jonge dochter, zich des avonts, toen de bruyloft gehouden wierd, by zulk een wanfchikkelyk en onhebbelyk man vindende, begon yfelijk te krijten. D'ouders, op dit gekrijt toefchietende, bevonden dat deze oude feeks hen fchandelijk bedrogen had, en klaegden dit 's anderen daegs aen d'overfte der Janitfaren, vermits de Sultan toen niet tot Conftantinopelen was. D'overfte bekeef deze oude vrou zeer heftig, en vraegde haer, of zy zich niet van zulk een wanfchikkelykheit fchaemde, en geen berou daer af had. Ga, ga, zeide 't oude wijf, gy weët nocht kent niet de ftrengheyt van deze hertstocht, en nimmer moet gy die proeven. D'overfte, om dit dul antwoorden glimlachende, deê deze heks uit zijn gezicht brengen, en gebod dat men haer, tot bluffching van haer verfoejelijke vlam; verdrenken zou; 't welk vaerdig volbracht wierd. De Heer van Busbeke voegt 'er by, dat de Turken de verborge zonden niet onderzoeken, om de deur niet voor de befchuldigingen en valfche getuigeniffen t'openen. Maer zy ftraffen ftrengelyk de misdadigen, die ontdekt en overtuigt zijn.

Daer zijn zware klagten in d'oude Schrijvers over d'ontucht en razende geilheit der vrouwen van hun tijt. Senecaes beklag munt onder veel anderen uit. De Prins der Medecinen, (zeft hy) en de ftichter van hun konft, zeide dat de vrouwen niet kael, of van 't voetënvel gequelt wierden. Maer zy zijn heden deze beide

beide qualen onderworpen : zy zijn niet van natuer, maer van leven verandert. Want zy, zich zoo wel als de mannen tot overdaet overgegeven hebbende, zijn oock hun qualen gelijkelijk deelachtig geworden. Zy waken en drinken niet min, en tarren de mannen in zuypen en zwelgen; en, beyde hun buick met geweld volgepropt hebbende, spuwen alles, dat zy ingezwolgen hebben, weêr uyt. De vrouwen leppen zo wel, als de mannen, de sneeu, om heur verhitte maeg te verkoelen. Wat d'onkuysheyt aengaet, zy bezwijken de mannen niet, schoon zy tot lijden geboren zijn. O dat zy, die d'orde van de samenkomst tusschen man en vrou dus verkeerden, rampzalig vergaen. Verwonder u dan niet dat d'uitmuntendste van alle geneesmeesters zich hier in vergift heeft, dat men heden zo veel vrouwen, die kael, en van 't voeëuvel gequelt zijn, vind. Zy hebben de weldaet, die aen heur geslacht eigen was, door overdaet verloren : in voegen dat zy, de vrouwelijkheid uitgetrokken hebbende, ook tot lijden van zelve qualen, als de mannen, gedoemt zijn.

D'Apofteel Paulus, aen de Romeinen schrijvende, brantmerkt de schrikkelijke verwarring, die by Neroos tijden tot Romen en elders in zwang ging, in weinig regelen, zeggende dat de rampzaligen van die tijt, (welks getal wonderlijk gekrielt heeft) God gekent hebbende, hem niet als God geëert, en geen dankbaerheit bewezen hebben, maer zijn ydel in hun redenen geworden, en hun hart, van verstant berooft, wierd met duyfternis vervult. Zy, zich wijs achtende, wierden zotten, en veranderden d'eer van d'onvergankelijke God in de gelijkenis van een vergankelijk mensch, van de vogelen, viervoetige beesten en kruipende dieren. Dieshalven heeft God hen oock overgegeven aen de begeerten van hun eige harten, en tot onzuiverhey, om onder hen hun eige lighamen te besmetten, gelijk de genen, die Gods waerheit in valshey verandert, en het schepsel gedient en aengebeden hebben, door 't verlaten van de Schepper, die eenwelijk gezegent is, amen. Daerom heeft God hen in schandelijke lusten overgelevert. Want, de vrouwen zelve hebben onder zich 't na-

turelijk gebruik in dat, 't welk tegen de natuur is, verandert. Desgelijks de mannen, 't naturelijk gebruik van de vrou verlatende, zijn in hun begeerte tot malkanderen verhit, mannelijk met mannelijk oncerelijke dingen bedrijvende, en 't loon van hun doling zodanig, als zy behoorden, ontfangende. Want gelijk zy niet geacht hebben God te kennen, zo heeft hy hen ook aen een geest, van alle verstant berooft, overgelevert, om dingen, die geensins betamelijk zijn, te doen. Tiberius, Caligula, Nero, Domitianus, Heliogabalus, en zodanige andere gedochten, de natuur verachtende, hebben voor al de werrelt getoont, hoe groot Godts gerechtige woede over hen, en over dit groote beest, het Keizerrijk, geweest heeft. Hun onderzaten volgden hen daer in, gelijk de schriften der Ouden getuigen. Maer deze vuiligheden stinken te zeer; laet ons daer niet aen roeren. Zy roepen tegen de hemel, en verwachten 't vuur van Sodoma, en der hellen. Laet ons dan niet meer daer af spreken.

H E T X X V . H O O F T S T V K .

Voorbeelden van de werreltsche omkeer en ongestadigheid, in Massinissa, die, veel en schrikkelijke gevaerlijkheden uitgestaan hebbende, tot de vredige bezitting van zijn rijk geraekt, en geruustelijk sterft: en in Matthias, Huniades zoon, die uit de dodelijke gevangenis tot de Koninklijke naem geroepen word: en in Michiel Zilage, die, valschelijk beticht, en ter doot geschikt, echter ontsnapt, en eindelijk door de Turk gevangen en gedoot word. Vergelijking van 't geen, dat Massinissa en Matthias overgekomen is. De grote zorg der Ouden voor de begraving der gedoden. Verscheide voorbeelden van zachtmoedigheid en wreetheit aen de doden. Platoos reden daer af.

S Alomon verwittigt ons, dat d'een uit de gevangenis kooft, om te heerschen, en dat een ander, Koning zijnde, arm word.

Men zou dit door veel voorbeelden, uyt de gewijde en ongewijde boeken getrokken, kunnen bewijzen. Maer 't geen, dat men van Massiniffa, door Titus Livius de grootste aller Koningen van zijn eeuw genoemd, verhaelt, munt tegenwoordig, zo my dunkt, boven alle anderen uit. Dezeman, zo dikwijls als hy, zich tegen de loop van 't menschelijk leven kantende, naer het Koninkrijk tracht, zag zich t'elkens in groot gevaer, en als onder de neêrlaeg der zijnen bedolven. Maer hy, na 't bedwingen van zijn vyanden in zijn voorouders stoel gezeten, bestierde vredelijk, tot in zijn uitterste ouderdom, zijn Koninkrijk, dat grootelijks vermeerderd was door Scipioos dapperheit, en door de mildheit der Romeinen, die hy getrouwelijk gevolgt, en in d'oorlog tegen de Carthagers gedient had. Hy, na de doot van zijn vader, Gela, uit zijn rijk gedreven, verkreeg het weer binnen weinig dagen. Maer Asdrubal, de daetvaardigheit, en wakkere geest van deze jongeling vrezende, hifte tegen hem op de Koning Syphax, die hem in een volle veltslag verwon. Hy, in de vlucht geslagen, en met een klein getal in een gebergte, Bulbo genoemd, geweken zijnde, was gedwongen zich daer t'onthouden, en van roofte leven, tot dat Bocchar, Syphax stedehouder, een wijs en dapper veltoverste, hem, met zijn benden, in een eng dal besloot, daer hy echter wechraekte, en met vijftigh ruiters door onbekende en enge voetpaden van de bergh deursloop. Bocchar, hem op 't spoor vervolgende, achterhaelde hem, en quam hem zo naby in een open velt by zekere Stadt Clupea genoemd, dat hy zijn geheele bende gevangen nam, behalven Massiniffa, die, schoon gewont zijnde, met vier anderen, in 't geruisch van deze vangst, zijn handen ontsnapte. Massiniffa, al voortvluchtende, zag (zegt Titus Livius) overal benden krijgshlieden, die de vluchtelingen najaegden. Massiniffa, met d'andere vier aen een brede vloet komende, begaf zich, door noot gedwongen, daer in, met de zijnen, van de welken twee, met hun paerden, door de sterke stroom wechgerukt wierden, en verdronken. De vervolgers, dit ziende, meenden dat d'een van deze twee Massiniffa was, die met de

twee anderen overgeraakte, en zich in een gehouwen bosch, dat by de vloet was, verborg. Bocchar, niet deur deze vloet durvende trekken, liet af van hem te vervolgen, en meende ook dat hy al doot was. Maer Massinissa, in een afgelegten hol verborgen, daer hy zijn wonde met eenige kruiden verbond, leefde daer eenige dagen van 't geen, dat de twee anderen vinden en roven konden. Hy, zijn wonde genezen hebbende, en zich sterk genoeg om te paert te stijgen gevoelende, hervatte, met een ongehooffelijke stoutheit, 't eerste voornemen van de verovering zijns Koninkrijks, begaf zich derwaerts, en wierd daer zo gunstelijk, als te voren, ontfangen; ja zy waren alle grootelijks verblijd, om dat zy hun Vorst, die zy voor doot hielden, zagen. Hy vergaderde binnen weinig dagen zes duizent mannen te voet wel toegerust, en vier duizent te paert, met de welken hy uyt zijn Koninkrijk trok, en op de grenzen der Massesyliërs, Siphax Koninkrijk, begon te stropen. Syphax, door deze schade vergramt, vergaderde twee heiren, besprong Massinissa van voren en achter, en versloeg hem al zijn benden: in voegen dat Massinissa naeuwelijs, met zeventig ruiters, naer de landen van Carthago vluchten kon, daer hy verborgen bleef, tot dat hy door der Romeinen hulp, en de behendigheit van Scipio Afrikanus, weêr in zijn Koninkrijk keerde, en dat van Syphax noch daer by kreeg. Hy bleef sedert zijn weêrinzetting in 't rijk tot aen zijn doot toe een getrouwe verplichteling der Romeinen, ja zo, dat geheel Afrika, en al d'andere volken bespeurden dat de Scipioos, en de stat Romen geen beter vriend had, dan Massinissa, die hem waerder dan zich zelf had geacht. Valerius Maximus schrijft dat deze Vorst, het hondertste jaer van zijn ouderdom bereikt hebbende, grote schatten, en vierenvijftigh zoñen naliet, en weinig dagen voor zijn doot aen zijn vrou en kinderen beval geen ander opperhoofd, dan 't Romeinsche volk, en binnen Romen 't geslacht der Scipioos t'erkennen. Hy beval al zijn goederen aen Scipio Emilianus, en gebood aen zijn kinderen dat zy hem voor de scheider van hun rijk zouden aenneemen,

en 't geen, dat hy beval , voor vast en onbrekelyk houden.

't Ander voorbeeld van de verandering der werreltsche zaken kan genomen worden van de geheugenis onzer voorvaderen, in 't leven van Matthias , Konink van Ongerén, en zoon van Jan Huniades Corvinus , Moldavier , een uitmuntent Heer in alle deuchden, die men de blixem en schrik der Turken noemde. Ladislaüs, Matthias broeder, wierd om de moort, aen Uldrik, Graef van Cilien, begaen, door 't bevel van Ladislaüs, Koning van Bohemen en Ongerén, en neef van deze vermoorde Graef, onthalt. Maer Matthias wierd na zijn vaders doot in een enge gevangenis besloten, eerst tot Buda, en daer na in Bohemen gevoert, om daer ook , in 't afzijn van zijn lant, gedoot te worden. Terwijl hy, van alle hoop berooft, in deze staet was, en niets anders dan de doot verwachtte, storf de Koning Ladislaüs tot Praeg, daer hy, volgens 't gemeen gerucht, vergiftigt was. Philippus de Commines, dit gerucht volgende, schrijft : Ladislaüs onderhield in deze plaets zekere vrou , die, vergramt van dat de Koning zich tot een huwelijk , met de dochter van Koning Karel d'achtste verbonden, en de huwelijksbelofte, aen haer gedaen, gebroken had, hem in zeker bad een appel , met een vergiftigt mes deurgesneden , gaf. Toen Ladislaüs doot was , besloten de voornaemste Heeren van Ongerén , aen de weldaden van Jan Huniades gedachtig, die 't geweld der Turken dikwijls tegengestaen, en afgedreven had, en ook door d'achting van Michiel Zilage, Matthias moederlijke oom , en door de gebeden van Elifabeth , zijn moeder , een deuchdelijke vrou , die aen sommigen groote geschenken gedaen had, bewogen, deze jonge Heer, die zo na aen de doot was, tot eer te verheffen, en verkozen hem, in zijn afwezen en gevangen zijnde , tot Koning. Jan Capistrum, in d'achting van een heilig man zijnde , had lang te voren aen Jan Huniades voorzeft, dat zijn jonger zoon , over welks wakkerheit en heldachtige geest hy verwondert was , noch tot groote eer en heerlijkheit verheven zou worden. De Heeren van Ongerén, Matthias Corvinus in zijn afwezen tot Koning verkozen hebbende ,

bende, zonden brieven en gezanten daer afaen Georgius Pogeb-
 brac, Koning van Bohemen, die Matthias in zijn bewaring had.
 Georgius had te vooren hier afeenige lucht gekregen: maer hy
 over maeltijt de brieven ontfangende, zette terftont Matthias, die
 onder hem was, op d'eerlijkste plaets. Georgius, ziende dat Mat-
 thias hier af verbaest was, en dit voor een quaet voorteecken nam,
 vermaende hem vrolijk te zijn, en zeide dat hy hem na de maelt-
 tijt goede tijding zeggen zou; gelijk hy ook deê: want hy schonk
 hem 't losgelt, daer op zy verdragen waren, en daer nieê Matthe-
 as te vreden was, maekte eeuwigh verbont met hem, groete hem
 Koning van Ongerén, en gaf hem zijn dochter Katerine tot ge-
 malin. Matthias, van deze zo haestige ophoping der goederen
 verblijd, bedankte God, en de Koning van Bohemen, en beloof-
 de daer na 't geen, dat hy beloofd had, getrouwelijk te houden.
 Voorts, Matthias was niet alleen eer hy Koning gekozen wierd,
 vol zwaricheit, maer ook daer na: want hy was byna in al de tijt
 van zijn heerschappy nooit zonder oorlog tegen d'uitheemsche
 vyant, en zonder lagen en gevaer in zijn rijk. Toen hy naeuw-
 lijks in zijn Koninklijke stoel zat, rezen 'er drie wreede oorlo-
 gen tegen machtige vyanden, byna in een zelve tijt. D'eerste
 was tegen keizer Fredericus, die hem weigerde de kroon der ou-
 de Koningen van Ongerén te geven: en de genen, die Matthias
 geluk benijden, hiften Frederik tot de verdrijving van deze jon-
 ge Koning aen. De tweede was tegen de Bohemers, en de derde
 tegen de Turken, die zijn leven lang duurde. Hy volvoerde al
 deze oorlogen tot zijn grote eer; in voegen dat de Sultan der
 Tureken, na Matthias doot, zich niet schaemde te belijden, dat
 hy noit verschrikkelijker vyant had gehad. Matthias had ook by-
 na de glans van zo veel deuchden door de smet van een ondank-
 bare en heftige geest besmet, toen hy op 't aenbrengen van som-
 mige benijders en lasteraers Michiel Zilage, zijn oom en verlosser,
 deê vangen, met bevel van hem te dooden; 't welk ook geschied
 zou zijn, zo deze Heer door de zonderlinge ylijt en getroutheit
 van zijn kok niet tegen zijn hoop uit de gevangenis was geraekt.

die daer na aen Matthias ontbood dat hy meer aen zijn kok, dan aen zijn neef verplicht was, om dat d'een hem ongerechtelyk gevangen , en d'ander hem getrouwelyk verloft had , gelijk Bonfinius zegt. Zilage gevoelde ook van zijn zijde d'omkeer der werreltsche zaken, dewijl hy van de top der waerdigheit tot in d'uitterste elende gestoten wierd. Hy gebood over de Koning , en over 't Rijk , en wierd in een oogenblik in een gevangenis gesloten, met het uitterste gevaer van 't hooft te verliezen. Want zijn vyanden hadden zegels en geschrift van Matthias gekregen, met uitdrukkelijk bevel aen de genen , die hem bewaerden, van hem te doden : maer deze bewaerders , in de hoofsche listen niet onkundig , en begerig om nader bescheit van de Koning in zo gewichtige zaek te hebben , gaven , door hun uitsfel, middel aen Michiel, om hun handen r'ontsnappen. Hy geraekte sedert weêr in Matthias gunst , en wierd toen tot groter eer, dan in de voorgaende jaren, verheven. Hy, enige tijt daer na door de Turk Ali-bech in een strijt gevangen, wierd tot Constantinopelen gevoert, en door des Sultans bevel gedoot.

Hier ziet men hoe Massinissa en Matthias, onder een wonderlijke omkeer , d'ongestadigheit der werreltsche zaken beproeft hebben. 't Verschil tusschen hen bestaet hier in , dat Massinissa , al de tegenspoet der werreltsche ongestadigheden deurgedrongen zijnde , tot rust , en tot een hoge en geruste ouderdom geraekt is. Maer Matthias is dikwijls in 't midden van zijn loop , en op de hoop van een gelukkig einde in zijn aenlagen , neêrgeworpen. Eneas Sylvius zeide dieshalven met recht dat men van deze twee Koningen van Ongerén leeren kon , wat d'ydellheit des werrelts is. Zy waren twee jonge Vorsten, beide van een zelve aert en ouderdom. Ladislaus , zich tot de bruiloft met zijn bruit bereidende , wierd uit de Koninklijke troon in 't graf gerukt. Matthias , met schrik in de gevangenis de tijding van de doot verwachtende, word daer uit gehaelt, om de scepter in handen te nemen , en een ontellijk getal van menschen te bestieren. Laet ons nu iets van de doden zeggen.

Chi-

Chilon de Lacedemonier zegt niet zonder reden, gelijk wy elders getoont hebben , dat men een doot mensch niet vervloeken,maer zaligh achten moet. D'Atheners geboden dieshalven dat men grafſchriften zou oprechten, en lijkredenen voor de genen , die kloekmoedig in d'oorlog voor 't vaderlant geſtorven waren,doen zou;gelijk men noch daer af Pericles treſlijk vertoog in Thucydides leeft. D'Atheners waren zo zorgvuldig in 't begraven der gener, die in de ſtrijt gedoot waren, dat de Veltverſte , die de begraving zijner lantgenoten verwaerlooft had , zijn hoofd verloor. Dit wierd gebruikt aen de Scheepshoofdlieden, die de lighamen van hun krijgſlieden,in een ſcheepſtrijt gedoot, in zee geworpen hadden. Ja zy, de geheele lighamen der gener, die voor 't vaderlant gedoot waren , niet bekomen konnende, vergaderden zorgvuldig de verſtroide benen,die zy met grote eerbewijzing begroeven. Nicias, een voornaem Veltverſte der Atheners , deê daerom het hele heir ſtilſtaen , terwijl men twee gedode krijgſlieden begroef. Cimon begaf zich ook onbeſchroomdelijk in gevangenſis, op dat zijn vader begraven zou worden. Lylius Giralduſ heeft deze dingen in de gemene en bezondere begraeffeniſſen aangemerkt. Hercules zonderlinge zachtmoedigheid word hoog geprezen , om dat hy d'eerſte onder de Grieken was , die de doden aen hun ouders en vrienden weêrgaf: want men achte te voren de lichamen der gedoden niet , maer liet hen ten roof aen de honden , gelijk Homerus in verſcheide plaetſen aenwijſt. Zeker , d'eer van de begraving behoort den overledenen noit benijd,en den vyanden in openbare oorlog niet geweigert te worden. Wy hebben een voorbeeld hier af in Achilles tegen Hector by Homerus,en een van Creon tegen Etheocles by Sophocles. De wreetheit van Cleon word dieshalven verfoeit en verdoemt, vermits hy Antigonus doode,die zijn broedêr Polynices, in lijsgevecht gedoot,begraven had. De zelve Sophocles prijſt ook de zachtmoedigheid van Ulyſſes tegen de dode Ajax ſchoon zijn heftigſte vyant: want hy ſpreekt voor Teucer tegen Agamemnon en Menelaus , die hem niet wilden

toelaten Ajax zijn vrient te begraven , en hem deze plicht te bewijzen. Plato zegt dieshalven dat 'et d'aert der bedelaers en blohartigen is, zich met de roof van een dode te bemoejen, en 't lighaem, van de ziel berooft, vyant t'achten, dewijl de tegenstrever, die 't gebruikte, wech is. Hy gelijkt de zodanigen by de honden, die op de stenen, die men hen toewerpt, bijten. Gelijk d'eeuwen der ouden in voorbeelden van zachtmoedigheid , aen doden gepleegt , overvloeden, zo zijn ook de twee lesten , om hun wreetheit tegen de ziellooze lighamen , en tegen hun achting , gelaftert. De Tijt, vader van de waarheit, zal d'eer der deuchdelijken ondersteunen , maer de goddelijke wrack zal de wreden verdelgen.

HET XXVI. HOOFDSTUK.

Senecaes beschrijving van een standvastig man. Polycletus bespottende menigte in zijn twee beelden. Basilius vermaning van niet na's volks zin te leven. De gemeente by een levendig lighaem geleken. Ondankbaerheit van 't volk tegen Phocion. Kracht van de redenen der Predikanten , die 't volk by d'oren leiden, en van de welsprekentheit , wel gebruikt zijnde. Antonius bericht aen Augustus van des volks wispelturigheid. Demaratus vrymoedige vertoning van Xerxes grote heirkrachten. Appius Claudius vermaning van des volks begeerten in 't begin te stutten. Verkeertheit van de menigte , en door welke middelen het aengeprikkelt word. Grote wreetheit tot Lissabon aen de Ioden door 't volk , om de lofbening van een geveinst mirakel, gepleegt. Beroerte van 't volk tot Palerme, door een monik tegen de Ioden gesticht. 't Waengeloof heeft groot vermogen op de menigte. Groot bedroch in de beelden.

S Eneca, aen zijn vriend Lucilius schrijvende, zegt wijsfelijk dat de geen, die van de werrelt gelukkig geacht word, om dat een grote overvloed van goud en zilver in zijn kisten besloten is, niet zodanig is: maer hy prijft de geen voor gelukzalig, die al zijn goet in zijn gemoed heeft, die stantvastig en verheven is, die de grootheden en wonderen des werrelts onder de voeten treed, die niemant ziet, met de welk hy van staet zou willen verwisselen, die niets acht dan ten inzicht van dat deel, 't welk hem een mensch maekt, die geen ander meester, dan de natuur, heeft, naer welks wetten en bevelen hy leeft, en zich schikt, die door geen geweld van zijn goederen berooft kan worden, die tegenspoet in voorspoet verandert, die stantvastig en onveranderlijk is, die nooit in zijn besluit waggelt, die zich zelf altijd gelijk is, schoon enige storm hem overkomt, en die door 't geval, de gevaerlijkste van al haer schichten tegen hem werpende, niet gewond, maer alleen het vel een weinig afgewreven is, en noch zelden van haer aengetaft is. Zeker, grote Filosooph, gy hebt als een wijs man, en als een, die goede kennis van de werreltsche zaken had, gesproken; maer gy zoud beter en waerlijker gezegt hebben, zo gy in de Christelijke Godsdienst (van de welke, gelijk sommigen menen, gy enige beginselen, door de gemeenschap met d'Apostel Paulus, gesmaekt hebt) onderwezen had geweest. Want de beschimpingen, achterklap, lastering, stekingen der tongen, en de stoten en slagen van een dwaes en belachelijk volk, en van al de genen, die daer aen deelachtig zijn, hinderen geensins een waer en oprecht Christen, die vastelijk in zijn geweten gevoelt dat hy behorelijk geleefd heeft. Maer laet ons by de voorbeelden van de historien der oude Heidenen blijven, die, op hun oprechtheid en onschult steunende, aertiglijk met de pogingen en straffen van 't volk gespot hebben. Van dit getal was Polycletus, die in een zelve tijt twee beelden maekte, 't een naer des volks zinnelijkheid, en 't ander naer de wetten van de beelthouwery. Hy schikte, om aen 't volk te behagen, zich zo naer de raet der bezondere lieden, dat hy veel dingen in deze twee beelden ver-

anderde. Hy zette hen , toen hy dit gedaen had, ten toon ; en 't volk was van 't een zeer verwondert , en spotte met het ander. Maer Polycletus , hen aansprekende , zeide : Het beelt , 't welk gy dus lastert en beschimpt , is 't geen , 't welk gy gemackt hebt; maer 't ander ken ik voor 't mijn. Hippomachus een fluitspeelder , ziende dat een van zijn leerlingen zeer qualijk naer de regelen van zijn konst speelde , en nochtans van 't volk , dat daer tegenwoordig was, zeer geprezen wierd, sloeg hem, en zeide : Gy weet niet wat gy speelt , want deze botmuilen zouden u anders niet prijzen. Sint Basilius zeide wijsfelijk dat de wijze boven al toezien moest, dat hy niet naer de gevoelens der anderen leefde, dat hy 't geen , 't welk van 't volk geprezen wierd , niet achte , maer de ware reden voor de leidster en bestierster des levens hield; op dat gy geensins toelaet dat men u een vingerbreet van de weg der waarheit en des deuchts afrekt, als gy, om uw eer te bewaren, al de werrelt tegen staen, of u in groot gevaer begeben moet.

D'ervarentheit toont ons dat een gemene bestiering in gevaer van ondergang is, als 't volk de goede raden verwerpt , en de Staet onbesuisdelyk bestiert wil hebben, en daer toe geweld, list en verraet gebruikt. Appius Claudius Sabinus zeide dieshalven wijsfelijk dat de gemeente bequamelijk by een mensch geleken kan worden, in de welk de ziel, door enige gelijckheit, de Raet , en 't lighaem het volk vertoont; en dat , zo men toeliet dat een verwoed volk over de raet der Raetsheeren gebood, men niet anders deê, dan de genen, die de geest het lighaem onderworpen maken, en naer hun lust, en niet naer de reden leven. In tegendeel , dat men , zo men het volk gewende de bevelen der Overigheden te volgen, de genen zou volgen, die 't lighaem de geest onderwerpen, en gerust en zeker , en niet wulps en ongebonden leven. Hier op ziet de gelijkenis van Maximus Tyrius, Platonische Filosooph, of Wijsbegeerige. Ziet gy niet (zegt hy) dat de ziel het lighaem bestiert, gelijk een stierman zijn schip, dat niet min door de winden , als 't geval door de deuchden , gedreven

ven word? Zo 'er enige storm oprijft, de genen, die in 't ſchip zijn, wanhopen niet terſtont van hun leven, zo het ſchip ongeſchonden, en de ſtierman behouden blijft, 't zy dan dat 'et ſchip zijn ſtreek houd, of met neêrgeſtreken zeilen behendig de ſchipbreuk ſchuwt, by zo verre maer de ſtierman het roer in handen heeft. Doe de ſtierman wech, en het ſchip zal niet dienſtig zijn, ſchoon het heel blijft; en het zal geen nut van een goede wint ontfangen. Gelijk dan in zee de ſtierman het koſtelijkſte deel van 't ſchip, en van de genen is, die zich op zee begeven, zo houd ook de ziel d'eerlijkſte plaats in 't beloop van ons leven, gelijk de ſtierman in 't ſchip. Cicero brengt hier toe een treffelijke gelijkenis, die met de voorgaende overeenſtemt. Zy doen (zegt hy) gelijk de de genen, die zeggen dat de ſtierman niets doet, als hy, in d'achterburgt zittende, 't roer in de hant heeft, terwijl van de bootsgezellen ſommigen in de mars klimmen, anderen op d'overloop omlopen, en anderen met pompen bezich zijn.

Wijders, men kan door verſcheide geſchiedeniſſen toonen, dat de deuchdelijke mannen, en de genen, die grote dienſten aan 't vaderland gedaen hadden, d'uitwerkſelen van de haet en woe-de van een onbeſuiſt volk gevoelt hebben. Laet ons Scipio, Cicero, Rutilius, Metellus, en d'andere Romeinen aenſchouwen, die door hun weldaden aan 't gemeen niets anders dan de haet van 't volk verkregen hebben. Desgelijks gebeurde ook, onder de Grieken, aan Hermodorus, Ariſtides de rechtvaardige gebynaemt, Themisto-cles, Thucydides, en anderen, die door d'Atheners gebannen wierden. Miltiades loon van zijn grote dienſten was de gevangenis, daer in hy ſtorf; en Socrates werd met vergift gedoot. Phocions gedenkwaardig voorbeeld verdient verhaelt te worden. Hoewel hy d'uitmuntende man van al d'Atheners was, ja al de Grieken overtrof, vijfenveertigmael Veltoverſte der Atheners had geweest, en, in oprechtigheit des levens, zonder verwijt geleefd had, zo was 'er nochtan een van 't ſchuijn des volks zo ſtout, dat hy aan de vergadering, die tegen deze treffelijke man verhit was, vraegde, of 't haer behaegde dat Pho-

cion , met zijn gezelschap , ter doot gevoert wierd. Al't volk rees op dit verzoek op , en , de handen opstekende , verwees de rechtvaardige wijze en dappere mannen ter doot. Ja sommigen van deze oproerigen waren zo baldadig, dat zy, met bloemkransen op 't hooft , en van hun wijven en slaven gevolgt, in de vergadering quamen , om hun stem, tot Phocions doot strekkende, te geven. Phocion , deze beroerte ziende, zeide tot de vergadering : Ik wil gaerne sterven : maer waerom bedraeit gy 'er dezen ook in? Om dat (zeide de menigte) zy uw vrienden zijn: in voegen dat men deze onbesuisde menigte niet stillen kon , tot dat Phocion, en al d'anderen, zonder aenklager, getuigen, bekentenis, en rechters ongerechtelijk ter doot gebracht waeren. Bodinus, deze geschiedenis, uit Plutarchus getrokken, verroont hebbende, voegt 'er by, dat men niet behoeft te denken dat het volk, eens tegen de goeden ontfteken, door eenige schaemte van smaet en overlast afgekeert zal worden; vermits 'er geen reden is , die de woede van zo wreed een beest teugelen kan.

Men vind ook somtijts oproerige Redenaers, en ongerustige aenstokers, die beroerten, oorlogen , twisten, en onverzoenlijke vyantschap tusschen de voornaemsten van een Staet en volk ontfeken. De voornaemsten, van d'andere zijde, prikkelen door verscheide listen het volk tot roof, moort, wapenen en burgerlijke oorlogen. Bodinus verhaelt veel voorbeelden , zoo oude als nieuwe , hier af , en voert onder anderen Nestorius in , die, voor de Keizer in de kerk van Constantinopolen predikkende, zo stout was, dat hy zeide : *Heer, maek d'aerde zuiver van ketters, en ik zal u de hemel leveren; verdelg de genen , die tegen de waerheit stryden, en ik beloof u dat gy verwinner van d'oorlog der Persianen weerekeeren zult.* Hy wierd dieshalven ook brantstoker genoemd. De zelve Bodinus voegt 'er noch by , *dat de welsprekentheit in de mont van een oproerig Redenaer niets anders is, dan een scherp zwaert in de hant van een verwoede.* Pasquier, van zeker groot Redenaer, M. Jan Petit genoemd, die, tot voorstant van de Hertog van Borgonje, de moort van de Hertog van Orleans rechtvaardigde, en oor-

zack.

zaek van grote beroerten in Vrankrijk was, en van een monik, Richard genoemd, die van d'Engelschen tot de Franschen overquam, gesproken hebbende, voegt 'er by dat de Redenaers veel in de burgerlijke oorlogen vermogen. Ik wil niet zeggen (ik spreek met zijn eige woorden) dat 'er geen vromen onder zijn; maer zy, menschen zijnde, zijn nu van gierigheid, en dan van overmatige eerzucht bezeten. Men noemt dieshalven hun redenen met recht *conciones* in Latijn, als of men beweegselen zeide. Want gelijk in de stat Romen de Tribuni Plebis, of Wijkmeesters, door hun oproerige redenen, die men *conciones* noemde, de menigte, onder schijn van vryheit, die zy haer voorstelden, tegen de groten ophisten; zo doen ook dikwijls onze predikers, onder de valsche schijn van godsdienst, of gemeene nut, naer dat hun tongen door de Vorsten bekocht zijn, die dikwijls geen andere godsdienst in zich hebben, dan de gene, die hen, door de nuttigheit van hun zaken, geleert word. Ja de genen, die dit ambacht plegen, vinden alrijt enige reden, verkeerdelijk van hen genomen, in de H. Schrift, die hen tot een toevlucht, om hun aenhang voor te spreken, strekt. Het arme volk, door goede yver gedreven, werpt ondertusschen 't oog op hen, en laet zich by d'ooren leiden, met een eenvoudigheid, die, naer de gelegentheit voorkomt, in woede verandert. Men zal zeggen dat dit Machiavels dekmantel is, die beter gezwegen dan gezegt dient. Maer ik ben (zegt Pasquier) gedwongen dit luidkeels, als met trompetten, in d'elenden, daer wy nu ingedompelt zijn, uit te blaazen. Want zoo men de hedendaegsche Predicanten op hun stoelen hoort, al hun gekrijt is tegen Machiavel; en nochtans is yder van hen een ware Machiavellist:

Wat de welsprekentheit aengaet, zy verstrekt den genen, die haer wel gebruiken, een middel om de volken van de woestheit tot menschelijkheid te brengen, om de wetten en zeden te verbeteren, de tyrannen te straffen, de zonden uit te bannen, en de deucht t'ondersteunen. Ja *gelijkmen d'adders en slangen door zekere woorden betovert, zoo betoveren de Redenaers, door de zoetheit van de*

welſprekenheit , de wildſte en wreedſte menſchen , gelijk Plato zeyde. Hier toe ſtrekt de waerſchouwing , die Antonius aen Auguſtus in deze woorden gif: Gy hebt onlangs uit de Griekſche Hiſtorien geleert dat het volk ongeſtadig , wiſpelturig , en gelijk de golven van de zee, die gedurig komen en verdwynen , is; gelijk het dikwyls in onze gemeente ſommigen op zyn ſchouders geheven, en daer na plotselings neergeſtort, en onder de voeten getreden heeft. De genen bedriegen dieſhalven zich plompelijk, die ſteun en byſtant in een verwarde menigte zoeken, die zich zelve niet wel beſtieren, veel min anderen wel beleiden kan. Demaratus van Sparta aenmerkte dit voorzichtiglijk , als hy vrymoedig tot Xerxes , Koning van Perſen, ſprak, dat zyn heir, meer dan tien hondert duizent mannen groot, daer deze Vorſt grote moed op droëg, en dat deze menigte, van zo veel ſtukken verzamelt, en die zoo zwaerlijk voortgeſleept wierd, hem behoorde te verſchrikken , om dat dit hem niet een ſterkte en macht, maer een laſtig pak was; en dat de dingen, die overmatig groot zijn , niet wel gehandelt kunnen worden, dieſhalven haest verſtrojen en ondergaen. Dit is wel geraden: want de geest, van de heilzame onderwijzingen der wijsheit en voorzichtigheit ontb'oot, betoont zich onverzadelijk, en tracht altijt onvoorzichtelijk naer nieuwigheit. Appius Claudius , dit wel wetende, zeyde: De begeerten der zotten zijn afgronden, die men niet vullen kan, ſchoon men in alles hun wil doet. Maer zy hijgen nu naer groter dingen, en ſtreven al voort in oneindelijke begeerten. 't Volk is voornamelijk van deze ziekte beſmet. Want het geen yder vreeſt voor zich zelf te doen, doet hy, als het door gewoonte een wet geworden is , het volk aennemen, na dat hy, door 't voorbeeld der anderen, zich in zyn quaet beſluit verſterkt heeft. Dewijl dan de begeerten van 't roekeloze volk onverzadelijk en oneindig zijn , zo moet men 't in 't begin tegenſtaen, terwijl het noch zwak is, en noch niet zo diepe wortelen, die men niet uitrukken kan geſchoten heeft. Want wy verdragen alle onverduldelijker de beroving der dingen , die men ons toegeſtaen heeft , dan de weigering van 't geen , daer af wy eenige hoop geſchept hadden.

Plato,

Plato, van de Rechtsgeleerde Callistratus de wijsste en eerlijkste van al de Grieken genoemd, zegt dat 'et volk ondankbaer, stuurs, wreed, nijdig en onbeschaemt is, om dat 'et uit een gespreek van zotten, deughnieten, overgeven en wanhopige menschen bestaat. Phocion, de wijze Athener, wist dit wel; want hy, verstaende dat de Godspreek gezegt had, dat daer een man was, die de gevoelens van al d'anderen tegenstreefde, en dat 'et volk riep dat men hem zoeken zou, trad zelf voor, en zeide: *Ik ben 't, die door de Godspreek gemeent word; want al 't geen, dat gy zegt en doet, mishaeft my.* Hy, op zeker dag zulk een reden gedaen hebbende, die van de hele vergadering toegestemt wierd zeide dieshalven: *Hoe! heb ik onvoordacht ook iets qualijk gezegt?* zo diep was deze gedacht in zijn hart gewortelt, dat 'et geen, 't welk uit een wijs hoofd voortkomt, aen 't volk, dat is aen ontsinnigen, mishaeft. De Paus Joannes de driecentwintigste had ook kennis hier af: want hy, gevraegt wat meest van de waerheit vervreemt was, gaf tot antwoord: *De waen van 't gemeene volk.* Want al 't geen, dat 'et prijst, is listerens waerdig: 't geen, dat 'et denkt, is loutere ydelheit; en 't geen, dat 'et zegt, is enkel leugen. Het verdoemt het goet, en prijst 'et quaet, en verheft het geen, dat oneerlijk is. Daer is een bezonder hoofddeel in een boek van Nicolaes Hanape, Patriarch van Jerusalem, daer in hy de voorbeelden der deuchden en zonden, uit de Heilige Schrift getrokken, by malkander vergadert heeft. Atrianus verheft dieshalven met recht de wijsheit van Alexander de Groot hier in, dat hy aen 't volk van Ephesen de middel, van tegen de voornaemsten der stat op te staen, benam. Want Alexander over sommige misdadigen recht gedaen hebbende, verbood onderzoek en straf aen d'anderen te doen; vermits hy wist dat het volk, eens de toom los gevoelende, gelijk een ontsnapt paet zou doen, en, ten deel uit haet, en ten deel door begeerte van wrack, zich zo wel op de schuldigen, als onschuldigen, werpen zou. Deze wijze Vorst wist dat de gierigheit en armoê, by de wreecheit gevoegt, een vervaerlijke spoor zijn, om dit woeste beest, het onbesuisde volk, tot alle gruwelen te drijven.

drijven. D'inwoonders van Corfu gevoelden eertijts hoe verschrikkelijk een aengehiste menigte, vryheit om quaet te doen hebbende, is, gelijk Thucydides aenwijst, die de gruwelen, en schrikkelijke wreetheden, door 't volk in zekere beroerte tegen de voornaemsten bedreven, verhaelt. Want hy schrijft dat, toen de treffelijksten gedoot waren, veel zich zelven, door verscheide middelen, ombrachten, uit vrees van in 't geweld der moordenaers te vallen. Veel wierden om bezondre verschillen, en anderen door de genen, die aen hen schuldig waren, gedoot. Daer wierd geen straf achtergelaten; en men ziet niets in zodanige verwarringen geschieden, 't welk daer niet gepleegt wierd. Ja daer gebeurden veel vreemde en ongewone dingen: want de vader doodde zijn zoon; en men rukte de menschen uit de tempelen, daer zy gevloten waren, of zy wierden daer gedoot. Men besloot een deel in Bacchus tempel, daer zy van honger storven. Maer waer toe de voorbeelden der ouden opgehaelt? Wat is 'er by onze geheugenis, onder zo veel moorderyen in Vrankrijk sedert het jaer 1560, en lang daer na, voornaemelijk op de vierentwintigste dag van Augustus 1572, en in de volgende weken in de voornaemste steden van 't Rijk gebeurt? Liet het volk, tot moorden gewent, en in 't storten van menschelijk bloet vermaek scheppende, enige wreetheit, laster, en smaet achter, die 't zo wel tegen d'onschuldigen, als tegen de genen, die gehaet en ter doot gedoemt waren, pleegde, niet alleen aen de levendigen, maer ook aen de doden, zonder inzicht van ouderdom, waerdigheid, staet of geslacht? De menschelijkheid, zegt Lactantius, is zo verre van de menschen geweken, dat hun naesten 't leven te benemen hen een spel is, en dat zy schuldiger zijn dan de genen, in 't doden van de welken zy vermaek scheppen. Zy, van deze gewoonte dronken gemaakt, zijn wrede en onbefsufde beesten geworden, en sparen d'onschuldigen niet, maer gebruiken aen hen al 't geen, 't welk de beulen gewonelijk aen de schuldigen en verwezenen gebruiken.

Met recht zegt dan Quintus Curtius, dat een diepe zee, en
een

een engte, die voor de stormen bloot staet , niet zo veel golven heeft , als een volk verscheide bewegingen , voornamelijk als zy enige nieuwe en uitgeborste vryheit heeft. Zodanig, zegt Titus Livius, is d'aert van 't volk , of slaeffelijk te dienen, of tyrannelijk te gebieden. Het kan de vryheit niet middelmatig bewaren. Men vind ook gewoonlijk onder hen brantstokers, die de harten van de menigte aenprikkelen , en haer tot oploopen moort drijven. Seneca begrijpt dit alles in een regel. *Wie van de genen*, zegt hy, *aen de welken de deucht behaegt, kan aen 't volk behaegelyk zyn?* Demosthenes schijnt hier op ook gezien te hebben, toen hy, uit Athenen vluchtende , riep : *O Pallas ! beschermster der stede*, *waerom behagen u drie beesten , d'uil, de draek, en 't volk?* Mischien om onder d'een de blinde onwetentheit , onder d'ander de nijt, en onder de darde d'ongestadigheid af te schilderen. Wy hebben hier af een gedenkwaardig voorbeeld in de beroerte, tot Palerme in Sicilien gerezen , daer af Jan Squarzalope hooft was, gelijk Tomas Fazel , een aenschouwer van deze moort zijnde , bredelijk en cietelijk beschreven heeft. Hy , d'elendige stant, daer in de stat toen gebracht was, bewenende, zegt : De gerechtigheit en wetten waren vertreden. Gierigheid , roof en verwaentheit zaten in de heerschappy. De deuchnieten, verwijfden, overspeelders , rovers , en kerksehenders , of de genen, die hun middelen met dobbelen en spelen verdaen hadden, en de genen, die zich diep in schulden gesteken hadden , om zich van de gevangenis en galg vry te kopen; dat meer is, de vader- en moederflagers, de meinedigen, moordenaers en overgeven guiten waren vrienden en gezellen van Squarzalope, en van zijn deelgenoten, met de welken zy voornamen een nieuwe werrelt in Palerme te maken, en ('t welk niemant geloven zal dan wy, die 't gezien hebben) alles te plonderen en te verdelgen. Zy brachten alle gewijde en ongewijde dingen op een hoop, zonder iets aen te zien, of te sparen. Kort, het was hen geoorloft by licht dag ongestraft te roven , de kerken te plonderen , en alle snoothet te bedrijven. Aristoteles zeide dieshalven zeer bequamelijk dat de verandering

gen van de genen , die hun middelen toegebracht , en niet meer te bikken hebben, voortkomen; dat zy alles willen omkeeren, de staet , in goede stant zijnde , aentasten , en aen de meestbiedende verkopen. Indien daer beneffens eenig waengeloof de geesten van dit oproerig volk inneemt, zo word dit beest met veel hoofden heel verwoed, en is niet te bedwingen. Zy, iemant verheffen of verdrukken willende , vind niemant machtig om haer tegen te staen , en acht dat alles aen haer geoorloft is, om haer voornemen uit te voeren. Quintus Curtius schijnt ook hier op gezien te hebben, toen hy zeide, dat 'er niets is, 't welk de herten van een menigte krachtelijker keren en leiden kan , dan 't waengeloof. Want de menigte , hoewel een verwoed , wreed en ongestadig beest zijnde, zal, van waengeloof bezeten, lichter oorblazers en oproerders, dan Hertogen en Veltoversten gelooven. En zeker, 't waengeloof is als een snelle stroom, die men niet bedijken of bedammen kan, en die over 't lant vloeit , en daer eenige dagen, tot groote schade van de velden, op staen blijft. Lactantius zeide dieshalven wel te recht van deze schijnheiligen , en waengelovigen , die zich met geweld willen geloof maken. Waerom, zegt hy , doen zy dan zo veel quaet ? op dat hun boosheit zo veel te grooter zou schijnen, als zy haer menen te bedekken. Moorden en godsdienst plegen zijn strijdige dingen. Men kan de waarheit niet aengewelt paren , of gerechtigheit en wreetheit te zamen voegen. Maer men moet, zeggen zy , de Godsdienst voorstaen. O hoe gewilligen blyhartig dolen deze elendigen! Zy menen, en ook met recht, dat 'er in 't menschelijk leven niets treffelijker dan de Godsdienst is. Maer gelijk zy waengeloof voor Godsdienst achten, zo bedriegen zy zich ook in de middelen van haer te beschermen. Want men moet de Godsdienst niet met doden, maer met gedoot te worden , niet door wreetheit, maer door gedult, en niet door ontrou , maer door getrouwicheit voorstaen. Het betaemt den bozen zodanige gruwelen te bedrijven , maer den goeden de deuchden te gebruiken. Een vroom man doet nootzakelijk belijdenis van de Godsdienst, die geensins den moordenaar,

naer, bloetdorstige en ongetrouwe toebehoort. Indien gy door bloetstorting, pijniging en dwinglandy de Godsdienst voorstaen wilt, zo is 't geen voorstaen, maer schenden en besmetten. Want daer is niets zo vrywillig, als de Godsdienst, die, in een gedwonge hart zijnde, geen Godsdienst is, maer daer in uitgebluscht is.

Hoewel men veel treffelijke Historien van deze zaak vind, die men van woort tot woort zou kunnen beschrijven, gelijk onder d'ouden de gedenkwaerdige, door Eusebius naer Dionisius in zijn brief aen Fabius van Antiochien verhaelt, de tweede van Sozomenes, en de derde die men in de Kerkelijke Historie van Socrates vind, en onder dien van de leste eeuwen verscheiden, die zeer aenmerkelyk zijn; zo zal ik my nochtans met twee, die gedenkwaardig zijn, vernoegen. Men vind d'eerste in de Historie van Portegael, door Jeronimus Osorius beschreven, die 't geen, dat in 't jaer van duizent vijf hondert en zes gebeurde, in dezer voegen vertelt. Daer rees, zegt hy, byna in de zelve tijt, een be-roerte tot Lissabon, door de zotheid en woede van 't gemeen volk. Deze instorting rukte byna al de Joden, die Christenen geworden waren, wech. De zaak gebeurde in dezer voegen. 't Mee-ste deel der stedelingen waren afweezig, uit oorzaak van de pest. Daer quamen in de zelve tijt veel Franschen, Neêrlanders en Duitschen, met hun koopmanschap in de haven van Lissabon. Veel der gener, die in de stat gebleven waren, vervoegden zich in Sint Dominicus tempel, om daer de misse te horen. Daer was ter flinke zijde van de tempel een kapel, van d'inwoonders zeer geëert, en Jesus kapel genoemd. Op d'autaer daer af stont een kruicifix, van 't welk de wond ter zijden met een glas bedekt was. Sommigen, hun ogen door grote yver op deze wond vestende, beelden zich in dat 'er enige klaerheit uit quam. Yder riep terstont wonder en mirakel, en zeide dat God getuigenissen van zijn tegenwoordigheit toonde. Een Jode, onlangs Christen geworden, en daer tegenwoordig zijnde, loghende volmondig dat 'er eenig mirakel of wonder was, en zeide dat 'et onwaerschijnlijk was dat uit een droog hout glans voortkomen zou.

Hoewel een groot getal der omstaenders aen de waarheit van dit wonder twiſfelden , zo was 't nochtans ondienſtig en ontijdig voor zulk een man dus te ſpreken , om dit volk uit een doling, daer 't in opgewoſſen was , te helpen. De menigte , die van een heftige en onbeſuiſde aert is , onder ſchijn van Godsdienſt ver-rukt , toen zy een Jode dit wonder teeken hoorde loghenen, begon te mompelen, en te morren , en noemde deze man een verrader, booswicht, verloghende, een hatelijk vyant van Jeſus Chriſtus , en een , die een wrede ſtraf waerdig was. Na dat veel hem met woorden heftig uitgemaekt hadden , ſtortte de menigte, van gramſchap briefſchende, op hem , ſcheurde hem de baert en 't hair uit , drukte op hem in , ſleepte hem op de markt voor de tempel, plette en verſcheurde hem, en ontfak een groot vuur, daer het dode lighaem ingeworpen wierd. Al d'andere lieden quamen op deze beroerte toelopen. Zeker Monik, rad van tong zijnde, deê daer een vertoog , daer in hy de toehoorders heftig aenmaende , om 't ongelijk , dat onze Heer aengedaen was , te wreken. 't Gefpuis, alreê meer dan te veel verhit, geraekte door zulk een vertoog heel aen 't hollen. Dat meer is , twee andere Moniken , een kruis aenvattende en om hoog heffende , riepen wrack, wrack, en hiſten 't volk tot bloeſtorting aen. Zy riepen elkens kettery , kettery : ſtraft de gruwelijke kettery : verdelgt het boos geſlacht. De Franſchen en Duitschen ſprongen aen lant, en vervoegden zich by de Portegezen , die alreê de moort begonnen hadden. Zy waren ontrent vijf hondert ſterk in d'uitvoering der volgende wreetheden, en vielen, met een hopeloze woede en boosheit, gelijk verhongerde wolven, op d'elendige Joden, wonden een groot deel daer af , en ſleepten hen halfdoot in de brant. Ja zy hadden verſcheide vuren in de plaats ontfeken, daer de Jode, die 't wonder geloghent had, verbrant was, om hun werk beter te beſchikken. De knechten , arbeiders en bootsgezellen brachten blijdelijk hout van alle zijden by , op dat de brant hun woede uit zou kunnen voeren. 't Gekrijt der vrouwen, en 't gekerm van allen was zo erbarmelijk , dat 'et ook machtig was om de

de wreetheit zelve tot deernis te bewegen. Maer de moordenaers waren zo ontaert , dat zy , zonder inzicht van ouderdom en geslacht, mannen, vrouwen en kinderen doodden : in voegen dat in deze dag méér dan vijf hondert Joden gedoot wierden. 't Gerucht van deze bloetstorting vloog terstont overal. Des anderen daegs quamen meer dan duizent lantlieden, als verwoed zijnde, op Lissebon toelopen, en vervoegden zich met de moordenaers van de verlede dag. De moort begon toen weêr van niens. Deze onbesuisden, ziende dat de Joden, door schrik verbaest zich in hun huizen besloten hadden, liepen de deuren open, doodden wredelijk mannen , vrouwen en kinderen, knusden de hoofden der jonge kinderen tegen de muren, en sleepten de dode lighamen , of die noch snakten , naer 't vuur. Veel , in verscheide delen des lighaems gewond , wierden , schoon zy noch leefden , verbrant. Dit rampzalig geslacht ontving in deze dag zo groot een slag , dat zy niet over deze verwoesting konden klagen, of hun elenden bewenen. De genen, die zich verborgen hadden, durfden niet eens zuchten, schoon zy hun ouders of kinderen ter doot zagen slepen ; en de schrik had hun harten zo beklemmt, dat de levendigen wel doot schenen. Men plonderde ordertusschen de huizen. De moordenaers vergaderden 't goud en zilver, en het kostelijkste huisgewaad. De Franschen droegen de koopmanschap in hun schepen ; en deze plondering was oorzack dat veel Joden in deze dag ontsnaptén. Wijders, de woede dezer moordenaers liep zo verre, dat zy baldadelijk in de kerken traden, om de kleine kinderen , de grijze mannen , en de jonge dochters, die , d'autaren , kruissen , en beelden der heiligen omhelzende , om genade riepen , daer uit te rukken. Zy doodden hen terstont, of wierpen hen in 't vuur. Veel van de genen , die de gedaente en schijn van Joden hadden, waren toen in 't uiterste gevaer : ja sommigen wierden gedoot, en in verscheide delen des lighaems gewont , eer zy konden doen geloven dat zy geen gemeenschap met de Joden hadden. Sommigen , bijzondere vyantschap op eenigen hebbende , riepen , als zy hen tegen qua-

men , Jode , Jode , en hielpen hen daer door van kant , zonder hen tijt van verantwoording te geven. D'overigheit durfde zich niet tegen de woede van dit gefpuis stellen. Veel vrome lieden bergden echter 't leven der gener van de Joden, die tot hen, geweken waren , en bewaerden hen als zich zelven , en gaven hen middel om t'ontsnappen , en elders in een zekere plaets te trekken. 't Getal der gener , die in deze tweede dag gedoot waren , was nochtans meer dan duizent. De moordenaers , naer menschelijk bloet verhit, begaven zich ten darde dag weêr op straet, om weêr van nieuus te beginnen : maer vonden niemant, daer aen zy hun gewelt konden plegen. Want d'overgebleve Joden , en de genen, die hen bestonden, waren uit de stat gevlucht, of wierden in de huizen van enige vrome lieden verborgen. Deze dag was nochtans niet onbesmet van bloet : want men doode noch enige Joden. De moordenaers brachten in deze drie dagen ontrent twee duizent Joden om hals. Arius Sylvius, en Alvar Castrius, edelmannen, en oppersten van 't gerecht quamen in de darde dag's avonts , met gewapende hant binnen Lissebon, en bluschten de beroerte. De Franschen en Duitschen weken , met grote roof, in hun schepen , en, de zeilen ophalende , trokken naer hun lant. De koning , tijding van deze oploop krigende , was heftig daer om vergramt , en zond terstont twee der voornaemsten van zijn hof, te weten Jakob Almeide, en Jakob Lopes, naer Lissebon, met volle macht van deze baldadigheit te straffen. Deze twee deden opentlijk een groot getal van d'oproermakers, om hun woede en wreetheit , straffen. De Monikken , die 't kruis opgeheven , en 't volk tot moort geraden hadden , wierden van hun staet berooft , en daer na geworpt en verbrant. De Rechters en Overigheden , die verzuimelijk in 't straffen van des volks woede hadden geweest , wierden ten deel van hun staten berooft, en daer na in grote breuke verwezen. De stat zelve werd van veel vryheden en voorrechten berooft.

D'andere Historie word door Tomas Fazel verhaelt , en was gelijk een voorloper van d'oploop van Squarzalope, daer hier boven

ven van verhaelt is. De Joden van Palerme in Sicilien wierden daer in 't uitterste gevaer gebracht, door 't geroep van een Augustiner Monik, Jeronimus de Veroner, de gebaerde gebynaemt, die, in de Graebroeders kerk de Vasten, met groot gehoor predikende, en een grote toevloeying van volk in zijn Predicatie ziende, heftig tegen de gedoopte Joden uitvoer, hen voor Maranen schold, en zeide dat d'Inquisiteur hen, om dat zy grove Christenen waren, tot boete opgelegd had in groen gekleed te gaen, en een root kruis op hun klederen te dragen. Hy vermaende 't volk hen deze kruissen af te rukken, en riep dat 'et een onverdragelijke boosheit en gruwel was, dat de genen, die de Zalichmaker des werrelts gekruist hadden, het kruis op hun klederen zouden dragen. Hy bulderde hier op zo lang, dat het volk, aen 't hollen geraekt, in een dag onvoorziens, in 't uitgaen uit de Kerk, tegen de Joden en Jodinnen (die toen in groot getal binnen Palerme waren) opstont, de genen, die hen voorquamen, uittrok, en hun klederen aen starden scheurde. Deze beroerte baerde veel andren, die langer en gevaerlijker waren, en die, door het doden der schuldigsten, met groote moeite gestilt wierden, in 't begin der heerschappy van Keizer Karel de vijfde, nazaet van Ferdinandus, Koning van Spanje en Sicilien, in de welk het geslacht der Koningen van Arragon ophield. Het volk, door deze Monik gaende gemaakt, volharde lang in zijn baldadigheid, en viel van d'een in d'ander beroerte, tot dat alles na verloop van tijd gestild wierd. Willem van Neubrig verhaelt noch een ander beroerte tot Jork in Engelant geschied, daer in de Joden, om 't loghenen van zeker valsche wonderteeken, wredelijk verdelgt wierden.

Hoewel dan de woede van een oproerig volk somtijts in 't begin, en in de voortgang schrikkelijk is, zo duurt het echter niet alrijt, gelijk Claudianus zegt, maer, van zijn hoop versteen, verslaeut en stilt gelijk een heftige wint. 't Is dan grote zotheid, dat de genen, die door de gunst der volken grote dingen voorneemen, zulks door middel van zodanig een steun hopen te verkrijgen.

krijgen. Wánt gelijk het lighaem niet groter of kleinder word, schoon de schaduw daer af somtijts langer of korter is; zo word niemant ook beter, om dat hy van 't volk geprezen, of erger, om dat hy daer afgelasterd word. Men heeft, zegt Philippus de Commynes, geen grote bystant van een menigte, zo zy niet door dwang en achtbaerheit getoomt is: schoon 'er somtijts zulk een tijd koomt, in de welk de woede en schichtige drift van een onbesuisde menigte zeer ontsaghelijk is. Men mag dieshalven niet Plutarchus zeggen, dat een zelve man geen meester en knecht van een volk kan wezen. Want anders vervalt men in 't ongeval, dat men in de fabelen van de slang leest, van de welke de staert eens tegen 't hooft quam twisten, zeggende, dat zy ook op haer beurt wilde voorgaen, en niet altijd achterblijven. Zy, dit van 't hooft verkregen hebbende, bevond zich zelve qualijk daer by, vermits zy niet wist hoe of waer zy gaen zou. Daer by, zy was ook oorzaak dat 'et hooft heel gewond en gekneust wierd, om dat 'et tegen natuur een lid, dat geen gezicht of gehoor had, volgen moest. Wy zien dat desgelijks aen veel gebeurt is, die in de bediening van de gemene zaak alles naer 't believe van de menigte deden: want zy, dit lastig pak, van 't volk in alles en overal te behagen, op hun schouders genomen hebbende, konden 't sedert niet afschudden, of zich daer af ontslaen, of de woede en onbesuistheit van 't volk bedwingen.

Wy hebben hier voor getoont dat een woedende menigte even als een ontketent beest is, dat, door woede gedreven, de genen, die't goet dunkt, zonder onderscheit of reden voor vrienden en vyanden houd. Dion Cassius, de drieheerschappy van Octavius, Antonius en Lepidus (die, om malkander te believe, de genen, die zy begeerden, deden dooden) bewenende, zegt: ziet hoe in tijd van beroerten en burgerlijke oorlogen alle dingen averechts uitkomen. De genen, die met de gemeene zaken omgaen, handelen daer niet in naer recht en billijkheit, maer naer hun eigen nut, en naer dat d'inzicht, die zy op hun vrienden of vyanden hebben, hun aendrijft. Ja zy achten, naer dat de tijd hen dien-

dienftig ſchijnt , de genen voor vrienden of vyanden , die zy, om hun eige nut, zodanig achten. Wijders, gelijk een menigte, door waengeloof aengehitft, en gaende gemaakt, alles, dat haer voorkomt, ſcheurt en breekt, zo is 'er ook niets, 't welk haer eer temt en ftilt. Numa Pompilius, de tweede Konink der Romeinen, deze inzicht hebbende , beſloot de wilde en woefte geeften van 't gemeen , die in zijn tijt waren , door Godsdienft en kerkgebaer te regelen en temmen , en oordeelde dat men daer niet toekomen kan , dan met hen de vrees der goden in te drukken. Dieshalven zegt Titus Livius dat 'et niet zoo quaet is waengeloof, dan godloghening in te voeren. Tacitus verhaelt ons een gedenkwaardig voorbeeld tot deze zaak , als hy , de weêrſpalt der Legioenen van Ongerer beſchrijvende , uitdrukkelijk zegt dat hy, door een waengeloof, op een Eklips of taning van de maen geeft, geftilt wierd. 't Geval, zegt hy, verzachte een nacht, die niet dan dreigingen ademde, en gereet ſtont om gruwelijke moorden te baren. Want men zag dat de maen byna heel verduiſterde , ſchoon de lucht klaer was. De krijgslieden, d'oorzaak daer af niet verſtaende , namen deze verduiſtering tot een voortekken van 't geen, dat onder hen gebeurde, en , dit geval hun beroerten toefchrijvende , oordeelden dat hun voorneemen voorſpoedig zou zijn , zo de maen haer glans vaerdig weêr kreeg. Zy begonnen dieshalven een groot gedruis met kopere bekkens, met hoornen en trompetten te maken , en verblijdden zich , als de maen enig licht weêr kreeg, en waren bedroeft, als zy meer verduiſtert wierd. Maer enige wolken, die ondertuſſchen haer uit hun gezicht trokken, maakten deze lieden, tot waengeloof genegen, zo verbaest, dat zy begonnen te wenen, vermits zy zich alle ramp inbeeldden, en meenden dat zy van de goden gehaet en verlaten waren. De Veltoverfte, oordelende dat men dit zot waengeloof gebruiken, en dit voorval wiſſelijk waernemen moeft , gebod dat men rontom de hutten zou gaen, &c.

Men heeft ook dikwijls bedriegers gevonden , die door verſcheide liſten beelden deden zweten , huilen , en zich verroeren,

om 't volk, zo plomp en grof als 't hout of de steen, t'ontroeren, en dus hun voordeel daer meê te doen. Maer deze listen zijn licht om t'ontdekken, als men die van naby beziet. Men leeft een Historie van over hondert en veertigh of vijftigh jaren tot Bern, door 't bedroch van eenige Jacobijnen, gebeurt, die door hun toveryen wenende beelden maekten, en andere gruwelen bedreven, die hen 't leven kosten. De Priesteren der afgoden onder de Heidenen, plagten wel eer, door zodanig bedroch, d'onkundigen op te ruiden, gelijk in de beelden van Alexandrien, door de Christenen neêrgeworpen, bleek. Want zy, de tempel van Serapis neêrwerpende, bevonden dat al de beelden, die daer van hout, of koper stonden, van binnen hol waren, inzonderheit in dat deel, daer meê zy aen de muur vast gemaekt waren. Want men had in de muren verborgen deurgangen gemaekt, daer deur deze bedriegers in de beelden quamen, en daer den genen, die elendelijk bedrogen waren, zulke antwoorden, als zy begeerden, gaven. Men leeft in d'Apocryphe boeken van een verborgen gang, door Bels Priesters gemaekt, om bedektelijk in de tempel te komen, op welks tafel zy dagelijks veel wijn en spijs, in hun Konings naem deden brengen, zeggende dat hun God Bel dit alles opat. Maer de Koning van Persen, door Daniel dit bedrogh ontdekt hebbende, deê d'afgod en tempel uitrocjen. Wy zullen dan dit hoofdstuk met een zedeleering, door Pythagoras gesproken, besluiten. Gaet niet, zegt hy, zijn leerlingen onderwijzende, op de brede en gemene weg, dat is, gelijk Atheneus uitlegt: volgt niet de raet van de menigte; want yder spreekt en raed naer zijn waen, naer dat de woorden; zy zijn wel of qualijk, hem voorkomen: maer bewandelt, de reden tot leidsvrouw hebbende, liever de rechte weg.

HET XXVII. HOOFDSTUK.

Oorzaken van d'ondergang van Romens heerschappy. Agrippaes vergelijking van de gemeente by een menschelijk ligbaem. Salustius gevoelen van Romens ondergang. Tweedracht oorzaak van d'ondergang der steden. Eigenbaet verwoest de gemeente. Voorbeeld van Henricus de Medina, die 't gemene nut boven de bezondere vyantschap stelt. Maximus verhael van de gelukkige staet der oude Romeinen. Scipioos voorbeeld van 't gemene nut boven zijn bezondere welstant. Popilius streng bescheit aen Antiochus. Ontzag van de Burgermeesterlijke naem tot Romen. Agrippaes bezadigheit in zijn verwinningen. Treffelijk voorbeeld van Ferdinands getroutheit. Paterculus lof van Nasica. Hannibals verontschuldiging in zijn gelach om d'elende der Carthagers. De heerschappy der priesteren schadelijk. Cefars treffelijk gevoelen van de gemene welstant. Grote liefde van twee Carthagers tot hun vaderlant. Wonderlijk voorbeeld van Alfonsus. Treffelijke daet van een Mahumetist. Setons byzondere getroutheit tot zijn Koning. Wonderlijke grootmoedigheid van Albertus, hertog van Beyeren, in 't verachten van de kroon van Bohemen. Tweedracht der oude Engelschen oorzaak van hun ondergang, en ook van de Romeinen. Uitsteekende voorbeelden van sommigen, die, tot hooge Staet geraekt, het ongelijk, ben aengedaen, vergeeten hebben.

MEn leeft in veel Historien dat Romen, onder de heerschappy der edelen, meer dan enige andere stat bloeide, en dat zy,

terwijl deze heersching duurde, zich voogdes van 't grootste deel des werrelts maakte; in voegen dat d'ouden haer voor de hoofstat des werrelts, die nimmer vergaen zou, geroemt hebben. Zeker, zodanig een rijk is bestandig, en word groter, terwijl het gemeen boven 't bijzonder nut gestelt word. Maer toen de begeerte van te heerschen, het voordeel van d'een of d'ander, en de raden der onbesuifde jongelingen te voorschijn quamen, wierd zy, die niets van buiten vreesde, die de Koningen verwonnen had, en die in macht en rijkdom overvloeide, door inwendige beroerten en oorlogen zelve verwonnen. D'oorzaak hier af was, dat d'overeenstemming van 't hooft, en van de leden, daer niets aen haperen moet, gebroken wierd: want toen deze eendracht wech was, trok 't hooft naer d'een, en de leden naer d'ander zijde. De menschelijke gemeenschap behoort dieshalven te zijn gelijk een lighaem, daer in yder lid, zonder verandering van 't ander, zijn werk doet. Maer men kan deze dingen beter in dier voegen, gelijk Dionysius Halicarnasseus hen vertoont, begripen. Hy voert Menenius Agrippa in, die aen 't Romeinsche volk, dat zich van de Raet, en van de treffelijksten gescheiden had, om een bezondere hoop te maken, 't geen, dat hier volgt, vertoont. De gemeene Staet, zegt hy, gelijkt enigerwijze naer een menschelijk lighaem; want zy zijn beide van veel delen, die verscheide werkingen hebben, samen gevoegt. Zo dan de leden van een menschelijk lighaem yder zijn bezondere beweging willen hebben, en, tegen elkander morrende, gezamentlijk tegen de buik aenspannen, en de voeten zeggen, wy dragen 't hele lighaem; de handen, wy arbeiden, vergaderen spijs, strijden, en bevorderen veel grote diensten voor 't lighaem; de schouders, wy dragen de last; het hooft, mijn ogen zien, mijn oren horen, mijn mont spreekt en smaekt, mijn neus ruikt, 't welk de middelen zijn door de welken 't lighaem onderhouden word: zo zy, te samen spannende, tegen de buik zeggen; wat doet gy hier af? wat vergelding hebben wy van u? waer toe dient gy ons? gy zijt ons niet alleen niet behulpelijk tot onze gemeenschap, maer verhindert en ontroert

ons ook; want gy dwingt ons ('t welk onverdragelijk is) u te dienen , en overal middelen te zoeken , om uw begeerten te verzaden ; waerom ontslaen wy ons niet eens van 't verdriet , dat wy uit oorzaak van deze buik lijden? zo zulke gedachten , zeg ik , aen de lighamelijke leden , en zo niemant van hen zijn werk doen wil , zal dan 't lighaem lang bestaen kunnen ? In tegendeel , zal men 't niet haest zien ondergaen en sterven ? Niemant kan dit anders bewijzen . Gedenkt ook het zelve van de gemene staet , &c . Menenius , dit alles wijsfelijk en naeukeurig vertoont hebbende , besloot zijn vertoog met deze woorden : Weet dan , Romeinsche Heren , dat de buik in 't menschelijk lighaem t'onrecht door d'andere leden gelastert word , dewijl hy , voedsel krijgende , ook 't hele lighaem voed , en dat , als hy wel onderhouden word , al d'andere leden daer wel af varen ; want hy is gelijk een gemene spijskamer , om bequamenlijk aen d'andere leden het geen , dat hen nodig is , en dat hen in goede stant houd , uit te delen . Men moet desgelijks ook van de Raet in de steden zeggen , die de Staet bestiert , en voor 't geen , 't welk aen yder dienstig is , zorgt , om alles bequamenlijk te schikken , en te bewaren . Laet af dan quaet van d'overigheid te spreken , &c . Agrippaes vertoog , op de vergelijking van 't menschelijk lighaem geveest , had zulk een kracht by deze oproerige menigte , dat zy , in haer gramschap bekoelende , weêr in de stat keerde ; in voegen dat 'et scheen dat de verstrooide leden zich weêr aen 't hele lighaem voegden .

Deze welstant duurde zo lang , als de Romeinen gezamenlijk eendrachtig waren : maer is eindelijk met deze bloejende en machtige gemeente verdwenen . Salustius schijnt deze ondergang voorzien te hebben , toen hy zeide : Dewijl alle geschapen dingen vergaen , zo acht ik dat , als Rome tot haer hoogste staet geraekt is , haer burgeren tegen malkander zullen strijden , en dat zy , verzwakt , of halfdoot zijnde , de roof van enig vorst of machtig volk zullen worden . Want anders zouden alle volken des werrelts , by malkander vergadert , dit machtig rijk niet kunnen verwaggelen , of omstoten . Jovianus Pontanus , vergelijking

van veel Italiaensche gemeenten gemaakt, en d'oorzaken van hun op en ondergang getoont hebbende, berispt in die van Siene de twedracht der burgers. De haet en vyantschap der Sieners, zegt hy, zijn oorzaak van dat 'er altyt beroerte in hun stat is, en de vryheit daer geen veilige stede heeft. Zo de stedelingen niet eendrachtig zijn, wat rust kan de gemeente genieten? Men vind oude Duitsche gezangen, die zeer gemeen in yders mont plagten te wezen, daer af d'inhout was; dat verborgen haet, te grote zorg voor eigen voordeel, en jonge onbesuisde raden Trojen, Romen, Mens en Luik (die, machtige en rijke steden en gemeenten geweest hebbende, slaven geworden waren) verdelgt en omgekeert hadden. Daer was, beneffens dit, ook een waerschuwing aen d'andere staten, van met de schade hunner geburen wijs te worden, zo zy niet desgelijks begeerden gehandelt te zijn. Men zegt dat deze gezangen gemaakt waren toen Lodewijk d'elfde, Koning van Vrankrijk, en Karel, Hertog van Borgonje, de stat Luik stormender hant innamen, en plonderden. Mens wierd uit het getal der vrye steden van 't Rijk geschrabt, ten tijde van de twist tusschen twee Bisschoppen, Thierry van Isenber, en Adolf van Nassou, in 't jaer duizent vier hondert en eenensestig. Met recht schrijft Sleidanus, dat een Staet, daer in yder zijn eigen nut zoekt, en niet op de middelen van die te bewaren en te vergroten denkt, in waggeling is, en op de sibberbaen van een algemene ondergang staet. Wat heeft men ook anders te verwachten? 't Moet haer nootzakelijk gaen, gelijk 't met de Grieken gegaen is. Zo lang zy te zamen raet leefden, en, tot bescherming van hun vryheit, hun heirkrachten vervoegden, was 't onmogelijk hen onder te brengen. Maer toen hun neigingen van malkander vervreemden, en yder zich met het opbouwen van zijn eigen huis bemoeide, werden zy zo door de tyrannen overrompelt en gedrukt, dat zy tegenwoordig d'elendigste slaven van de werrelt zijn, en dien grote rover tot een Heer moeten kennen.

Men vind een bezondere en gedenkwaardige Historie van

Anto-

Antonius van Nebrisse , door Hannibal Scotus in zijn aenteke-
ningen op Cornelius Tacitus verhaelt. Hendrik de Medina,
Hartog van Asince van 't huis der Guzmans gesproten , had lan-
ge tijt twist met Roderik Ponce van Leon , Markgraef van Ga-
des. De Markgraef, over lang met enige anderen de middelen,
om de stat Alama , door de Moren ingehouden , t'overrompe-
len, overwogen, en alles, dat tot d'uitvoering van d'aenslag dien-
stig was , gereet gemaakt hebbende , wilde niet dat de Hartog
enige lucht daer af krijgen zou. 't Gebeurde dat de Koning van
Granada deze Markgraef en de zijnen binnen Alama besloot.
De Markgraef, om bystant van alle zijden uitzendende , liet de
Hartog voor de twedemael achter. Maer de Hartog , door een
edelmoedige vergeting de geheugenis der oude twisten met de
Markgraef onder de voeten tredende , vergaderde zijn onderda-
nen en krijgsknechten , zo te voet als te paert, en ook zijn vrien-
den, en, hen alle in 't gemeen aangemaent hebbende , de genen,
die in gevaer waren , te verlossen , rechtte een schoon heir op ,
met het welk hy naer Alama trok, en , de Granaders dwingende
't leger op te breken , de Markgraef, en de belegerden verlos-
te. Want de vyanden waren schandelijk wechgevloden; zonder zijn
komst te verwachten. De Markgraef, van dit gevaer bevrijd, ging
naer de Hartog , en bedankte hem van zo groot een weldaet.
Maer de Hartog zeide tot hem met weinig woorden; Heer Mark-
graef, spreek hier niet af. D'oprechte lieden moeten in gewichti-
ge zaken , voornamelijk in de Christelijke Godsdienst, niet aen
hun bezondere twisten gedenken. Laet ons, om 't vaderlant, en
om de Christelijke naem , al 't misdrijf, van weêr zijden begaen,
vergeven, en in een eeuwige vergeetenheyt begraven. Laet ons,
dewijl alles voor ons beide welgaet, deze dag in blyschap verslij-
ten en eeuwig tot een getuig van vaste verzoening verstrekken.
Zy gaven daer op malkander de hant , en leefden sedert als
vrienden.

Overigheden en achtbare mannen van de Roomsche ge-
meente, noch in stant zijnde, en de zeden van hun voorouders
navol-

navolgende, poogden altijt 't gemene nut van 't bijzonder af te scheiden, en 't gemeen boven 't bijzonder te stellen. De geesten der mannen en vrouwen, zegt Valerius Maximus, bloeiden in die tijt binnen Romen; en men achtte en schatte d'achting en eer in alle zaken, naer de goederen des gemoeds, door de welken zy heiren verkregen, huwelijken maekten, en op de markt, in de Raet, en in bijzondere huizen veel vermogten. Want yder was naerstig om de gemene, en niet zijn bijzondere bystant te bevorderen; en men wilde liever arm in een rijke gemeente, dan rijk in een arme stad leven. Zodanig een treffelijk inzicht had dit voor een eerlijke vergelding, dat 'et daer niet geoorloft was iets, dat aan de dencht behoorde, voor gelt te kopen; en de noot der deurluchtige mannen wierd verlicht. Men vindt veel gedenkwaardige voorbeelden van dit geluk in de historien, inzonderheit van Scipio Afrikanus, van de welk Titus Livius, Justinus, en anderen bredelijk gewagh gemaekt hebben. Want hy, in Afrika overgescheept, om verbont met Syphax te maken, vond Asdrubal, Carthagisch hoofman, lang te voren uit Spanjen gedreven, by deze Koning, die, voor een grote eer achtende dat in een zelve dag de gezanten der twee machtigste volken tot hem quamen, om vrede en vrientschap van hem te verzoeken, hen gezamentlijk wilde herbergen, en hen met malkander tot gesprek te brengen, om hun vyantschap wech te nemen. Maer Scipio, daer niet toe verstaen willende, zeide dat hy, zo veel hem aenging, niets met Asdrubal te beslechten had, en dat zy daerom niet by malkander behoefden te komen; en dat hy, zo veel de gemeente betrof, niet zonder bevel van de Raet met de vyant van 't Romeinsche volk handelen mogt. Men vind noch een ander gedenkwaardig voorbeelt van de zelve Scipio. De gezanten van de Koning Antiochus, vrede van de Burgemeester, Publius Scipio, Afrikanus broeder, verzoekende, brachten, om dat te verkrijgen, een geschenk meê, dat, zo zy oordeelden, zeer aengenaem aan Afrikanus wezen zou, te weten zijn zoon, door de Koning in zekere engte te scheep gevangen. Maer Scipio

Afrikanus , zijn broeders Stedehouder , in de naem van de Raet en van 't Romeinsche volk 't woort nemende , antwoorde ; Dat de bezondere van d'algemene weldaden onderscheiden wierden ; dat de plichten van een vader van dien van 't vaderlant , die boven de kinderen , ja boven ons eige leven behoren gestelt te worden , verschilden ; dat dieshalven deze gift hem zeer aengenaem was , en dat hy deze milddadigheit van de Koning op zijn eige kosten lonen zou : maer dat , zo veel d'oorlog en vrede aenging , hy hem daer in niet believen , of iets van 't recht der gemeente verminderen kon ; dat hy nooit , zonder verlof van de Raet , van zijn zoons loskoping had gesproken ; maer dat hy van zijn zijde pogen zou door de wapenen zijn zoon weêr te krijgen , gelijk d'eer van zijn naem vereischte .

De zelve moed bleek in Publius Popilius , die van wegen de Raet en 't Romainche volk aen de koning Antiochus gezonden wierd , om hem d'ingang in Egipten te verbieden , en , zo hy 'er in getreden was , hem te bevelen daer uit te gaen . De Koning wilde hem in zijn koomst omhelzen , om dat zy sedert de tijt , in de welk Antiochus tot Romen in gijsseling was , groote vrienden hadden geweest . Maer Popilius , te rug tredende , zeide dat men de bezondere vriendschap voor deze tijt ter zijden moest stellen , en dat het bevel van 't gemeen voorging , en gaf hem daer op 't bescheit van de Raet in handen , en , ziende dat de Koning vertoefde met t'antwoorden , en tijt eischte , om zich daer op met zijn vrienden te beraden , trok , met een rijsje , dat hy in de hand had , een grote ront rontom de Koning , en zeide : Heer , roep de geen , die gy begeert , van uw vrienden , om deze zaek in d'omkring , die gy ziet , t'overwegen ; maer denk niet dat gy 'er uitgaen zult , eer men vrede of oorlog tusschen 't Romeinsche volk en u verklaert heeft . Dit streng besluit wierp Antiochus verwaentheit om verre . Hy antwoorde derhalven dat hy de Raet gehoorzamen zou . Wy lezen een gelijk en niet min gedenkwaardig voorbeeld in Valerius Maximus . Daer was een wet onder de Romeinen , inhoudende dat niemant , te paert zijnde , de Burgemeester naderen

zou , maer dat men , hem van verre ziende , uit eerbiedigheit afstijgen zou , om hem op d'aerde te groeten. Q. Fabius Maximus wierd door de Raet , om een gewichtige zaek , aen zijn zoon , toen Burgemeester , en tot Sueffa zijnde , gezonden. De Burgemeester , zijn vader van verre te paert naer hem komen ziende , deê hem , door een van zijn dienaers , aenzeggen , dat hy aftreden , en op de gewone wijze by hem komen zou. Fabius , op dit bevel afgetreden , en by de Burgemeester gekomen zijnde , zeide tot hem : zoon , ik verachte uw waerdigheit niet , maer wilde beproeven of gy wist wat 'et is Burgemeester te wezen.

Men prijft met recht M. Vipfanius Agrippa , die , zo hoog van Augustus geacht , dat hy en Mecenass alleen al de verborgentheden van de Vorst wisten , liever al zijn vlijt tot bevordering van 't gemeene nut , dan van zijn bezonder voordeel wilde aenwenden. Hy beschutte , door deze middel , zich van de klauwen des nijs , en was in hoge achting by de Keizer , en by al d'anderen. Hoewel hy d'oorzaak van alle goede zaken , en van alle goedertieren nutte en heerlijke daden van Augustus was , die hy tot weldoen aenprikkelde , zo schreef hy echter zich 'zelf geen eer daer af toe , ja hy keerde behendelijk al dé weldaden en eerbewijzingen , die Augustus hem deê , tot voordeel van de Keizer , en van 't Rijk , en zette zijn bezonder nut ter zijden. Laet ons ook 't geen , 't welk Justinus van Pharnaces , Koning der Parthen , schrijft , hier by doen. Deze , zijn zonen , daer af hy een groot getal had , achterlatende , gaf het Koninkrijk aen zijn broeder , Mithridates , een treffelijk Vorst ; om dat hy zich meer aen de gemeente , dan aen zijn gezin verplicht achtte , en om dat hy eer voor 't gehele Rijk , dan voor zijn zonen behoorde te zorgen. Wy hebben een gedenkwaerdig en nieu voorbeelt van deze wijsheit in Ferdinandus , Koning van Arragon , en van Sicilien , die van alle , in plaats van Joannes , zoon van zijn broeder Henricus , dien de kroon toebehoorde , tot Koning begeert wierd , schoon hy 't weigerde. De Vorsten , de Staten beschrijvende , geboden ook aen Ferdinandus daer te verschijnen. Hy , voorziende wat 'er

voorhanden was, deê zijn neef, noch een klein kint, Koninklijk kleden, verborg hem onder zijn mantel, en verscheen dus in de vergadering. Men repte niet eens van 't kint, maer koos, met eendrachtige toestemming, Ferdinandus tot Koning van Arragon. Hy, dit verstaende, vertoonde de kleine vorst Joannes, en, hem op zijn schouders zettende, riep tot de menigte: Arragonders, ziet hier uw Koning; dit is onze Koning. Laet ons, naer de gewoonte der Spanjaerden, hem getrou blijven. Hy, dit gezegt hebbende, omhelsde 't kint, zette 't in de Koninklijke stoel, en, zich eerst neêrwerpende, bewees het ootmoedige eerbiedigheid, en bewoog, door zijn voorbeeld, ald'anderen desgelijks te doen: in voegen dat hy, 't Rijk aen zijn neef weêrgegeven hebbende, liever in zijn voorgaende staet wilde blijven, dan 't Rijk, dat een ander toebehoorde, aen zich trekken. Deze historie, uit Thomas Fazel getrokken, om dat zy, onder veel anderen, gedenkwaardig is, betoont dat deze goede Vorst Ferdinandus zijn lantsgenoten zo niet wilde ontëeren, dat hy dulde dat men, door een ongeregelde gunst van d'adel en 't volk, de wettige erfgenaem verachten zou, om de kroon aen een te geven, die zijn bezonder nut niet boven de gemene welstant behoorde te stellen.

Maer laet ons, weêr naer Romen kerende, 't lof, 't welk Veljeus Paternulus aen Publius Scipio, Nasica gebynaemt, geeft, aenhoren. Publius Scipio Nasica, zegth hy, zoons zoon van de geen, die door de Raet vroom verklaert was, zoon van de geen, die, terwijl hy Tuchtmeester was, wandelryen in 't Capitoel had gemaekt, zoons zoons zoon van Cneus Scipio, uitmuntend man, die oom van Scipio Afrikanus was, stelde, zo wel toen hy onbeamt, als beamt was, 't gemene nut boven zijn bezonder; en, zich met 'et geen, dat 'et gemeen niet aenging, niet bemoejende, wierd, uit oorzaak van zulke deuchden, opperste Priester in zijn afwezen verkozen. Hy, schoon Gracchus volle neef zijnde, en met zijn flinke hant de zoom van zijn kleet uitgestrekt hebbende, riep van 't hoogste des kapitoels, daer hy stont; Dat al de genen, die de welstant van de gemeente begeerden, hem volgen

zouden. De voornaemsten , de Raet, het grootste en beste deel der ridders , en de genen van 't gemeen volk , die noch niet van de schadelijke raden besmet waren , wierpen zich toen op Gracchus, die, met zijn benden, op de markt was, daer hy byna geheel Italien wilde in roer stellen. Gracchus, naer d'opgang van 't kapitoel vluchtende, werd door de slag van een bank neêrgeworpen ; in voegen dat hy , lang in grote eer leven konnende, heeft gedoot wierd. Valerius Maximus noemt hem dieshalven een loffelijk burger , van twijfelachtige naem , om dat hy d'amp ten die hem bevolen wierden, niet gewillig, maer om dat men 't hem gebood , bediende. Want het geen , dat door bedwang gedaen word, moet meer den geen, die 't gebied, dan den geen, die 't uitvoert , toegeſchreven worden. Terwijl de Romeinen Naficae zyn hadden , heeft hun heerschappy gebloeit , en zich wijd en breed uitgespreid. Paulus Emilius heeft dit wel waergenomen; want hy, van de Tolofaners spreekende , zegt dat zy , de muren van hun ſtat geſlecht hebbende, en dieshalven voor alle vyanden ten roof bloot ſtaende, een lichting van een grote hoop gelt, om daer in te verzien , deden ; 't welk met grote zwarigheid vergaert wierd. 't Is wonder, voegt hy 'er by, dat yder meer met zijn eige ſchade , dan met het gemeen bederf bewogen is : en daer is niets, dat ons meer quelt, dan als men de beurs aenſpreken moet. De genen , die geboden hadden dat men de muren van hun ſtat om zou werpen , konden niet verdragen dat men hun kisten en kaſſen repte. Hannibal verweet dit ook den Carthagers , die, door de Romeinen verwonnen, en met jarelijksche ſchatting bezwaert , d'eerſte paey zwarelijk opbrachten , om dat d'oorlog de gemeene ſchatkift leeg gemaakt had, en hun heel Raethuis dieshalven vol rou en droefheit was. Hannibal, meê by deze raets heren zijnde, begon daer om te lachen , en , door Afdrubal Hedus bekeven, om dat hy, die d'oorzaak van zo veel tranen was, lachte, terwijl d'anderen weende, antwoordde hem : zo gy zo wel mijn hart, als mijn aengezicht konde zien , gy zoud bevinden dat het gelach dat u dus vreemd dunkt, en dat gy berispt, uit geen ander, dan

dan uit een hart, van wanhoop in onze qualen deurboort, koomt. Dit gelach is noch niet zo ontijdig, als uw droefheit vruchteloos en onnut. 't Was tijt om te wenen toen men ons de wapenen benam, onze schepen verbrandde, en ons verbood ten oorlog te trekken. Dit was ons een dodelijke slag. Denk niet dat de Romeinen dit tegen u voorgenomen hebben, om dat zy u haten. Een groote staet kan niet lang in rust blijven. Zo zy geen vyanden van buiten heeft, zy vind' er t' huis zelve: ja zo, gelijk de zware en sterke lighamen, die, tegen de hitte, koude en andere ongematichtheden verzekert schijnende, door hun eige zwaerheit overladen zijn, en eindelijk neêr storten. Wy gevoelen de gemene schade zo verre, als zy zich tot de bezondere uitstrekt; en daer is niets, 't welk ons hier in zo zeer parst, dan de vrees van 't onze te verliezen. Dit is d'oorzaak dat niemant zuchte toen Carthago geplondert, ontwapent, en, onder zo veel gewapende volken van Afrika, weerloos gelaten wierd. Maer nu weent gy, om dat yder iets van 't zijne bydoen moer, als of alles verloren was, en de stat verdelgt wierd. O hoe vrees ik dat gy heden om een geringe oorzaak weent! Robert Ganguin, hier ook op ziende, zegt: Men heeft somtijts in Frankrijk 't gemeen meer schade zien lijden als een priester zich met de zaken van staet bemoeide, dan als zy aen enig heer, van edel geslacht, en wijs en welbedacht zijnde, bevolen waren. De priester, van een onverzadelijke begeerte tot hebben, en groot te worden vervoert, sleept alles naer zich: maer d'edele Heer, deernis niet het volk hebbende, en yders schade de zijne achtende, verzorgt uit al zijn vermogen in 't gemeene nut. De priester, zijn verwaentheit, quisting en overdaet naer zijn achting metende, vergadert rijkdom op rijkdom, en vrees niet voor straf, om dat hy door de straffeloosheit der geestelijken bevrijd is. Maer de Heer, wetende dat zijn middelen aen die van 't gemeen verbonden zijn, voorziet dat zijn middelen ontwijfelijk in de zwarigheid der anderen begrepen zijn. Want de geen, die zijn zaken naer d'inzicht van dien van 't gemeen meet, ziet wel dat, zo de groot-

ften 't hooft onderhalen , de kleinſten niet beſtaen konnen. Demosthenes zegt dieshalven wel, naer 't getuigenis van Jan Tillet, *dat, hoe de rijkdom der gener, die in gemene ampten zijn, meer aenwas, hoe 't gemeen meer afneemt.* Zo de bezondere rijkdom 't gemene nut niet verhindert, zo is 't ook redelijk dat de goederen der bezonderen, die d'aenwas van 't gemeen bevorderen, vermeerderd worden, en aen deze aenwas deelachtig zijn.

't Is dan zeer beklagelijk dat 'et meeste deel der menschen zo verblift van de liefde tot hun bezonder voordeel zijn, en zich niet met het gevaer, 'twelk de gemeente dreigt, bekreunen. Maer zy behoorden aen Pericles voorzichtige raet te gedenken, als hy zegt, *Dat, als de gemeene staet verwoest word, de geen, die daer in op zijn gemak leeft, niet vrij is; en in tegendeel, dat, als de staet in goede stant is, d' arme daer in min ongemak gevoelt, en enig sijn verlicht word.* Cesar was van een zelve gevoelen, toen hy tot zijn stedehouders en hooftlieden zeide: *Een bezonder man kan zijn staet niet zo vast stellen, dat hy niet mee neersloot en ondergaet, als de gemeene staet neergeworpen word. Maer als de staet bloeit, kan hy d' elenden van yder in 't bezonder verzachten.* De Keizer Antoninus, de goetaerdige gebynaemt, was van dit gevoelen, toen hy zekere krijgslieden, van 't gemeen onderhouden, die niets deden, hun loon onthield, zeggende; *Dat 'er geen snoder en wreder lieden waren, dan de genen, die 't gemeen opäten, zonder dat men hulp of verlichting van hun arbeit ontfing.*

Plutarchus verhaelt dat Alexander de Groot, zich tot d'oorlog van Asia toerustende, aen Perdicas toeliet enige penningen in Macedonien te lichten: maer dat Perdicas, van Alexander zelf zeggen horende, dat hy al zijn hoop en vertrouwen in zijn Raet stelde, deze gift, die de Koning hem gedaen had, verliet, en zeide dat hy ook zijn deel van deze hoop begeerde te hebben. Zijn voorbeeld bewoog veel anderen desgelijks te doen; 't welk hen wel verging. Ik zal u noch de liefde van twee broeders tot hun vaderlant, Carthago, verhalen. Zynamen aen, om de grenspalen daer afte vergroten, levendig ter plaets, daer de grenspalen gete-

getekent waren, door de Cyreniers begravén te worden. De Carthagers bouden , tot dankbaerheit, autaren op deze grenzen, en stelden in de stat viertijden tot hun geheugenis in. Alfonsus, vader van Gusman, de goede gebynaemt, een groot Spaens Heer, door Sanchius, Koning van Castilien, tot overste van een gewichtige plaets, Tariffa genaemt, die hy onlangs de Moren afgenomen had, gestelt zijnde, nam de bewaring daer af, hoewel zeer gevaerlijk, vaerdelijk aen, en verzuimde niets daer in, om zich in zijn plicht getrouwelijk te quijten. De Moren quamen weinig tijt daer na, met grote heirkrachten deze plaets belegeren. De belegerden, door de dapperheit van hun overste aengemaent, be-toonden zich helden in tegenweer te bieden. Maer een ongeluk overviel hen, 't welk hen grotelijks de moed benam, namentlijk 't vangen van Alphonsus enige zoon, die door de Moren voor Tariffa gebracht wierd, met dreigingen van hem voor d'ogen des vaders, en der belegerden te doden, zo zy de plaets niet overgaven. Zy stemden alle hier toe, om 't leven van hun opperstes zoon te bergen. Maer de vader, zich tegen hun bezondere goetgunstigheid stellende, riep overluide tot de beleggers: *Schoon ik hondert zonen in uw handen had, ik zou nochtans niet van mijn plicht en eer afwijken. Hebt zy zo grote lust om hem te doden? wel, ziet daer.* Hy, dit gezegt hebbende, wierp zijn geweer van de muur naer beneden. Alfonsus, dit gezegt en gedaen hebbende, begaf zich ter middagmael, en, door een schrikkelijk gekrijs naer de muur getrokken, vragde naer d'oorzaek daer af, en kreeg tot antwoord dat de Moren zijn zoon wredelijk gedoot hadden. *Is 't niets anders?* zeide hy. *Ik meende dat de vyanden in de stat waren.* Hy ging, zonder zich meer t'ontzetten, weêr naer zijn woning, by zijn gemalin, en hield zijn middagmael voort, gelijk hy gewent was. De Moren, van Alfonsus grootmoedigheid verschríkt, braken 't leger op; in voegen dat Tariffa verloft wierd door 't edel bloet van zijn statsvoocht, van de welk de Gusmannen gesproten zijn, en onder d'anderen de Hartogen van Medina Sidonia, heeren van grote naem in Spanjen.

Men:

Men vind ook een gedenkwaardig voorbeeld van de Koning van Quiloa, een Mahumetische vorst, die, de koninklijke waerdigheid verachtende, en alle eige voordeel beneden 't gemeene nut stellende, de zoon van zijn vriend, door d'overleden Koning gedoot, in de bestiering stelde. Oforius schrijft dat Franciscus Almeide, Onderkoning van Portegael, in de haven van Quiloa gekomen, volk uitzond, om van zijnent wegen de Koning, die daer was, tegroeten. Deze Koning, door zijn boos geweten geknaegt, (want hy had zijn voorzaet gedoot, en 't Rijk door geweld aen hem getrokken) vertrok by nacht uit de stat, en vlood wech. Almeide, dit verstaen hebbende, stelde daer tot Koning een treffelijk man, Mahumeth Anco genoemd, die, Almeide gegroet, en iets van hem verzocht hebbende, tot hem zeide: Ik heb grote kennis, vriendschap en verbont met de Koning Alfudail gehad, die van de tyran, door u uit het Rijk verdreven, veradelijk gedoot wierd. Zo Alfudail leefde, ik zou hem gaerne de scepter en kroon overgeven; want ik ben niet zodanig, dat ik de rijkdom en Koninklijke pracht boven de getrouheit en eerbiedigheid, die ik mijn overheer toedraeg, stellen wil. Maer dewijl deze Prins doot is, zo bid ik u my, zo verre als 't mogelijk is, toe te laten, dat ik zijn zoon by my doe komen, om na my 't rijk te beërven. Ik heb wel kinderen, die niet heel onwaardig tot deze eer zijn. Maer zo ik hen vorder, om na my te heerschen, en de zoon van d'overleden daer af beroof, zo zal ik my voor eeuwig ontëeren; en deze vlek zal niet alleen mijn achting besmetten, maer ook mijn geheel geslacht te schande maken. Ik wil dieshalven liever een voorbeeld van getrouheit en oprechtheid, dan een rijk erfdeel by testament aen mijn kinderen nalaten. Dit verzoek (voegt 'er Oforius by) maekte de Portugezen verbaest, toen zy zagen dat een Mahumetist zich zo getrou een vriend betoonde, en dus edelmoedelijk de rijkdom van een Koninkrijk verachte, ja gewillig zijn plicht tot een overlede vriend boven de vaderlijke genegentheit stelde. Hy wierd dieshalven tot de heerschappy van veel groter landen waerdig geoordeelt, om dat hy

dus

dus 't geen , dat hy voor zijn kinderen behouden kon , aen Alfudails zoon overgegeven had. Men deê op dit verzoek de zoon van d'overlede Koning komen, aen de welk alle dien van Quiloo, door Almeides toestemming , d'eet van getrouheit deden , om hem namaels tot koning aen te nemen. Zeker, deze Mahumetaen is te prijzen, om dat hy een wettige erfgenaem boven zijn waerdigheid, boven zijn bezonder nut, en boven de vordering zijner zonen stelde : in 't welk hy acht op de welstant van 't rijk, en op het voordeel der onderzaten had.

Wy zullen by deze Historie van de liefde tot het gemeene nut noch 't geen voegen, 't welk men van d'uitmuntende getrouheit van Wilhelmus Seton, Schots edelman, statsvoocht van Berwijk, en van zijn gemalin leeft , die liever zich zelven , en 't leven van hun twee zonen niet wilden sparen , om de vesting voor de Koning te bewaren, dan hun belofte vervalschen, en op hun gemeen nut zien. Buchenan beschrijft deze geschiedenis, die ik in 't kort verhalen zal. De twee zonen van deze statsvoocht waren in 't geweld der Engelschen , voor Berwijk gelegert : want d'een was in een gevecht gevangen, en d'ander in gijfeling gegeven, op voorwaerde dat , zo de beleggers binnen zekere bestemde tijt niet gedwongen waren 't leger op te breken , de belegerden hen de plaets overgeven zouden. Eduard, Koning van Engellant, zond, eer deze tijt verstreken was , een krijgsbode aen Seton , om hem te verwittigen tot het houden van zijn belofte , en dreigde hem dat , zo hy de stat niet ter gezette tijt overgaf , zijn twee zonen daer voor boeten zouden. De vader was boven maten in zijn gemoed ontroert, door de verscheide winden van meêdogen, deeris, vrees, en plicht tot zijn vaderlant. Eduard deê, om hem noch meer t'ontroeren, een galg dicht by de poort, van de welke men 't zien kon, oprechten , en gebood dat men Setons twee zonen daer brengen zou. Maer Setons gemalin , moeder der twee jonge edelingen , haer gemael de getrouheit tot zijn Koning, de liefde tot zijn vaderlant, d'eerlijke achting, in de welke hun gezin geleest had, d'andere zonen, en haer jonkheit, bequaem om noch

andere kinderen te baren, vertonende, overreedde hem zo , dat hy besloot het gemene nut boven de behouding zijner twee zonen te stellen. Zijn gemalin bracht hem in een afgelege p'aets, op dat hy niet te weemoedig zou wezen, zo hy hen voor zijn ogen verworgen zag : in voegen dat de Koning van Engelant deze twee jonge edelingen, tot grote weêrwil van veel der zijnen, doden deê. Zeker , deze Schotsche heldin verdient onder de doorluchtigste vrouwen , die ooit ter werrelt geweest zijn , getelt te worden.

Eneas Sylvius verhaelt ook een gedenkwaardig voorbeeld, toen na de doot van Albertus, Koning van Bohemen, de kroon den Hertog van Beyeren , ook Albertus genoemd , aangeboden wierd. De hertog Albertus (zegt de Historischrijver) betoonde zich zo grootmoedig en bezadigt, dat men geen gedenkwaardiger voorbeeld tot deze zaak zou vinden, sedert dat 'er Koningen in de werrelt zijn geweest. Toen de gezanten van Bohemen tot hem quamen, om hem dit Rijk aen te bieden , bedankte hy hen van d'eer , die zy hem gedaen hadden , in hem tot oppervorst te verkiezen, en zo groot een eer waardig t'oordelen; en zeide dat hy dieshalven zich ten hoogste aen al de Bohemers verplicht achtte, dien hy beloofde, deze gunst nimmer te vergeten. Hy voegd'er by dat 'et hem schande zou zijn naer een Koninkrijk, tot een anders schade, te trachten; dat 'et niet betaemde aen iemant zijn vaders Rijk te benemen; dat de genen die de Weezen van hun recht beroofden, van God en de menschen gehaet waren, en eindelijk om zulke misdaden gestraft wierden: dat hy voor gewis verstaen had , dat men onder de Bohemers en Oostenrijkers een verdrag, overlang gemaakt , vond , 't welk inhield dat zy geen Koning buiten deze landen zouden zoeken , schoon de mannelijke stam gebrak : dat zijn belofte te houden een treffelijke zaak was , en dat men zich wachten moest van iemant roekeloselijk te hinderen : kort, dat de genen, die zeiden dat men 't recht mogt schenden, als 't op heerschen aankomt, boosselijk spraken, en versoeijelijk waren. Albertus betoonde in dezer voegen zich hoger dan de
men

menschelijke hoogheit , en was, om de waerheit te zeggen , een uitmuntende Koning: want de scepter is in de handen der gener die hem verachten, en niet die hem begeren. Zeker, alle oprechte mannen behoren 't gemeene nut tot hun doel te hebben , en te bevorderen dat yder meer op 't gemeene best , dan op zijn eige voordeel ziet. Want zo men dit veracht, zal daer uit te voorschijn komen 't geen men van de leden des lighaems leeft, die door verachting de maeg haer behoorlijk voedsel ontnamen, van de welke zy nochtans hun kracht en voedsel kregen : maer zy bevonden eindelijk tot hun eige schade, hoe zottelijk zy tegen zich zelve aengespannen hadden. Cornelius Tacitus ziet hier op, als hy, van d'oude Engelschen schrijvende , zegt : zy leefden eertijts onder een oppervorstendom ; maer vermits zy nu onder verscheidene meesters verdeelt zijn , ziet men niet dan beroerten en verdeeltheden onder hen. Daer is niets beter voor ons, of 'twelk ons meer tegen zo veel strijdbare volken versterkt , dan dit, dat is dat zy gezamentlijk geen raet leven. Zo enig gevaer hen dreigt, zo vergaderen twee of drie steden, en dat noch zelden, om zich daer in te beraden: in voegen dat zy gelijkelijk verslagen worden, om dat yder in 't bijzonder strijden wil. Zeker , wy zien dat de gemeenschap van 't menschelijk geslacht gelijk een lighaem is, dat, zo yder lid op zijn bijzonder voordeel ziet, en d'anderen achterlaet, en zo de leden malkander niet beminnen en behulpig zijn, in korten tijt verzwakt en verquijnt. Zo 't hart, 't hooft, en de lever alleen op hun bijzondere nuttigheit zien , en d'eendracht des lighaems niet ondersteunen. dat is zo de leden niet overeenkomen, om elkander te helpen , zo moet nootzakelijk 't gehele lighaem vergaen , en deze overeenstemming verdwijnen. De Romeinsche gemeente gevoelde eindelijk de waerheit van deze spreuk. Want zy , byna de hele werrelt ondergebracht , en met de schrik van haer wapenen vervult hebbende , hield niet op voor dat zy, door burgerlijke twisten en oorlogen, zelve verwonnen was, en zich met haer eige handen verwoest had , op dat 'er niets onverwonnen op aerde blijven zou. Dit geschiede niet dan toen de

Romeinen hun bezondere boven 't gemene nut stelden, daer vyantschap, en eindelijk raden van onbesuisde harssenen, die haer heel verdelgt hebben, opgevolgt zijn. Want d'oude Raetsheeren, die veel gevaer uitgestaen, en grote kommer geleden hadden, gerackten aen een zijde; en daer quamen boosaerdige jongelingen, niets van 't verleden wetende, in de bestiering van 't gemeen, en wierpen 't onderste boven. Deze inwendige ziekte rukte eindelijk de gemeente van Rome onder de voet, die zo vast gestelt was, dat geen vyanden hem van buiten, of enige menschelijke kracht haer verwaggelen kon.

Laet ons, tot besluit van dit Hoofdstuk, ook zeggen dat niet alleen het gemene boven 't bezonder nut gestelt moet worden, maer dat men dit in de menschen zelf waernemen moet. Gelijk, de Koning, tot dit hoog ampt gestegen, moet het ongelijk, dat hem gedaen is, terwijl hy een gemeen man was, niet wreken, na dat hy aen deze Koninklijke waardigheid gekomen is: of, naer de woorden van Albericus Rechtsgeleerde, gy moet het ongelijk, dat men u gedaen heeft, terwijl gy een onbeamt man waert, niet wreken: want dat is geen goed voorbeeld, gelijk Titus Livius dikwijls zegt. De Keizer Adrianus, tot zo hoog een waardigheid gekomen, nam geen andere straf van de genen, die te voren zijn vyanden hadden geweest, dan dat hy zeide: *Gy zijt ontsnapt*. Als of hy zeggen wilde, dat hun oude twisten de geen, die sedert Keizer geworden was, niet raekte. Lodewijk de twaelfde leed, terwijl hy noch Hertog van Orleans was, verscheidene versmaetheden, en, tot de kroon van Frankrijk geraekt zijnde, wierd door zijn hovelingen geraden, zich te wreken. Maer hy gaf tot antwoord, dat 'et niet betamelijk voor een Koning van Frankrijk was de twisten van de Hertog van Orleans te vervolgen. De reden is, dat een man, in staet gezet, zich niet van 't geen, dat men hem gedaen heeft, terwijl hy een onbeamt man was, behoort te wreken; ja ook niet het ongelijk, dat aen iemand, in ampten zijnde, door een onbeamt man gedaen is; enkelijk ten inzicht van de persoon: gelijk somtijts verscheide bezon-

bezondere lieden veel dingen aen hun Princen gezegt hebben, van de welken men hen rekening afeiffen kon. Maer de goeder-tieren vorften , gelijk Moïfes, David, Philippus, Alexander, Antigonus en anderen hebben de wonden , die door de gramschap ongeneeffelijk geweest zouden zijn, door goedertierentheit genezen.

H E T X X V I I I . H O O F T S T V K .

Beschrijving van de jaloesy of ergwaen. Wetten, tot zuivering van d'ergwaen , aen de Israëliten gegeven, naer Iosephus beschrijving. Verscheide andere middelen tot zuivering van ergwaen. Iustina word om haer schoonheit, by haer gemaal verdacht, gedoot. Twee doden zich zelven door jaloesy, die meest in de volken der zuiderlijke landen heerscht. Aertige quinkslag van een Engelsman tegen een Spanjaert , op de samenkomst der mannen en vrouwen ter predicatie. Grote jaloesy der Turken. Petrarcha's beschrijving van een ergwanige. Oorspronk van d'ergwaen. Verhael van de ergwaen van Ioanna, Keizer Karels moeder tegen haer gemaal, die in zijn uiterste daer heftig over klaegt. Zeker Albaensche ridder doot zich zelf, en zijn gemalin , op dat zy niet weer trouwen zou. Groot bedrog van een overspeelsster , die haer boel in een kist besluit, die met haer in 't graf gezet word, daer de boel nochtans zelsaem uitraekt. Ongeregelde liefde van Faustina tot een Schermer : hoe zy geregelt word , en wat quaet daer uitspruit. Antoninus aertige trek , tot de genen , die hem rieden Faustina te verstoten. Zelsaem voorbeeld van d'eenigheit van twee vrouwen. Goetaerdigheid van een Tartarische vrou, en ondankbaerheit van een Grieksche vrou, jegens haer man.

D'Ergwaen is (naer 't gevoelen der Stoïſchen , door Cicero vertoont) een pijn , die zijn oorsprong neemt van dat een ander 't geen , 't welk men alleen voor zich begeert , geniet . Sommigen zeggen dat zy is , een vrees van 't geen , 't welk men acht alleen aen een te behoren , aen twee of meer gemeen te zien . Maer 't zy zo 't is , d'ervarentheit toont dat d'ergwaen een wrede ongeruſttheit des gemoeds is , en zo verſchrikkelijk , dat 'et beter is te ſterven , dan onder zulk een dwinglandy te leven . De oude Wijzen rieden dieshalven , dat men d'overmatige liefde , gelijk een ongetemt beest , intijts , en eer het tanden en klauwen kreeg , verdrijven zou . Maer wat zijn deze tanden en klauwen ? verdachtheit en ergwaen . God gaf , om daer in te verzorgen , uitgedrukte wetten aen Iſraël , zijn volk , die d'ergwaen betroffen . Want zo iemand , zegt Joſephus , zijn vrou van overſpel verdacht hield , bracht hy een aſſar gemalen garſt , en wierp daer af een hantvol voor God uit ; en 't overige diende tot voedsel der Priesters . Een van de Priesters , de vrou dan by de poort , naer de tempel gekeert , brengende , en haer het deksel van 't hoofd nemende , ſchreef Gods naem op een vel , en deê haer zweren , dat zy niets tegen haer man miſdaen had ; en dat , zo zy de palen van eerbaerheit overgetreden heeft , haer rechter been uit de geleden dragen , en haer buik haer in ſtukken afval'en zou , ja zo dat'er de doot navolg : maer dat , zo haer gemael door al te heftige minnetocht , en ergwaen onvoorzichtelijk tot deze verdachtheit gedreven was , zy ten einde van tien maenden een jonge zoon mogt baren . Na dat deze eed gedaen is , wiſcht de Priester Gods naem van 't vel af , en doet dat in een ſchael , en vergaert dan ſtof in de tempel , en , dat in 't water van de ſchael mengende , geeft deze drank aen de vrou , om hem uit te drinken . Zo men haer ongerechtelijk beſchuldigt heeft , word zy begord , en draegt haer vrucht ter beſtemde tijt : maer zo zy gerechtelijk aengeklaegt is , en zy , meinedig zijnde , voor God verſchijnt , zo vergaet zy ſchandelijk ; want haer dgie verrot , en haer buik word vol vuiligkeit . Want de Heere God wilde dat de gehuwden

den vrolijk te zamen zouden leven , en van alle quaet vermoeden vry zijn. Toen deze wet afgeschaft was , bedacht de menschelijke nieuwsgierigheid veel andere middelen tegen de jaloesy, of ergwaen : gelijk eertijts de zuivering door 't brandend vuur, 't welk de verdachte vrou genootzaekt was in haer blote handen te dragen, of met blote voeten daer deur te gaen. Daer was ook een lijfgevecht, en ziedend water of olie , daer de genen, die beschuldigt waren, hun handen in staken , en onbeschadigt weêr uit trokken, zo hun eer ongequetst was. Maer dewijl de mensche (gelijk Homerus zegt) een dier is, dat d'ergwaen wonderlijk onderworpen is , zo lezen wy veel treurige geschiedenissen van d'ergwaen in mannen en vrouwen. Wy zullen ons niet verletten met het verhael van Cyanippus Theffalier , die zijn gemalin Leuconoa verloor , om dat zy , ergwaen op hem geschept hebbende, zich in een haegdoorn verborg, daer zy, hem bespieden willende, door zijn honden, als een wild beest, verscheurt wierd; noch met Procris, die, zich inbeeldende dat haer gemael Cephalus gemeenschap met een ander in de bosschen had , hem daer volgde, en met een schicht door hem gedoot wierd, vermits hy, 't gerissel der bomen ziende, daer zy zich onder verborgen had, daer op toe schoot , meenende daer een wilt te zullen treffen; noch met andere ergwanende vrouwen, inzonderheit de genen , die zwanger zijn , als zeer hier toe genegen zijnde : maer 't geen , 't welk in onzer vaderen tijden tot Romen gebeurt is, verhalen. Want de menschen, inzonderheit d'Italianen en Spanjaerden , zijn zo van deze ziekte besmet, dat zy , gelijk Bodinus zegt, dikwijls zinneloos daer door worden. Justina, de schoonste van al de Romeinsche dochteren en jonkvrouwen van haer tijt, aen een rijk, maer dulkoppig man gehuwt , wierd , uit oorzaak van haer schoonheit , by haer gemael verdacht van weinig voor haer eer bezorgt te zijn. Deze yverzuchtige, op zekere dag, terwijl zy neêrbukte om haer schoen t'ontbinden , haer hals , die wonderlijk wit was, bloot ziende, trok, van ergwaen geprikkelt, terstont zijn zwaert , en hieuw haer 't hooft af. Wy vinden een

gelijk.

gelijk voorbeeld van deze wrede ergwaen in C. Vibius, die, Puttillia, die hy vierig beminde, niet verkrijgen konnende, en zich om een ander verftoten ziende, door zijn ergwaen geparft, zich zelf doode, toen hy noch geen twintig jaren out was: en noch een ander in Trebia, die, naeuwelijks twee maenden gehuwt geweest zijnde, zich inbeelde dat haer gemael met een andere vrou overfpel gepleegt had, en zich dat zo heftig aantrok, dat zy zich zelve met een pook in haer kamer doode.

D'ervarentheit toont ons dat 'et een volk deze tocht van ergwaen meer onderworpen is, dan 't ander. De Duitschen zijn byna onkundig daer in, en achten eerlijk dat mannen en vrouwen zich gezamentlijk stoven en baden in gemene plaetsen. Maer de volken in de zuiderlijke landen kunnen niet dulden dat in de kerken zelve de mannen onder de vrouwen vermengt zijn, en scheiden dieshalven hen met een schot, tusschen beiden gemaekt, gelijk d'Italianen doen, voornamelijk in de vasten. Ik (zegt Bodinus) met de gezant van Frankrijk in Engeland zijnde, hoorde de gezant van Spanjen, Mendoza genoemd, zeggen, dat 'et oneerlijk was dat men mannen en vrouwen gezamentlijk Gods woort zag aenhoren. Ja recht (antwoorde terstont aerdiglijk een der dienaers van de Koningin) onder uw Spanjaerden, die, zelf in uw kerken, niets anders denkt dan om uw vuile lusten, daer af d'Engelschen geen kennis hebben, te verzaden. De zuiderfche volken zijn zo ergwanend, dat veel, van deze quael besinet, zonder enige hulpmiddel sterven. Onder d'Indianen deê de Koning van Puna, om zich van zulk een quael t'ontsleen, niet alleen de schamelijke leden zijner gelubden en vrouwenbewaerders, maer ook de neus en armen afsnijden. De Heer van Busbeke schrijft dat onder alle volken de Turken meest zorgvuldig, en jeloers op hun wijven zijn. Want zy houden heur zo besloten en verborgen, dat de zon heur naeuwelijks ziet. Zo zy, door noot geparft, in open lucht komen, zijn zy zo bedekt en bewonden, dat zy wel spoken of mangelken schijnen. Zy kunnen de mannen wel deur een doek of net zien, maer niemand enig deel van

van heur lighaem. Want zy hebben alle dit gevoelen, dat een vrou, schoon van aengezicht, of in 't bloejen van haer jaren, niet van een man gezien kan worden, zonder begeerte van genieting, en dieshalven zonder besmetting van 't hart; en houden om deze oorzaak heur alle verborgen.

Petrarchus beschrijft ons bondig d'oorsprong, kracht, geweld en werking van d'ergwaen in deze woorden: De man, die een ergwanende vrou heeft, word gedurig gequelt en geprangt, voornamelijk by nacht, nu door gestrook, dan door gezucht, dan door klachten, en verdichte beschuldigingen. Nu heeft hy d'een vrousperfoon minnelijk aengezien, dan een ander vriendelijk toegelacht, dan zijn geburin gegroet, dan een ander om haer schoonheit geprezen; nu is hy te spade weêr t'huis gekomen, en dan heeft hy iets gezegt of gedaen, 't welk hem voor echtbreukig verdacht maekt. Ik weet niet wat naem men aen de doot geven zal, zo dit leven genoemt mag worden. D'ergwaen van een vrou tegen een ander vrou is zeer heftig, gelijk Syrach elders in deze woorden zegt: De ware droefheit en verdriet des harten is een vrou, die op een andere vrou jeloers is. Zodanig een tocht bevangt somtijts een man tegen een ander man, en spruit hier uit, dat 'et ons onmogelijk is een tweede in de liefde en genieting van 't geen, dat wy beminnen, te verdragen: ook somtijts hier uit, dat een ander 't goet geniet, van 't welk wy berooft zijn, en 't welk wy begeren te hebben; een ziekte, daer af Anna, Elkanaes wijs, geraekt was, toen zy zich onvruchtbaer, en Peninna vruchtbaer in kinderen zag. Dit quaet heerscht in veel gezinnen, daer de liefde tusschen de gehuwden zuiver en oprecht behoort te zijn, en daer in men, in tegendeel, groot getier en gekrijt hoort. Daer is noch een ander gebrek in veel vrouwen, die met al de genen, die heur voorkomen, praten en snappen. Zy maken-zich, door hun schaemteloosheit, voor onkuisch verdacht: Zulk een stoutheit van overal te snappen, zonder iets aen te zien, is nooit van de Wijzen goet gekent, maer met ongebon-

Wat de jaloeſy van de vrou tegen haer gemael aengaet , wy hebben daer aſeen levendig voorbeeld in Joanna, Koningin van Spanjen , moeder van de Keizer Karolus de V. en Ferdinandus. Deze Vorſtin was zeer jeloers op de Koning Philippus, haer gemael, ja zo, dat hy hem nooit in ruſt liet , maer hem altyt queld. Nu , 't zy dit gequel van zyn gemalin hem te zeer verdroot , of dat enige andere redenen hem daer toe bewogen , hy verliet Spanjen, om in Nederlant, dat hy zeer beminde, te trekken. Zy, zich niet met de ſtaetſaken bemoejende , had niets in haer gedachten, dan haer afweezige gemael; in voegen dat men haer, dag en nacht mymeren gaende , naeuwelijks met geweld een woort kon doen ſpreken. Zy had geen vermaak in 't geen, dat tot haer gezegt wierd, dan als haer moeder, om haer te verblijden, tot haer zeide, dat men een vloot voor haer toeruſte , om haer in Nederlant te voeren. De moeder bad haer dieſhalven zo lang gedult te hebben , tot dat zy verloſt was , en dat men haer dan terſtont, met d'eerſte goede wint , naer haer gemael toevoeren zou. De Koningin Iſabella , in haer geeſt zeer bedroeft, om dat haer vertrooſtingen vruchteloos waren , deê onder ſchijn van lichtsverandering , met haer dochter de Vorſtin Joanna , een reis tot Complute, daer de Cardinael Ximenes woonde. De verborgen droefheit verbrant het ingewant, en verbijſtert de geeſt, zo men haer geen uitvlucht geeft. Ximenes betoonde toen zyn vermoegen om de gedachten van des Konings dochter te verzachten, en verheugde grotelijks de moeder en dochter door gedurige koutingen van veel dagen. Deze Vorſtin trok evenwel naer Nederlant , daer zy van haer gemael met alle eerbewijzingen ontfangen wierd. Maer deze ziekte ontvonkte haest weêr. Joanna had in haer geſtoet een zeer ſchone jonkvrou meêgebracht , op de welke Philippus verliefte wierd. Dit veroorzaakte terſtont weêr zo grote ergwaen , dat men 't hof vol aenbrengingen , beſchuldigungen , en twiſten zag. Sommige benijders ſtrooiden uit dat het hair van deze jonkvrou Philippus ogen meeft aenlokte. Joanna, van ſpijt byna barſtende, deê terſtont deze dochter ſcheren,

en , hier meê niet vernoegt , schond haer geheel aengezicht door verscheide wonden. Philippus , deze onbetamelijke handel niet verdragen konnende , berst uit in heftige en sinadige woorden tegen zijn gemalin , by dē welke hy in lange tijt daer na niet quam . Deze jaloezy vermeerde dagelijks d'ongesteltheit van Philippus , die , weêr in Spanjen gekeert , en van ontellijke zorgen gedrukt , zich niet van zo veel ondragelijke lasten ontslaen kon , maer in 't bed geraekte , daer hy , enige dagen voor zijn doot , in tegenwoordigheid van zijn geneesmeester , zijn klagten uitstortende , zeide : *Ach ! wie heeft my in deze elenden gesleept ? Wie heeft my met deze schoone naem van Koning belast , en , onder deze schijn , in de bangigheden , die my nu omwringen , en elendig maken , getrokken ?* De jaloezy was een der voornaemste oorzaken , om de welken de Koningin Joanna , na haer gemaels doot , in een duistere eenzaamheit verborgen bleef , en 't overige van haer leven in droefheit , geweent en zwaermoedigheid versleet . Zy was kloek van inbeelding en geheugenis , maer niet van oordeel , om de voorgestelde dingen t' onderscheiden . Hoewel Buchanan schrijft dat Keizer Karolus de vijfde , Joanna zijn moeder in eeuwige gevangenis deê bewaren , om dat zy weêr huwen wilde , zo zijn'er nochtans andere treffelijke Historyschrijvers , die getuigen dat 'et om d'ongesteltheit van haer geeft was .

Men vind in d' Italiaensche Historien van zeker A'baensch Ridder , die , een zeer schone en eerlijke weduw van Italien getrouwt hebbende , zo geweldig vreesde dat zy , zoo hy eerst storf , weêr aen een ander trouwen zou , dat hy in zekere nacht , na dat hy haer lieflijk gestrookt had , aen zijn gemalin , om deze verwoede jaloezy met de wortel uit te rukken , veel steken met zijn pook gaf , en daer na zich zelf by haer dode , die , noch niet geheel doot zijnde , haer kamerdochter riep , aen de welke zy , gelijk aen d'andere huisgenoten , die op 't gekrijt toeschoten , vertelde dat deze rampzalige , een weinig voor deze wanhopige razerny , haer naeukeurelijk afgevraegt had , of zy , zo hy eerst overleed , weêr trouwen zou , of niet ; en dat hy , toen zy daer op als

een voorzichtige vrou , die haer gemael bemint , antwoordde, terstont zijn vervloekt voornemen volbracht had. Zy storf kort daer na. Men vind noch een andere historie van zeker jonkvrou van Rimini in Romanje, die, hoewel gehuwt, overspel met een ander bedreef, en dit werk wel twee jaren pleegde. Zy had in haer kamer een groote kist, daer zy haer kostelijkste dingen in lag. Zy maakte deze tot haer overspeelder bequaem, die zy daer op 't minste gerucht in besloot, daer hy, zijn adem deur een luchtgat scheppende, enige dagen in verborgen kon blijven. Een heftige ziekte beving deze overspeelster, die, haer overspeelder heimelijk doen komen hebbende, hem in deze kist besloot, om de komst van haer man, van de welk zy met vierige tranen en gebeden verkreeg, dat deze kist by haer doorkist in 't hol onder d'aerde gezet zou worden. Zy storf weinig uren daer na, en wierd 's anderen daegs begraven, en de kist, daer d'overspeelder in lag, met de hare in 't zelve hol gesloten. Sommigen van 't huisgezin, achtende dat de juweelen, en kostelijke schatten van deze vrou in de kist waren, geraekten in de volgende nacht in 't hol, daer deze kist in stont, die zy open kregen. D'overspeelder, lucht hebbende, quam met groot gedruis daer uit, joeg deze dieven, die zich op de vlucht begaven, groote schrik aen, en, 't geen, dat hy uit deze kist krijgen kon, meênemende, ging vaerdig van daer, en liet d'overspeelster, gestorven zijnde, in zijn plaets.

Laet ons nu ook iets van Faustinaes liefde zeggen, op de welke haer gemael Marcus Antoninus niet zonder oorzaak jaloers was. Julius Capitolinus schrijft hier af, of uit horen zeggen zonder gront, of naer de waarheit, 't geen hier volgt: Faustina, dochter van Antoninus de goedertieren, en gemalin van Marcus Antoninus de Filosooph, schermers voorbygaen ziende, wierd zo geweldig op een van deze bende verliefte, dat zy in ziekte viel, en haer min aen haer gemael beleet, die, de waerzeggers en wighelaers hier in om raet vragende, door hen geraden wierd de schermmer te doen doden, en Faustina in zijn bloet te doen baden.

baden, en zich terftont daer na met haer te vermengen. Dit gefchiede. De min verftorf wel; maer van deze vermenging fproot Commodus, die, sedert Keizer geworden, in plaets van zich vorftelijk te toonen, by licht dag verfcheide gevechten van fchermers aen 't volk vertoonde. Zeker, 't was wonder dat van zo goede vader zoo fnode zoon voort quam, die in fnoothet, woede en wreetheit al de fchermers van zijn eeuw overtrof. Maer veel achten dat hy Antoninus zoon niet was: Want men weet dat Faufтина, tot Cajeta zijnde, zich aen de zeelieden en fchermers, die daer in groot getal waren, ten beften gaf. Men ried den Keizer, haer gemael, haer te verftoten, dewijl hy haer niet wilde ftraffen. Maer, antwoorde hy, zoo ik haer verftoot, moet ik haer haer bruitschat weêr geven; dat was 't Ronceinfche rijk, dat hy van zijn fchoonvader gekregen had, met be-
williging van Adrianus, die hem tot zoon aengenomen had, op voorwaerde dat hy Faufтина trouwen zou. Zeker, zy was een der ontuchtigfte vrouwen van haer tijt; en haer naem is byna tot een fpreekwoort geworden, om een gehele overgeven vrou uit te beelden.

Maer laet ons, tot befluit van dit hoofstuk, een weinig water in deze fchrikkelijke brant van ergwaen ftorten, door de vertelling van twee andere gefchiedeniffen, die de wrangheit der voorgaende hiftorien verzachten zullen. De Graef van Gleichen, een treffelijk Vorft van Duitslant, met veel andere Chriftenen in 't heilige lant getrokken, wierd in een gevecht tegen de Sarazinen gevangen, en in dienftbaerheit van een Vorft of Koning dezer Mahumetiften gebracht. De dochter van deze Vorft, hem eens ontmoetende, en enige redenen met hem gekout hebbende, (want de Graef had deze spraek al zo veel geleert, dat hy zijn voorneemen uitdrukken kon) wierd zo door de bevallijkheit van deze Graef, die zijn ftat aen haer ontdekte, bevangen, dat zy beloofde hem te verlossen, en met hem in Duitslant te trekken, zo hy haer wilde beloven te trouwen. Hy antwoorde dat hy wijf en kinderen in zijn lant had. Zy zeide weêr, dat de Sar-

finen veel wijven trouwen, en dat de Graef de zelve vryheit nemen kon. Zy verdroegen eindelijk; en de Graef zwoer dat hy haer trouwen zou. Zy geraekten korts daer na wech, en quamen tot Venetien, daer de Graef een van zijn dienaers vond, die, hem lang te lant en ter zee gezocht hebbende, hem verzekerde dat zijn wijf en kinderen naer tijding van hem verlangden. De Graef trok naer Romen, en verkreeg verlof van de Paus, om deze tweede vrou met d'eerste te behouden, en quam dus, met de Turksche Vorstin t' huis. Deze twee, de Gravin en Vorstin, leefden sedert in groote vriendschap, en deelden, door een zonderlinge voorzichtigheit, heur gunst en liefde tot de Graef. De Gravin ontfing zegening van nieu geslacht; maer de Vorstin bleef onvruchtbaer, en bracht, door een bezondere gunst, de kinderen van de Gravin, als haer eigen, op. Men vind het bewijs van deze geschiedenis tot Erford in Duitslant, daer men in een graf de beelden, van pleisterwerk gemaekt, ziet. De Graef staet tusschen zijn beide wijven, van de welken de Vorstin, als een Konings dochter, gekroont is. De Gravin staet ongedekt, en met haer kinderen rontom haer.

D'andere geschiedenis is niet min aenmerkelyk, hoewel niet in lieden van zo hoge staet, als de voorgaende, gebeurt. De Tartaren deden, onder de heerschappy van Andronicus Paleologus de jonge, een tocht in Natolien en Thracien, en, grote roof gekregen hebbende, namen veel gevangenen meê. Zeker Tartarische vrou zag onder deze hoop een Griek, met de welk zy deernis kreeg. Zy kocht hem dieshalven los, en troude hem sedert, na dat hy haer beloofd had dat hy haer noit, wat hen ook overquam, verlaten zou. Deze vrou had lang te voren grote begeerte gehad, om zich tot het Christelyk geloof te begeven, en gedoopt te worden; 't welk zy aen haer gemaal openbaerde. Hier uit volgde een besluit van zich naer Constantinopelen te begeven. Terwijl zy zich bereiden, en gelegentheit daer toe zochten, verliep een heel jaer, gedurende 't welk de vrou van een zoon beviel, en haest weer bevrucht wierd. Deze panden vermeer-

meerden de liefde tusschen beide . 't Gebeurde ondertusschen dat de Tartaren een ander tocht deden , in de welke zy , onder anderen , d'eerste vrou van deze Griek vingen , die , in Tartarien komende , van haer gemael gezien en bekend wierd . D'oude liefde ontvonkte weêr in hem . Hy wierd zo treurig en bedroeft , dat 'et hem onmogelijk was d'oorzaak van zijn rou voor zijn tweede gemalin te verbergen . Zy , dit verstaende , ontzette zich niet , en wierd niet van haet of jaloezy tot deze Grieksche vrou ontfteeken , gelijk een ander gedaen zou hebben , maer kocht voort deze gevangen vrou los , zo tot haer dienst , als om haer gemael te believen . Zy vertrokken toen de tijt van vertrek hen bequaem docht , en geraekten tot Constantinopelen , daer de Tartarische vrou gedoopt wierd . De Grieksche vrou , zich ondanckaer en ongerechtig betonende , liep terstont naer de Patriarch , en riep en kreet dat men haer van haer man beroofde , die door deze Tartarische vrou , die ook voor de Patriarch verscheen , opgehouden wierd . De Patriarch , heur aenhorende , verstont d'inhout van de hele zaak . De Raet kon de Tartarische vrou , meesteres van de Grieksche man en vrou , die haer slaven waren , en die door haer uit de wrede dienstbaerheit der Tartaren verlost wierden , niet verwijzen . Terwijl men met deze zaak bezich was , zeide de Tartarische vrou : zo mijn gemalin zijn eerste wijf bewaren wil , hy neem haer tot hem : ik schenk hem 't gelt , dat ik tot zijn lossing opgeschoten heb , uit oorzaak van onze vrientschap , en om de kinderen , die ik van hem gehad heb . Wat de vrou aengaet , ik kan geen gelijke mildheit tegen haer gebruiken , dewijl ik in een vreemd lant ben , en al 't mijne behoef . Dat zy my 't geen , 't welk ik tot haer loskoping uitgeschoten heb , weêrgeef , en met haer gemael heen ga . Wat my aengaet , ik zal geduldig Gods hulp en bystant verwachten : de Heer zal zich over my , en over mijn kinderen erbarmen . Yder was van verbaestheit opgetogen , om de redenen van deze Tartarische vrou , die van God niet verlaten wierd . Terwijl d'eerste vrou deur Thracien trok , om gelt te vergaderen , overviel haer

een andere groote menichte van Tartaren , die haer , beneffens veelanderen , wechvoerde ; in voegen dat zy nooit weêr gezien wierd . Wat de Griek aengaet , hy leefde sedert vredelyk met de Tartarische vrou , die Christen geworden was.

H E T X X I X . H O O F T S T V K .

Wet der Atheners tegens d'ondankbaren . Die worden uit verscheide Schrijvers leelijk afgemaelt . Keizer Claudius geeft de slaven vryheit , om d'ondankbaerheit van haer meesters . Gedenkwaardige mildheit van de Heer van Busbeke aen zieke en arme gevangenen . Ongehoorde wreetheit en zeltzame mening van een Griek tegens de zelve . Dankbaerheit van de Sperwer tegen de Musch . Zacharias Heyns zinnebeeld en veersen op 't zelve . Ongelofelyk verhael van de dankbaerheit van een draek tegens zijn opvoeder . Treflijke geschiedenis van een leeu , die 't leven van een slaef behoeft . Dankbaerheit van zommige visschen en vogelen , byzonder van een vink , die zijn meester nut was . Verscheide zinrijke spreuken en veersen tegens d'ondankbaerheit .

MEn leeft by d'oude Schrijvers , dat d'Atheners eertijts d'ondankbare voor den Raet ter straf eischten : met recht ook , want de liefelijkste omgang der menschen , die zonder weldaden te bewijzen en t'ontfangen niet kan bestaan , door d'ondankbaren , die de genote gunsten niet erkennen , wort vernietigt . De Atheensche Wet , die een vrygelate slaef , als hy zich ondankbaer toonde , weêrom in zijn eerste staet stelde , wort by Valerius Maximus dus beschreven : *Ik hou u niet meer voor een burger , die d'erkenntenis , dat zoo een groote deugt is , niet meer acht noch betoont ; ik geloof ook niet , dat een mensch , die voor hem zelf zoo snoot is , in zaken van 't gemeene best vroom kan zijn : ga dan heen ,*
en

en weest een slaef, dewijl gy niet hebt kunnen leven als een vrye betacmt.

De Keizerlijke wetten hadden 't zelve oogmerk: want een ondankbare zoon, buiten gehoorzaamheit gestelt zijnde, keert weder onder zijn vaders heerschappy; en de reden, dat iemant zijn leengoet of ampt verliest, is op d'ondankbaerheit van d'onderdanen geveest. De Rechtsgeleerden zeggen, dat d'ondankbaerheit de smootste gruwel is, om dat 'er geen zond is, die zoo dapper de menschelijke maetschappyen, die in onderlinge goetgunstigheid bestaan, verstoort en vernielt, gelijk Seneca in zijn boeken van de weldaden op verscheide plaetsen toont. Daerom wierden d'ondankbaren, nae 't zeggen van Herodotus en Xenophon, by de Persen zwaerlijk gestraft. Dion getuigt, dat Keizer Claudius ook d'ondankbare straffe; want als hy zag dat veel meesters haer zieke slaven uit hun huis stieten, gaf hy al de genen, die weêr gezont wierden, hun volle vryheit. De Spanjaerden en andere volken, die, in de neêrlage van de scheepsvloot by 't eiland Zerbi, gevangen, en naer Constantinopelen gebracht wierden, hadden zoodanig een orde, beneffens alleley bystant, op 't hoochste van noode. De Heer van Busbeke schrijft van haer: daer waren veel zieke, in 't dorp Pera, recht over Constantinopelen, in de kerk gehuisvest: de Turken hadden hen daer byeen gestouwt, als beesten daer men geen achting op heeft: veel van hen, door ziekte verzwakt, storven by gebrek van voedsel; jae sommigen waren zoodanig, dat 'er groote hoop tot hun gezondheid was, zoo men hen 't lichaem met eenige goede spijs verquikt en versterkt had. Toen ik deze ongeregeltheit gewaer wierd, gaf ik een mijn bekende, die in dat dorp woonde, last en bevel, dat hy dagelijks eenige schapen zou koopen, slachten, en in zijn huis koken, om onder deze arme lieden het sop en 't vleesch uit te deelen, naer eisch van hare zwakheit, of begin van genezing; een bystant, zeker, die velen dapper wel te pas quam. Gelijk nu deze zorg over de arme zieke gevangen, als een milde weldadigheit van zoo een doorluchtig Heer, Gezant der Keizerlijke Majesteit in Turkyen, ten

hoochſten te prijzen is , zoo is aen d'ander zijde de wreetheit van een overgierig en beestelijk Chriſten te verfoejen, die de zelve Gezant Busbeke by deze voorverhaelde gelegenheit beſchrijft. Daer zijn, zegt hy, in 't dorp Pera veel burgers en vreemde kooplieden, meerendeels Italianen, die zeer gewillig deze gevangens behulpzaam waren, en met hun goederen vertrooſten. Maer een onmenſchelijke , geheel ſtrijdig met d'anderen , om zijn vreemt en hart gevoelen , kan ik niet voorby gaen : deze was een Grieks Italiaen, die men niet bewegen kon, terwijl yder naer zijn vermogen den ellendigen gevangens byſtant deê , de geringſte weldaet te doen . Als hy over deze ſchandelijke wreetheit beſtraft wierd, poogde hy zich met de volgende reden t'ontſchuldigen : ik weet niet wat dit voor gevangens zijn , maer ik kan wel vermoeden dat zy in deze ellenden niet, dan door Gods rechtveerdig oordeel , zijn gevallen, tegen wiens wil ik my niet begeer te ſtellen ; laet hen blijven in zoo een ſtaet , als God begeert dat zy zijn : gy andere , die u zoo ſtout tegen Godts raet ſtelt , zijt in groot gevaer dat 'et u berouwen zal : dies niemant my zal bewegen , om iets , hoe weinig het is , aen dit volk te geven . Doch laet ons dien dwazen en wreeden Godsgelcerden terſtont tot de beeſten , die weldadiger zijn, zenden; die zonder twijfel tegen de voorzeide ellendigen barmhertiger en milder zou geweest hebben , had hy eerſt zelf zulke elenden geproeft, en , als met reden begaeft , naerder d'ongefadigheit der werreltſche zaken overdocht : Maer liever de treffelijke ſpreuk des Apoſtels , Hebr. x i i i . 16, betrachten, daer hy zeit : *Vergeet niet der weldadigheit en gedeelzaamheit ; want met zoodanige offerhanden behaegt men Gode.*

Laet ons komen tot het ander deel van dit hoofſtuk, dat is te toonen , dat verſcheide onvernunftige dieren hun dankbaerheit en erkentenis van ontfange weldaden weten te toonen ; waer onder uitmunt , 't geen d'onderzoekers der nature van de Sperwer ſchrijven, namelijk, dat hy, verkout zijnde, een muſch grijpt, en die (om dat zy heet van natuer is) voor zijn borſt houd , tot dat

dat hy beternis voelt , en dan laet vliegen ; waer op hy terstont
nacr een ander geweest vliegt, op dat hy die mag schuwen , en niet
weêr grijpen, om de weldaet die hy van haer genoten heeft. Dit
tresflijk voorbeeld, dat dienstig is om yder tot dankbaerheit op te
wekken , heeft de geestige Zacharias Heyns in 't volgende zin-
nebeeld en veersen vertoont :

*Gy ondankbare, die, verachtende de wetten ,
Op geene weldaet, u geschiet, en tracht te letten :*

*Ziet wat den ſperwer doet, die, zijnde zeer verkout,
 Een heete muſſche dicht aen zijnen boezem houdt,
 Die hy dan vliegen laet : en vliegende is daer mede
 Aen d'ander zijde wegh, wijt van de zelve ſtede,
 Op dat hy onverziens de zelve muſſche niet
 Hergrijpe : mits die deught hem daer van is geſchiet.*

Hy voegt 'er by :

*Alle weldaet, 'u betoont,
 Zy met dankbaerheit gelooft.*

Hier zou men diergelijke voorbeelden in ontellijke menigte, uit verſcheide Schrijvers, kunnen byvoegen; maer ik zal my ver-
 noegen met de zelfaemſte en uitmuntentſte in dit hoofdstuk aen
 te wijzen. Elianus ſchrijft van een draek, die d'ontfange welda-
 den in gedachten behiel. In een ſtat van Achaja, Petra genaemt,
 zegt hy, kocht een knechje een klein draekſken, 't welk hy met
 groote zorge opvoede, troetelde en ſtreelde, en op zijn bed deê
 leggen: de draek ondertuſſchen wierd groot en volwaſſen, dies
 't volk van de ſtat, die voor eenig gevaer vreesden, hem in een
 wildernis deden brengen. Dit jongſken wierd ook met 'er tijt
 een man; en quam, naer eenige jaren, met zijn makkers verzelt,
 van zeker feest, daer hem op den wegh zommige roovers ont-
 moeten, dies hy om hulp begon te roepen: op zijn gerucht quam
 de zelve draek, en wierp zich onder de roovers, vernielde zom-
 mige, verjaegde d'andere, en behoeft dus het leven van zijn wel-
 doender. Zo deze geſchiedenis, overlang geſchreven, geen verzie-
 ring is, is 't een wonderlijke en aenmerkenswaerde erkentenis.

Laet ons by deze draek den leeu voegen, die door Androdus
 een Roomſchen ſlaef, dien hy daer na 't leven behoeft, genezen
 wierd. Deze hiſtory is van Aulus Gellius en Elianus beſchreven,
 en voor eenige jaren in de rijke veerſen van Willem de Sailuſte,
 Heer van Bartas, in den zeften dag zijner eerſte weke, konſtig
 uitgebeelt: 't kort begriip daer van is; dat Androdus, die zijn
 meesters ſtrengheit ontloopen was, en zich alleen in een woudt
 vond, daer hy wat meende te ruſten, een leeu zag, die hem naer-

der-

derde, en een van zijn pooten, gants bloedig en velleloos, als of hy hulp van hem begeerde, toereikte. Androdus trok 'er een doren uit, verbond, en genas hem; dies hem de leeu, tot erkentenis van die weldaet, eenige dagen met spijs verzorgde. Maer als hem dit elendig leven verdroot, vervolgde hy zijn wegh, wierd weêr gevangen, en te Rome gebracht, om daer de beesten voorgeworpen te worden. Ondertusschen wierd de zelve leeu, die in een jaght gevangen was, ook te Rome gevoert, om het volk, in 't vechten met de doodschuldigen, tijtverdrijf te geven. Als Androdus op zekere tijt in 't perk gestelt was, wiert by geval de gezeyde leeu, om hem te verscheuren, nitgelaten, die, zoo haest hy zijnen wondmeester naerderde, hem kende, en bewees hem zoo veel vrientschap, dat het volk naer d'oorzaak van deze beleeftheit vraegde; dies Androdus hen de waerheit der zaek vertelde. Men schonk hem en de leeu 't leven, dien hy daer na leide (gelijk men een hond overal voert) op de markten, en langs de straten van Rome: zo dat deze geschiedenis in een kluchje en gemeen spreekwoord, door de gantsche stat, veranderde.

Men leeft van visschen, die men tamme makreelen noemt, die de visschers onderhouden, welke, tot erkentenis tegens haer meesters, andere visschen, naer 't zeggen van Elianus, in 't net brengen. Onder de kleene vogeltjes zijn 'er die tot lokvogels dienen, om haers gelijke te bequamer te vangen, als Aristoteles en de daggelijksche ervaring leeren. Ik, zegt Camerarius, ken een eerlijk huisgezin, dat langen tijt een vink, die alreê out was, onderhouden heeft; en als eenige van 't huis vogelen gingen vangen, lieten zy haer uit de koy vliegen: deze vogel vloog zoo lang heen en weer, tot dat hy een groot deel andere in den strik bragt, dan liet hy hem weder vangen, en in zijn koy zetten: dit deê hy zoo lang, tot dat hy, door de boetheit van een knecht, die hem van d'andere vogels niet kon onderscheiden, met d'andere gevangen tot groot misnoegen des meesters, gedoot wierd. Zoo deze vogel voor hem zelf, en niet voor zijn meester gejaegt had, men had hem beter een verrader, dan dankbare weldoender, mogen noemen.

Tot besluit van dit hoofdstuk, zal ik den lezer noch eenige levende afbeeldfels van de snoode misdaet der ondankbaerheit geven. Zeker out Poëet zegt :

Ingrato homine nihil pejus terra creat.

Dat is :

De weereelt teeld' nooit snooder wensch,

Dan een veracht ondankbaer mensch.

Quintilianus zegt ook wel : *d'ondankbaerheit is het grootste teeken aller ondeugden*. Stobeus schrijft : *Wie ondankbaer is, veracht en vergeet God, d'overheit, d'ouders, en 't vaderlant*. Daerom betaemt ons, dat wy (als Hesiodus zegt) *de vruchtbare akkers gelijk zijn, die meer uigeven, dan zy ontfangen hebben*. Ook weten wy, dat het veel heerlijker en loffelijker is, te geven dan t'ontfangen. Denk dan gedurig op dit veersje :

Hy is niet waerdig dat hy leeft,

Die altyt neemt, en nimmer geeft.

H E T X X X. H O O F T S T V K.

D'utterlijke schijn is een bewijs van 't inwendige. Aristoteles oordeel van d'utterlijke tekenen in de mensch. Gregorius Nazianzenes oordeel van Iulianus d'Apostaat, door uitterlijk wezen. Ulysses word om zijn goet gelaet ontfangen. Trajanus is om zijn achtbaer wezen van de vyanden bekend, en in gevaer. Schone gestaltenis van Titus, Vespasianus zoon. Ciceroos beschrijving van de schoonheit. Eigenschap van d'ogen, die d'inwendige bewegingen vertonen, en groote macht in sommigen hebben : eenige voorbeelden daer af. Aert der menschen naer de getempertheit en gestaltenissen van 't lighaem; en ook van de vogelen. De ziel ontdekt zich op 't aengezicht. Hoe verre de Duivel kennis van de menschelijke voorneemens en gedachten heeft. God alleen kent de harten. Verscheide gevoelens

lens aengaende des Duivels kennis van de menschelijke gedachten ; 't welk geloghent word. Treffelijk gevoelen van Seneca en Lactantius, aengaende de Godheit; die van d'Egiptenaers met een open oog uitgebeelt wierd. De duivel weet yder op het zwakste aen te tasten. Momus berisping in de mensch. De wetten straffen niet dan de zonden, die gedaen zijn, maer God verdoemt ook de snode begeerten, en keert de herten naer zijn believen; verscheide getuigenissen daer af. De geveinsde doen grote schade onder d'eenvoudigen, en zijn een gruwel voor God.

MEt recht zegt Jesus Syrach, dat men iemant aen zijn aengzicht kan kennen, en dat de deugdelijke aen zijn ontmoeting bemerkt word. Men bespeurt dit zo wel in de goeden, als quaden: in voegen dat men dikwijls de deugden of zonden aen de gestaltenis des lichaems ontdekt. Aristoteles had hier kennis af; want hy, van iemants natuer oordelen zullende, zag hem in 't aengzicht aen. De genen, zegt hy, die een breet aengzicht hebben, zijn bot, die een ront gelaet hebben toornachtig. De Franschen hebben hier af een oud spreekwoord: een hoovaardig gelaet toont een zotte verwaentheit. Wat de zonden aengaet, wy hebben daer af een gedenkwaardig voorbeeld in de Keizer Julianus, d'Apostaat, of verloghende gebynaemt. Want zoo haest Gregorius Nazianzenes hem zag, oordeelde hy van zijn geest en aert. Ziet hier het geen, 't welk hy 'er af zegt, en dat de Historischrijver Socrates daer af toont: zijn schrikkelijke gangen gelaet deden my 't geen, dat 'er af was, voorzeggen; dewijl men de geen voor een verstandig voorzegger acht, die door de dingen, die hem verschijnen, wel oordeelt. Ik hield dit gedurigh zwieren van 't hooft, dit dwars gezicht, deze zwervende ogen, vol schrikkelijke dreigingen, en de nimmerstilstaende voeten voor geen tekenen van oprechtheid. Zijn neus stont

als

als die van een bespotter en verachter; en zijn gelaet vertoonde een ware en volkome guighelaer. Hy lachte gedurig, en met groot geschetter, deê teekenen van roepen en verzenden, zonder een woort te spreken, en brak zijn redenen af, zonder haer te voleinden. Hy deê veel ongeschikte vragen, op malkander gehoopt; en antwoorde losselijk, jae strijdig, en zonder hoeft oft staert. Maer wie kan hem geheel vertoonen? Ik heb hem voor de slach zoodanig gezien, als zijn handel hem sedert ontdekt heeft. Zoo de genen, die toen by my waren, en die op deze dingen letten, 't geen, dat ik nu van hem vertoon, verstaen hadden, zy zouden 'er byvoegen dat ik uitriep: Wat een peft voed tegenwoordig 't Romeinsche rijk!

In tegendeel, men bespeurt ook de treffelijkheid en waardigheid van een man in zijn aengezicht; daer af wy een voorbeeld in Ulysses hebben. Hy, door de storm naekt aen d'oever der Pheaciërs geworpen, wierd van de genen, die daer toeliepen, en hem met verbaeftheit aenzagen, meer dan iemand der rijksten van hun eiland, om zijn stemmig gelaet, geëert. Homerus voegt 'er dieshalven by, dat de menschen de deucht in hoge waarde behoren te houden. Want zy heeft, gelijk Plutarchus zegt, een wonderlijke kracht in alle volken, vermits zy niet alleen de goeden, maer ook de quaden beweegt om haer te beminnen. Men vind een andere geschiedenis, aenmerkelijk tot deze zaek, van Trajanus, die, d'Agareniers in zekere stat belegert hebbende, en in een ongewoon kleet, om niet bekend te zijn, de stat rontom bezichtigende, aen zijn edelmoedige ouderdom, en achtbaer gelaet, schoon hy zich poogde onkenbaer te maken, bekend wierd: in voegen dat de vyanden, voor zeker houdende dat hy de veltoverste was, een grote menigte van schichten tegen hem schoten, 't welk een der gener, die in zijn gevolg was, 't leven koste. 't Is de gewoonte der Barbaren, zegt Curtius, de lieden van schone en hoge gestalte t'eren, en t'achten dat de genen, die van de natuur met eenig aenmerkelijk en uitmuntent gelaet begiftigt zijn, tot hoge en edelmoedige aen-
slagen

flagen bequaem zijn. Suetonius ſchrijft van Titus, Veſpaſianus zoon, dat de gaven des lighaems van zijn kintsheit af in hem uitmunten, en dat zy allengs toenamen; in voegen dat hy tot een ſchoon vorſt, die ſtemmig, eerwaardig, aengenaem, en liefſallig was, opwies. D'ouden hebben hier neerſtig op gelet, gelijk Cice-ro zegt, die tweederhande ſchoonheit maekt: d'een mannelijk, die hy achtbaer, en d'ander vrouwelijk, die hy aengenaem noemt. Hy voegt deze twee te zamen in zijn volmaekte Redenaer, daer hy zegt: Hoe groote achtbaerheit en bevallijkheit heeft het aen-gezicht, dat, na de reden, 't meest vermag? De jonge Plinius zegt desgelijks: Ontdekken de wakkere en hooge geſtalte des lighaems, 't ſtemmig wezen, en 't eerwaardig gelaet de vorſt niet van verre, en van naby? Wy lezen dat d'ouden den grote Pompejus een eerwaardig gelaet en een aengenaem wezen voor een ſchoon geſchenk van de natuur toefchreven. Het gelaet is ook een bewijs van zachtmoedigheid, of ſtrengheit.

D'ouden hielden ook d'ogen in hoge achting, om dat daer in 't beelt, de natuur en de gedachten van de menſch ontdekt werd. Want gelijk in de leeuwen de beweging van de ſtaert, en in de paerden de roering van d'oren een getuigenis van hun genegentheit is, zoo word ook 't beelt van de gedachten der menſchen in hun oogen beſpeurt. Men ziet daer in de zonden en deugden, een vergramt, vriendelijk, of verblijd hart. Kort, d'ogen tonen gewonelijk de ſchoonheit of lelijkheit van 't aen-gezicht, en onderſcheiden 't leven van de doot. Lievinus Lem-nius ſpreekt bredelijk en geleerdelijk hier af, en zegt onder andere dingen, dat de geneesmeesters vlijtig in de ziekten de geſteltenis der oogen van hun zieke aenzien. Zoo zy met root geteekent, of met bloedige ſtrepen omringt zijn, zoo is 't een teken van woede en razerny, die uit de hitte der harſſenen ſpruit. Zoo zy blaau, en met zwarte plekken geteekent zijn, voorzeggen zy verdwijning van de naturelijke hitte, en einde van 't leven. De vliegende ogen, die pinken, gedurig drajen, en nimmer ſtil zijn, voortteekenen beroving van zinnen, en bazing. De

quijnende, vochtige, neêrgeflagen, donkere, beevende, wakkere, vliegende, gezwollen, holle, ingetogen, bedeesde en halfgesloten ogen beteekenen in gezonde lieden verscheide tochten des gemoeds, en in de zieken een ongesteltheit der harffenen, die uit te veel of te weinig vochtigheit, of uit te grote hitte en koude, tot gevaer van 't leven, voortkomen. Wy hebben een gedenkwaerdig voorbeeld van d'ogen in Titus Livius, die vertelt dat de Samniten meenden dat d'ogen der Romeinen als gloeiende kolen barnden. De bezettingen van Aquilea, die, uit zekere laeg opgerezen, zich op Attila, die zy niet konden, en die een kleine bende by hem had, geworpen hadden, beleden daer na, dat zy in deze strijt nergens zo van verschrikt waren, als van dat Attilaes ogen, tegen hen strijdende, vol vonken van vuur schenen. Tacitus zegt dieshalven niet zonder reden, dat d'ogen eerst in de strijt verwonnen worden. Men leeft ook dat C. Marius met zijn gezicht de beul, die dien van Minturne gezonden hadden, om hem te doden, zo verschrikte, dat hy schielijk weêrom keerde, 't welk oorzaak was dat de Minturners hem niet verder vervolgden, maer hem gaen lieten.

Men kan hier op 't geen passen; 't welk Aristoteles en Adamantius in hun Physiognomia of Gezichtkonst aenmerken; dat is dat de genen, die rode ogen hebben, gewoonlijk stout en onbeschaemt zijn, dat de droge ogen tekenen van gramschap, de lopende ogen van dronkenschap, d'ontsteke ogen van onkuisheit, en de bloedige ogen tekenen van bedrog en geweld zijn. Achilles werpt in Homerus den Koning Agamemnon voor, dat hy ogen van een hont heeft, en brantmerkt hem daer door van onbeschaemtheit; om dat de honden gewoonlijk rode plekken in of aen d'ogen hebben. De genen, die grof en dik bloet hebben, zijn ten meestendeel woest, ongestuimig, quaet, wreet, zonder geweten, zonder vrees, zonder godsdienst, en van alle godvruchtigheid en menschelijkheid ontbloot. Men vind een groot getal van zodanigen onder ambachtslieden, bootsgezellen, voerlieden, vrachtdragers, en krijgslieden, die, om de dikheit van hun
bloet,

bloet , en om hun ongeftuimige geeften, die hen aendrijven, een flaperig geweten , en een verftant , door de zonden verduiftert, hebben, gelijk Lemnius verklaert : in voegen dat de gematichtheid des lighaems 't geen, dat van binnen verborgen is, vertoont. Want men ziet gemeenelyk dat de bloetrijken ftout, vaerdig, roekeloos, onbedacht, en ongeduldig in d'arbeit zijn : de flegmatiken woelig , driftig , geduldig en bedacht : de galachtigen gewind , vaerdig , bequaem , en verhaeft van oordeel; maer de melancoliken, of zwaermoedigen traeg en eenvoudig , doch van oordeel ftadig en rijp , gelijk Faustus Longianus vlijtelyk waerneemt . Desgelijks de genen , die een dun vel hebben , zijn gewonelyk wakkerer en voorzichtiger : en dieshalven wierden de plompaerts van de Grieken *Pachydermes* genoemd, als of men zeide , lieden van een grove huid , en grove ftoffe . Deze voorzeggingen door de Metoposcopia, die door d'aenschouwing van het aengezicht alleen van d'inwendige neigingen en driften oordeelt , worden niet ongeoorloft gehouden , naer 't oordeel van Bodinus , die dit onderscheit ftelt , dat sommigen naturelyk zijn, gelijk de fchielyke roothheit fchaemte , en de bleeke verwe fchrik beteekent; d'anderen eer menfchelyk , dan naturelyk , gelijk de flikkerende ogen, met rode ftippen geteekent, (gelijk in Sylla en Cato Cenfor) die tekenen van een heftige geest zijn. De platgeusden zijn, naer deze raming, ongeduldig en toornachtig : in tegendeel , de lange neuzen hebben meer voorzichtigheit en gedult. God zelf, tot Moifes fprekende, noemt zich, onder d'andere namen , die hy zich toeëigent , traeg tot gramschap, *erech appajim* , 't welk de geen beteekent , die lange neusgaten , of een lange neus heeft; om onder menfchelyke woorden Gods tacy gedult uit te drukken . Maer , deze hoge dingen verlatende, 't geen , dat wy in de menfchen aengemerkt hebben , heeft ook plaets in de roofvogels, welks aert men aan de pluimen befpeurt. Want de fperwer, die gele en blinkende pluimen , gelijk gout, heeft , wordt voor de befte en edelfte van alle geacht , voornamelyk door de Valkeniers , die van langer hant befpeurt hebben

dat zodanige vogelen onversaegt , zacht , gehantsaem en vredig van aert zijn . Zy achten de geen, diens pluimen witachtig zijn, sterk en dapper , maer niet zo als d'eerste . Zo hy rode verwe heeft , achten zy hem hoogmoedig , stout , moejelijk , en onge-maniert . Maer zoo 't root naer 't geel trekt , houden zy hem voor een gehandsame vogel, die van groote waerde is . Zoo hy naer 't zwart trekt , is hy woest , en sterk . De zwarten en asch-graewen zijn de slechtsten ; gelijk Belisarius , Hartog van N-rito, dit alles getuigt .

De ziel ontdekt zich ook in dezer voegen op 't aengezicht, en in d'uitterlijke schijn . Want de vergramden verhitten, en de verschrikten worden bleek en kout . Ja zoo wy op 't gelaet van een zelve mensch letten, wy zullen 't byna nooit van een zelve wezen zien . Nu zien wy 'er de gramschap, dan de vriendelijkheid, dan de droefheit, en dan de vrolijkheit op geschildert . 't Is somtijts droevig en vol gepeins , of van enige andere drift ont-roert, naer dat verscheide inbeeldingen der dingen de geest tref-fen, die ontellijke verwen aen 't aengezicht geeft . Eenige God-geleerden , dit inziende , hebben daer door oorzaak genomen, om te zeggen , dat de duivel uit deze teekenen des gemoeds gif-fen kan hoedanig de gedachten onzer harten zijn , en naer deze tekenen zijn lagen spant , en zijn pijlen aanlegt , om ter plaets, daer hy mikt , te treffen . Zoo wy 't hart in zich zelf bezien , wy zullen bevinden dat de macht van de duivel zich niet zo ver-re uitsrekt, dat hy onze gedachten en beradingen kent , schoon hy deze macht zich verwaendelijk toeschrijft . Daer was eertijts een Egiptische tovenaer , die zich beroemde niet alleen de ver-borge dingen , maer ook de gedachten der harten te können openbaren, daer af hy merkelyk bewijs in tegenwoordigheit van twee edelmannen deê . Maer d'een , dit niet geloven kon-nende, zeide dat hy achte dat de duivel dit geheim zijn slaef inge-geven had, gelijk hy te voren door de redenen der gener, die hem van verscheide dingen ondervraegden , ontdekt had . Want zy hadden eerst te zamen gesproken om 't overwegen wat zy den-ken.

ken zouden, om dit van deze tovenaer te doen openbaren. Het kan ook geschieden dat de boze geest den nieusgierigen 't geen, dat zy, zoo hy weet, begeren, ingeeft; en zo zy deze inblazing in hun gedachten ontfangen, kan hy dit lichtelijk aen zijn dienaers openbaren. Chrysoftomus waerschuwt ons van dit bedroch, in deze woorden: De duivel blaest den mensch geen bekoring in, maer hy deursnuffelt yders begeerte, en, waergenomen hebbende waer yder toe genegen is, neemt daer uit gelegenheit om hem te verleiden. Hier meê strijd ook niet 't geen, 't welk bygebracht word, te weten, dat de menschelijke kennis aen d'inbeeldingen en gedaenten der dingen, die voor de duivel niet verborgen zijn, hangt. Want schoon men dit toestaet, zoo volgt nochtans niet dat hy, als hy wil, zien kan waer meê ons verstant bezich is, veel min kan hy noch ontdekken 't geen de wil daer af besluit; om dat die niet naer de gelijkenissen der dingen loopt, maer 't verstant volgt.

De heilige Schrift, met de welke men vernoegt moet zijn, leert ons dat God alleen de harten kent, gelijk de Propheet Jeremias zegt. Salomon, de tempel wijende, zeide tot Hem, die eeuwig leeft: Ghy alleen kent de gedachten der menschen. Sint Augustinus zegt dieshalven bequamenlijk: Wy weten voor gewis dat de duivel d'innerlijke gedachten niet kent, maer wy hebben door ervarentheit bevonden dat hy, door de beweging des lichaems, en ontdekking der neigingen iets daer af bespeurt. De geen alleen kent de verborgentheden der gedachten, tot de welk gezegt is: Ghy alleen kent de harten der menschen. De heilige Joannes wilde ons dat leeren, toen hy zeide, dat Jesus zich niet op de Joden betroude, om dat hy hen alle kende, en om dat hy niet van node had dat iemand hem getuigenis van de mensch gaf; want hy zelf wist wat in de mensch was. Hier op ziet het achtenwintigste lid van een besluit, tot Parijs, door de geleerden van de Sorbona, in 't jaer duizent driehondert en achtiën, gemaakt, aengaende eenige waengelovigheden, nieuwelijks ingevoert, en door Bodinus geheel in zijn *Demonomania* ingevoegt:

te weten of onze verftandelijke gedachten, en inwendige voorneemens terftont van de hemel veroorzaekt zijn , en of men die door eenige toverachtige overlevering ontdekken , en daer af zekerlijk oordeelen kan. De Sorbona zegt dit loutere doling te zijn. Maer P. Martyr, een geleert man, verbreid dit verſchil wijs en volkomelijk ; te weten , of de duivelen de menſchelijke gedachten kunnen zien : gelijk Macarius ook onder d'ouden een verhoog daer af gemaakt heeft. Joannes Wier heeft geleerdelijk en bondig , door de getuigeniſſen van de heilige Schrift , en van d'Outvaders, bewezen , dat de duivel onkundig in de gedachten der menſchen is, en verhaelt deze woorden van Caſſianus : daer is niet aen te twiſſelen dat d'onzuivere geelten de hoedanigheden onzer gedachten niet bereiken kunnen ; maer zy beſpeuren iets daer af door de teekenen, en uitterlijke zinnen, dat is uit ons gelaet, woorden of werken, daer zy ons meeft beezich meê zien. Zy kunnen geenſins tot de genen, die noch niet uit de gront van de ziel voortgekomen zijn, indringen. Laſtantius zeide dieshalven wel en heiliglijk, *dat de breidel van't geweten is, te gelooven dat wy in Gods tegenwoordigheid leven, die onze werken ziet, onze gedachten kent, en onze woorden hoort.* Laet ons noch een ſpreuk van de heilige Auguſtinus hier op paſſen. God, zegt hy, zoekt en aenziet het hart : hy is 'er getuig en rechter af: hy prijft en kroont het : 't is genoeg dat gy hem de wil aenbied.

Seneca , hoewel een heiden, (ſchoon ſommigen geloven dat hy Chriſten , en een gemeenzame vriend van de heilige Paulus heeft geweest) heeft in deze dingen niet onkundig geweest. Laſtantius prijft grotelijks een van zijn ſpreuken , die dus luid : *De Godheit*, zegt hy, *is ik weet niet wat groots ; ja groter dan men denken kan. Laet ons haer dienen, terwijl wy leven, en beſchikken dat zy ons aenneemt. Een bewimpelt geweten helpt niet : Wy ſtaen naekt voor God.* Laſtantius voegt 'er noch by : *Laet ons dan onz geweten , dat voor God ontdekt is, zuiveren , en ons altyt zo dragen , dat wy gedenken , dat wy eens reekening zullen geven. Laet ons yder ogenblik gedenken dat wy niet van de menſchen op d'aerdbodem aengeſchout worden ; maer dat wy*
uit

uit de hemel van een getuig aengezien worden, die rechter zal zijn, en voor de welk niemand het geen, dat hy gedaen heeft, zal kunnen verbergen, als deze rechter rekening daer af eiffchen zal. D'Egiptenaers wilden dit certyjts met een open oog, daer meê zy God uitdrukten, vertonen. Want gelijk een oog al 't geen, dat men daer voor houdt, ziet, zo aenschout en kent God ook alle dingen. Thales, gevraegt zijnde of de werken der menschen den goden onbekent waren, antwoorde: *ook niet hun gedachten*, op dat wy gelo vende dat de Godheit tot in 't diepste van onze harten indringt, niet met de schijn van goet te wezen vernoegt zouden zijn, maer ook pogen een zuiver geweten te hebben.

Wy hebben een weinig te voren gezegt dat veel geloofst hebben dat onze gedachten niet onbekent zijn aen de duivelen, door een vaerdige en bezondere wakkerheit dezer geesten, die ook veel eer het geen, dat voor de hant is, kunnen begrijpen en voorzien, dan 't menschelijk vernuft, dat door de zware last van 't lighaem gedrukt is. Nu, hoewel wy toestaen dat deze vervloekte en onzuivere geesten eenige voorwetenschap hebben, zo achten wy nochtans dat zy in zekere palen bepaelt is, door de geen, die alle dingen kent, en die zulk een volkomen macht niet aen anderen meêdeelt. Men moet belijden dat de duivel door zekere uitwendige en inwendige teekenen naerftelijk d'aert der menschen ontdekt en aenschout, om meer gelegenheit te hebben van in te dringen, en te hinderen: gelijk men dikwijls gezien heeft dat de booze geest eer melancolijke en zwaarmoedige menschen aentast, dan anderen, om dat deze aert hem bequamer schijnt om de lieden in zothet en woede te drijven, 't welk deze geesten meest begeeren, en daerom bespieden zy naeu de droef-aerdigen, en werken gaerne in zodanige humeuren. Gregorius van Nyssa zeide dieshalven, dat de duivel weet wie hy door gulzigheit kittelen, wie door de prikkel van onkuisheit aendrijven, in wiens harten hy 't vergift van nijt storten, en wie hy met 'et aes van gierigheit aenlokken moet. Hy weet wie hy door blyschap verleiden, door droefheit afwenden, en door doling neêr storten

moet. Hy zoekt middelen om te hinderen naer de neigingen, daer toe hy yder meest genegen ziet. Enige Propheten en Apostelen hebben wel de harten en gedachten der geveinsden gekent en ontdekt, maer door bijzondere openbaring van de heilige Geest, en niet door hun eige beweging. Dit recht behoort alleen aen de ware God. De ramingen der wijze en ervaren menschen, en de naturelijke tekenen kunnen niet zoo diep deurdringen. D'engelen zelf hebben een bepaelde kennis, door de genade van openbaring en gebied, niet volmaekt, en noch min onbepaelt. Want zy zijn schepselen, hoewel in een gelukkige stant, in de welke de Schepper hen bewaert heeft.

Ik verwerp niet de *Physiognomonica*, of *Metoposcopia*, welks ampt is d'innerlijke aert en neigingen der menschen, door 't aenschouwen van hun natuur, of door hen in het aengezicht te zien, t'ontdekken: maer ik loghen stijf en sterk dat men, door behulp van deze middelen al de verborgentheden van het hart, eer zy zich door uitterlijke tekenen openbaren, ontdekken kan. Want God heeft dit voorrecht alleen voor zich zelf behouden; en de heilige Schrift schrijft hem alleen deze kennis toe. Gilbertus zegt dat d'oude geleerden wijselijk verdicht hebben, dat Momus, de grote berisper, zoo vermaert onder de heidenen, iets te berispen gevonden heeft in 't menschelijk lichaem, en wilde dat God daer in een veinster, tot recht op 't hart, gemaekt had, zonder het zoo diep in duistere hoeken te verbergen, daer het zoo bequame middelen heeft, om ontellijke listen en bedriegeryen te smeden; op dat men al't geen, 't welk het nu verbergt, zien zou. Deze hopen zijn zoo geheim en verborgen, dat de mensch in zich zelf blind is, zoo zijn geweten buiten 't spoor loopt. Salomon, dit inziende, barst door verbaestheit uit, dat men 't hart van de mensch niet ontdekken kan, dat de menschen malkander in 't aengezicht zien, maer dat God tot in 't diepste der bedektste gedachten, die hy ter gezette tijt ontdekken zal, deurdringt. Wy hebben tot een onweêrleggelijke getuig hier af de Patriarch Job, die in 't zwaerste van zijn lijden

lijden uitriep : Ik heb gezondigt : wat zal ik u doen, ô bewaerder der menschen ? De Godgeleerden zeggen dat dit zo veel is, als of hy zeide ; dat God ons aenschout, met open ogen, gelijk als iemand zorgvuldig op een anders woorden en werken let. Zeker, hy ziet en aenschout alles. 't Is ons onmogelijk zijn tegenwoordigheid t'ontvluchten. Hy peilt de harten, kent de gedachten, en ontdekt alle verborgentheden. Geen ogenblik van ons leven is voor hem onbekent. Laet ons dieshalven gedenken dat al onze gedachten, woorden en werken in Gods groot boek geschreven zijn, en dat, schoon wy nu noch 't vonnis niet lezen, nochtans een dag komen zal, in de welk de boeken geopent zullen worden. Hoe zullen dan de spotters, met de Christelijke naem vermomt, bestaen, dewijl Seneca, een heiden zijnde, klaerder dan zy gezien, en de vonken van enige Godheit ontdekt heeft ? *God*, zegt hy, *is by u, ja met en in u*. Dat meer is, hy bewijst elders, dat het meeste deel der zonden verdwijnen zal, zo de genen, die quaet doen willen, gevoelen en bemerken dat zy van een getuig aengeschoot worden, en zo de ziel iemand, die hy eert, en door welks achtbaerheit zy haer gedachten zuivert, voor zich vertoont. Gelukkig is de geen, die niet zijn gelaet, maer voornamelijk zijn gedachten zuivert ! Met recht word dan deze heilige en kuische jongeling Joseph, zo zeer door Philo verheven, geprezen. Gelukkig is de Christen, die voor zijn geweten bezorgt is, die noch door gedachten, noch door woorden, noch door werken 't oog van God, die alles aenziet en deurziet, verloornt. Sint Bernardus geeft een wijs bericht aen allen, als hy zegt *dat een quaet geweten getuig, onderzoeker, beul, gevangenis, rechter en straf onzer zonden is*. Eenige Godtgeleerden hebben dit in d'uitlegging van de zedelijke wet, door deze gelijkenis vertoont: Zoo een Koning, door een algemeen gebod, d'overspeelder, dootslager, en dief veroordeelt, zijn verbod ziet niet op de geen, die voorgenomen heeft overspel te doen, te doden, of te stelen, zoo hy zijn voornemen niet te werk stelt ; om dat de voorzienigheid van de Wetgever, die niet meer dan een mensch is, zich

niet verder , dan tot het uitterlijke bedrijf uitstrekt , en om dat zijn bevelen niet dan door de volbrachte werken overtreden worden. Doch God, die alles ziet, en die d'uitterlijke schijn niet acht, maer alleen de zuiverheit van 't hart, verdoemt, onder 't verbodt van overspel te doen , te doden , en te stelen , ook d'oneerlijke begeerte , de gramschap , haet , de lust om een anders goet tot zich te trekken, bedroch, en zodanige andere verborgen gebreken; dewijl hy , een geestelijk wetgever zijnde, niet min tot de ziel, dan tot het lighaem spreekt. D'ongoorlofde gramschap, en haet moorden de ziel , en de gierigheid besmet haer met dievery. D'onkuische begeerte is een aert van onkuisheit voor God. Laet ons dan deze bedriegers en leugenaers verdrijven, die in deze tijt zich niet ontzien hebben te zeggen dat 'et in hun macht was de verborgenste gedachten van 't hart te kennen , gelijk onlangs zeker rookverkoper , die door zijn onbeschaemtheit den slechte lieden , die hy door zijn belachelijk bedroch bedrogen had , diets maekte, dat hy zulks ontdekken kon .

Zeker , deze spreuk , van dat God onze gedachten , jae de verborgenste helen onzer harten niet min dan 't geen , dat daer uit voortkomt , kent en ziet , blijft , en zal blijven vast en onbewegelijk . Laet ons hier noch by voegen , dat 'et in zijn , en in geen anders macht is , ons hart ter plaets , daer hy wil , en gelijk hem behaegt, te wenden, stieren en neigen . Want anders moct men bekennen dat wy steene harten , ja harder dan de hartheit zelve, niet alleen boos , maer ook door een onbekerlijke hartnekkigheid van God afgewent, hebben. Men kan dit door veel, en byna ontellijke getuigenissen van de heilige Schrift bewijzen. Daer is voor eerst van Saul , weinig te voren door Samuel (die bevel van God daer toe had) tot Koning van Israël gekozen , gezegt , dat , na dat hy de rug gewent had , om van Samuel te gaen , God hem zijn hart in een ander veranderde : om dat , toen hy naer zijn huis tot Gibeä ging, de krijgslieden, diens harten God geroert had, met hem gingen . Noch, de gunst van d'Eeuwige was in Juda , om hem een zelve hart te geven , om 't bevel

bevel des Konings, en der voornaemsten, volgens 't woort van hem, die eeuwig leeft, te doen. Salomon zegt ook, dat des Konings hart in des Heren hant is, gelijk beeken van vlietende wateren, en dat hy 't neigt tot alles, dat hy wil. God, zegt Job, beneemt den Oversten der volken van 't aerdrijk het hart. De kleinen zijn van dit getal niet uitgesloten, maer Job wil zeggen, dat men kladelijk ziet dat de herten en gedachten van Gods wil afhangen; dewijl het zeker is dat de herten der Princen, zo veel veranderingen onderworpen, uit oorzaak van de voorvallen en ontellijke raden van hun amptenaers en dienaers, van de wil, en van 't besluit van hun Opperste afhangen, die hen gerechtelijk ter plaats, daer 't hem goet dunkt, doet keren en buigen. Andreas Gorrutius verhandelt deze zaak geleerdelijk en Christelijk, en voegt 'er veel getuigenissen van de heilige Schrift, en van d'oude geleerden by, onder de welken 't geen, dat Augustinus hier toe zegt, zeer aenmerkelijk is. God werkt, zegt hy, niet alleen in de lighamen, maer ook in de herten der menschen, als hy hen zodanig, als 't hem belieft, wil neigen, 't zy in goet aen anderen te doen, of in eenigen te bedroeven, naer hy nut vind, door een vonnis, daer af het den mensch onmogelijk is d'oorzaken t'ontdekken, maer dat nochtans zonder twijffel waer is. Hier is aen te merken dat het woort van harte somtijts in de heilige Schrift voor kennis en verstant, en somtijts voor waarheit, en voor een zuiver geweten genomen word. Dieshalven, als Moïses zegt, dat God den Israëlitien tot noch toe geen verstandig harte gegeven heeft, zoo ziet men dat hy van kennis en verstant spreekt. Men ziet dit ook in 't boek van Job, die tot zijn vrienden zegt; dat God het verstant voor hun hart verborgen heeft; om daer meê te kennen te geven, dat de Heer d'oogen van dit volk, dat zich de wijsten van de werrelt achte, als geblinddoekt heeft, ja zoo, dat zy geen meer verstant dan de beesten hebben. 't Geen, 't welk wy nu verstoont hebben, behoort bedacht en overwogen te worden door de bespotters en verachters van de waarheit, die, met een bedriegelijke ydelheit bedekt, die den wij-

zen niet onbekent is, d'onnozelen overreeden, en ook door de geveinsden en listige huighelaers, die, van bedrog en verract overvloeyende, gewonelijk d'eenvoudigen, en d'anderen, door een schijn van godvruchtigheid en heiligheid, bedriegen. De heilige Geest noemt de zodanigen laeu, om dat zy niet goet, en niet opentlijk quaet, en warelijk de boosten van de werrelt zijn. God spuwte hen uit zijn mont, stoot hen achter hem, verhard hen, en geeft hen dikwijls in een verworpen zin over, zegt Fr. Vallesius, die 'er byvoegt: Och of gy heet of kout waert, dat is of goet, of heel quaet, en vol beroerten, om u te bekeren, en tot berou te brengen: maer om dat gy laeu zijt, dat is ongerecht, verachtende, en onboetvaardig, onder schijn van deucht, zal ik beginnen u uit mijn mont te spuwen.

D'Apostelen wisten dit ook wel, toen zy, na de hemelvaart van hun Heer en leermeester vergadert waren, om hun getal van twaelf te vervullen. Zy deden dieshalven, in de verkiezing van Joseph de rechtvaardige, en van Matthias, een gebed, 't welk hen een gezantschap verstrekte, van d'aerde tot den hemel, aen hun hoofd en Heer, Jesus Christus gezonden, om van hem zijn wil en verkiezing van een van deze twee, die hy bequaemst zou achten om in Judas plaets Apostel te zijn, te verstaen. Hun gebed is: Gy, Heer, die de harten van allen kent, toon welk van deze twee gy verkozen hebt. Dewijl dan 't eigen ampt van God alleen is, de harten te peilen, en dat 'er niets voor hem verborgen kan zijn, en dat hy dit voorrecht alleen behout, zonder dat aen anderen meê te delen, zo is alle geveinstheit een gruwel voor hem, diens ogen, gelijk Jeremias daer af spreekt, getrouheit, oprechtigheid en waerheit aenschouwen, dat is prijzen en aennemen. De heilige Schrift vergelijkt dieshalven Gods woort by een scherp zwaert, dat aen twee zijden snijdt, en tot in 't merg, en tot in de scheiding van de ziel indringt, ja zo, dat de menschen geen gedachten en neigingen hebben, of zy zijn naekt en bloot voor dit woort. De genen, zegt de heilige Schrift, die in Gods woort woorderen, behoren in zich zelve berispt te worden, dat is zich
als

als voor Gods richtstoel te vertronen , om daer hun zonden , die te voren bedekt schenen, t'ontdekken. Job zag hier op, toen hy, in 't bitterste van zijn lijden , uitriep , gelijk wy hier voor gezegt hebben : Ik heb gezondigt ; wat zal ik u doen , bewaerder der menschen ?

H E T X X X I . H O O F T S T V K .

D'ogen zijn getrouwer dan d'oren. Wonderlijke eigenschap der ogen , die als de deur der liefde is. Wat in de heilige Schrift by 't oog verstaen word. Verscheide uitbeeldingen der Egyptenaren met 'et oog , dat 'et afbeeldsel van de ziel genoemd word. Der Rabijnen sporeloosheit van de goddelijke hoedanigheid door Tertullianus weêrgelegt. God woont in een zuiver hart. Galenus voorzegging van Marcus Antonius, uit de gezichtkunst. 't Inwendige vertoont zich door uitwendige tekenen. Voortekenen van de wreetheit van Ian Basileides , Grootvorst van Moskovien. Ulysses, hoewel naekt, word om zijn deuchdelijk gelaet aengenomen. Maximilianus , schoon gevangen , onsteekt eerbiedigheid in zijn bewaerders : desgelijks van Franciscus d'eerste, Koning van Vrankrijk. Lazarus, een Duitsch vorst , geraekt tot tweemaal in 't uitterste gevaer, door zijn uitsteekentheit van gedaente. Ismaël, Koning der Persen, om zijn schoonheit boren Selim Sultan geprezen. Hoge achting van de grootheit en schoonheit in oude tijden; voorbeelden daer af in Ariobarzanes en Saül. 't Achtbaer gelaet belet de moordenaers in hun moort ; voorbeelden in Agrippina en Alfonsus van Ferrare. Quintilianus beschrijving van 't aengezicht , dat de verborgen zonden ontdekt. Breede lof van 't aengezicht.

WY hebben in 't voorgaende hoofdstuk getoont dat d'ouden d'ogen in grote verwondering en eerbiedigheid hadden, om dat men daer in 't beelt, d'aert en gedachten van de mensch bespeurt; 't welk wy met vaste bewijsredenen bevestigt hebben. Niemand kan (om dit noch klaarder te tonen) loghenen dat d'ogen zekere getuigen zijn, en dat men met recht gezegt heeft dat d'ogen getrouwer dan d'oren zijn, en dat een ooggetuig meer geacht behoort te worden, dan tien anderen, die van horen zeggen spreken, gelijk Plautus getuigt. Hier uit spruit dat door een figurelijke manier van spreken 't gezicht by 't verstant geleden word. Hierom worden aen Godt zulke klaerziende ogen toegeschreven, dat hy alles aenschout; gelijk 't geen, 't welk wy hier na zeggen zullen, naekter tonen zal. Hier van komt 'et dat men meer bewijs uit het aengezicht krijgt, dan van 't overige des lighaems, en noch meer in d'ogen, dan in 't andere gedeelte van het aengezicht bespeurt. Want d'ogen zijn gelijk de veinsteren van de ziel; en de verscheide wijzen van zien zijn wonderlijk, gelijk Fr. Vallesius daer naeukeurig opgelet heeft. Recht, en een weinig met neêrgeflagten ogen te zien, zegt hy, is een teken van schaemte: stijve ogen, die zich niet reppen, getuigen onbeschaemtheit en gramschap: d'ogen, die veel pinken, zijn tekenen van vrees, of van aenstaende razerny. Zijdelings te zien, en een ding, als van zeer verre, schoon het naby is, 'aenschouwen, is een teken van schalkheit en bespottig. Een geleert Godgeleerde van onze tijt verrijkt deze zaak met een schone gelijkenis, in deze woorden: Gelijk 't aengezicht zodanig een deel van 't menschelijk lighaem is, daer in de schoonheit meest uitmunt, ja zo, dat een schoon aengezicht al de gebreken des lighaems bedekt, en dat, in tegendeel, niets schoon schijnt, zo 't aengezicht lelijk is. Zo is 'er ook geen deel van 't aengezicht, 't welk meer glinstert en aenlokt, dan 't oog. Zeker, d'ogen zijn, als 't op beminnen aenkomt, gewonelijk de veinsteren, door de welken de liefde, zy zy kuisch, gelijk in Jacob tegen Rachel, of onkuisch, gelijk David tegen Bersabe, tot in 't diepste

ste van 't harte dringt; gelijk Christus ook daer af spreekt, Matt. v. 28. 't Is zeker dat d'ongestadige en flonkerende ogen een oneerlijke begeerte ontdekken, gelijk de heilige Petrus en Joannes zeggen. De heidensche Poëten zijn vol van redenen, aengaende de kracht en eigenschap der ogen in deze verwoeede tocht, van de welk hun boeken besinet zijn.

Godt zeide tot d'Israëlitén: Uw oog zy niet boos tegen uw broeder. De genen, die zich onderwinden de heilige Schrift te verklaren, zeggen dat hier by een boos oog verstaen word een vrek, nijdig en wreed mensch, die geen deernis met d'armen heeft. Hier uit spruit het spreekwoord onder de Hebreëen: Aen 't oog bespeurt men de gestaltenis des gemoeds. Zy verstaen ook by een goed oog, een getrou, milt en weldoend man. De Wijzeman zegt dieshalven: een goed oog zal gezegent zijn, om dat 'et den armen van zijn spijsze geeft. Noch, eet niet de spijsze van een quaed oog, en begeert zijn wellusten niet. Is uw oog quaet, zeide Christus, om dat ik goet ben? Zoo uw oog boos is, uw geheel lighaem zal duister zijn. Wat de bovenverhaelde reden van Deuteronomium, van een boos oog tegen zijn broeder, aengaet, d'uitleggers zeggen dat 'et een Hebreëusche wijze van spreken is, die de nijt der gener verdoemt, die niet dulden konnen dat een ander, hy zy broeder of niet, enig gemak, zoetigheid en voordeel geniet.

De Dypnosophisten aenmerken in Athenens, dat de mensch alderhande ogen heeft, in de welken zekere betoningen van d'aert en zeden te voorschijn komen. De genen, zeggen zy, die geitenögen hebben, zijn welgeaert, en klaer van gezicht. De middelmatige ogen (want daer zijn sommigen, die uit schijnen te vallen, en anderen, die diep ingezonken zijn) zijn levendig, en vertonen een zachte en vredige geest. D'al te grote ogen voortteekenen niets goet. Het gedurig gepink der ogen is een teeken van onbeschaemtheit. De stijve staring der ogen betee- kent een lichtvaerdige en ongestadige geest. De middelmatigen wijzen een bezadigde geest aen. Kort, alle werking ontdekt de gedach-

gedachten , zegt Cicero , en 't aengezicht is 't afbeeldsel van de ziel, en d'ogen zijn 'er de ware wijzers af. Hippocrates, Prins der Medecinen, heeft ook hier op gelet, als hy zegt ; dat het hele lighaem naer d'ogen gestelt is. Deze eigenschap is door een figuerlijke wijze van spreken God toegeëigent; gelijk d'Egiptenaers God door een geschildert oog uitbeelden. 't Oog betekent ook, in de letterbeelden (naer Diodorus Siculus gevoelen) de bewaerder van gerechtigheit: in voegen dat men ter plaets, daer men een scepter , met een oog daer boven , en andere scepters daer by , vind , lezen moet : Ik ben Osiris , Jupiter de gerechtige , die over de hele werrelt geboden heb. In de vierenveertigste Psalm word gelezen, dat God de harten, hoe schalk zy ook zijn, kent , en tot op de gront peilt. Jan Baptista Porta handelt in 't brede van de menschelijke Physiognomonie , en van allerhande ogen , en geeft verscheide onderrechtingen , om daer in de neigingen en driften van 't gemoed t'ontdekken. Hy heeft, naer de gevoelens der ouden, veel aenmerkelijke bijzonderheden aengetekent, maer overal niet wel getroffen, uit oorzaak van d'ontellijke verborgenheden van de veinzing , die zich in de harten vest , en noch meer in d'ogen der gener , die zoo wel hoog als laeg in de werrelt zijn. 't Aengezicht, zegt hy, is 't beelt van de ziel, en d'ogen zijn de wijzers van 't aengezicht. Dit zijn de deuren van de ziel, die daer als op schiltwacht schijnt gezet , en van daer zy dikwils naer buiten schijnt te schieten , naer de neigingen , die haer drijven.

Voorts , Tertullianus leert ons dat God alleen de geheimenissen van 't hart , en de verborgenste gedachten kent. God , (zegt hy) vader van alle dingen, niet voortgebracht, heeft geen handen , voeten , vingeren , of ziel , als een geschapen dier , gelijk de Rabinen wanen. Deze onuitsprekelyke Vader, een Heer des werrelts, scheid niet van d'een plaets , om in d'ander te gaen, wandelt en slaapt niet, staet niet op , blijft niet in een hof, hoedanig het ook is , besloten , om met d'ogen van naby te zien , en met d'oren vlijtig te horen. Maer hy beschout, door zijn on-

eindelijke kracht, en kent alle dingen. Niemand van ons is voor hem verborgen. Hy verandert niet van plaats. De hele werrelt kan hem niet bevatten: ja hy was eer de werrelt geschapen wierd. Hier op ziet ook de lering van Macarius, een oud Egyptisch kluizenaar, die, getoont hebbende hoe een Christelijke ziel zich Godewaerts moet schikken, zijn reden dus besluit: De Heer rust in een welgenegen ziel, die hy tot een zetel van zijn heerlijkheit oprecht, daer hy vredig en gerust in blijft. Wy leren dit uit het eerste en tiende hoofdstuk van Ezechiël; daer van de geestelijke dieren, voor des Heren wagen gespannen, gesproken word. Deze dieren schijnen ons vol ogen, gelijk de ziel is, die God draegt, of eer, die van Godt gedragen word; want zy is enkel ogen, waer van men haer ook aenschout.

Wy lezen in Salomons Prediker dat de wijsheit van de mensch hem zijn aengezicht verklaert, en dat door haer zijn woest gezicht verandert word. Galenus heeft de zin hier af in weinig aenmerkelijke woorden begrepen, en vertoont, als hy zegt, dat de zeden de gematichtheit des lighaems volgen. Op zodanige dingen lette deze Egyptische Filosooph, of Wijsbegerige, die, gelijk Plutarchus verhaelt, Marcus Antonius verzelde, en gemeenzaem met hem was; zoo 't niet eer een waerzegger of tovenaer heeft geweest. Hy pleegde 't ampt van de verscheide naturen der menschen, met hen in 't aengezicht r'aenzien, te kennen. Hy zeide tot Marcus Antonius, dat zijn staet en natuur hoog en verheven was, maer vermaende hem nochtans niet by Augustus te verkeerem, om dat Augustus Genius, of geleygeest een schrik voor die van Antonius was. De Grieken noemden zodanig een Genius, of geleygeest, *Dæmon*, als of men zeide, verstandig, wetende en vaerdig, als de genen, die hy verzelt, zodanig makende. De Poëten hebben dieshalven sedert, onder dit woort, de ziel zelve, de geest, en wakkerheit, vol kracht, in de vindingen van de ziel verschijnende, genoemd. Voorts, dat de kracht en wil tot goet of tot quaet zich dikwijls in 't aengezicht, en in 't uitterlijk gelaet vertoont, gelijk wy elders aen-

gewezen hebben , bewijst ook Seneca in deze woorden : Alle dingen hebben hun tekenen . Ja men kan van iets , dat zeer gering is , gissing van 't geheel beleit van iemants leven maken . De gang , een wink met de hant , een woort , een vinger aen 't hoofd geheven , ja een oogwink zal een onkuische ontdekken . Men kent een booswicht aen zijn gelach , en een zot aen zijn gedaente en gelaet . Deze gebreken vertonen zich van buiten door hun tekenen . De spraek is 't afbeeldsel van de ziel ; zoo men haer opsmokt , vermoemt en keurzinnelijk slijpt , 't is een teken dat de spreker een geveinst en bedriegelijk man is . Wy hebben dit door 't voorbeeld van Julianus d' Apostoet of verloghende betoont , van de welk Nazianzenes , en de historieschrijver Socrates , aertig en natuerlijk 't gelaet vertonen . Men vind , onder ontelijke voorbeelden van onze tijt , dat van Jan Basilides , Grootvorst van Moskovien , de wreetsfe van al de Vorsten , die sedert hondert jaren geleefd hebben . Paulus Oderborn schildert hem met deze trekken af . De gedichten van een oud Poëet vertoon den de geest van deze vorst ter plaats , daer zy zeggen , dat hy een schrikkelijke woede in Livonien , en in de gewesten van Polen zou bedrijven . Oderborn voegt 'er by , dat men van zijn kintsheit af tekenen van een beestelijke natuur in hem bespeurde , en dat yder in zijn jeucht veel voortekenen van wreetheit en schrikkelijke woede in hem zag : in voegen dat men het tegendeel van 't geen , 't welk Jason eertijts zeide , van hem te verwachten had . Ik breng zeide hy de lering van Chiron , en koom weêr uit het hol , in 't welk ik van de kuische dochters van de Centaurus twintig jaren gevoed en onderhouden ben , daer ik nooit iets , dat oncerlijk is , gezegt of gedaen heb . Maer Basilides , noch een kint zijnde , sprak niets dan van bloet en woede . Zijn zeden waren boos en verfoejelijk . De voornaemsten der Moskoviters , aen deze proefjes bespeurende hoedanigh 't leven van deze vorst zou zijn , besloten hem te vergiftigen , vermits zy voorzagen dat zijn heerschappy wreef zou zijn , en een groot getal lieden elendelijk verdrukken . Dit is 't geen , 't welk Oderborn daer af schrijft .

Wy hebben hier tegen aangemerkt dat d'uitmuntentheit en deucht van een edelmoedige aert zich op 't aangezicht van die mensch vertoont; getuig hier af Ulyffes, die, van de fchipbreuk ontkomen, een wonder by de Pheaciers was, fchoon hy toen geen ander kleed, dan zijn deucht, om zich te dekken, had. De Perſianen zijn noch heden in hoge achting, om dat zy al de genen, in de welken zy eenige vonkjes van deucht beſpeuren, verheffen, ja alles goets van de vyanden zelven, dien zy heftige oorlog aendoen, zeggen, zo zy hen deuchdelijk bevinden. Homerus gehele Poëſy is een gedurige lof des deuchts, 't welk men voornamelijk in de bovenverhaelde plaets ziet, daer hy verſicht dat Ulyffes, door een ſtorm naekt aen d'oever geworpen, in plaets van door de Pheaciers veracht te worden, door zijn deucht, die hem tot een kleet verſtrekte, zo aengenaem wierd, dat de Koningin eerſt, en daer na al 't volk van hun tafels en gaſteryen opſprongen, om hem wel t'ontfangen: ja zy hielden hun ogen op hem geveſt, en wenschten alle Ulyffes, hoewel naekt, en van de ſchipbreuk ontkomen, te zijn. Zeker, Homerus ſchijnt in deze plaets uit te roepen: Sterffelijke menſchen, houd de deucht in zonderlinge waerde; want zy, met haer minnaer van de zee ontkomen, en aen d'oever geraekt, maakt hem, ſchoon naekt, gelukkig, en van al de Pheaciers geëert.

Maer laet ons tot de voorname mannen van onze tijt voortgaen, die zo deuchdelijk, grootmoedig en aengenaem als d'ouden geſchenen, ja dikwijls hen overtroffen hebben. Wy vinden hier af een merkelyk voorbeeld in de Keizer Maximilianus d'eerſte, die, door dien van Brugge gevangen, en ſmadelyk gehandelt, niets van zijn grootmoedigheid afliet, en nooit iets zeide of deê, dat onbetamelijk voor zijn naem was, ſchoon yder tegen hem aengeſpannen ſcheen, en ſchoon hy alleen, en in 't uiterſte gevaer was, ja yder ogenblik de ſlag des doots verwachtte. Zijn grootſte vyanden durfden hem niet onder d'ogen zien; en 't oproerig volk bewees eerbiedigheid aen hem: 't welk oorzaak was dat zijn haters hem naeu in gevangenis hielden, en niet toe-

lieten, dan zeer zelden, dat iemand hem zag. Want zijn ogen en aengezicht gaven een strael van achtbaerheit, voor een groot Vorst betamelijk, uit; 't welk 't geweten der weêrspannigen, verschrikkende als zy hem zagen, levendig deurdrong. Zijn statigheit dwong hen zich voor zijn onderzaten t'erkennen; en zijn gang en gelaet aerden naer een koninklijke en keizerlijke waardigheit. Zijn kleding, gestalte, en betamelijke beweging, en zijn stemmige woorden trokken de neigingen der menschen ter plaets, daer 't hem goet docht. Men mag dit zelve ook zeggen van de grootmoedigheit van de koning Franciscus d'eerste, na de rampzalige strijt van Pavie, daer in hy, met de voornaemsten van zijn rijk, gevangen wierd. Want hy betoonde zich (gelijk Stephanus Forcatel verhaelt) zoo grootmoedig, dat men geen verandering in zijn koninklijk gelaet vond. Hy, gevangen zijnde, scheen over zijn vyanden te zegepralen, ja vertrooste met vriendelijke woorden Henrik van Albret, koning van Navarre, Franciscus van Bourbon, Anne van Montmorenci, en andere grote heeren, met hem gevangen: zeggende dat men niet verbaest moest zijn van dat den menschen veel dingen tegen hun verwachting voorquamen, en van dat Mars, van de heidenen voor een god geacht, veranderlijk was, en nu d'een, en dan d'ander zijde koos. Kort, de Koning bezweek niet in zijn voorgaende grootmoedigheit. Zijn vyanden eerden hem ootmoedelijk, en de voornaemsten onder hen poogden om strijt hem de meeste dienst te doen: in voegen dat hy een gestoet, tafel, zael, kamer, voorkamer, kleerkamer, en een Koninklijk hof had. Zy wisten (naer mijn gevoelen) dat hy aen de staet, daer in hy geweest had, gedenken zou, en bewezen hem dieshalven alle eerbiedigheit: ja men kon nacuwelijks de hartog van Bourbon, d'onderkoning van Napels, en de Markgraef van Pescara tot zitten aen de tafel krijgen. Want zy begeerden rontom zijn stoel te staen, om zijn welsprekende redenen te horen, daer meê hy, wonder wel ter tael zijnde, d'onbescufte volken stillen kon.

Gelijk wy uit Dio Cassius gezegt hebben dat de Keizer Trajanus,

janus , om zijn uitmuntende gedaente , in 't beleg van een Arabische stat in groot gevaer was ; zo bevond Lazarus Schwende , een groot Duits Heer , van de Turken zeer ontzien , zich in een zelve gevaer , in 't beleg van een kasteel , Zatuar genoemd . Terwijl hy naerftelijk d'ontrek van deze plaets , en de bequame wegen tot de beukery bezag , wierd hy van de belegerden aen zijn hoge gestalte bekend ; want hy , wel verzelt zijnde , stak 't hoofd boven al d'anderen uit , en was daer byna gedoot . Men schoot met verscheide velstukken naer hem ; en een van de kogels daer af quetste hem in de schouder , en ontfak een gevoert rokje , dat hy om de kou aen had . De zelve heer was in gelijk gevaer in 't beleg van Maechdenburg , daer hy , naby gekomen , om de sterke en zwakke plaetsen , tot de beukery bequaem zijnde , te bezichtigen , van de belegerden bekend wierd , die vaerdig op hem uitvielen , en veel musketten op hem loften ; in voegen dat hy , zonder behulp van een goet paert , dat , met een sprong , hem over een gracht voerde , daer gesneuveld zou hebben . De Grootmeester van Rhodus , aen de Paus Leo de tiende schrijvende , prijft Ismaël , Koning van Persen , en veracht de Turk , Selim Sultan , uit inzicht van hun aengezicht en gedaente . Hy schrijft , voor zoo veel de Sophy aengaet : De natuur heeft deze Vorst , tot ophoping van zijn grote deuchden , een kostelijk geschenk gegeven , namelijk een aengezicht , dat wonderlijk schoon , en aen een vorst betamelijk is . Zijn aenschijn is gelijk een rozengaert ; en zijn ogen flonkeren . Hy heeft een goutgeele baert , en een vorstelijke neus . Zijn spraek is zo aengenaem en zuiver , dat hy de harten van al de genen , die hem zien en horen , tot zich trekt . Wat Selim aengaet , zijn onbesuisde wreetheit verftikt alle glans van deucht in hem . Hy ondersteunt zijn heerschappy met loon en straf , maer meer door strengheit , dan door achting van weldaden . Hy heeft donkere winkbraeuwen , grote ogen , die altijd dwarfslings zien ; een getaent aengezicht , grote neusgaten , de bovenste lip naer boven gekrult , en een zwarte en korte baert : alle tekenen van een wrede en bloetdorstige natuur .

Voorts , hoewel dikwijls in een klein en weinig geacht lig-
haem grote uitmuntende deugden verborgen zijn , zo zijn zy
nochtans minnelijker en aengener in een schoon lighaem, ge-
lijk Virgilius zegt . Dit heeft in veel volken te weeg gebracht
dat zy de schoonste en grootste mannen , die onder hen waren,
tot hun koningen verkozen ; gelijk onder anderen de Macro-
biers in Ethiopien . Tacitus ziet op deze gewoonte, als hy zegt :
Toen wierd C. Cesar afgevaerdigt, om Armenien te bevredigen,
daer hy den Armeniers , die hem beminden , Ariobarzanes van
Meden, om zijn schone gestalte, en uitmuntende geest tot koning
gaf. Wy hebben hier af een gelijk voorbeeld in de heilige Schrift,
daer in Saül , eerste koning der Isræëlitcn , om de schone en hoge
gestalte van zijn lighaem, geprezen word: Want van al de genen,
die toen vergadert waren , was 'er niemant , die met zijn hoofd
boven de schouders van deze Koning reikte. Wy hebben ook ,
door vaste bewijsreedenen , en aenmerkelijke voorbeelden , ge-
toont dat d'ogen in de mensch een wonderlijke kracht hebben ,
om de harten te verzachten , en ook te verschrikken ; getuig hier
af Attila , die door zijn scherp en fel gezicht zijn vyanden ver-
schrikte. Darius Histaspis deê desgelijks; want hy , bespeurende
dat zekere grote heren van Persen hem belaegden , om hem , op
de jaght zijnde, te doden, gebood, in plaets van hen te vrezen, dat
zy zich wapenen , en te paert stijgen zouden , en , in 't open veld
zijnde , beval hen hun zwaerden te trekken , en hen dwarffelings
aenziende, zeide : *Waerom volbrengt gy nu 't geen niet, daerom gy hier
gekomen zijt ?* Zy , deze verzekering van hun Vorst ziende , ver-
lieten alle bitterheit tegen hem, en wierden door zijn aenschou-
wing zo verschrikt , dat zy hun zwaerden neêrwierpen. Wy le-
zen in C. Tacitus , dat de hondertste man , uitgezonden om
Agrippa te doden , die zich daer op niet toegemaakt , en geen
wapenen had, verhindert wierd in hem te doden, schoon hy ner-
gens anders om gekomen was . Hannibal Scotus maekt hier op
een korte , doch gewichtige bedenking. Hoewel , zegt hy , dat
Agrippa sterk was , en dieshalven zich ter weêr had konnen stel-
len ,

len , om de hondertste man in 't uitvoeren van zijn last te beletten ; zoo wierd nochtans de moordenaar door een andere hant weêrhouden , dat is door d'achtbaerheit , in 't vorstelijk gelaet uitmuntende , dat d'onbesuiste en wreetste moordenaers verschrikt , en hen belet de vorsten te doden . Scotus voegt 'er by dat men leeft het zelve gebeurt te zijn ten tijden onzer vaderen aen Alphonsus d'Este , d'eerste van die naem , hartog van Ferrare , die , dikwijls in handen der samengezworenen , die hem doden konden , geweest hebbende , niettemin door zijn aenschijn (gelijk zy sedert zelf beleden) zoo verschrikt waren , dat zy hart nocht hadden , om hem aen te tasten , hadden . Doch zy , door Hippolitus d'Este zijn broeder , aen de Hartog ontdekt zijnde , wierden eindelijk als Vorstenmoorders gestraft , schoon zy hun boosheit niet volvoert hadden . Oforius schrijft ook dat de gezant van Persen , aen Franciscus Albukerke gezonden , niets zoo zeer in hem verwonderde , als d'achtbaerheit van zijn gelaet , zijn witte baert , en zijn wakkere ogen , die in eeniger wijze zijn grootmoedigheid uitdrukten .

De geleerden zeggen dat 'et aengezicht van de Latijnen *Vultus* is genoemd , om dat men de verborgen wil op 't aengezicht leeft , en om dat onz' gelaet onze genegentheden ontdekt , gelijk Gasper Taillecouffe aangemerkt heeft . De gesteltenis van 't aengezicht heeft verscheide verwen , naer de verscheide neigingen van 't gemoed . Cicero zegt dienshalven : De mismakte verwe , de fore wangen , en de verrotte tanden van deze man hebben ons niet bedrogen ; maer de winkbraeu , 't voorhoofd , en 't hele aengezicht , een stomme reden van 't gemoed zijnde , heeft ons verstrikt , en de genen , die hem niet kenden , bedrogen . Noch , 't aengezicht is 't beelt van de ziel , die door d'ogen ontdekt word : dit is de voornaemste krijgscrusting der voorspraken , om de geesten der Rechters af te drijven , en de menschelijke willen te bedwingen . Quintilianus , van 't aengezicht sprekende , zegt ook : Dit is 't voornaemste deel in ons ; wy bidden daer door , dreigen , vleiden , bewegen tot blyschap of droefheit , en schijnen moedig of

verflauct. De toehoorders letten hier op, aenschouwen 't, en zijn daer over verwondert, eer het eenig geluit uitgeeft. Wy beminnen d'een, en haten d'ander, alleen met hen aen te zien. Wy verstaen daer door wat het hart wil zeggen; en 't aengezicht drukt dikwijls meer uit, dan de mont met veel woorden zeggen kan. Wy hebben dieshalven niet zonder oorzaak aengemerkt, dat, om de waerheit van de schuldigen te krijgen, en hen ter pijniging te brengen, 't aengezicht dikwijls 't geen, dat van binnen verborgen is, ontdekt; gelijk Cicero ook verklaert. De plicht van een goed rechter is (zegt hy) door kleine dingen de voornemens van de misdaet, door de schuldigen bedreven, te ramen. Hy beschrijft ergens d'uitterlijke tekenen van een verborgen misdaet in deze woorden: Wat my aengaet, ik heb tot zekerste bewijs en tekenen van hun misdrijf gehad hun brieven, zegels, merken, en verbaeftheit van yder onder hen; maer noch meer hun verbijsterde ogen, gelaet en stilheit. Want zy waren zo verbaest, zagen zo nederwaerts, en schoten malkander in 't heimelijk zulke stralen toe, dat 'et scheen dat niemant, dan zy zelven, hen geoordeelt zou hebben. De keizerlijke wetten, en d'uitleggers daer af verhalen ook van zulke merken. Hier uit spruit d'inzetting van Adrianus, die wil dat men de getuigen, en niet de getuigenissen geloven zal. Want men ontdekt lichtelijk de waerheit, als men de hoedanicheit van de persoon, zijn aengezicht, gedaente en gelaet aenziet, ja beter dan door een enkele beschouwing.

Daer is in de mensch niets schoonder dan de ziel, en in 't lighaem niets aengener dan 't aengezicht, dat als een verkleind afbeeldsel van de ziel, een zichtelijke geest, en een winkel is, daer in men ontellijke neigingen ten toon gestelt ziet. Daer is een groot getal van verscheide dingen in deze kleine werrelt, die ook veel van malkander verschilt. De beesten hebben weinig of geen onderscheit; en wy zeggen ook niet dat de beesten een aengezicht hebben. Wat is de verscheidenheit der verwen van onze aengezichten? In 't oog alleen is zwart, wit, blaau, root en kristal. De gelijkmatigheit is 'er uitmuntende; en de zinnen zijn 'er dub-

dubbeil, en komen zo wel over een, dat de grootheit van 't oog die van de mont gelijk is. De langte van de neus is de breedte van 't voorhoofd, en deze weêr van de lippen, en van de kin. Maer de verscheidenheit der aengezichten is boven al wonderlijk. Dit is een wonderwerk; ja een heerlijk proefstuk van de Schepper. Dit alles verkondigt zijn lof, zonder een woort te spreken, en verdoemt d'ondankbaarheid van groten en kleinen, die, zonder te zien, veel wonderen zien, en onvoordacht daer af spreken, en gemenelijk, tot hun grote schande, hun gedachten op zo treffelijk een voorwerp misbruiken. Men bespeurt dat deze verscheidenheit zeer nut, en geheel nootzakelijk voor de menschelijke gemeenschap is. Eerstelijk, om malkander te kennen; want hoe groot een quaet zou 'er uit volgen, zo men door de gelijkheit der aengezichten bedrogen wierd. De verwarring van Babels boulieden zou hier enkel kinderspel by zijn. De gestalte der aengezichten onderscheit de menschen van de beesten; en hun ongelijkheit maakt dat men een mensch onder ontellijke andere menschen kent. Dat meer is, 't is een bezondere konst van de Schepper, dat hy enig geheim, om d'een of d'ander in de werrelt te vernoegen, in 't aengezicht gestelt heeft. Hier uit spruït het gemeen spreekwoord, dat lief geen leet, en dieshalven ook geen lelijk ziet. Daer is ook enige heerlijkheit in de ronde gestalte van 't aengezicht, in zijn rechte en blote gedaente, zonder al te dik hair, zonder schubben, en ten hemelwaert gekeert: ook bevalijkheit, zachtigheit, vriendelijkheit, en stemmigheit, ja zulk een aenlokkelijkheit, dat 'et harten rooft, en meêlscept. 't Is de zetel van wijsheit, vrientschap, gemeenschap, en van vreucht, die door 't gelach en gekus betuigt word. Daer by, 't aengezicht is een roonneel, daer op de blyschap, droefheit, gunst, haet, gramschap, nijt, boosheit, woede, toornigheit, ergwaen, schaemte, ongedult, wanhoop en andere tochten te voorschijn komen, en hun rol levendig spelen. 't Is als de wijzer aen 't uurwerk, die d'uren en stonden der tijden aenwijst. Wat de schoonheit van 't aengezicht aengaet, de gevoelens daer af zijn verscheiden, zo wel by de

genen , die na by malkander wonen , als by dien , die verre van malkander zijn. Maer wy laten 't bewerp hier af aen de Poëten, en aen zodanige andere Schilders.

H E T X X X I I . H O O F T S T V K .

Twee treffelijke voorbeelden van twee grote Vorsten in 't vergeven van de genen , die voorgenomen hadden hun te doden ; vruchten daer af, doch verscheiden. Onzekerheit in de geneeskunst , en in veel andere konsten. Groot vermogen van 't geval. Hoe groter wijsheit , hoe meer gevoelen van zwakheit. Men moet 't eerlijkste kiezen , en áltijt de rechte weg ingaen. Men vordert niet met het straffen der samengezworenen. Dio wil liever sterven , dan zijn vriend ontrou achten. Heerlijk voorbeeld van Alexanders betrouwen op zijn geneesmeester. Blode raden doen verslaeuen. Groot vertrouwen van Scipio, in zijn reis naer Syphax in Afrika betoont. Stoutheit is somtijts vorderlijk ; voorbeelden in een Fransch koning , en in Cesar. Aert van een woedende menigte. Cefars middelen om zich bemint te maken. Aertige trek van een vreemdeling tegen de tyran Dionisius , die hem tot zijn voordeel gebruikt. Plompheit van zekere overste , in 't doden van d'ontdekker van een verraet. Zeker Romein, onder de Triumviraet op de dootrol gezet , en de handen der moordenaers tot verscheide malen ontkomen zijnde , geeft zich aen hen over , om niet in gedurige vrees te zijn.

ZEker koning van Vrankrijk wierd, terwijl hy met zijn leger voor Rowaen lag, en dat belegert had, door zijn gemalin de koningin, verwittigt, dat zeker edelman van Angevin, of Manccau, toen gewonelijk om deze zaak in 't vorstelijk gestoet ver- kee-

keerende , een aenflag tegen hem voor had. De koning , hieraf bericht,ontdekte deze zaak aen niemant; maer 's anderen daegs aen Sinte Catherinaes berg (van de welk men op Rowaen beukte) tusschen Amyot en een Bisschop wandelende,zag deze edelman, die hem van dit verract aangewezen was, en deê hem roepen. De koning, deze voor hem hebbende, en ziende dat hy, in zijn geweten overtuigt, alreê bleek en beangst wierd, zeide tot hem : Gy vermoed alreê wel 't geen, dat ik u zeggen wil; uw aengezicht toont 'et; en zie toe dat gy niets voor my verbergt. Want ik ben zo wel van uw bedrijf onderrecht, dat gy uw zaak verergeren zult, zo gy haer poogt te dekken. Gy weet wel zulke en zulke dingen; ('t welk de geheimste stukken van dit verract waren) zie toe weêr aen,mis niet in my de waarheit van deze aenflag te vertellen,want anders zal 't uw leven kosten. Deze elendige, zich dus verstrikt en overtuigt ziende, (want het was alles, door een der deelgenoten, aen de koningin ontdekt) wist geen andere raet, dan met gevouwen handen de vorst om genâ te smeeken. Hy wilde voor des konings voeten vallen, maer de koning belette hem daer in,en,zijn redenen vervolgende,zeide : koom hier; heb ik u ooit enig leet gedaen? Heb ik, door een bezondere haet, ooit iemant van d'uwen beschadigt? Ik heb u naeuwelijs drie weken gekent. Wat oorzaak heeft u kunnen bewegen om mijn doot te zweren? D'edelman antwoorde hier op,met een sidderende stem,dan hy hier toe geen bezondre oorzaak had, maer 't belang van de zaak zijner zijdelingen in 't gemeen;en dat enige hem ingeblazen hadden dat'et een godvruchtig werk zou zijn, zulk een machtig vyant van hun godsdienst, door hoedanige middel het ook was,te verdelgen.Wel,vervolgde de vorst, ik wil u tonen hoe veel zachter de godsdienst is, die ik heb,dan de gene,daer gy uw belijdenis af doet. D'uwe heeft u geraten my onverhoort,en zonder enig ongelijk van my ontfangen te hebben, te doden; maer de mijne gebied my dat ik u, schoon overtuigt, vergeef, dat gy my zonder oorzaak hebt willen doden. Ga,wijk uit mijn ogen,dan ik u niet meer zie; en, zo

gy wijs zijt , neem voortaan beter raetslieden dan dezen in uw aenslagen. De Keizer Augustus, in Gallia zijnde , ontving zeker bericht van een samenzweering tegen hem , door L. Cinna besteken. Hy besloot zich daer af te wreken , en ontbood dieshalven zijn vrienden tegen 's anderen daegs te raet. Maer hy verfleet de nacht, die tusschen beide was, in grote bekommernis, vermits hy overwoog dat hy een jong man , van edel geslacht , en kintskint van Pompejus de Groot doen sterven zou , en bracht, in zijn beklag, veel redenen by. Hoe ! zeide hy , zal ik in vrees en onrust zijn , en mijn moordenaar ondertusschen naer zijn believen laten gaen ? Zal ik hem dus ontslaen, die naer mijn hoofd gestaan heeft , dat ik in zo veel burgerlijke oorlogen, en strijden ter zee en te land bewaert heb ? Zal ik, d'algemeene vrede in de werelt opgerecht hebbende, hem vryspreken, die niet alleen voorgenomen heeft my te doden , maer ook t'offeren ? want men had besloten hem , terwijl hy offerde , te doden . Hy, een weinig gezwezen hebbende , begon weêr heftiger , en , zich zelf aenraastende, zeide : waerom leeft gy , zoo 't voor zoo veel lieden dienstig zal zijn dat gy sterft ? zal 'er geen einde van uw wrack en wreetheit zijn ? Is uw leven zoo veel waard , dat men zo veel schade doet , om dat te behouden ? Livia , zijn gemalin , hem in deze bangigheit vindende , zeide tot hem : zullen de raden der vrouwen ook aengenomen worden ? Doe gelijk de geneesmeesters, die, als de gewone hulpmiddelen niet helpen, anderen, die daer meê strijden , beproeven . Gy hebt door strengheit tot noch toe niets gevordert . Lepidus is Salvidienus , Murena Lepidus , Cepio Murena , en Egnatius Cepio gevolgt . Beproof nu eens wat voordeel gy met de zachtmoedigheid en goedertierentheit doen zult . Cinna is ontdekt , en overtuigt . Vergeef hem . Hy zal voortaan u niet kunnen hinderen , en zal tot vermeerdering van uw roem strekken . Augustus, verblijd van dat hy zulk een voorspraak gevonden had , bedankte zijn gemalin , en ontbood aen zijn vrienden , die hy genodigt had, dat zy niet behoefden te komen . Hy gebod Cinna alleen tot hem te ko-

men ;

men , en , hem een stoel gezet , en yder uit de kamer doen gaen hebbende , sprak tot hem in dezer voegen : voor eerst verzoek ik vredig gehoor van u , Cinna ; breek mijn redenen niet ; ik zal u daer na tijts genoeg om daer op t'antwoorden geven. Gy weet , Cinna , dat ik , u in 't heir mijner vyanden vangende , als niet alleen mijn vyant geworden , maer ook geboren , u 't leven bergde , u al uw goederen weêrgaf , en u zo met goederen op-hoopte , dat de verwinners zelf de genen , die verwonnen waren , benijden. Ik gaf u , op uw verzoek , het priesterlijk ampt , 't welk ik veel anderen , diens vaders met my gestreden hadden , geweigert heb. Gy hebt , schoon gy dus dier aen my verplicht zijt , voorgenomen my te doden . Cinna , hier op uitbarstende , riep dat zulks nooit in zijn gedachten gekomen was. Cinna , vervolgde Augustus , gy houd my niet het geen , dat gy my belooft hebt. Gy had my toegezegd dat gy mijn redenen niet steuren zoud. Ja , Cinna , gy hebt voorgenomen my te doden , in zulk een plaats , op zulk een dag , in zulk een gezelschap , en op zulk een wijze. Cinna , dit horende , stont bedeeft , en als stom , niet om zijn belofte van te zwijgen , maer door zijn beangst en overtuigt geweten. Waerom , voegde 'r Augustus by , zult gy 't doen ? Om Keizer te wezen ? Zeker , 't is qualijk gestelt met de gemeente , zo 'er niemand is , dan ik , die u belet om aen 't rijk te geraken. Gy kont naauwelijks uw huis beschermen , en verloor onlangs een geding , alleen door de gunst van een slechte vrygemaekte. Hoe ! hebt gy geen andere middel , dan Cesar aen te tasten ? Wel , ik geef 't u over , zo ik alleen u in uw hoop verlet. Meent gy dat Paulus en Fabius , de Cossèers en Servilien , en zulk een groot getal edelingen , niet alleen edel , maer die door hun deucht hun edelheit ook eren , u lijden zullen ? Na veel andere redenen , (want hy sprak langer dan twee uren met hem) zeide hy tot Cinna : Wel , ga. Ik schenk u heden 't leven , dat ik u welêer als aen een vyant gaf , als aen een verrader. Dat onze vriendschap nu onder ons begin. Laet ons beproeven wie van onz beide getrouwelijker , of ik u 't leven gegeven , of gy 't ontfangen hebt. Hy

scheide in dezer voegen van hem , en gaf hem een wijl daer na 't Burgemeesterschap, en beklaegde zich noch van dat hy 't niet van hem had durven eiffchen. Hy hield daer na grote vrientschap met hem, en wierd door hem tot enige erfgenaem zijner goederen gemaakt. Sedert dit ongeval, 't welk Augustus in 't veertigste jaer van zijn ouderdom overquam , maekte niemant enige famenzwering tegen hem : in voegen dat hy een gerechtige vergelding van deze zijn goedertierentheit verkreeg.

Maer 't ging niet zodanig met de voorverhaelde Koning van Vrankrijk, want zijn zachtmoedigheid kon niet te weeg brengen dat hy sedert niet in gelijke strikken van verraet viel ; zoo ydel en beuzelachtig is de menschelijke voorzichtigheit. Ja 't geval behoud altijt d'uitvallen der zaken aen zich , tot spijt van onze voorneemens en raden. Wy noemen de geneesmeesters gelukkig , als zy tot enig goet einde geraken ; als of 'er niets was, dan hun konst, die van zich zelve niet bestaen kan, en te zwakke grontvest had, om met zijn eige kracht daer op te steunen , ja of zy alleen, in haer uitwerking , de helpende hant van 't geval behoefde. Ik geloof van haer zo wel en qualijk, als ik begeer; want ik heb (daer ik blijde om ben) geen gemeenschap met haer. Ik ben hier in strijdig met d'anderen : want ik haet haer altijt ; en als ik ziek ben, begin ik, in plaets van met haer te verenigen, haer noch meer te haten en te vrezen, en antwoord den genen, die my parssen met geneesmiddelen in te nemen , dat zy ten minste zo lang zullen wachten , tot dat ik mijn krachten en gezontheit weêrgekregen heb, om beter middel te hebben van de kracht en uitwerking van haer dranken te verdragen. Ik laet de natuur begaen , en acht dat zy zich als met tanden en klauwen verzien heeft, om zich van de stormen, die haer voorkomen, te verweeren , en om dit lighaem , van 't welk zy d'overdaet schuwet, t'ondersteunen. Als zy tegen de ziekten strijd, vrees ik, in plaets van haer te helpen, dat ik haer vyandin bystant zal doen, in plaets van haer , en dat men haer met nieuwe lasten bezwaren zal. Ik zeg dan dat 'et geval niet alleen in de geneeskonst, maer ook in veel andere

andere wiſſer konſten , groot vermogen heeft. Waerom zullen wy de Poëtiſche trekken en loopjes, die hun ſchrijver vervoeren, en buiten zich zelf trekken , niet zijn geluk toeëigenen , dewijl hy zelf belijdt dat zy zijn krachten overtreffen , en bekend dat zy van elders , dan van hem komen , en dat hy hen geenſins in zijn macht heeft, ja zo weinig als de Redenaers zeggen dat zy de bovengewone bewegingen , die hen buiten hun voorneemen drijven, in hun macht hebben. Desgelijks gebeurt ook in de ſchilderkunſt. Want den ſchilder ontnappen ſomtijts trekken , die boven zijn voorneemen en konſt zijn , en die hem zelf in verwondering en verbaaſtheit trekken. Maer 't geval toont noch blijkeliĳker de heerſchappy , die 't in al haer werken heeft , door de ſchoonheit en aengenaemheit , die men daer in vind', niet alleen zonder voorneemen, maer ook zonder kennis van de werkman. Een verſtandig lezer openbaert ſomtijts , in de geſchriften der anderen, andere volmaektheden, dan dien, die de Schrijver daer in gebracht en beſpeurt heeft. Wat d'aenſlagen van d'oorlog aengaan, yder ziet wat een groot vermogen 't geval daer in heeft. Ja in onze beradingen zelf is 't lot en geluk vermengt. Want al 't geen , dat onze wijsheit vermag , is gering. Hoe zy ſcherpzinniger en wakkerer is , hoe zy meer zwakheit in zich bevind , en zich zelve te meer wantrout. Ik ben van Syllaes gevoelen ; en als ik op de heerlijkſte daden van d'oorlog let , zoo zie ik , naer my dunkt, dat de genen, die hen beleiden, geen berading, dan by gewoonte, daer toe gebruiken, en dat zy 't beſte deel van d'aenſlag aen 't geval overgeven, en, op 't betrouwen van haer byſtant, yder ogenblik de palen van alle overleg overtreden. Zy worden in hun beradingen, door onverwachte blyſchap, en ongehoorde razern^v gedreven, die hen dikwijls aenprikkelen om de zijde, die minſt beſtandig ſchijnt, te kiezen, en die hun moed tot boven de reden doen zwellen. Veel oude groote hooftlieden hebben dieſhalven , om hun roekeloze raden in achting te brengen , hun lieden dietsgemaekt , dat zy door eenige ingeeving en voortteeken daer toe genodigt waren. In deze onzekerheit, die ons d'onmacht

macht van 't geen, 't welk bequaemste is, te zien en te kennen, toebrenge, is 'er, om de zwarigheden, die de verscheide toevallen en omstandigheden van yder ding meêsslepen, niets zekerer, naer mijn gevoelen, dan dat men, schoon geen andere inzicht ons daer toe nodigde, zich aen de zijde, daer de meeste eerlijkheit en gerechtigkeit is, begeeft, en, dewijl men in twijffel van de kortste weg is, altijd de rechte te houden; gelijk in deze twee voorbeelden, die ik voorgestelt heb: want het is zonder twijffel veel beter en edelmoediger voor de geen, die 't ongelijk geleden had, dat te vergeven, dan te straffen. Schoon dit den eerste niet wel gelukt is, men moet dit nochtans zijn goed werk niet wijten. Men weet ook niet of hy, zo hy d'andere weg uitgeslagen was, 't einde, daer 't nootlot hem toeriep, ontsnapt, en d'eer van zulk een goedertierentheit niet verloren zou hebben.

Men vind in de Historien dat veel lieden van deze vrees ingenomen waren, en gemenelijk de samenzweringen, tegen hen gemaakt, door wraek en straffingen tegengelopen hebben: maer ik zie zeer weinig, die hier door gevordert hebben, gelijk zo veel Keizers zulks getuigen. De geen, die zich in dit gevaer bevind, behoeft van zijn kracht en wakkerheit niet veel te verhoppen. Want hoe qualijk kan men zich van een vyant beschutten, die met een gelaet van de gediensstigste vriend, die wy hebben, bedekt is? en de wil en innerlijke gedachten der gener, die by ons zijn, te kennen? Men gebruikt vergeefs uitheemsche volken tot zijn lijfwacht, en is vruchteloos met een heining van gewapende mannen verzorgt. De genen, die zijn eige leven veracht, kan zich altijd meester van een anders maken. Voorts, deze gedurige verdachtheit, die de Vorst voor yder beducht maakt, zal hem een pijniging verstreken. Dio, verwittigt dat Calippus naer midde-len om hem te doden trachte, durfde nooit daer na verneemen, maer zeide dat hy liever wilde sterven, dan in deze elende leven, dat hy zich niet alleen van zijn vyanden, maer ook van zijn vrienden moest wachten. Alexander betoonde dit noch klaerder met 'er daet, toen hy, door Parmenion verwittigt dat Philippus, zijn

zijn waerdfte geneesmeester , door Darius omgekocht was, om hem te vergiftigen, in een zelve tijt de brief aen Philippus gaf, om hem te lezen, en de drank, die zijn geneesmeester voor hem bereid had, indronk. Was dit niet zo veel , als of hy betoonde dat hy toestont dat zijn vrienden , zo zy wilden , hem vergiftigen mogten ? Deze Vorst is 't opperste voorbeeld der gevelrijke aenflagen ; maer ik weet niet of 'er iets in zijn leven is , 't welk meer bestandigheid heeft , en dat zo heerlijk van alle zijden blinkt. De genen, die den Vorsten zo naerftig de wantrou, onder schijn van hun verzekering , aenraden , vermanen hen tot hun bederf en ondergang. Daer word niets, dat edel is, zonder gevaer uitgerecht. Zeker Vorst , strijdbaer en daetvaerdig van aert , wierd , door zodanige aenradingen, in zijn geluk verhindert : Dat hy zich in zich zelf besluit , tot geen verzoening met zijn oude vyanden verstaet , zich ter zijden hou , en zich niet in sterker handen begeeft , wat belofte men hem doet , en wat nuttigheit hy ook daer in ziet. Zeker ander Vorst vergrootte zijn staet zeer heerlijk , om dat hy een heel strijdige raet nam. De onversaechtheit, van de welken zy zo blijkelyk eer zoeken, ver- toont zich, als het nodig is, zo wel in 't wambas , als in de wapen- en, in de kamer, als in een heir, en in een neêrhangende, als op- geheven arm. De voorzichtigheit, zo teder en omzichtig zijnde, is een doodvyandin van de hoge aenflagen. Scipio , zijn heir, en Spanjen , dat noch niet wel verzekert was , verlatende, begaf zich naer Afrika , met niet meer dan twee schepen , om zich in een vyandig lant, aen een barbarisch Koning, zonder enige ver- plichting of gijffeling, te betrouwen , alleen op de zekerheit van zijn eige grootmoedigheid , en geluk , en op de belofte van zijn hoge aenflagen. *Habita fides ipsam plerumque fidem obligat* : dat is, *de gehonde trou verbind ook dikwyls de trou zelve*. In tegendeel, voor een eierzuchtig leven moet men weinig bereiden , en de breidel tot verdachtheit kort houden. De vrees en wantrou , lokken en nodigen de misdaet. De wantrouwigfte der Fransche koningen bracht zijn zaken te recht, meest om dat hy gewillig zijn leven en

vryheit in de handen zijner vyanden had betrouwt, en getoont dat hy een vol betrouwen op hen had, op dat zy 't ook op hem zouden hebben. Cefar ſtelde alleen zijn achtbaerheit, gelaet en verwaende woorden tegen zijn weêrſpaltige legioenen, die zich tegen hem gewapent hadden, en had zo groot betrouwen in zich zelf, en in zijn geluk, dat hy niet ſchroomde zich in een oproerig en weêrſpannig heit te begeven.

Doch deze vaſte verzekering kan niet wel geheel en naturelijk vertoont worden dan door de genen, die door d'inbeelding des doots, en door 't ergſte, dat den menſch overkomen kan, niet verſchrikken; want men doet niets, dat deucht, zo men haer bevende, twijffelachtig en onzeker, ten dienſt van een ſchadelijke verzoening, vertoont. 't Is een treffelijke middel van de harten te winnen, dat men zich aen hen betrouwt en overgeeft; doch dit moet gewillig, en zonder enige noordwang, ja buiten alle ſchijn van ſchroom geſchieden. Zeker edelman, over een ſtat gebiedende, die door de beroerte van een woedend volk zeer geplaeft was, begaf zich, tot ſtilling van deze beroerte, uit een vaſte plaets onder deze oproerige menigte; 't welk hem qualijk bequam, vermits hy daer gedoot wierd. Maer my dunkt niet dat dit zo zeer zijn ſchult was, dat hy uitquam, ſchoon men dit gewonelijk zijn geheugenis verwijt, als wel dat hy een middel van onderſtelling en gevley gekozen had, en dat hy deze woede had willen ſtillen eer met volgen, dan met leiden, en eer met verzoeken, dan met vertonen. Ja ik acht dat een aengename ſtrengheit, een kriegsbevel vol onverſaechtheit, en betrouwen, en de waerdigheit van zijn ampt hem beter gelukt, of ten minſte eerlijker en betamelijker geweest zou hebben. Men heeft van dit gedrocht, dus aengeprikkelt zijnde, niets min te verhopē, dan beleeftheit en zachtmoedigheit. Maer het word haest weêr cerbidig en bevreest. Ik acht de middel, die Cefar gebruikte, de beſte en bequaemſte. Hy poogde in 't eerſt door zijn goedertierentheit zich van zijn vyanden zelf bemint te maken, en, enige ſamenzweringen tegen hem ontdekkende, veruoegde zich met hen

hen aen te zeggen, dat hy daer af bericht was, en, dit gedaen hebbende, nam een edelmoedig besluit van, zonder schrik en bekommernis, 't geen, dat hem overkomen kon, te verwachten, en begaf zich voort in de bewaring der goden, en van 't geval: 't welk ook de staet was, daer in hy stont, toen hy gedoot wierd.

Een vreemdeling, overal gezegt en verkondigt hebbende dat hy Dionisius, Tyran van Sicilien, een middel leren kon, door de welk hy in alle zekerheit d'aenflagen, die zijn onderzaten tegen hem voornamen, zou konnen ontdekken, zo hy hem een groot stuk gelt daer voor wilde geven. Dionisius, hier af bericht, ontbood hem voor hem, om een konst, die zo nodig tot zijn bewaring was, te verstaen. De vreemdeling zeide dat hier in geen andere konst was, dan dat hy hem een talent zou geven, en zich beroemen dat hy een bijzondere verborgenheit van hem geleert had. Dionisius, deze vond goet vindende, deê hem zes hondert kronen tellen. 't Is niet waerschijnlijk dat hy zo groot een hoop gelt aen een onbekent man gegeven zou hebben, dan in vergelding van een nootwendig leerstuk. Daer beneffens, deze achting diende ook om zijn vyanden in vrees te houden. De Vorsten verkondigen dieshalven wijselijk 't bericht van de lagen, tegen hun leven gespannen, om den lieden te doen geloven dat zy wel verwittigt worden, en dat 'er niets aengevangen kan worden, zonder dat zy 'er lucht af krijgen. De hartog van Athenen bedreef veel zotheden in 't oprechten van zijn varsche dwinglandy over Florence; maer dit is nochtans een der voornaemsten, dat hy Matheo Morozo, deelgenoot van een samenzwering tegen hem, die hy hem ontdekte, doden deê, om deze waerschuwing te verdrukken, en niet te doen gevoelen dat aen iemant in de stat zijn heerschappy verdroot. My gedenkt dat ik eertijts de history van zeker treffelijk man gelezen heb, die, de dwinglandy van de Triumviraet, of Drieheerschappy vliedende, tot verscheide reizen de handen der gener, die hem zochten, door zijn spitsvondigheit ontkomen was. 't Gebeurde eens dat een bende ruiters, dien belast was hem te vangen, by een haeg, daer hy zich ver-

borgen had, deurtrok, en hem nochtans niet ontdekte. Maer hy, overwegende de kommer en zwarigheden, die hy alreê zo lang verdragen had, riep hen zelf, om zich van dit gedurig nazock, dat men overal naer hem deê, te bevrijden, en om de weinige geneucht, die hy van zodanig een leven verhopē kon, en, liever eens de weg ingaen willende, dan gedurig in angst blijven, ver-toonde zich aen hen, en gaf zich gewillig aen hun wreetheit over, om hen en hem van langer moeite te verlossen. De handen tot vyanden te maken is een al te bystere raet; en nochtans acht ik dat 'et beter is die aen te gaen, dan in een gedurige koorts van een ongeval, dat geen hulpmiddel heeft, te blijven. Maer dewijl de verzorging, die men daer toe aenwenden kan, vol ongerustheit en onzekerheit is, zo is 't beter dat men zich met een treffelijke verzeekering tegen al 't geen, dat daer af komen kan, voorbereid, en enige troost van 't geen trekt, van 't welk men niet zeker is of het overkomen zal.

H E T X X X I I I . H O O F T S T V K .

Voordeel van de hoogheit, die licht te vlieden is, en veracht behoort te worden. Balbus gerust leven. Hoog en doorluchtig leven van M. Regulus. Otanes verlaet de heerschappy om een middelbare staet. De heerschappy is lastig, en is in gedurige twist met d'onderdanigheit. Ongemak der hoogheden, die van alle eerlijke oeffeningen uitgesloten zijn, en alleen leren een paert te beschrijven. De vleiders apen de gebreken van hun Vorsten na; voorbeelden daer af in Dionisius, en Mithridates. Zacharias Heins zinnebeelt en veersen op 't zelve oogmerk. Favorinus en Pollio wijken voor hun Vorsten. Dionisius mishandelt Philoxenus en Plato uit nijt. D'eerzucht is vyant van gezelschap. Quaet gezelschap is gevarelijk. D'eenzaamheit bevrijd ons niet van zonden. Grote standvastigheit van Stilpo,

Stilpo, in d'overrompeling van zijn stat; en in Paulinus, bisschop van Nola. Ydelheit der boekuffers. Men moet zich in rust begeven, en voor zich zelf wezen. Men moet zich tegen de noot voorbereiden. Hoedanigh de bezigheit van 't eenzaam leven wezen moet. Gevaerlijkheit der wellusten. Hoe men de boeken gebruiken, en welke boeken men verkiezen moet. De rust en eerzucht zijn strijdig. D'eerzucht is vyant van d'eenzaamheit. Middelen en voorbeelden, om in d'eenzaamheit niet te dolen.

DE wijl wy de hoogheit niet bereiken kunnen, zo laten wy ons daer aen met lasteren wreken: en nochtans is't een ding niet geheel lasteren, als men enige gebreken daer in vind, die in alle dingen, hoe schoon en begeerlijk zy zijn, gevonden worden. Maer de hoogheit heeft dit blijkelyk voordeel, dat zy zich vernedert als zy wil, en dat zy bynā de verkiezing van beide staten heeft. Want men valt niet eensklaps van alle hoogheit af: in tegendeel, 't meeste gedeelte der hoogheden zijn zodanig, dat men daer af, als by trappen, zonder te vallen, afgaen kan. My dunkt nochtans, dat wy haer te hoog achten, en ook te veel van de genen houden, die hen gelastert, of zich daer af ontslagen hebben. Haer zelfstandigheit is niet zo blijkelyk bequaem, dat men haer zonder wonder niet zou kunnen weigeren. Ik bevind de poging in 't lijden der qualen zeer zwaer, maer in de vernoeving van een middelmatig geluk vind ik weinig bekommering. Dit is, zo my dunkt, een deucht, die ik, schoon ik maer een dwergje ben, licht bereiken zou. Wat behoren de genen te doen, die noch d'eer in hoge achting hebben, die deze weigering verzelt, dien meer eerzucht toevallen kan, dan in de begeerte en genieting van de hoogheit. Want d'eerzucht word nooit beter aengevoert, dan door een onbekende en ongebruikelijke weg. Ik oefen mijn gemoed tot gedult, en verzwak het in begeerte. Ik heb zoo veel als een ander te wenschen, en geef geen minder

vryheit en onbescheit aen mijn begeerten , als een ander aen de zijnen. Maer ik ben nochtans nooit zo hoog gekomen, dat ik Keizerrijk of Koninkrijk , of zoodanige hoge staten begeert heb. Ik doel daer niet naer ; want ik bemin my zelf te zeer. Ik wil liever langsaem wassen , en dat noch in stantvastigheid, voorzichtigheit , gezontheit , ja ook in rijkdom. Maer deze hoge achting , en oppermacht zouden mijn vernuft verdrukken. Ik, strijdig met d'ander , zou misschien de tweede of derde in een slecht dorp , dan d'eerste in de machtigste stat willen zijn, of, om de waerheit te zeggen, liever de derde dan d'eerste in zoo machtingen stat wezen. Ik wil niet tegen een rampzalige en onbekende deurwaerder twisten , en ook 't gedrang , daer ik deurga, niet door aanbidding van een scheuren. Ik ben zo wel door mijn lot, als door mijn begeerte, tot een middelbare staet gebracht, en heb in 't beleid van mijn leven en aenslagen getoont , dat ik geschuwt heb dieper daer in te geraten , dan de staet van mijn geboort toeliet. Een naturelijk beleid des levens is gerechtic , en ook gelukkig. Ik meet niet het geluk naer zijn grootheit , maer naer 't gemak. Ben ik niets te stout, ik ben nochtans openhartig genoeg om mijn zwakheit te belijden. Vergelijkt eens 't leven van L. Thorius Balbus , een fraei, geleert, gezont, en verstandig man, die in alle gemak en vermaek overvloede, een gerust leven voor hem zelf leide , en een welbereid gemoed tegen de doot, waengeloof, pijn en andere zwarigheden van de menscheelijke nootzakelijkheid had, en die , met 'et geweer in de hant , in de strijt storf, tot bescherming van zijn vaderlant; met het leven van M. Regulus , dus hoog en heerlijk , en van yder bekend , en zijn wonderlijk einde. Zeker , ik zou zeggen 't geen Cicero daer af zeide, zo ik zo wel kon zeggen als hy. Maer zo ik mijn gevoelen moest spreken , ik zou zeggen dat 'et eerste naer mijn wensch is, en 't ander verre daer boven strekt, en dat men 't een niet zonder eerbiedigheit, en 't ander door oeffening bereiken kan. Laet ons tot onze tijtelijke hoogheit, daer af wy gescheiden zijn, weêrkeeren. Ik ben van alle heerschappy , zo wel doenlijk , als lijdelijk,

af kee-

afkeerig. Otanes, een der zeven, die recht hadden om naer 't Koninkrijk van Persen te staen, koos een zijde, die ik ook gaerne kiezen zou; dat is dat hy zijn recht, van door verkiezing of loting daer toe te kunnen geraken, aen zijn mededingers overliet, op voorwaerde dat hy en de zijnen van alle heerschappy en onderdanigheid, uitgezondert die van d'oude wetten, in dit rijk vry zonden zijn, en alle vryheit, die niet tegen d'oude wetten streed, genieten: in voegen dat hy zo onlustig in te gebieden, als in geboden te worden, was. En zeker, daer is, naer mijn oordeel, niets zwaerder, dan een betamelijk Koning te zijn. Ik verontschuldig meer hun mislagen, dan de menschen in 't gemeen doen, en dit uit inzicht van de zware last, die hen drukt, en my verbaest. Men kan in zoo onmatig een macht zwarelijk maet houden. En nochtans is 't voor de genen zelve, die niet van zo uitmuntend een natuur zijn, een machtige prikkel ter deucht, in zodanig een plaets gezet te zijn, daer men geen goet doet, dat niet aengerekent word, daer de minste weldaet zich over zo veel lieden verspreid, en daer uw genuechsaemheit, gelijk die van de predikers, voornamelijk haer opzicht op 't volk heeft, dat een onkundige rechter is, en dat men licht bedriegen en vernoegen kan. Daer zijn weinig dingen, van de welken wy gezondelijk en oprechtelijk kunnen oordelen; want men vind' er weinig, aen de welken wy geen bijzonder belang hebben. De hoogheit en laagheit, heerschappy en onderdanigheid hebben een naturelijke twist en nijt tegen malkander, en zitten d'een d'ander gedurig in 't hair. Ik geloof aen geen van beide in de rechten van zijn staet. Laet de reden, die onbuigelijk en onlijdelijk is, 't oordeel hier afvellen. Ik vond onlangs twee boeken, van deze zaak handelende. 't Een maekte de Koning van erger staet, dan een wagenae, en 't ander stelde hem boven de goden. 't Ongemak van de hoogheit, 't welk ik voorgenomen heb hier te verhandelen, bestaet hier in: daer is niets aengenameer in d'omwegang der menschen, dan de pogingen, die wy uit eêrzucht, in de geest of van 't lighaem, tegen malkander doen. Maer d'opperste hoogheit heeft geen

geen deel hier aen. Want zeker, my dunkt dat men de Vorsten, door de grote eerbiedigheid, smadelijk en onbetamelijk handelt. Ik wierd gram in mijn kintsheit, als de genen, die zich tegen my oeffenen zouden, al hun krachten niet tegen my te werk stelden, en nam 't even zo, als of zy my onwaardig hielden om zich tegen my t'oeffenen. Maer men ziet dat hen dit dagelijks gebeurt, vermits yder zich onwaardig acht, om hun krachten tegen hen aen te leggen. Zo men bespeurt dat zy een weinig naer de verwinning trachten, yder is gaeg om die aen hen over te geven, en wil liever zijn eige eer verkorten, dan de hunne verhinderen. Ja men doet geen groter poging, dan tot hun eer dienstig is. Wat deel hebben zy in de strijt, in de welk yder voor hen is? Brisso, tegen Alexander lopende, deê zijn uitterste best niet. Alexander bekeef hem daerom, maer hy behoorde hem gegeeßelt te hebben. Carneades zeide dieshalven, dat de kinderen der grote Vorsten niets te degen leerden, dan te paert te rijden, om dat in alle andere oeffeningen yder onder hen buigt, en hen gewonnen spel geeft: maer 't paert, dat geen hoofsche vleider is, werpt zo wel des Konings zoon, als een ongeacht man af. Homerus was gedwongen toe te staen dat Venus, zo zacht en wellustig zijnde, in de strijt van Trojen gewond wierd, om haer moed en stouthheit te geven, eigenschappen, die niet in de genen gevonden worden, die vry van gevaer zijn. De Poëten doen de goden gram worden, vrezen, vluchten, benijden, en zijde kiezen, om hen met deuchden te vereeren, die onder ons van deze gebreken verdicht worden. De geen, die 't gevaer en de zwarigheid niet deelachtig is, kan geen deel van d'eer en geneucht, die op de gevelijke daden volgt, verkrijgen. 't Is erbarmelijk als men zo groot vermogen heeft, dat alles voor u wijkt. Deze staet drijft de gemeenzaemheit te verre wech, en stelt de mensch buiten 't gemeen. Deze hoogheit van alles onder zich te doen buigen, is een vyandin van alle vermaek. Dit is glijden, en geen gaen, slapen, en niet leven. Een mensch, die alles vermag, is als verzopen. Hy moet u dikwijls om tegenstant sincken. Zijn staet en welstant bestaet in

in behoefte , en zijn goede eigenschappen zijn doot en bedorven ; want deze eigenschappen bestaen in vergelijking , die zy niet hebben. Zy hebben weinig kennis van ware lof, vermits yder hen gedurig toejuigt , en prijft. Hebben zy met de zotsten van hun onderzaten te doen ? Zy hebben geen middel om voordeel op hem te krijgen , met te zeggen ; om dat hy mijn Koning is. Hy meent dat hy genoeg gezegt heeft, als hy de hant leent, om zich te laten verwinnen. Deze eigenschap verftikt en verteert d'andere ware en wezentlijke eigenschappen , die in de Koninklijkheit verzonken zijn , en laet niets by de Vorsten gelden , dan de dingen , die haer vorderlijk zijn. 't Is zo groot een zaek Koning te zijn , dat men daer door alleen Koning is. Deze uitwendige glans, die hem omringt, verbergt hem voor ons, en ons gezicht , door dit krachtig licht schemerende , verbijstert en bezwijkt.

De Raet wees de prijs van de welspreekentheit Tiberius toe, die haer weigerde , vermits hy achte dat hy van een vonnis , dat zo weinig vry was , schoon het waer had geweest , geen gevoel kon hebben. Gelijk men alle voordeelen van eer aen hen overgeeft, zo bevestigt en versterkt men ook in hen de zonden en gebreken , die zy niet alleen door goetkenning , maer ook door navolging behouden. Al de genen, die in Alexanders gevolg waren, hielden 't hooft op zijde, zo wel als hy. De vleiders van Dionisius stieten tegen malkander in zijn tegenwoordigheit, en stronkelden over alles, dat hen voor de voeten quam, om te betonen dat zy, zo wel als hy, zwak van gezicht waren. Men heeft ook wel eer het scheurfel geëert en geprezen: ja men heeft gezien dat de doofheit bemint wierd. Dat meer is, de hoerery en ongebondenheit is wel eer in achting geweest ; gelijk de kettery, waengeloof, haer van Godsdienst, en noch erger, zo 'er erger is. Zeker een snoder daet, dan die van Mithridates vleiders, die, ziende dat hun meester naer d'eer van een goet geneesmeester trachte , hem aenrieden hun leden te kappen en te kerven. Daerom kan men de vleiders , die hun zeden en gebreken altijd naer die

van hun Vorsten voegen , bequamenlijk by de Chameleon verge-
lijken , die allerley verwen aanneemt ; het welk Zacharias Heyns
in 't volgende zinnebeeld en veersen aertig vertoont :

*Het listig Chamel'on , lichtvaerdig , menighverwen
Verandert na den gront den glans van zijne verven ,*

*Zijn voedsel nemende uit de lijvelooze lucht ,
Met ongestadicheyt verbonden en verknocht :
Pluimstrykers spiegelt u , meer zal men u niet achten ,
Zo lang ghy niet bedwingt u vliegende gedachten .*

Men leeft van de Philosooph Favorinus, dat hy, met de keizer Adrianus om de bedieding van eenig woort twistende, hem haest de zege overgaf; en, daerom van zijn vrienden berispt, gaf hen tot antwoord: Hoe! droomt gy? wilt gy niet dat hy, die over dertig legioenen gebied, geleerder is, dan ik? Augustus schreef gedichten tegen Asinius Pollio, die hier op zweeg, zeggende: 't is geen wijsheit tegen de geen te schrijven, die veroordelen kan. Zeker, zy hadden grote reden hier toe: want Dionisius, Philoxenus in Poëzy, en Plato niet in redenen gelijk worden konnende, verwees d'een tot de steenput, en deê d'ander voor een slaef in 't eilant van Egina verkopen. Waer uit blijkt hoe gevaerlijk het is zich tegen de Grooten te stellen.

Laet ons deze lange vergelijking van het eenzaam by 't woelende leven verlaten, schoon d'eerzucht en gierigheid, om zich te vermommen, bybrengen; dat wy niet voor ons zelf, maer voor 't gemeen geboren zijn. Laet ons de genen, die in deze woeling zijn, onbeschroomdelyk aentasten, en bezien of zy niet, tot nadeel der ampten, in dit gewoel des werrelts, hun bezonder nut uit het gemeen pogen te trekken. De quade middelen, door de welken men heden daer toe geraekt, betonen klaer genoeg dat 'et gemerk daer af niet deucht. Wat d'eerzucht aengaet, zy wil gaerne alleen wezen. Want wat vlied zy zo zeer, als maetschappy? Wat zoekt zy zo zeer, als haer armen ruim te hebben? Men vind overal middel om goet en quaet te doen. Doch zo Bias reden waer is, te weten dat het grootste deel 't ergste is, of 't geen, 't welk van Ecclesiasticus gezegt word, namelijk, dat men van duizent niet een goet vind, zo is de besmetting in 't gedrang zeer gevaerlijk. Men moet de zondaers navolgen, of hen haten. 't Is beide vol gevaer; zo wel hen te gelijken, om dat zy veel zijn, als hen te haten, om dat zy verschillen. De kooplieden, die zich ter zee begeven, zien met recht toe, dat de genen, die zich in een zelve schip begeven, geen ongebonde lieden, lasteraers, of booswichten zijn; vermits zy zulk een gezelschap ongelukkig achten.

Wy hebben hier afeen naerder voorbeelt in Albukerke, Onderkoning van Emanuël van Portegael in Indien : want hy, in 't uitterfte gevaer van de zee zijnde, zette een jong kint op zijn fchouders, met geen ander ooggemerk, dan dat, in de gemeenfchap van 't gevaer, d'onnozelheit van 't kint hem tot een fteun en voorspraek by de goddelijke goedertierentheit zou ftrekken, om hem aen lant te helpen. Hier uit volgt echter niet dat de wijze niet overal vernoegt kan leven, 't zy in enigheit, of in 't gedrang van 't hof; maer hy zal, zo hem keur gegeven word, ook 't gezicht daer af fchuwen. Hy zal, zo 't nodig is, 't eerfte verdragen, maer zo 't aen hem ftaet, het lefte verkiezen. Het fchijnt hem niet genoegch zich van de zonden ontfagen te hebben, zo hy noch tegen dien van anderen twiften moet. Charondas ftrafte de genen, als quaetdoenders, die overtuigt waren van by quaet gezelfchap te verkeerren. Daer is niets zo ongezellig en gezellig, als de mensch; d'een door zijn zonde, en d'ander door zijn natuur.

Zeker, Antifthenes heeft, naer mijn oordeel, den geen, die hem zijn verkeering by de boozen verweet, niet voldaan, toen hy zeide, dat de geneesmeesters wel by de zieken leven. Want zo zy tot de gezontheit der zieken dienftig zijn, verergeren zy hun gezontheit door de befmetting, door 't gedurig gezicht, en door de handeling der zieken. 't Gemerk daer af is al eens, zo ik geloof, dat is of vryer, of geruft te leven. Maer men zoekt de weg daer toe niet altijd recht. Men meent fomtijts dat men de bekommerniffen heeft verlaten, fchoon men alleen hen verandert heeft. Daer is weinig min bekommernis in de beftiering van een huisgezin, dan van een gehele ftaet. De ziel is geheel ter plaets, daer zy bezich is. De huiffelijke bezigheden zijn niet min laftig, fchoon zy niet zo gewichtig zijn. Dat meer is, hoe wel wy ons van 't hof, en van 't ftraetgewoel ontfagen hebben, zo zijn wy nochtans niet van de voornaemfte quellingen des levens ontfalt. D'eerzucht, gierigheit, onftantvafteigheit, vrees en begcerten verlaten ons niet, fchoon wy van lant veranderen. Zy

volgen ons dikwijls tot in de kloosters en Philosophische scholen. De wildernissen, uitgeholde rotsen, 't hairen kleet, en 't vasten verlost ons daer niet af. Men zeide tot Socrates, dat iemand zich in een lange reis niet verbeterd had. Dat geloof ik wel, antwoorde Socrates, zo hy zich zelf meêgenomen heeft. Zo men zich, en zijn ziel niet eerst van de last, die haer drukt, verlost, zo zal de verandering meer ontfeltenis baren; gelijk in een schip de last min hindert, als hy wel gestuwt is. Men doet den zieke meer quaet dan goet, als men hem van plaets doet verwisselen. Men verergert het quaet, als men daer aen roert; gelijk de masten in wicke modder, die, hoe men hen meer wiegt en waggelt, hoe zy dieper inschieten. 't Is dieshalven niet genoeg dat men zich van 't volk af begeeft, en van plaets verwisselt. Men moet de zeden des volks, die in ons zijn, verlaten, en van zich zelven scheiden. Wy slepen onze boejen meê. Dit is geen volkomen vryheit. Wy keren noch 't gezicht naer 't geen, dat wy verlaten hebben. Onze quael zit in onze ziel geveft, die zich zelve niet ontvluchten kan. Men moet haer dieshalven weêr halen, en tot bedaring brengen. Dit is de ware eenzaamheit, die men in 't midden der steden, en van de hoven der Koningen verkrijgen kan: maer men kan haer echter veel bequamer in enigheid genieten. Dewijl wy dan aenvangen alleen te leven, en ons van 't gezelschap t'onthouden, zo laet ons te weeg brengen, dat onze vernoeging alleen in ons bestaet. Laet ons al de banden, daer meê wy aen anderen gebonden zijn, losmaken. Laet ons zo veel op ons verkrijgen, dat wy in ernst, en op ons gemak alleen kunnen leven. Stilpo, van de brant van zijn stat ontkomen, daer in hy zijn wijf, kinderen en goederen verloren had, wierd van Demetrius Poliorcetes (vermits hy hem in zo groot een verwoesting van zijn vaderlant onverschrikt van gelaet zag) gevraegt, of hy niets van 't zijn verloren had. Hy antwoorde neen; en zeide dat hy, *God lof, niets van 't zijn verloren had.* Antisthenes, hier op ziende; zeide ook aertiglijk, *dat de mensch zich van zulke goederen verzorgen moest, die op 't water konden zwemmen, en met hem de schipbreuk ontkomen.*

komen. Zeker , een verftandig man heeft niets verloren , zo hy zich zelf behouden heeft. Toen de ftat Nola door de Barbaren verwoeft wierd , bad Paulinus , die 'er Biffchop af was , al 't zijn verloren had , en zelf in hun handen was geraekt , in dezer voegen : *Heer , bemaer my van 't gevoel van dit verlies ; want gy weet dat zy noch niets van 't geen , dat my toebehoort , aengeroert hebben.* De rijkdom , die hem rijk maekte , en de goederen , door de welken hy goet was , waren noch in hun geheel. Daer ziet gy wat 'et is fchatten , die van geweld vry zijn , te verkiezen , en die in een plaats , daer niemant kooft , en die door niemant , dan door ons zelve verraden kan worden , te bergen. Men mag wijven , kinderen , goederen , en boven al gezontheit hebben , maer zich niet zo vaft daer aen binden , dat onze geluk daer in beftaet. Men moet een achterkamer , die geheel vry voor ons is , behouden , en daer in onze ware vryheit , en voornaemfte vertrek en eenzaamheit oprechten. Wy moeten hier in onz gewonelyk vertrek van ons tot ons zelve nemen , en dit zo naeu voor ons zelve , dat geen verkeerfing of gemeenfchap van iets , dat van buiten kooft , daer plaats vinden kan. Men moet daer in bedenken dat men zonder wijf , kinderen , goederen , gefleep en knechten is , op dat wy , als de tijt van hun verlies kooft , niet als verbaeft ftanen , om dat wy hen moeten miffen. Wy hebben een ziel , die in zich zelf omkeeren kan. Zy kan gezelfchap voor zich maken. Zy heeft het geen , daer meê zy aentafte en verweeren , ontfangen en geven kan. Laet ons niet vrezen dat wy in deze eenzaamheit van ledigheit zullen quijnen. De deucht is met zich zelf vernoecht , zonder leering , woorden , of werken. Daer is , in onze dagelykfche werken , van duizent naeuwelijks een , die ons betreft. De geen , die gy heel verwoed , en voor zo veel buffen ten doel gefteft , tegen een gebroken muur ziet opklimmen , en d'ander , die gekapt en gekerft is , en van honger fmacht , en liever wil fterven , dan hem de poort openen ; meent gy dat zy daer voor hen zijn ? Neen zeker ; maer voor zodanig een , die zy nooit gezien hebben , en die , ondertuffchen in ledigheit en welluft gedompelt ,

om hun noot niet bekommert is. Meent gy dat de geen, die gy na middernacht heel fluimig, leepoogig en besmeurt van zijn boekoeffening ziet komen, zoekt hoe hy, door zijn boeken, deuchdelijker, vernoegder en wijzer zal worden? Gewisselijk niet. Hy zal daer liever sterven, of de maet van Plautus gedichten, of de rechte maetklank van een Latijnsch woort aen de nakomelingen leren. Wie verwisselt niet gaerne de gezondheid, rust, ja 't leven zelf voor d'eer en achting, die zeker de snoodste munt is, die in onz gebruik kan zijn? Onze doot baert ons vrees genoeg; laten wy ons noch met die van onze wijven, kinderen en vrienden belasten. Onze eigen zaken maken ons niet genoeg becommerring; laten wy ons noch met die van onze geburen en vrienden quellen, en hooftzweer maken. *Quemquamne hominem in animum instituere, aut parare, quod sit charius, quam ipse est sibi?* Dat is, *Is'er wel een mensch, die iets in zijn gemoed stelt, of voorneemt, 't welk hem liever, dan hy hem zelf is?* D'eenzaamheit heeft, naer mijn gevoelen, meer schijn en reden voor de genen, die hun beste en bloeijste tijt aen de werrelt, naer 't voorbeeld van Thales, besteed hebben. Al lang genoeg voor anderen geleeft. Laet ons ten minste dit eindje levens van ons zelven leven. Laet ons onze gedachten en voorneemens voor ons, en voor onze rust besteden. 't Is geen kleine winst, als men veilig zijn vertrek kan nemen. Het belet ons genoeg, zonder dat wy andere aenlagen daer onder mengen. Dewijl God ons tijt tot de beschikking van ons vertrek geeft, zo laten wy ons daer toe bereiden, en ons reistuig pakken. Laet ons betijts afscheit van 't gezelschap nemen, en ons uit deze verwarringen, die ons bedragen, en ons van ons zelven vervreemden, redden. Wy moeten deze banden, die zo sterk zijn, losmaken, en nu 't een, dan 't ander beminnen, maer niets, dan zich zelf, trouwen; dat is, 't ander moet by ons zijn, maer niet zo vast aen ons gelijmt en gevoegt wezen, dat men 't daer niet af kan krijgen, zonder onze huilt te quetsen, of enig deel van 't onze meê te rukken. 't Grootste, dat ter werrelt wezen kan, is voor zich zelf te kunnen zijn.

't Is tijt dat wy ons van de gemeenschap der menschen afrekken, dewijl wy niets daer by kunnen doen. Dat de geen, die niet aen anderen kan lenen, zich ook onthoud van d'anderen iets af te lenen. Onze krachten bezwijken; laet ons heur afrekken, en in ons zelven besluiten. Dat de geen, die door deze val onnut, en den anderen lastig geworden is, toezie dat hy aen zich zelf niet lastig en onnut is. Dat hy zich zelf vleid en vier, en boven al zich zelf bestier, en zijn geweten en reden eer en ontzie, vermits hy, in hun tegenwoordigheit, niet zonder schaemte en schande struikelen kan. *Ratum est enim, ut sates se quisque vereatur:* Want het is zeker, dat yder zich zelf genoeg ontzien zal. Socrates zegt dieshalven, dat de jongelingen behoorden onderwezen te worden, de mannen zich in weldoen oefenen, en d'ouden zich van alle burgerlijke en krijs bezigheden af te trekken, en, zonder aen enig ampt verbonden te zijn, op hun gemak te leven. Doch d'een mensch is van aert bequamer om zich van de bekommernissen af te trekken, dan d'ander. De geen, die vreesachtig en teder van neiging is, en zich niet gaerne dienstbaer maakt, of gebruiken laet, zal zich beter naer deze raet voegen, dan de genen, die bezich van aert zijn, alles aenvangen, zich overal in steken, en in al 't geen, dat hen voorkomt, zijde kiezen. Men moet deze bequaemheden, hoewel by geval, en buiten ons zijnde, gebruiken, voor zo veel, als zy ons aengenaeem zijn, maer nochtans onze voornaemste grontvest daer niet op leggen, vermits zy 't niet zijn. De reden, en de natuur begeren 't niet. Waerom zouden wy, tegen heur wetten, onze vernoeging aen anderen onderworpen maken? De voorvallen van 't geval te gemoet te gaen, zich van de gemakken, die in onze hant zijn, te beroven, gelijk veel door godvruchtigheit, en enige Philosophen door redens overleg gedaen hebben, zich zelf te dienen, op 't harde te leggen, zich d'ogen uit te steken, zijn schatten in de vloet te werpen, en de droefheit te zoeken, (d'een om door 't pijnigen van dit leven de zaligheit van een ander te verkrijgen, en d'ander om zich, na dat hy de laegste staet verkozen heeft, voor een nieuwe

val te verzekeren) is 't werk van een overtreffende deucht. D'edelmoedigen maken hun vertrek zelf heerlijk en navolgelijk. Ik behoef niet zo verre te gaen, en heb evenwel genoeg te doen. 't Is my genoeg dat ik my, terwijl 't geval my gunstig is, tegen haer ongunst bereid, en, terwijl ik gerust ben, zo veel, als my mogelijk is, het aenstaende quaet voor my vertoon: ja zo, gelijk wy ons tot steek- en renspeelen gewennen, en in 't midden van de vrede ons in de wapenen oefnen. Ik acht de Philosoph Arcefilaus niet min geschikt en geregelt, schoon ik weet dat hy huisgewaad van goud en zilver, naer zijn staet hem toeliet, gebruikt heeft, en houd hem te hoger, om dat hy de schatten mildelijk en matelijk heeft genoten. Ik zie hoe verre de naturelijke nootzakelijkheid zich strekt, en, d'arme bedelaer dikwijls blijder en gezonder dan ik aen mijn deur ziende, stel my in zijn staet, en poog mijn ziel naer zijn voorbeeld te regelen. Ik, dus de voorbeelden der anderen aenziende, acht dat ik de doot, armoede, verachting en krankheit op mijn hielen heb, en gewen my lichtelijk om niet van 't geen, 't welk anderen zo geduldig dragen, te verschrikken. Ik geloof niet dat de nederigheid van 't verstant meer dan de wakkerheit daer af vermag, of dat d'uitwerkingen van de reden de werken van de gewoonte niet bereiken konnen; en, overwegende hoe ongedurig deze driftige gemakken zijn, bid, in mijn volle genieting daer af, God nergens vieriger om, dan dat hy my vermoeging met my zelf, en met de goederen, die uit my voortkomen, geef. Men ziet dat de jongelingen enige hulpmiddelen tegen 't lopen van de neus gebruiken, 't welk zy te min vrezen, om dat zy weten dat zy de hulpmiddelen vaerdig hebben: wy moeten desgelijks doen, en, als men gevoelt dat men enige ziekte meest onderworpen is, zich met deze hulpmiddelen, die deze quael best stillen, verzien. De bezigheid, die men tot zodanig een leven behoort te verkiezen, moet niet kommerlijk of verdrietig zijn. Want wy zouden ons bedrogen vinden, zo wy daer op een andere wijze rust zochten. Deze bezigheid bestaet in yders bezondere smaak. De mijn voegt zich

geensins naer 't huisgewaet. De genen, die daer zin toe hebben, moeten zich met mate daer toe begeven. *Res sibi conentur, non se rebus submittere*; men moet pogen de dingen zich, en zich niet de dingen onderworpen te maken. Want anders is de huishouding een slaeffche last, gelijk Salustius hem noemt. Zy heeft echter verschonelijke delen, gelijk de zorg der hœven, die Xenophon zijn Cyrus toeëigent. Men kan een middelweg in deze verachte en nederige zorg, die vol bekommernis is, te weten in zodanige menschen, die zich daer geheel in belemmeren, vinden.

Maer laet ons de raet, die de jonge Plinius, op deze zaek van d'eenzaamheit, aen zijn vrient, Cornelius Rufus, geeft, bezien. Ik raed u, zegt hy, in dit gemakkelijk vertrek, daer toe gy u begeven hebt, de verachte en slaeffche zorg van 't huisgewaet aen uw volk over te laten, en u tot d'oeffening der geleertheit te begeven, om iets, dat geheel 't uwe is, daer af te verkrijgen. Hy meent d'achting van een gelijke aert, als die van Cicero, die zegt dat hy zijn eenzaamheit en vertrek der gemeene zaken besteden wil om door zijn schriften een onsterffelijk leven te verkrijgen.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Wat baet uw wetenschap, waer aen is zy besteed,

Indien een ander van uw wetenschap niet weet?

Het schijnt dat 'er reden is, dat men buiten zich zelf ziet, dewijl men spreekt van zich uit de werrelt te vertrekken. Maer dezen doen het naeuwelijs half. Zy, door een belachelijk vertrek afwezig, pogen noch de vrucht van hun voorneemen uit de werrelt te krijgen. D'inbeelding der gener, die uit aendacht eenzaamheit zoeken, en hun gemoed met de zekerheit van de goddelijke beloften in 't ander leven vervullen, is veel beter geschikt. zy hebben hun oog op God, die een oneindig voorwerp in goetheit en in macht is. De ziel heeft middel, om daer haer begeerten in alle vryheit te verzaden. 't Lijden, en de droefheit, tot de verkrijging van een eeuwige gezontheit en blijfchap aengelegt, gedyen tot hun voordeel. De doot, een deurgang tot zo volmaekt een staer, koomt hen naer wensch. De strengheit van de geboden word

ter-

terstont door de gewoonte geeffent. De vleeschelijke begeerten worden door weigering afgeslagen, en neêrgevelt; want daer is niets, dan de gewoonte en oeffening, die hen onderhoudt. Zeker dit gemerk van een ander leven, dat gelukkig eeuwig is, verdient wel dat wy de gemakken en aengenaemheden des werrelts verlaten. De geen, die zijn gemoed, door de hitte van dit levendig geloof, en van deze eeuwige hoop stantvastelijk, en in der daet ontvonken kan, bejaegt in d'eenzaamheit een lieflijk en aengenaem leven, dat alle andere levens overtreft. Het einde dan, en de middel van deze raet vernoegt my niet. Wy vervallen van quaet in erger. Deze bezigheit in de boeken is zo lastig als enige andere, en ook een grote vyandin van de gezondheid, die voor al waergenomen moet worden. Men moet zich van de geneuchte, die men daer in schept, niet laten belezen; 't is 't zelve vermaak, dat d'ondergang van de huishouder, gierigaert, wellustige en eerzuchtige bevordert. De wijzen leren ons genoeg ons van de verradery onzer lusten te wachten, en de ware en volmaekte vreucht van d'ongedurige en sporeloze blijfchap t'onderscheiden. Want het grootste deel der wellusten, zeggen zy, kittelen en omhelzen ons, om ons te verworgen; gelijk de dieven deden, die door d'Egiptenaers *Philistias* genoemd wierden. En zeker, zo de hoofdpijn ons aenquam voor de dronkenschap, wy zouden ons van te veel drinken wachten. Maer de wellust gaet voor, en verbergt haer gevolg voor ons, om ons te bedriegen. De boeken zijn vermakelijk; maer zo wy, door de gedurige handeling daer af, de gezondheid en vrolijkheit, onze beste delen, verliezen, laet ons hen dan verlaten. Ik ben niet van 't getal der gener, die meenen dat hun verlies met de vrucht der boeken vergolden word. Gelijk de genen, die zich van langerhant door enige ongesteltenis verzwakt gevoelen, zich eindelijk in genade van de geneesmeester overgeven, en zich enige regelen van leven doen voorschrijven, om daer niet over te treden; zo moet ook de geen, die zich van de menigte onttrekt, om dat hy een walging daer af heeft, zijn leven naer de wetten van de reden re-

gelen, en dat door voorbedenkingen en overleggingen schikken en voegen. Hy moet voor al alle arbeit, hoedanig zy ook is, verlaten, en in 't algemeen de driften, die tot de rust van zijn ziel en lighaem hinderlijk zijn, vlieden, en de streek, die best met zijn neiging overeenkomt, verkiezen.

Men moet in de bezorging van 't huis, in de boekoeffening, in de jacht, en in al d'andere oeffeningen de geneucht tot zijn doel nemen, en zich daer in niet zo verre vermengen, dat 'et pijnlijk word. Men moet zoo veel bezigheid behouden, als men behoeft, om ons te verheugen, en om ons van d'ongemakken te wachten, die een andere uitterste, te weten een vaddige ledigheid, naer zich sleept. Daer zijn kommerlijke en vruchteloze wetenschappen, die men aen de genen, die in dienst van de werrelt zijn, overlaten moet. Ik, wat my aengaet, bemin geen andere boeken, dan de genen, die aengenaem en gemakkelijk zijn, die my kittelen, of vertroosten, en raden mijn leven of mijn doot te regelen. De wijze lieden, die sterk en wakker van geest zijn, kunnen een rust, die heel geestelijk is, voor zich vinden. Maer ik, die niet meer dan gemeen ben, moet my door lighamelijke gemakken ondersteunen. Ik, door de tijt van de genen, die best met mijn zinnelijkheid overeenquamen, berooft, wette mijn vernuft op de genen, die aen mijn ouderdom best behaegden. Men moet het gebruik der geneuchten, die, d'een na d'ander, ons door de jaren onttrokken worden, met handen en tanden behouden. 't Gemerk, 't welk ons, door Cicero en Plinius, van d'eer voorgestelt word, verschilt veel van mijn rekening. De tocht, die meest tegen 't vertrek in enigheit strijd, is d'eerzucht. De rust en eerzucht zijn twee eigenschappen, die niet op een bed kunnen duren. Zy hebben, zo my dunkt, alleen hun armen en benen buiten 't gedrang, maer hun ziel en wil blijft 'er noch dieper dan ooit in belemmert. Zy zijn alleen achterwaerts getreden, om beter te springen, en met een krachtiger aenval een dieper indruk in 't gedrang te doen. Wilt gy bezien hoe zy zich van de menigte onttrekken? Laet ons daer tegen stellen de raet van twee Philosophen,

phen, en van twee verscheide gezinthen, d'een aen Idomeneus, en d'ander aen Lucilius, hun vrienden, schrijvende, om hen van de bezigheid en hoogheit tot d'eenzaamheit te trekken. Gy hebt, zeggen zy, tot noch toe al zwemmende en vlietende geleefd. Koom ten minsten in de haven sterven. Gy hebt het overige van uw leven aen 't licht besteed, besteed dit in de schaduw. 't Is onmogelijk dat gy de bezigheden verlaten zult, zo gy u niet van de vrucht daer af ontslaet. Ontbind dieshalven u van alle bekommernis om geacht en geëert te worden. 't Is te duchten dat de glans uwer voorgaende werken u noch te veel beschijnen, en u tot in uw hutje volgen zal. Verlaet, met d'andere wellusten, ook deze, die van een anders toestemming koomt. Wat uw wetenschap en kennis aengaet, vrees niet, zy zal niet vruchteloos zijn, zo gy zelf daer door beter word. Gedenk aen de geen, die, gevraegt zijnde waerom hy zo veel moeite in een konst deê, de maer tot kennis van weinig lieden komen kon, antwoorde: Ik heb aen weinig, aen een, ja aen geen genoeg. Hy zeide recht, want gy en een medegezel zijt malkander toonneels genoeg, ja gy zelf alleen. Dat 'et hele volk u een verstrekt. Lof uit zijn eenzaamheit en vertrek te willen trekken is een flaemmoedige eierzucht. Men moet doen gelijk sommige beesten, die 't spoor van hun voeten voor hun hollen uitschrabben. Gy moet niet langer trachten de werrelt van u te doen spreken, maer gy moet tot u zelf redeneren. Vertrek u in u zelf, maer bereid u eerst om u zelf daer in t'ontfangen. 't Waer zotheit dat gy u aen u zelf betroude, zo gy u niet konde bestieren. Daer is middel om zo wel in d'eenzaamheit, als in 't gezelschap te dolen. Vertoon altijd voor u Cato, Phocion en Aristides, in welkers tegenwoordigheit de zotten zelve hun gebreken verbergen zouden. Maek hen tot opzienders van al 't geen, dat gy voorneemt. Uw eerbiedigheit tot hen zal u weêr te rechte helpen, zo uw voorneemens u verrukken. Zy zullen u op 't pad houden van mêt u zelf vernoegt te zijn, niets, dan van u zelf, te lenen, uw gemoed in zekere bepaalde bedenkingen, die aengenaem daer voor zullen zijn, te be-

vestigen , en , kennis van de ware goederen hebbende , die men geniet naer de mate dat men hen verstaet , zich daer meê te ver- noegen , zonder begeerte van verlanging van leven of naem. Daer ziet gy de raet van de ware en rechte Philosophy , en niet van een, die alleen tot lof of gesprek dient, gelijk die van Cicero en Plinius is.

H E T X X X I V . H O O F T S T V K .

Treffelijke voorbeelden van d'ouden , in't verachten van de doot. Redenen der gener , die zeggen dat men zich zelf doden mag. Een gewillige doot is van God verboden , en word in d'andere werrelt gestraft. De deucht bezwijkt nimmer. De vrees van de doot doet ons dikwijls tot haer lopen. Gruwelijke woede der maechden van Mileſien , die zich zelf verhangen ; hoe dit gekeert word. Men moet zich niet doden zo lang als 'er enige hoop is , naer Cleomenes. Iosephus , buiten hoop , word nochtans verlost. Roekeloze doot van Brutus en Cassius. Voorbeelden van enigen , die een gewillige doot gekozen hebben. Woede van een Sicilier tegen de zijnen, in een overrompeling door de Turken. Kloekmoedige doot van Rasis. 't Gewelt , de kuisheit der vrouwen aengedaen , is schadelijk voor 't geweten. Twee vrouwen begeven zich in de doot , om hun kuisheit te bewaren. Voorbeelden van enigen, die de vergiffenis , aen hen gedaen , niet wilden overleven. Een Indisch Heer doot zich zelf, om d'ondankbaerheit der Portugezen. Getrouheit van verscheide vrouwen tegen hun mannen. 't Rampzalig einde van Vibius Campanjer, en de zijnen. D'Indianen en Astapers verdelgen zich zelf : ook d' Abyders. Een gewillige doot door wetten geregelt. Pompejus verzelt een vrou, die zich
zelve

zelve doot, in haer uitterfte. Gewillige doot der Hyperboreërs, naer Plinius.

ZO Philosopheren twijffelen is, gelijk zy zeggen, zo 'is met meer reden muffen en fuffen; gelijk ik doe, twijffelen; want 't is 't ampt van de leerlingen te vragen en twistreedenen, en van de meester te befluiten. Mijn meester is de goddelijke wil, die zonder tegenfpraak ons ftiert, en die zijn zetel boven deze ydele en menfchelijke twiften heeft. Toen Philippus met de wapenen in Peloponnesus gevallen was, zeide een tot Damidas, dat de Lacedemoniers veel te lijden zouden hebben, zo zy niet weêr met hem verzoenden. *Hoe! laffert*, zeide hy, *wat konnen de genen lijden, die de doot niet vrezen?* Agis, gevraegt zijnde hoe een menfch vry kon leven, antwoorde: *zo hy de doot veracht*. Deze, en veel andere voorftellingen, die men hier af vind, betonen klareljk iets meer, dan de doot te verachten, als zy tot ons koomt. Want daer zijn in dit leven veel toevallen, die erger te lijden zijn, dan de doot zelve; getuig deze Lacedemonifche jongen, van Antigonus gevangen, en tot een flaef verkocht. Want hy, door zijn meester geparft, om zich tot enige oneerlijke dienft te begeven, gaf tot antwoord: *Gy zult zien wie gy gekocht hebt. 't Zou my fchande zijn te dienen, dewijl ik de vryheit zo naby heb*; en ftortte, dit gezegt hebbende, zich plotfelings van 't huis af. Antipater, de Lacedemoniers ftrengelijk dreigende, om hen tot een verzoek, dat hy voorgefteft had, te drijven, kreeg van hen tot antwoord: *Zo gy ons met iets erger, dan de doot, dreigt, zo zullen wy liever fterven*. Philippus fchreef aen hen, dat hy al hun aenflagen beletten zou. *Hoe!* antwoorden zy, *zult gy ons ook beletten te fterven?* Seneca zegt dieshalven dat de wijze zo lang leeft, als hy behoort, en niet zo lang als hy kan; en dat het befte gefchenk, dat de natuur aen ons gegeven heeft, en dat ons alle middel beneemt van over onze ftaet te klagen, is dat zy ons d'uitgang vrygelaten heeft. Zy heeft ons niet meer dan een ingang, maer wel hondert duizent uitgangen gegeven. Wy konnen gebrek hebben van lant, om daer op te leven,

maer

maer niet om daer op te sterven, gelijk Bojocatus den Romainen antwoorde. Waerom klaegt gy over deze werrelt ? Zy houd u niet. Leeft gy in pijn ; uw bloeit is 'er oorzaak af. Gy behoeft, om te sterven, niets anders , dan de wil. De doot is niet alleen de geneesmiddel van een ziekte, maer van alle qualen. Zy is een zekere haven , die nimmer te vrezen , maer altijd te betrachten is. 't Zy de mensch een einde van zich zelf maekt , of 't einde lijd, 't zy hy zijn doot te gemoet loopt, of haer verwacht, 't is alëens. Van waer de doot koomt , zy is altijd de zijne. Waer zijn draet afgebroken word , hy is 'er overal by ; 't is einde van 't kluwen. De gewilligste doot is de beste. 't Leven bestaet in een anders, maer de doot in onze macht. Wy moeten ons in geen ding zo zeer hier naer schikken, als in dit. D'achting betreft ons in zodanig een voorneemen niet. 't Is zothet daerom bekommert te zijn. 't Leven is een dienstbaerheit , zo de vryheit van te sterven wech is. De gewone gang van de genezing word tot kosten van 't leven aengelegt. Men houwt , kerft , brand en snijdt ons de leden af, en ontrekt ons het voedsel en bloet. Als wy een stap verder treden , zijn wy geheel genezen. Waerom is d'ader van de keel niet zo vry voor ons , als die van d'arm ? Men moet tot de geweldigste ziekten de krachtigste hulpmiddelen gebruiken. Servius Grammaticus, de jicht hebbende , vond geen beter middel , dan vergift tot het doden van zijn benen te gebruiken. Dat zy vry naer hun believen de jicht hadden , zo zy gevoeloos waren. God geeft ons verlosf genoeg om te sterven , als hy ons in zulk een staet stelt , dat 'et leven ons erger dan de doot is. 't Is zwakheit in de qualen te bezwijken , maer zothet heur te voeden. De Stoïschen zeggen dat de wijze naer de natuur leeft , als hy, schoon in vol geluk gezeten, tijdiglijk en van pas uit het levenscheid : en dat 'et aen een zot betaemt zijn leven, schoon 't elendig is, t'ondersteunen, als hy maer 't grootste deel der dingen, die zy naturelijk achten, bezit. Gelijk ik de wetten, die tegen de dieven gemaekt zijn, niet verongelyk , als ik 't mijne wechdraeg, of mijn beurs beroof, en gelijk ik geen brantstichter ben, als ik mijn hout

hout verbrant; zo ben ik ook niet aen de wetten, tegen de moordenaers gemaakt, schuldig, om dat ik my zelf 't leven beneem. Hegesias zeide dat zo wel de doot als 't leven aen onze verkiezing behoort te staen. Diogenes, de Filosooph Speusippus, van een lange waterzucht gequelt, en in een draegzeetel gedragen, ontmoetende, werd van hem gegroet. Ik wensch u geen vaer wel, zeide Diogenes, dewijl gy in zulk een staet leeft. En zeker, Speusippus, van zo pijnlijk een leven walgende, deê zich daer na doden.

Dit geschied nochtans niet zonder tegenstribbeling; want veel achten dat wy deze bezetting des werrelts niet zonder uitgedrukte last van de geen, die ons daer in gestelt heeft, verlaten moeten, en dat God, die ons hier gezonden heeft, niet alleen voor ons, maer tot zijn eer, en ten dienst van anderen, ons verlof moet geven, als 't hem beliest, en dat wy 't niet nemen moeten. Wy zijn niet voor ons, maer ook voor ons lant geboren. De wetten eischen rekening daer af; en hebben daer door eisch van dootslag tegen ons. Want wy zullen anders, als verlaters van ons ampt, in d'andere werrelt gestraft worden. Daer is meer stantvastigheid in 't verslijten, dan in 't breken van de bant, die ons bind; en meer grootmoedigheid in Regulus, dan in Cato. Onbescheit en ongedult verhaest onze gang derwaerts. Geen ongevallen kunnen de deucht de rug doen keren. Zy zoekt qualen en pijnen, als of 't haer voedsel was. De dreigingen der tirannen, de pijnen en beulen wekken haer op, en versterken haer. 't Is blodigheid, en geen deucht zich in een hol, onder een zware kist, te verschuilen, om de slagen van 't geval te schuwen. Zy wijkt niet buiten streek, hoe hard het ook stormt. 't Gaet gemeenlijk zo, dat de vlucht der andere ongevallen ons tot dit ongeval drijft: ja de vlucht van de doot doet ons dikwijls tot haer lopen; gelijk de genen, die uit vrees van de diepte, zich zelven daer in storten. Plato beveelt, in zijn wetten, een schandelijke gevangenis aen de geen, die zijn naeste en grootste vrient, te weten zich zelf, van 't leven, en van de loop der nootschikkingen, niet door gemeen vonnis, of door

enig droef en onschuwelijk voorval , of door een onverdragelijke schande, maer door b'odigheid , en door zwakheit van een bevreesd gemoed, berooft heeft. De waen, daer door wy onz leven versnaden, is belachelijk: want ons wezen is onze beurt. De dingen , die een aenmerkelyker en waerdiger wezen hebben, konnen 't onse beschuldigen: maer 't is tegen natuur dat wy onz zelve verachten, en verwaerlozen. Zich zelf te haten is een bezondere ziekte, die men in geen ander dier vind. 't Is gelijke verwachtheit, dat wy iets anders begeren te wezen, dan wy zijn. De vrucht van zodanig een begeerte koomt niet tot ons, om dat zy tegen zich zelf strijd, en aen zich zelf belettelyk is. De zekerheit, ongevoeljkheit, onlijdeljkheit, en de derving der qualen van dit leven , die wy door de doot kopen, brengt ons geen voordeel aen. De geen , die geen vrede gebruiken kan , schuwte vergeefs d'oorlog; en de geen , die geen rust kan smaken , vliede vergeefs de kommer. Onder de genen, die van 't eerste gevoelen zijn , is groot verschil om wat oorzaken gerechtigt genoeg zijn , om de mensch te bewegen tot zich zelf, te doden. Want hoewel zy zeggen dat men dikwijls om geringe oorzaken sterven moet, dewijl de genen , die ons in 't leven houden , niet groot zijn , zo moet men nochtans enige maet daer in houden. Men vind zo grimme menschen , die, zonder enig overleg , niet alleen enige bezondere menschen , maer gehele volken bewogen hebben zich zelve te doden. Men leeft dat de maechden van Milelien, door een verwoede samenzwering, zich, d'een na d'ander, ophingen, tot dat d'overigheid daer in verzag, en beval dat de genen, die zich dus verhangen hadden, met de zelve strop geheel naekt deur de stat gesleept zouden worden. Toen Threicion aen Cleomedes ried zich zelf te doden , om de quade staet zijner zaken, en dat hy, d'eerlijkste doot in de strijt, die hy verloren had , ontvloten zijnde , deze andere , die hem de tweede in eer zou zijn, zou aenneemen , en niet dulden dat de verwinster hem dode, of schandelijk liet leven, weigerde Cleomedes, met een Lacedaemonische en Stoïsche groormoedigheid, deze raet, als flaemoedig

en verwijft. *Dit is*, zeide hy, *een hulpmiddel, die my nooit ontbreken kan, en die men niet gebruiken moet zo lang als 'er noch een vingerbreet hoop overig is. 't Leven is somtijts stantvastigheid en dapperheit. Ik wil dat mijn doot aen mijn vaderlant tot nut gedy, en een heerlyke en dapperre daet daer af maken.* Threicion geloofde en dode zich zelf. Cleomedes deê sedert desgelijks, maer niet dan na dat hy d'uitterste poging van 't geval verzocht had. Al d'ongevallen, die ons overkomen kunnen, zijn niet waardig dat wy sterven zouden, om hen t'ontgaen; en dewijl 'er zo veel schichtige veranderingen in de menschelijke zaken zijn, zo kan men qualijk oordelen wanneer onze hoop ten einde is. Een mensch, zeide een oude, heeft alles te verhopē, terwijl hy leeft. Maer, zegt Seneca daer op, waerom zou ik eer menen dat het geval voor de geen, die leeft, alles vermag, dan dat 'et op de geen, die sterven kan, niets vermag? Men ziet Josephus in een schijnbaer gevaer, dat hem op de hielen was, bedraeit, ja een geheel volk verheft zich tegen hem; in voegen dat 'er, naer menschelijk oordeel, geen uitkomst voor hem was. Hy, door een van zijn vrienden geraden zich zelf te doden, hardebolde daer tegen, 't welk hem wel gelukte. Want het geval keerde, buiten alle menschelijke hoop, dit ongeval; in voegen dat hy in een oogenblik van alle gevaer verlost wierd. Brutus en Cassius in tegendeel verdelgden voort d'overblijffelen van de Romainische vryheit, van de welken zy beschermers waren, door hun te grote verhaesting en roekeloosheit, die hen zich zelf t'ontijd doden deê. De Heer van Anguien poogde, in de strijt van Serifolles, tot tweemaal toe zich zelf de keel af te steken, vermits hy aen d'uitgang van de strijt wanhoopte, die ter plaets, daer hy was, in een slechte staet stont, en had door deze middel zich zelf byna van de genieting van zo heerlyk een zege berooft.

Plinius zegt dat 'er niet meer dan drie ziekten zijn, die ons, om heur te schuwen, recht om ons zelve te doden geven; en de strengste hier af is de steen in de blaes, die daer door zijn water qualijk lozen kan. Seneca stelt alleen de genen, die de wer-

kingen van de ziel lang beletten. Men vind 'er, die, om een erger doot te schuwen, menen dat men zodanig een, als men begeert, verkiezen mag. Democritus, vorst der Etoliërs, tot Rome gevangen gebracht, vond middel om by nacht t'ontsnappen. Maer hy, door zijn bewaerders achterhaelt, deurstak zich zelf, om niet in de handen zijner wachters te vallen. Antinous en Theodorus, hun stat Epyrus door de Romeinen in d'uitterste noot gebracht ziende, poogden de menigte in te spreken, dat yder zich zelf doden zou; en, ziende dat de raet van zich over te geven d'overhant kreeg, vielen op de vyanden in, met voorneemen van te slaen, en zich niet te beschutten, om daer de doot te vinden. Toen de Turken 't eilant Gaza overweldigden, was 'er een Sicilier, die twee schone huwbare dochters had, die hy met zijn eige hant dode, en de moeder daer by, die op 't gekrijt toeliep. Hy, dit gedaen hebbende, begaf zich met een voetboog en roer op straet, en dode met twee slagen de twee eerste Turken, die zijn deur naderden, en, terstont zijn degen trekkende, begaf zich als verwoed in 't gedrang, daer in hy verplet wierd: in voegen dat hy zich zelf van dienstbaerheit vrymaekte, na dat hy de zijnen daer af verlost had. De Joodsche wijven, hun kinderen doen besnijden hebbende, storten met hen van boven af, om Antiochus wreetheit t'ontvlieden. Men vertelt dat de magen van zekere gevangen, na dat zy verwittigt waren dat hy veroordeelt zou worden, om de schande van zulk een doot te schuwen, een priester toemakten, om hem aen te zeggen, dat de beste hulpmiddel van zijn verlossing was, dat hy, met zulk een belofte zich aen zeker heilig bevelen, en in acht dagen geen voedsel nuttigen zou, hoedanig een flacute en zwakheit hy ook in zich gevoelde. Hy geloofde deze priester, en verlost zich, door deze middel, zonder daer op te denken, van 't gevaer, en storf gewillig. Scribonia, haer neef Libo radende eer zich zelf te doden, dan de handen van 't gerecht te verwachten, zeide tot hem dat hy, zijn leven bewarende, een ander mans werk deê, om 't in de handen der gener over te geven, die 't drie of vier dagen daer na zouden eif-

eiffchen; en dat hy zijn vyanden diende, zo hy zijn bloet bewaerde, om hen tot aes te verftrekken. Men leeft in de heilige Schrift dat Nicanor, een vervolger van Gods wet, zijn dienaers uitzond, om de goede oude man Rafias, tot eer van zijn deucht Vader der Joden gebynaemt, te vangen. Rafias, geen middel hier toe wetende, en zijn deur verbrand, en zijn vyanden gereet om hem te vangen ziende, verkoos liever eerlijk te fterven, dan in de handen der bozen te vallen, en zich, tegen d'eer van zijn flaet, te laten mishandelen. Hy ftak dieshalven zich met zijn zwaert, dat door de haest niet wel trof, en klom daer na op een hoge muur, daer hy van boven af ftorte, recht op de menigte, die voor hem week; invoegen dat hy recht op zijn hooft neêrviel. Hy, toen noch enig leven in zich gevoelende, fchiep weêr nieuwe moed, en, weêr op de been rakende, liep dus bebloet dwars deur de menigte naer zekere fteile rots, en, niet verder komen konnende, fcheurde met zijn eigen handen 't ingewant uit zijn lighaem, en, dat rontom de genen, die hem volgden, omflingerende, riep de goddelijke wrack over hen.

Van al de gewelden, die 't geweten aengedaen worden, is, naer mijn gevoelen, dat, 't welk men de kuisheit der vrouwen aendoet, meeft te fchuwen; vermits natuerlijk enige lighamelijke genucht daer onder vermengt is. D'afkeer kan dieshalven niet geheel zijn; en het fchijnt dat 'et gewelt met enige bewilliging verzelt is. De kerkelijke Hiftorie verheft hoog veel zodanige voorbeelden van godvruchtige menfchen, die de doot tot befchutting tegen de gewelden, die de tyrannen voor hun godsdienft en geweten bereiden, aenriepen: en onder anderen Pelagia en Sophronia, van de welken d'eerfte zich, met haer moeder en zusters, in de beek wierp, om 't gewelt van enige krijgslieden te fchuwen; en d'andere dode ook zich zelf, om d'overlast van de keizer Maxentius t'ontgaen. Zeker Schrijver, die zeer geleert, en noch van Parijs van geboorte is, poogt den vrouwen van onze ceuw aen te raden eer een andere ftreek te kiezen, dan de fchrikkelijke raet van zodanig een wanhoop in te gaen. Ik wilde

wel dat hy de reden van zeker vrou , deur de handen van eenige krijgsknechten gegaen , geweten had , om dat meê onder zijn vertellingen te stellen. God zy gelooft, zeide zy, dat ik ten minsten eens van mijn leven my zonder zonde daer meê besmet heb. De historie is vol van de genen, die op ontellijke wijzen een pijnlijk leven met de doot gewisselt hebben. Lucius Aruntius dode zich zelf, om, zeide hy, het toekomende en verleden t'ontvlieden. Granius Situanus, en Proximus , schoon vergiffenis van Nero hebbende, doden zich zelve , of om niet door de gunst van zo boos een man te leven , of om niet voor een tweede vergiffenis bekommert te zijn, uit oorzaak van zijn verdachtheit tegen d'oprechte lieden. Spargapizes, zoon van de koningin Tomiris , gebruikte d'eerste gunst , die Cyrus hem deê , met hem t'ontbinden , in zich zelf te doden , vermits hy geen andere vrucht van zijn vryheit begeerde , dan de wrack van de schande van zijn gevangenis op zich zelf. Boges, Statsvoocht van Ejone van Xerxes wegen , door 't heir der Atheners , onder Cimon beleid, belegert zijnde, weigerde 't verdrag van veilig met zijn goet en have in Asia te keren , en wilde 't verlies van 't geen , dat zijn meester hem in bewaring gegeven had , niet overleven. Hy dan, de stat tot 'et uitterste beschermt hebbende , en zich van alle lijftocht ontbloot ziende , wierp eerst al 't gout , en al 't geen , dat den vyanden tot roof verstreken kon, in de vloet Strymon, en, een grote menigte van hout aengestekeu hebbende, deê zijn vrouwen , kinderen , boelinnen en dienaers doden , en in 't vuur werpen , daer hy zich ook in wierp. Ninachetuen , een Indisch Heer , verstaende dat d'Onderkoning van Portegael voorgenomen had hem, zonder enige schijnbare oorzaak, van 't ampt, dat hy in Malacca bediende, te beroven, om dat aen de Koning van Campar te geven , nam een vreemt besluit by zich zelf. Hy deê een toonneel , dat langer dan breed was , op pijlaers oprechten, heerlijk bekleden , en met bloemen en ruikende kruiden overvloedelijk vercierèn , en , een goud lakens kleed , van ontellijke kostelijke stenen glinsterende , aengetrokken hebbende , quam
dus

dus te voorschijn, en klom by trappen op 't toonneel, aen welks einde een houtmijt, van welruikend gewas, ontfteeken wierd. Al de werrelt liep te zamen, om te zien waer toe deze ongewone toefstel strekken zou. Ninachetuen vertoonde met een onversaegt en misnoegt gelaet, hoe dier de Portugezen aen hem verplicht waren, hoe getrouwelijk hy zijn ampt bedient had, hoe hy, zo dikwijls voor anderen, met de wapenen in de hand, betoont had, dat d'eer hem veel waerder dan 't leven was, de zorg daer af niet voor zich zelf verlaten wilde, en dat zijn gemoed, schoon 't geval hem alle middel benomen had, om zich tegen 't ongelijk, dat men hem aendoen wilde, te stellen, hem nochtans beval zich van 't gevoel daer af t'ontslaen, en niet tot een fabel aen 't volk, en tot een zegeprael aen deze lieden, die erger waren dan hy, te dienen. Hy, dit gezegt hebbende, sprong zelf in de brant. Sextilia, Scaurus gemalin, en Praxea, Labeos huisvrouw, begaven zich zelve, om hun mannen aen te manen 't gevaer te schuwen, dat hen drukte, en daer aen zy geen ander deel hadden, dan door de huwelijksche verbintenis, gewillig in de doot, om hen in deze uitterste noot tot een voorbeeld en gezellin te verstreken. Coccejus Nerva deê 't geen, 't welk deze vrouwen voor heur mannen deden, voor zijn vaderlant. Deze grote rechtsgeleerde, in gezondheid, rijkdom, achting en eer by de keizer bloejende, had geen andere oorzaak om zich zelf te doden, dan de deernis met d'elendige staet van de Romainsche gemeente. Kan iemant zich om geringer oorzaken doden, dan de huisvrouw van Fulvius, die heel gemeenzaem by de keizer was? Augustus, verstaen hebbende dat hy een gewichtig geheim, 't welk de keizer aen hem had betrouwt, ontdekt had, betoonde hem op een morgen, als hy hem quam bezoeken, een afkeerig gelaet. Fulvius keerde vol wanhoop weêr naer huis, en zeide heel erbarmelijk tot zijn gemalin, dat hy, in dit ongeval, besloten had zich zelf te doden. Gy zult, zeide zy vrymoedig tot hem, niet meer dan redelijk doen, dewijl gy, d'onbedwingelijkheid van mijn tong zo dikwijls bevonden hebbende, u daer

voor niet gewacht hebr: maer laet my nochtans toe dat ik my eerst dode. Zy nam hier op terstont een zwaert , en deurstak zich zelve. Vibius Virius, in de behouding van zijn stat , van de Romeinen belegerd , en van hun genade wanhopende , besloot, in hun leste Raetsvergadering, na veel vertoningen, tot dit voorneemen aangewent , dat de beste middel was 't geval door hun eige handen t'ontsnappen; en voegde 'r by, dat de Romeinen hen daerom te meer zouden eren, en dat Hannibal gevoelen zou hoe getrouwe vrienden hy verlaten had. Hy nodigde de genen , die zijn raet goet kenden , tot zijnent , om een goed avontmael, dat hy bereid had , te houden , daer zy , vrolijk geweest hebbende, 't geen, dat men hen voortbrengen zou, gezamentlijk indrinken zouden. Deze drank, zeide hy , zal onze lighamen van pijn , ons van smaet , en onze ogen en oren van 't gevoel van zo veel qualen, die de verwonnen van de verstoorde verwinnens te verwachten hebben , verlossen. Ik heb lieden bestelt , die ons , doot zijnde, in een houtmijt , voor mijn deur aengelegt , werpen zullen. Veel prezen dit besluit , maer 't wierd echter van weinig gevolgt. Zevenentwintig Raetsheeren gingen met hem , en , gepoogt hebbende hun pijnlijke gedachten door de wijn te verstikken , maekten een einde van de maeltijt , met dit dodelijk gerecht , en 't gemeen ongeluk be-
wenende, omhelsden malkander. Sommigen gingen toen naer huis , en d'anderen bleven by Vibius , om met hem in de brant begraven te worden. Zy hadden alle zo langsaem een doot, vermits de wijn d'aderen bezet had , en de werking van 't vergift belette , dat sommigen naeuwelijks gestorven waren eer de vyanden in Capua quamen , 't welk 's anderen daegs overwelddigt wierd , en dat zy byna in de zelve elenden , die zy zo gevloeden hadden, bedraeit wierden. Taurea Jubellius , een ander burger van Capua, ziende Fulvius weêrkeeren van de slachting ; die hy van twee hondert en vijfentwintig Raetsheeren gedaen had, riep hem onbeschroomdelyk by zijn naem , en hem doen staen hebbende , zeide tot hem : Gebied dat men my ook na zo veel
an-

anderen dood , op dat gy u beroemen moogt van dat gy een, die dapperer is dan gy , gedoot hebt. Fulvius achte hem als verwoed , en schoon hy brieven van Romen tegen zijn wreetheit ontfangen had , voer echter met zijn werk voort. Dewijl dan , vervolgde Jubellius , mijn vaderlant gewonnen is , mijn vrienden doot zijn , en ik mijn wijf en kinderen met mijn eighant gedoot heb , om hen van deze verwoesting te verlossen , en dewijl 't my niet geoorloft is een zelve doot , als mijn medeburgers , te sterven ; zo laet ons de wrack van dit hatelijk leven van de deucht lenen. Hy , dit gezegt hebbende , trok een zwaert , dat hy verborgen had , en deurstak zich zelf daer meê : in voegen dat hy plotselings voor des Burgermeesters voeten neêrstorte. Alexander , een stat der Indianen belegert hebbende , parste de belegerden zo naeu , dat zy besloten hem van de vreucht van deze zege te beroven , en verbranden zich alle zonder onderscheit met hun stat , tot spijt van zijn goedertierenheit. Zeker een nieuwe oorlog ; de vyanden streden om hen te behouden , en zy om zich te verdelgen , en verzochten alle dingen , die men tot beschutting van 't leven doet , tot bevordering van hun doot. D'Astapiers van Spanjen , zich zwak van muren en tegenweer bevindende , om 't geweld der Romainen tegen te staen , brachten hun gout , zilver , rijkdom en huisgewaed by malkander op de markt , en maekten een hoop daer af , op de welke zy hun wijven en kinderen opzetten , en daer hout , en andere stoffen , die licht branden , om stapelden , en , vijftig jonge mannen tot uitvoering van hun voorneemen gelaten hebbende , deden een uitval , daer in zy , volgens hun belofte , zo zy niet verwinnen konden , zich alle deden doden. De vijftig , die overgelaten waren , in de stat alles , dat een levendige ziel had , gedoot , en de brant in deze berg gesteken hebbende , wierpen ook zich zelve daer in , en eindigden hun edelmoedige vryheit in een staet , die eer ongevoelijk , dan pijnlijk en schandelijk was , en betoonden den vyanden dat , zo 't geval hen begunstigt had , zy zo wel moed gehad zouden hebben om hen de zege t'ontroven , gelijk

zy gehad hadden om haer schrikkelijk en wanstaltig aen haer over te geven , ja ook dodelijk voor de genen , die , door de glans van 't gout , dat in deze brant vliete , aengelokt , in groot geral derwaerts gekomen waren , en daer verstikt en verbrand wierden , vermits zy door 't gedrang , dat hen volgde , niet te rug konden wijken. D'Abyders , door Philippus gedrukt , besloten desgelijks te doen. Maer zy wierden door de koning verrascht , die , een afkeer van dit voorneemen hebbende , en daer af schrikkende , de schatten en 't huisgewaed , dat zy meê ten vuur verwezen hadden , wechtrok , en , de zijnen daer uit getrokken hebbende , hen drie dagen tijt gaf , om zich met beter orde , en op hun gemak te doden. Zy versleten deze drie dagen in moorden en bloetstorten , ja zo , dat 'et alle vyandelijke woede overtrof ; in voegen dat niet een , die macht op zich zelf had , hier af ontquam. Daer zijn ontellijke voorbeelden van gelijk besluit der volken , 't welk wreder schijnt , om dat d'uitwerking daer af algemeen is. Maer zy zijn nochtans niet zo streng als 't besluit van iemand in 't bezonder : want de reden volbrengt in alle 't geen , 't welk zy in iemand bezonder niet doen zou kunnen ; vermits d'yver van 't gemeen de bijzondere oordelen buiten 't spoor rukt. De genen , die , by Tiberius tijden , veroordeelt waren , en d'uitvoering van 't vonnis verwachten , verloren hun goêderen , en wierden van begraeffenis berooft ; maer de genen , die 't vonnis verhaesten , en zich zelve doden , wierden begraven , en mogten testamenten.

Men begeert ook somtijts de doot , om de hoop van een groter goet. Ik begeer , zegt de heilige Paulus , ontbonden te zijn , om met Jesus Christus te wezen. Cleombrotus Ambrocio-ta , Platoos Phædon gelezen hebbende , kreeg zo groot een lust tot het toekomende leven , dat hy , zonder andere oorzaak , in zee sprong. Hier uit blijkt karelijk dat wy deze gewillige ontbinding , tot de welke wy somtijts door d'yver van onze hoop , en somtijts door een geruste en bezadigde neiging van oordeel gedreven worden , oneigentlijk wanhoop noemen. Jaques du Chastel ,

ftel, biffchop van Soiffons, ziende dat de koning Louys, in de reis, die hy over zee deê, en 't hele heir gereet ftont om weêr naer Vrankrijk te keren, en de zaken van de godsdienft onvolmacket liet, befloot liever naer 't paradijs te trekken, en, vaer wel aen zijn vrienden gezegt hebbende, ftorte alleen, in yders aenzien, op 't heir der vyanden in, en wierd daer verflagen. Men vind in zeker Koninkrijk van deze nieuwe landen, op de dag van een plechtelijke ommegang, in de welke d'afgod, die zy aenbidden, op een wagen van wonderlijke grootheit, omgevoert word, dat veel ftukken vleefch levendig van hun lighaem fnyden, om dat aen dit beelt t'offeren, en noch veel anderen, die, zich op de plaets neêr buigende, zich op raden doen malen en vermorfelen, om daer door na hun doot heilig geacht te worden; 't welk daer op volgt. De doot van deze Biffchop, met de wapenen in de hant ftervende, heeft meer edelmoedigheid, en min gevoel, vermits d'yver van de ftrijt hem een deel daer af benam. Men bewaerde by outs in Marfilien vergift, op de gemeene koften toegemaakt, en dit voor de genen, die hun doot verhaeften wilden. Maer zy moesten eerft aen de zes hondert, die hun Raet was, de redenen van hun voornemen goet doen vinden; en 't was aen niemant veroorloft de hant aen zich zelf te flaen, dan door verlof van d'overigheid, en om wettige redenen. Deze wet had noch elders plaets. Sextus Pompejus, naer Afia trekkende, nam zijn weg deur 't eilant Cea van Negrepontus. Het gebeurde, terwijl hy daer was, (gelijk een der gener, die in zijn gezelfchap was, ons verklaerde) dat een vrou van hoge achting, aen haer burgers verhaelt hebbende waerom zy befloten had haer leven t'eindigen, Pompejus bad by haer doot te zijn, om haer eerlijker geacht te maken. Hy deê dit, na dat hy lang vergeefs, door zijn welfpreekentheit, die in hem zeer vaerdig was, en door zijn aenrading, gepoogt had haer van dit voorneemen af te trekken. Zy had tnegentig jaren in een gelukkige ftaet van geeft en lighaem geleeft, en, toen op een bed, dat boven gewoonte verciert was, leggende, en met haer hoofd op haer elleboog

steunende, zeide: Sextus Pompejus, de goden, en eer de genen, die ik verlaet, dan de genen, tot de welken ik ga, lonen u de weldaet van dat gy niet versmaed hebt raedtsman van mijn leven, en getuig van mijn doot te zijn. Ik, wat my aengaet, altijs een gunstig gelaet van 't geval genoten hebbende, heb besloten (uit vrees van dat de lust van al te lang te leven my geen afgunst baren zou) oorlof aen mijn ziel te geven, en laet twee dochters, en een groot getal nanceven achter. Zy, de haren tot vrede en eendracht vermaent, haer goederen aen hen omgedeeft, en haer huisgoden aen haer oudste dochter bevolen hebbende, nam met een onverschrikte hant de kop, daer 't vergift in was, en, haer snekingen aen Mercurius gedaen, en hem om een gelukkige plaats in d'andere werrelt gebeden hebbende, dronk deze dodelijke drank onversaechdelijk in. Zy sprak gedurig tot het gezelschap van de voortgang van 't vergift, en, gevoelende dat de leden van haer lighaem, 't een na 't ander, van de koude bevangen wierd, en tot aen 't hart, en in 't ingewant gekomen was, riep haer dochters, om de leste plicht aen haer te bewijzen, en haer d'ogen te sluiten. Plinius verhaelt van zeker volk, Hyperboreërs genoemd, dat by hen, door de zoete gematigtheit van de lucht, het leven gemeenlijk geen einde nam, dan met believen der inwoonders, en dat zy, zat van leven zijnde, na verloop van een hoge ouderdom, zich, na dat zy vrolijk hebben geweest, van zekere hoge klip, hier toe gevoorschikt, in zee storten. Wat my aengaet, de pijn, en een erger doot schijnen my de verschonelijkste aenprikkelingen.

H E T X X X V. H O O F T S T V K.

Ongeftadigheit der menschelijke zaken, in Marius, en in Bonifacius Paus. Neroos treffelijke reden in 't ondertekenen van een dootvonnis. D'ongestadigheit is 't gewoonste gebrek van onze natuur. Onstantvastigheit der ouden. Augustus zelsame

me

me veranderinglikheit. De stantvastigheit is 't einde, en de volmaektheit des deuchts. Empedocles berisping aen d' Agrigentinen om hun gulzigheit, en getimmer. Zekere dochter springt tot een veinster uit, om 't geweld van een krijgsknecht t'ontgaen, schoon zy niet zeer kuis is. De gezontheit en overvloed verhinderen de dapperheit; voorbeelden in Antigonus en Lucullus krijgsknechten. Chason, door Mahomet bekeven, begeeft zich in de doot; aenmerkingen daer op. Ongestadigheit van 't gemoed. De weldaet moet alleen naer d'inzicht geoordeelt worden. Alexanders grote dapperheit met enige smetten besmet. De deucht moet om zich zelve gevolgt worden. 't Geval vermag veel op ons. De genen, die hun landen en lanthuizen wel onderhielden, wierden onder de Milesiers bequaem tot de bestiering van 't gemeen geacht. Hoe grote macht d'eerzucht, gierigheit en onkuisheit op ons hebben.

DE genen, die zich in 't naspeuren der menschelijke werken oeffenen, vinden zich nergens meer in belemmert, dan in die te schikken, en een gelijke glans te geven: want zy strijden gemenelijk op zulk een vreemde wijze tegen zich zelve, dat 't onmogelijk schijnt dat zy uit een zelve winkel gekomen zijn. De jonge Marius bevond zich nu een zoon van Mars, en dan van Venus. De Paus Bonifacius d'achtste trad, gelijk men zegt, als een vos in zijn ampt, betoonde zich daer in als een leeu, en storf als een hont. Wie zou geloven dat Nero, dit ware afbeeldsel van de wreetheit, toen men hem vergde, om, volgens de gewoonte, 't vonnis van een dootschuldige t'onderteekenen, uitriep: *Och dat ik niet schrijven kon!* zo bekleemde hem 't hart, om een man ter doot te verwijzen. 't Is alles zo vol van zodanige voorbeelden, en yder kan zo veel daer af voor zich zelf te voorschijn brengen, dat ik niet vreemt vind dat verstandige lie-

den fomtijts grote moeite doen, om deze delen op hun behorelijke plaats te schikken; dewijl d'ongestadigheit my 't gemeenste en schijnbaerste gebrek van onze natuur schijnt. Daer is enige schijn om oordeel van een mensch, naer de gemeenzaemste werken van zijn leven te doen: maer uit oorzaak van de natuurlijke ongestadigheit onzer zeden en gevoelens, heeft my dikwijls gedocht, dat de goede Schrijvers zelf t'onrecht gepoogt hebben een vast en bestandig gevolg van ons te maken. Zy verkiezen een algemene trek en gedaente, en, dit afbeeldsel volgende, vonnissen al de werken van een mensch daer naer, en zeggen dat 'et veinzing is, zo zy 't niet genoeg kunnen wringen. Augustus is hen ontsnapt, en te gauw geweest: want men vind in deze man zo schijnbaer, haestig en gedurig een verscheidenheit van zijn werken in 't geheel beloop van zijn leven, dat de stoutste rechters zelf 't vonnis daer af niet hebben durven uitspreken. Ik geloof van de menschen niets zwarelijker, dan de stantvastigheit, en niets lichter dan d'ongestadigheit. Men kan in de gehele Outheit naeuwelijks twaelf mannen vinden, die in hun leven een wijsle streek gehouden hebben; 't welk nochtans 't voornaemste gemerk van de wijsheit is. Want om haer, zegt een oude, in een woort te begrijpen, en om al de regelen van onzen leven in een regel te bevatten, 't is een zelve ding altijd willen en niet willen. Ik zou niet, zegt hy, verwerpen dat men 'er byvoegde: zo de wil gerecht is. Want zo hy niet gerecht is, kan hy niet altijd de zelfde wezen. Zeker, ik heb wel eer gehoord dat de zonde niets anders is, dan een ongeregeltheit, en een gebrek van mate; en dieshalven is 't onmogelijk dat men de stantvastigheit daer aen koppelen kan. Demosthenes zegt, zo men vertelt, dat overweging en berading 't begin, en stantvastigheit 't einde, en de volmaektheit van alle deucht is. Zoo wy met overleg een weg inslaen, 't zal altijd de beste zijn: maer niemant heeft 'er op gedacht. Onze gewoonte is de neigingen van onze lusten ter rechter, en flinkerhant, voorwaerts en achterwaerts, naer dat de wint der gelegentheden ons drijft, te volgen. Wy bedenken 't geen,

dat

dat wy willen , niet dan terftont als wy 't willen , en veranderen gelijk dit dier, dat de verwe van de plaats, daer men 't legt , aenneemt . Wy veranderen 't geen , dat wy nu voorgenomen hebben, terftont , en keren weêr fchielijk om. Kort,alles is vol ongestadigheid . Wy gaen niet , maer worden gedreven , gelijk de dingen , die nu zacht en dan hard , naer het water ftill is , of hol gaet,vlieten. Een yder bezondere dag een bezondere zin. Onze zinnelijkheden veranderen met de bewegingen der tijden. Wy vlieten tuffchen verfcheide raden,en willen niets vryelijk,volkomentlijk of ftantvaftelijk. Empedocles merkte deze verfcheidenheit in d'Agrigentinen; te weten dat zy zich tot de welluften begaven als of zy morgen zouden fterven, en timmerden als of zy eeuwig zouden leven . Als iemand zekere wetten en ordening zich in zijn leven voorgefchreven had , en die onderhield , men zou in zijn geheel leven een gelijkheit van zeden, en een gewiffe overeenkoming der dingen met malkander bemerken; gelijk men eenige trekken daer af in de jonge Cato befpeurt . Dit is een overeenftemming van gelijkkluidende geluiden , die niet van malkander verfchillen . Maer 't gaet met ons heel anders. Zoo veel werken zo veel bezondere oordelen. 't Zekerfte , naer mijn gevoelen,zou zijn die met de naefte omftandigheden te vergelijken , en geen zo lang onderzoek daer af te doen , zonder enig gevolg daer af te besluiten. Zekere dochter had,in de beroerten van Vrankrijk , zich tot een veinfter uitgeworpen , om 't geweld van een krijgsknecht, haer gaff,te fchuwen. Zy,met de val noch niet doot zijnde; had gepoogt zich zelve, om haer voorneemen uit te voeren, met een mes de keel af te fteken , maer wierd daer in belet: Zy,zwarelijk gewont zijnde,beleed zelve dat de krijgsknecht haer noch niet geparft had,dan met verzoek en gefchenken,maer dat zy vreesde dat hy eindelijk tot geweld komen zou : in voegen dat zy, door haer redenen, gelaet en bloet, dat als een getuig van haer deucht was , een andere Lucretia fcheen. Maer men verftont federt dat zy te voren en daer na niet zo moejelijk om te genaken was. Met recht zegt men dan dat men , eens in
zijn

zijn verzoek afgeslagen zijnde , daer uit niet besluiten moet dat uw meesteres onverwaggelijk in kuisheit is; want zy heeft ook haer beurt. Antigonus, een van zijn krijgslieden, om zijn dapperheit , vierig beminnde , beval aen zijn gencesmeesters , dat zy hem van een inwendige ziekte, die hem lang gepijnigt had, genezen zouden, en, bespeurende dat hy, na zijn genezing, trager tot d'aenlagen was, vroegde hem wat hem dus verandert, en flacuumoedig gemaakt had. Gy zelf, mijn Heer , zeide hy, vermits gy my van de qualen , om de welken ik mijn leven niets achte , verlost hebt. Lucullus krijgsknecht , door de vyanden berooft , bestak een treffelijke aenslag tegen hen, om zich te wreken, tot dat zijn schade rijkelyk geboet was. Lucullus , een goed gevoelen van hem krijgende, poogde, door de schoonste vertoningen, die hy bedenken kon , hem in een gevarelyke aenslag te gebruiken. Gebruik, zeide de krijgsknecht, enig elendig afgezet krijgsknecht daer toe; en weigerde volmondig uit derwaerts te trekken.

Wy lezen dat Chasan, overste der Janisferen, heftig van Mahometh bekeven , om dat hy zijn bende door d'Ongeren gedrukt zag, en om dat hy zich flacuumoedig verweerde , den Turk geen antwoord gaf, maer in de staet, daer hy in was, met 'et geweer in de hant , in d'eerste benden der vyanden, die hem voorquam, instorte, en daer terstont gedoot wierd. Dit is misschien geen zo grote verontschuldiging, als verbaeftheit, en geen zo naturelyke dapperheit, als nieuwe gramschap. Verwonder u niet van dat gy de geen , die gy gister zulk een waeghals zaegt , heden zo blode ziet. De gramschap, noot, gezelschap , wijn , of 't geklank van de trompetten had hem 't hart onder de riem gesteken; maer de reden had hem niet zodanig gemaakt. Deze omstandigheden hadden hem dus aengemaent : 't is dan geen wonder dat men hem door andere strijdige omstandigheden anders geworden ziet. Deze verscheidenheit, die men zo gezwint in ons bespeurt, heeft veroorzaekt dat enigen meenen dat wy twee zielen, en anderen dat wy twee machten hebben , die ons verzellen , en ons , elk naer zijn wijze , bewegen , d'een ten goede , en d'ander ten quade;

quade; vermits zulk een verscheidenheit niet wel een enkele stoffe toegeëigent kan worden. Wy worden niet alleen door de wint der toevallen, maer ook door onze eigen ongestadigheid bewogen: en de geen, die ons te degen beziët, zal ons zelden tweemaal in een zelve staet vinden. Wy geven aen onze ziel nu d'een, en dan d'andere gedaente, naer dat de plaets is, daer wy haer schikken. Zoo ik verscheidelijk spreek, 't is dat ik my verscheidelijk aenzie. Men vind daer in alle strijdigheden, naer de dingen, die ons voorkomen. Als ik my zelf wel spiegel, bevind ik in my eniger wijze dat ik beschaemt en baldadig, kuisch en onkuisch, snapachtig en zwijgend, arbeidzaam en teder, vernuftig en plomp, stuurs en vriendelijk, leugenachtig en wacrachtig, geleert en ongeleert, mild en gierig, en quistachtig ben. De geen, die zich zelf wel beziët, zal in zich zelve, ja naer zijn eige oordeel, deze strijdigheid en tweedracht zien. Ik kan niets volmaaktelijk van my zelf zeggen. Schoon ik altijd gezint ben van 't goede goet te spreken, en, zo veel als 't mogelijk is de dingen ten beste te bedieden, zo is 't nochtans dat de vreemdigheid van onze staet in ons veroorzaekt, dat wy door de zonde zelve tot wel-doen gedreven worden, zo 't weldoen niet naer d'inzicht alleen geoordeelt word. Men moet een mensch om een enige dapper-daet niet dapper achten. De geen, die 't warelijk is, zal 't altijd, en overal zijn. Zo zy een gewoonte des deuchts, en niet een gevallig ding is, zy zal een mensch in alle voorvallen gelijkelijk stantvastig maken. Hy zal zodanig alleen, als in 't gezelschap, en zodanig in een besloten park, als in een strijt wezen: want (men zeg wat men wil) daer is geen andere stantvastigheid op de straet, als op 't velt. Een stantvastig man zal zo wel een ziekte op zijn bed, als een wond in 't leger verdragen, en de doot niet meer in zijn huis, dan in een aanval vrezen. Men ziet niet dat een zelve man onbeschroomdelyk ten storm gaet, en zich daer na, gelijk een wijf, quelt, om 't verlies van een geding, of zoon. Als hy lafhartig tegen de schande, en bestandig tegen d'armoede, kleinzeerig onder des barbiers scheermes, en onverfaegt tegen zijn

vyanden is , zo is de daet , en niet de man prijsfelijk. Veel Grieken, zegt Cicero, konden de vyanden niet aenschouwen, en bevinden zich stantvastig in de ziekten . Heel anders is 't met de Cimbren en Celtiberiers. *Nihil enim potest esse aquabile, quod non à certa ratione proficiscatur* : want niets kan gelijkmatig zijn , dat niet van een zekere reden voortkoomt. Daer is geen grooter dapperheit in zijn aert , dan die van Alexander. Maer zy is 't alleen in haer aert, en overal niet volmaekt en algemeen genoeg. Hoe onvergelykelyk zy is , zo heeft zy nochtans haer smetten. Men ziet hem sidderen op de minste ergwaen van de belaging der zijnen tegen zijn leven , en zo onbescheidenlyk en ongerechtelyk tot dit onderzoek begeven, dat zijn naturelyke reden door vrees bedwelmt word. 't Waengeloof , daer af hy zo geweldig getroffen was, betoont enige kinderlykheit in hem. D'overmatige rou, die hy om Clytus moort had, is ook een getuigenis van zijn ongelijk gemoed . Wy trachten naer eer door verkeerde middelen. De deucht kan niet , dan om haer zelf , gevolgt worden. Zo men somtijts haer aengezicht, om enige andere oorzaak leent , zy rukt terstont ons dit momtuig af. De ziel, eens daer in geweekt zijnde, behoud deze verwe zo vast , dat zy niet afgaet , zonder de stukken meê te nemen. Men moet dan , om van een mensch t'oordelen , lang en naeukeurig zijn spoor volgen. 't Is dan geen wonder, zegt een oude, dat 'et geval zo veel op ons vermag, dewyl wy by geval leven. Niemand maakt enig zeker oogmerk van zijn leven ; en beraed zich alleen op de delen daer af. De schutter moet eerst weten waer hy naer doelt , en dan de hant, boog, staer, pijl en beweging daer naer voegen. Onze raden dwalen, om dat zy geen beleit en gemerk hebben. Geen wint is den geên dienstig , die niet weet wat haven hy in wil. Ik ben niet van 't oordeel , 't welk men voor Sophocles deê , die men , tegen zijn zoons beschuldiging , bequaem tot de handeling zijner huisselijke zaken bewees, om dat men een van zijn treurspeelen gezien had. Ik acht ook de gissing der Pariers, uitgezonden om de staet der Milefiers te verbeteren , niet genoegsaem tot
zulk

zulk een gevolg, als zy daer af trokken. Zy, in dit eilant komende, zagen naer de landen, die best gebout, en naer de lanthuizen, die best geregelt waren, en, de naem van de meesters daer af opgeteekent hebbende, verkozen, toen zy de burgers by malkander ontboden hadden, deze meesters tot nieuwe bestierders en overigheid, vermits zy oordeelden dat dezen, voor hun bezondere zaken zorgvuldig zijnde, ook zodanig voor de gemeene zouden zijn. Wy zijn alle van zo verscheide en ongelijke stukken aen elkander gehecht, dat yder deel en yder ogenblik zijn bezonder werk doet. Ja men vind zo groot een verschil van ons tot ons zelve, als van ons tot anderen. Dewijl d'eerzucht den menschen dapperheit, matigheid, mildheit, ja gerechtigheit leren kan, dewijl de gierigheid den jongeling, in de schaduw en onder het dak opgevoed, zekerheit kan geven, om zich zo verre van zijn haert, in de woeste golven met een zwak scheepje te begeven, en hem noch bescheidenheit en voorzichtigheit leert, en dewijl Venus zelve de jeucht, noch onder de rucht en onder de roê zijnde, met stoutheit en onversaegtheit verzorgt, en het tedere hart der maechden in de schoot van hun moeder aenprikelt; zo is dit niet het ampt van een bezadigt verstant van ons alleen naer d'uitterlijke werken t'oordelen. Men moet tot in 't binnenste indringen, en te degen bezien hoe alles toegaet. Maer dewijl dit een hoge en gevarelijke aenslag is, zo wilde ik wel dat zo veel lieden zich daer meê niet bemoeiden.

H E T X X X V I . H O O F T S T V K .

Tegen de roekeloosheit der berispers van de schriften der anderen. Kennis zonder oordeel, en oordeel zonder kennis kunnen in ons zijn. Welke nieuwe boeken behagelijk zijn. De boeken van Amadijs veracht. Des Autheurs gevoelen van Arioste, Ovidius en Axioche van Plato. Zinrijkheit van Esopus fabelen. Oordeel over verscheide Poëten in't Latijn. Virgilius

treffelijkheid. *Lucanus deftigheit. Terentius aertigheit. Lucretius t'onrecht by Virgilius en Arioste geleken: ook Terentius by Plautus. Oordeel over onze speeldichters. Vergelijking van Catullus en Martialis: van Eneas en Roeland; en van Plutarchus en Seneca. Oordeel van Ciceroos schriften, en van zijn brieven aen Atticus. Onnozelheit van Ciceroos Poësy, en lof van zijn welspreekentheit. De jonge Cicero doet een geësselen, om dat hy zijn vaders welspreekentheit veracht had. Laërtius lof. Cefars treffelijkheid in zijn schriften. Een-voudige Historischrijvers. Openhartigheit van Froissard. Uitmuntende Historischrijvers. Aert der middelmatige Historischrijvers. Welke historien goet zijn. Mislagen in Cefars schriften bevonden. Lof en laster van Guicciardin in zijn schriften. Oordeel over de historie van Comines, Bellay, Joinville, en Eginhard.*

IK twijffel niet dat ik somtijts van dingen spreek, die beter en verstandelijker door de genen, die hun werk daer af maken, verhandelt zijn. Maer dit is warelijk een poging van de naturelijke, en geensins van de verkregen krachten; en de geen, die my van botheit overtuigt, zal niets tegen my doen. Want ik zou naeuwelijs aen anderen van mijn redenen antwoord willen geven, dewijl ik my zelf geen reden daer af geëf, of my zelf voldoe. Dat de geen, die naer wetenschap tracht, haer ter plaets, daer zy te vinden is, zoekt: maer wat my aengaet, daer is niets, 't welk ik min betracht. Dit zijn enkele uitdrukfelen van mijn zinnelijkheden; door de welken ik niet de dingen, maer my zelf poog te tonen: ik zal misschien eens kennis daer af hebben, of heb haer welcer gehad, naer dat 'et geval my ter plaets, daer zy verklaert wierden, gebracht heeft; maer ik heb 'er heden geen geheugenis af. Schoon ik my enigfins in de boeken oefende,

fende, ik kan nochtans niets daer af onthouden. Ik heb geen zekerheit toegezegd, dan alleen te tonen hoe verre heden de kennis, die ik 'er af heb, strekt. Dat men dan niet op de stoffe, maer op de gestalte, die ik 'er aen geef, wacht. Bezie of ik in 't geen, 't welk ik leen, iets heb kunnen kiezen, om de vinding, die altijd van my kooft, op te helpen, en te verrijken. Want ik doe, niet in mijn begin, maer in mijn gevolg, den anderen 't geen spreken, 't welk ik, of door zwakheit van mijn tong, of door zwakheit van mijn vernuft, niet zo wel uitbrengen kan. Ik tel niet, maer weeg 't geen, dat ik leen. Want zo ik het door 't getal had willen geacht maken, ik zou my niet tweemaal zo veel belast hebben. Zy zijn alle, of weinig schilt 'er aen, zo vermaert en oud van naem, dat zy, zo my dunkt, zich zelven genoeg, zonder my, noemen. Zo ik iets van hen in redenen, vergelijkingen of bewijzingen tot my trek, en onder 't mijne versmelt, ik verzwijg met voordacht de Schrijver daer af, om de roekeloosheit dezer haestige vonnissen, die zich over alle schriften, en inzonderheit over nieuwen, daer af de schrijvers noch leven, verspreiden. Ik laet toe dat zy aen Plutarchus een slag op mijn hoofd geven, en dat zy in my Seneca verspreken en lasteren. Ik wil mijn zwakheit onder hun hoge achting verbergen. Ik zal de geen beminnen, die my weet uit te schudden, maer door gaueheit van oordeel, en door 't enig onderscheit van de kracht en schoonheit der redenen. Want ik, die gebrek van geheugenis heb, weet niet wien ik hen toeëigenen zal. Ik bespeur wel, als ik my zelf bezie, dat mijn tuin geen zo kostelijke bloemen, die ik 'er gezaeit vind, voortbrengt, en dat al de vruchten van mijn vernuft dat niet vergoeden kunnen. Ik ben gehouden hier af reden te geven, of ik my zelf ook tegensprek, en of 'er ook zonde of verwaentheit in mijn redenen is, die ik niet gevoel, of die ik niet gevoelen kan, als men hen my vertoont. Want het gebeurt dikwijls dat 'er enige mislagen onze ogen ontsnappen; maer de zwakheit van oordeel bestaat hier in, dat men hen niet zien kan, als een ander ons die aanwijst. De weten-

schap en waerheit konnen zonder oordeel by ons zijn ; en 't oordeel kan 'er ook zonder wetenschap en kennis wezen. Ja de kennis van d'onwetentheit is een der schoonste en zekerste getuigenissen, die ik vind.

Ik heb geen ander geleide , om mijn stukken aen malkander te voegen, dan 't geval. Ik vergader mijn beuzelingen zodanig, als zy my voorkomen, nu in gedrang, en dan achtervolgens. Ik wil dat men mijn gewone en naturelijke gang zodanig , als hy is, ziet. Ik laet my zodanig voortgaen , als ik my vind. Dit zijn ook zodanige zaken , daer in men wel onkundig mag wezen, en onvoordacht daer af spreken. Ik wenschte wel dat ik een volmaekter kennis van de dingen had, maer begeer haer niet zo dier , als zy kost , te kopen. Mijn voorneemen is 't overige van mijn leven zoetelijk , en niet kommerlijk te verslijten. Daer is niets , om 't welk ik mijn hoofd breken wil. De wetenschap, hoe hoog geacht , is my zo veel niet waert. Ik zoek niets in de boeken , dan om my , door een eerlijke bezigheid, daer in te vermaken ; of, zo ik daer in blok , ik zoek 'er niets , dan de konst, die van mijn zelfs kennis handelt , en die my leert wel te leven, en wel te sterven. Zo ik enige duisterheit daer in vind , ik bijt my zelf de nagels daerom niet af, maer scheid 'er af, na dat ik een storm of twee daer op gedaen heb. Zo ik daer op staen bleef, ik zou my zelf, en mijn tijt spillen ; want ik heb een voorbarige en voortvarende geest. 't Geen ik met d'eerste koomst niet vind , zal ik noch min zien , zo ik my hardnekkig daer aen hou. Ik doe niets zonder blygeestigheid ; en d'aenhouding , en al te stijve blijving daer aen verblint , bezwaert en vermoeit mijn oordeel. Mijn gezicht verbijstert daer in : ik moet het dieshalven daer af trekken, en wat verquikken : gelijk men, om van de glans van scharlaken t'oordelen , ons beveelt d'ogen daer over te laten gaen , en dat tot verscheide malen t'aenschouwen. Zo dit boek my niet behaeg , ik kies een ander , en dat noch alleen als de walging van niets te doen my bevangt. Ik bemoei my weinig met nieuwe boeken , om dat d'ouden my volmaekter

en ernstiger schijnen, en ook weinig met Grieksche, om dat mijn oordeel niet in een kinderlijke kennis bezich kan zijn. Onder de nieuwe boeken, die ik lezenswaardig acht, en alleen tot vermaek strekken, vind ik Bocatius Decameron, Rabelays, en de kusjes van Johannes Secundus, zo men hen deze naam geven mag. Wat de boeken van Amadijs van Gaule, en zodanige andere schriften meer aengaet, zy zijn nooit by my in achting geweest, zelf niet in mijn kintsheit. Ik zal noch dit, of stoutelijk, of roekelooselijk, zeggen, dat deze grijze en doffe ziel zich niet alleen niet van Arioste, maer ook niet van Ovidius laet kittelen. Zijn gemakkelijkheit en vindingen, die my welëer opgetogen hebben, konnen my nu naeuwelijs ophouden. Ik zeg vrymoedig mijn gevoelen van alle dingen, ja ook van dien, die misschien mijn kennis overtreffen, en die ik buiten mijn macht houd. 't Geen, dat ik 'er van zeg, is ook om de maet van mijn gezicht, en niet om de maet der dingen te verklaren. Als ik my afkeerig van Platoos Axiocha gevoel, als van een werk, dat zonder kracht is, ten aenzien van zulk een Schrijver, zo geeft mijn oordeel zich zelf geen geloof daer in. Het is niet zo verwaent, dat 'et zich tegen d'achtbaerheit van zo veel oude vermaerde gevoelens stellen zal. Mijn oordeel houd zich onder zijn bestierders en meesters, en wil liever met hen dwalen. Het berispt zich zelf, en veroordeelt zich, of om dat 'et zich aen de schors verlet, en niet tot op de gront deurdringen kan, of om dat 'et de zaak door een valsche schijn aanziet. Het vernoegt zich met zich van verwarring en ongeregeltheit te beschutten; en, wat zijn zwakheit aengaet, het kent haer, en belijdt het gewillig. Het meent een rechte bedieding aen de schijn, die door zijn begrip hem vertoont worden, te geven, maer zy is zwak en onvolmaekt.

De fabelen van Esopus hebben ten meestendeel veel zinnen en beteekenissen. De genen, die hen verklaren, kiezen enigmaengezicht daer af, dat wel op de fabel past. Maer dit is niet dan de schors. Daer zijn noch veel andere eigenschappen, die krachtelijker

lijker en wezentlijker inwendig zijn, tot de welken zy niet deurdringen kunnen. Daer hebt gy 'er mijn gevoelen af. Maer, om mijn streck te houden, ik heb altijd geacht dat Virgilius, Lucretius, Catullus, en Horatius in de Poësy de voornaemste plaets beslaen, en voornamelijk Virgilius in zija Lantbou, 't welk ik 't volmaekteste werk van de Poësy acht; in vergelijking van 't welk men lichtelijk bemerken kan dat 'er enige plaetsen in d'Eneidos zijn, daer aen d'Autheur, zo hy tijt had gehad, noch de hant gezet zou hebben. En zeker, Eneas vijfde boek schijnt my 't volmaekteste van alle. Ik bemin ook Lucanus, en handel hem gaerne, niet zo zeer om zijn stijl, als om zijn eige waerde, en waerheit zijner gevoelens en oordelen. Wat de goede Terentius, en de bevallijkheit van de Latijnsche tael aengaet, ik vind hem wonderlijk, om de bewegingen des gemoeds, en de stant onzer zeden te vertoon. Onze werken doen my yder ogenblik tot hem keren. Ik kan hem niet zo dikwijls lezen, of ik vind 'er noch enige nieuwe schoonheit en bevallijkheit in. De genen, die in de naeste tijden van Virgilius leefden, beklagden zich van dat sommigen Lucretius by Virgilius geleken. Maer ik ben van gevoelen, dat dit warelijk een ongelijke vergelijking is. Doch ik kan naeuwelijs deze achting behouden, als ik my in eenige trefselijke plaets van Lucretius gehecht voel. Zo zy zich om deze vergelijking stoorden, wat zouden zy van de beestelijke en onbesuisde bottigheit der gener zeggen, die hem nu by Arioste gelijken? ja wat zou Arioste zelf daer af zeggen? *O seculum insipiens & infacetum!* ô dwaze en onheuse eeuw! Ik acht dat d'ouden noch meer over de genen te klagen hadden, die Plautus by Terentius, dan over de genen, die Lucretius by Virgilius geleken. 't Geen, 't welk grotelijks tot Terentius voordeel en achting strekt, is dat de vader van de Romeinsche welsprekenthheit hem alleen, onder de genen van zijn staet, zo dikwijls in de mont heeft, en ook 't vonnis, 't welk d'eerste rechter van de Romeinsche Poëten van zijn medegenoot geeft. Ik heb dikwijls overdacht waerom in onze tijt de genen, die zich be-

moe-

moejen met Comedien te maken, drie of vier bewijsredenen van dien van Terentius of Plautus gebruiken, om een van de hun daer af te maken. Zy hopen in een klucht vijf of zes vertellingen van Bocatius op malkander. 't Geen, 't welk hen dus veel stoffe doet te zamen rapen, is de wantrou van met hun eigen aertigheden te kunnen bestaen. Zy moeten een lighaem, daer zy op steunen, hebben; en van hun eigen niet genoeg hebben-de om ons op te houden, willen dat de vertelling ons bezich houd. Maer 't gaet heel anders met mijn Terentius. De vol-maektheit en aertigheit van zijn woorden doen ons de begeerte van zijn onderwerp verliezen. Zijn aertigheit en bevallijkheit weêrhouden ons overal. Hy is in alles zo aengenaem, en vervult onz gemoed zo met zijn aenlokkelijkheid, dat wy d'aertigheit van zijn fabel vergeten. Deze zelve inzicht trekt my al verder. Ik zie dat d'oude en goede Poëten de begeerte en betrachting, niet alleen der stuurfsche verheffingen van de Spanjaerden en Petrarchisten, maer ook zachter en gematigder punten, die de verciering aller Poëtische werken der volgende eeuwen zijn, geschuwte hebben. Yder goed rechter zal zonder vergelijking meer prijzen de welbeschaeftheit in deze gestadigé zachtigheit, en vloeyende deftigheit van Catullus gedichten, dan al de prikkelen, daer meê Martialis de staert der zijnen besteeft. Catullus gedichten nijpen genoeg zonder prikkels. Zy hebben overal 't geen, 't welk lachen veroorzaekt, en behoeven zich zelven niet te kittelen. Maer Martialis gedichten behoeven uitheemsche hulp. Zy behoeven zo veel te meer lighaems, als zy min geeft hebben. Zy stijgen te paert, om dat zy niet kracht genoeg, om op hun benen te staen, hebben. Gelijk in onze danssen deze lieden van verachte staet, die daer school af houden, om dat zy 't gelaet en de betamelijkheit van d'adel niet kunnen vertonen, zich pogen door gevarelijke sprongen, en andere vreemde en guighelaers bewegingen geprezen te maken. De vrouwen zijn ook niet zo bedwongen in danssen, daer in verscheide bewegingen des lighaems zijn, als in de genen, daer in

zy alleen een naturelijke tret behoeven te houden, en heur eigen gelaet, en gewone bevallijkheit te vertonen. Sommige gekken op een toonneel, dien deze konst eigen schijnt, zijn ons aengenaem, en verheugen ons grotelijks, schoon zy hun dagelyksche klederen, en hun gewoon gelaet vertonen: maer de leerlingen, en de genen, die noch niet zo ervaren in deze konst zijn, moeten zich 't aengezicht besmeren, zich geheel verkleeden, vreemde mijnen, en sporeloze grimmassen maken, om ons tot lachen te bewegen. Men bepeurt mijn begrip beter in de vergelyking van Eneas met Roeland de verwoede. Eneas gaet gedurig met een hoge en bestandige vlucht voort, en vervolgt altyt zijn streek. Maer Roeland springt en huppelt van d'een vertelling op d'ander, gelijk van tak op tak, en betrouwt zich niet op zijn wicken, dan voor een kleine sprong, en strijkt overal neêr, uit vrees van dat d'adem en kracht hem bezwijken zou.

Daer ziet gy welke Schrijvers my, in deze geschriften, best behagen. Wat d'andere lessen aengaen, die 't vermaeck met een weinig vrucht vermengen, en daer door ik mijn gevoelens en zeden leer schikken; de boeken, die my meest daer toe dienen, zijn Plutarchus en Seneca. Zy hebben beide dit aenmerkelijk gemak voor mijn zeden, dat is dat de wetenschap, die ik daer in zoek, naektelyk vertoont word, en dat men geen lange arbeit, daer toe ik onbequaem ben, daer in behoeft te doen; gelijk de werkjes van Plutarchus, en Senecaes brieven zijn, die men voor het schoonste en nutste deel van hun geschriften houden mag. Men behoeft geen lang beraet, om zich daer toe te begeven; en men kan 'er uitscheiden als men wil: want zy hebben geen gevolg, en hangen niet aen malkander. Deze Schrijvers zijn in 't meeste deel van hun gevoelens nut en waerachtig. Hun geval deê hen ook omtrent in een zelve eeuw geboren worden. Zy waren beide leermeesters van twee Romeinsche Keizers, beide van uitheemsche landen, en beide rijk en machtig. Hun onderwijs is de balsen van de Philosophie; en word met een naekte en bequame gedaente vertoont. Plutarchus is eenpariger en bestan-

standiger ; Seneca woelender en verscheiden. Deze verhard zich , en poogt de deucht tegen de zwakheit , vrees , en zondige begeerten te wapenen : d'ander schijnt heur geweld niet zo hoog t'achten , en haer zo te versmaden , dat hy niet uit zijn tret wil gaen , of zich op zijn hoede houden. Plutarchus heeft het gevoelen der Platonischen , zacht en bequaem voor de menschelijke gemeenschap : maer d'ander heeft het gevoelen der Stoischen , en Epicurischen , verder van de gemene fleur verwijderd , maer naer mijn zin nutter en bestandiger in 't bezonder. Men bespeurt in Seneca , dat hy een weinig voor de dwinglandy der Keizeren van zijn tijt zwicht ; want ik hou voor gewis dat hy niet een gedwongen oordeel de zaek van Cefars edelmoedige moordenaers veroordeelt. Plutarchus is overal vry. Seneca is vol van zinspreuken , en Plutarchus van zaken. Seneca ontfleekt , en prikkelt aen ; maer Plutarchus vernoegt en betaelt u beter. Hy leid , maer Seneca drijft ons. Wat Ciceroos werken aengaen , de genen , die my van hem tot mijn voorneemen konnen dienen , zijn de genen , die van de Philosophie , voornamelijk de Morale , handelen. Maer om onbeschroomdelyk de waarheit te belijden , (want als men de schaemte verloren heeft , is 'er voortaan geen breidel) zijn wijze van schrijven schijnt my verdrietig. Want zijn voorreedenen , bepalingen , vragen en uitleggingen beslaen 't grootste deel van zijn werk. Al 't merg , en al de kracht , die 'er in is , word door deze lange toefstel verftikt. Zo ik een uur in hem te lezen ('t welk al veel voor my is) besteed heb , en overweeg wat zelfstandigheit ik daer uit getrokken heb , zo vind ik 't meeste deel des tijts niets dan wint ; want hy is dan noch niet tot de bewijzingen , die tot zijn zaek strekken , en tot de redenen , die eigentlijk de knoop raken , die ik zoek , gekomen. Ik , die enkelijk wijzer , en niet geleerder of welspreekend begeer te worden , heb geen behagen in deze Logische en Aristotelische wetten. Ik wil dat men van 't achterste stuk begint. Ik weet wel wat de doot en wellust is : men behoeft heur niet voor my t'ontleeden. Ik zoek goede en bestan-

dige redenen , die my leren 't geweld daer af tegen te ſtaen. De ſpitſe vonden der letterkonſtenaers, en de vernuftige ſamenhang-
ging der woorden en twiſtreedenen dienen niet hier toe. Ik
eiſch zulke redenen, die terſtont de twiſſeling ter plaets, daer zy
krachtigſt is , aentaſten : maer de zijnen hengelen ſlechts wat
om. Zy zijn goet voor 't ſchool , voor de pleitbank , en voor
de predikatie , daer wy tijt om te ſlapen hebben. Wy zullen , na
't ſluimeren van een vierendeel uurs, noch vroeg genoeg ko-
men, om de draect daer af weêr te vinden. Men moet dus tot de
rechtſers ſpreken , die men met recht of onrecht verwinnen wil,
tot de kinderen , en tot het gemeen , aen 't welk men alles zeg-
gen moet. Ik wil niet dat men my opwekt , en wel vijfſtigmael
roept, naer de wijze onzer krijgſboden : *hoort toe!* De Romeinen
zeiden in hun godsdienſt , *hoc age, doe dit* : wy zeggen in d'on-
ze : *ſurſum corda, heft de harten op*. Dit zijn al verloren woorden
voor my. Ik koom al bereid uit mijn huis. Ik behoef geen ſaus
om my graeg te maken. Ik eet deze ſpijs wel raeu. Men ver-
moeit en verzaed my met deze voorſpeelen , in plaets van my
graeg te maken. Zal d'ongebondenheit des tijts my ook van
deze ſchrikkelijke ſtouthheit beſchutten, dat ik Platoos ſamenſpra-
ken ſlepde acht , en zeg dat zy zijn voorwerp verſtikken ?
Wat raet, als ik zeg dat een man, die zo veel beter dingen te zeg-
gen had , zijn tijt vergeefs met deze lange voorbereidende tuf-
ſchenſpraken ſpilt ? Mijn onwetentheit zal my hier in , dat ik
niets in de ſchoonheit van zijn tael zie , beter verontſchuldigen.
Ik zoek in 't algemeen zodanige boeken , die wetenſchap ge-
bruiken , en niet die haer ſtieren en regelen. De twee eerſten,
en Plinius , en huns gelijken hebben geen *hoc age, doe dit* : Zy wil-
len met lieden te doen hebben , die zelf daer af verwittigt zijn ;
of, zo zy een hebben, 't is een *hoc age, doe dit*, wezentlijk , en dat
zijn lighaem afgeſcheiden heeft. Ik zie ook gaerne Ciceroos
brieven aen Atticus, niet alleen om dat zy een zeer breed onder-
wijs van de Hiftorie , en van de zaken van zijn tijt begriipen,
maer veel meer om daer zijn bezondere aert in t'ontdekken.

Want

Want ik ben zonderling begeerig om 't gemoed en d'eigen oordelen van mijn Schrijvers t'ontdekken. Men kan door hun geschriften, die zy voor al de werrelt ten toon stellen, wel van hun kennis en verstant, maer niet van hun zeden, of van hen zelf oordelen. Ik heb wel dikwijls beklagt dat wy 't boek, 't welk Brutus van de deucht geschreven had, verloren hebben. Want het gaet wel dat men de konsten van de genen leert, die d'oefening daer af weten. Maer dewijl de reden heel anders dan de redenaer is; zo wil ik also lief Brutus by Plutarchus, als by hem zelf zien. Ik zou liever willen weten de redenen, die hy in zijn hut tot iemand van zijn geheime vrienden sprak, dan de redenen, die hy 's anderen daegs zijn heir voorhield; en liever 't geen, dat hy in zijn vertrekkamer, dan 't geen, dat hy op de markt, en in de Raet deê. Wat Cicero aengaet, ik ben van 't gemeen gevoelen, dat 'er, buiten zijn geleertheit, niets treffelijk in zijn gemoed was. Hy was wel een burger van een zachte natuur, gelijk gemeenlijk de vette en spotachtige lieden, als hy was, zijn. Maer hy was ook flacuhartig, en van een eerzuchtige verwaentheit. Zeker, ik kan hem hier in niet verschonon, dat hy zijn Poësy waerdig geacht heeft om in 't licht te komen. Gedichten kwalijk te maken is geen grote onvolmaektheit: maer 't is een gebrek in hem dat hy niet gevoelde hoe onbetamelijk zy voor zijn naem wären. Wat zijn welspreekentheit aengaet, zy is buiten vergelijking; en ik geloof dat geen mensch hem ooit gelijk zal worden. De jonge Cicero, die zijn vader nergens in, dan in de naem, gelijk heeft geweest, in Asia gebiedende, zag op zekere tijt veel vreemdelingen, en onder anderen Cestius, aen 't laegende van zijn tafel, vermits men dikwijls tot d'open tafelen der grote heren indrong. Cicero, Cestius ziende, vraegde aen een van de zijnen wie hy was, en dit tot twee of driemacl toe, vermits hy elders op dacht, en 't geen, dat men hem antwoorde, vergat. De dienaer, om een zelve ding niet zo dikwijls te zeggen, en om hem dat door enige omstandigheden in te drukken, zeide tot hem: 't Is deze Cestius, van de welk men u gezegt

heeft, dat hy uw vaders welspreekentheit, ten aenzien van de zijne, niet veel acht. Cicero, hierom vergramt, beval dat men deze arme Cestius aentaften zou, en deê, in zijn tegenwoordigheid, hem wredelijk geëffelen: zeker een onbeleefde waerd. Men vind onder de genen zelven, die zijn welspreekentheit onvergelyklyk geacht hebben, enigen, die daer in enige mislagen hebben bespeurt; gelijk deze grote Brutus, zijn vriend, zeide, dat zijn welspreekentheit *fractam & elumbem*, dat is gebroken en gekrakt was. De Redenaers, die naest aen zijn eeuw geleefd hebben, berispten ook in hem de grote betrachting van zekere lange toon aen 't einde van zijn sluitredenen, en aenmerkten ook deze woorden, *esse videtur; 't schijnt te wezen*, die hy, zo dikwijls daer in gebruikt. Ik, wat my aengaet, heb liever een toon, die korter valt, en die als afgesneden schijnt. Hy mengt ook zijn herhalingen somtijts, doch zelden, ruwelyk. Deze plaets klinkt noch in mijn oren: *Ego verò me minus diu senem esse malle, quàm esse senem, antequàm essem. Maer ik zou liever willen niet zo lang out wezen, dan out wezen, eer ik 't was.*

De Historien zijn mijn grootste vermæck; want zy zijn aengenaem en gemakkelijk. De mensch in 't algemeen, van de welk ik de kennis zoek, verscheijnt daer levendiger, en volmaekter dan elders; en ook de verscheidenheit en waerheit van zijn innerlyke eigenschappen, in 't gros, en in 't bijzonder, de verscheidenheit der middelen van zijn samenvoeging, en d'ongevallen, die hem dreigen. De genen, die 't leven der bezondere lieden beschrijven, behagen my best, en zijn my als eigen, om dat zy zich meer met de beradingen, dan met d'uitvallen, en meer met het geen, dat van binnen koomt, dan met het geen, dat van buiten toevalt, bemoeien. Plutarchus is dieshalven overal mijn waerd. Het moeit my grotelyks dat wy geen dozijn Laërtien hebben, of dat hy niet breeder gaet, of verstandiger is. Want ik ben zeer nieuwsgierig, zo wel om de gevallen, en 't leven dezer grote leermeefters des werrelts, als om de verscheidenheit van hun leeringen en gevoelens te weten. Men moet, in deze oeffening der

Historien, zonder onderscheit, alderhande andere oude en nieuwe Historien lezen, om de dingen, van de welken zy verscheidelijk spreken, te verstaen. My dunkt dat Cesar voornamelijk waerdig is om gelezen te worden, niet om de kennis van de historie alleen, maer om hem zelf; zo grote volmaektheit en uitmuntentheit heeft hy boven al d'anderen. Hoewel Salustius trefelijk is, zo lees ik nochtans Cesar met een weinig meer eerbiedigheid en achting, dan men de menschelijke werken leeft. Want ik bezie hem nu in zijn daden, en wonderlijke grootheid, en dan in de zuiverheit, en onnavolgelijke effenheit van zijn tael, die niet alleen al de Historieschrijvers, gelijk Cicero zegt, maer misschien ook Cicero zelf, overtroffen heeft. Hy spreekt met zo grote oprechtigheit in zijn oordelen, van zijn vyanden, dat (zijn valsche schijn, daer meê hy zijn quade zaek, en de smet van zijn dodelijke eierzucht bedekt, uitgezondert) ik acht dat hy hier in alleen te berispen is, dat hy te karig in van zich zelf te spreken is. Want zo veel grote dingen kunnen niet door hem uitgevoerd zijn, zonder dat hy meer, dan hy schrijft, van 't zijn daer toe gedaen heeft. Ik beemin de Historien, die of heel eenvoudig zijn, of die uitmunten. D'eenvoudigen, om dat zy niets van 't hun daer onder mengen, en 't geen, dat tot hun kennis koonit, vergaderen, en op goed geloof alle dingen, zonder keur of wringing, aenteikenen, en ons oordeel tot de kennis der waarheit ongemoeit laten. Zodanig is onder anderen de goede Froissard, die met zo vrymoedig een oprechtigheit in zijn voorneemen voortgegaen is, dat hy, een mislag begaen hebbende, zich geensins ontziet die te bekennen, en ter plaets, daer hy 'er af bericht is, te verbeeteren; en die ons ook de verscheidenheit der lopende geruchten, en de strijdige aenbrengingen, die men hem deê, vertoont. Dit is d'aert van een naekte en onopgepronkte Historie: yder kan zijn voordeel daer meê, zo verre, als hy verstant heeft, doen. De Historieschrijvers, die uitmunten, hebben oordeel om 't geen, 't welk waerdig is geweten te worden, te kiezen, en kunnen van twee aenbrengingen de gene, die waerschijnlijk-

nelijkste is , aenneemen. Zy oordelen de raden van de staet der Vorsten , en van hun zeden , en eigenen hen betamelijke woorden toe. Zy hebben reden , om achtbaerheit te nemen van onz geloof naer 't hun te regelen. Maer zeker, dit behoort niet, dan aen weinig lieden. De genen, die tusschen beide zijn ('t welk de gewoonste wijze is) verbrodden alles. Zy willen ons de brokken kacuwen , en geven aen zich zelve verlof om t'oordelen, en dien volgens , om de Historie naer hun zin te buigen : want als 't oordeel d'een zijde verkiest, kan men zich niet wachten van de vertelling dwarffelings hier naer te wringen. Zy onderwinden zich de dingen, die waerdig zijn geweten te worden , te verkiezen , en verzwijgen dikwijls zulk een reden , en zulk een bezondere daet , die ons beter onderwijzen zou , en verduisteren, als ongelooffelijk, zulke dingen, die zy niet verstaen, ja misschien die zy niet wel kunnen uitdrukken. Dat zy hún redenen en welsprekenheit onbeschroomdelyk ten toon stellen , en naer hun believen oordelen, maer dat zy ons ook iets, om na hen t'oordelen , nalaten; en dat zy , door hun verkortingen en verkiezing niets in 't geheel van de zaak verwarren of verwaerlozen , maer in al hun inkorting haer zuiver en onbesmet tot ons overzenden. Men verkiest gewonelyk , en voornamelyk in deze eeuwen , lieden van 't gemene volk tot dit ampt , alleen om deze inzicht van dat zy wel kunnen spreken , als of wy zochten de letterkonst daer in te leren : in voegen dat de zodanigen , nergens anders toe gehuurt zijnde , en niets dan wint en geklap hebbende , zich alleen met dit deel voornamelyk bemoeien. Zy vergaderen dus, in bevallijke woorden, een schone samensmeeding der geruchten , die zy op de kruisstraten der steden vergaderen. De Historien , die men goet behoort t'achten , zijn alleen de genen, die door zodanigen geschreven zijn , die over de zaken zelve geboden , of die deelgenoten in hen uit te voeren waren , of ten minsten die anderen, deze gelijk zijnde, uitgevoerd hebben. Zodanig zijn byna al de Grieksche en Romeinsche Historien. Want veel ooggetuigen hebben van een zelve zaak geschreven; vermits

in die tijt de hoogheit en wetenschap gewonelyk by malkander gevonden wierden: en dieshalven, zo'er enige mislagen in zijn, zy moeten zeer klein, en in een twijffelachtige zaak wezen. Wat kan men van een geneesmeester, van d'oorlog handelende, of van een schoolmeester, van de voorneemens der Vorsten spreken-de, verhopē? Zo wy de grote yver, die de Romeinen daer in hadden, aenmerken willen, men behoef hier toe niet, dan dit enig voorbeeld: Alinius Pollio vond in Cefars Historien enige misrekeningen, die hy begaen had om dat hy zijn ogen niet in alle plaetsen van zijn heit kon hebben, en om dat hy de bezon-derheden geloofte had, die men hem van dingen, die niet klaer genoeg waren, aenbracht, of ook om dat hy niet zorgvuldig genoeg van de dingen, die zy in zijn afweezen gedaen hadden, onderricht was. Men kan hier uit bespeuren hoe teder dit on-derzoek van de waerheit is, dewijl men in 't verhael van een strijt niet op de kennis van de geen, die geboden heeft, of op de krijgs-lieden in 't geen, dat dicht by hen gebeurt is, niet betrouwen mag, zo men niet, naer de wijze der rechters, de getuigen tegen malkander brengt, en de voorwerpen op 't bewijs der omstan-digheden van yder geval aenneemt. Zeker, wy hebben een flaeu-we kennis van onze zaken. Maer dit is genoegsaem, en naer mijn zin, door Bodinus verhandelt. Doch om mijn geheugenis een weinig t'ondersteunen, die zo zwak is, dat ik meer dan eens boeken, die ik eenige jaren te voren vlijtelyk deurgelezen, en met mijn aenteikeningen beklad had, weêr als nieu en my onbekent in de hant nam; zo heb ik sedert enige tijt voor een gewoonte genomen, dat ik aen 't einde van yder boek (ik meen de genen, die ik niet meer dan eens gebruiken wil) de tijt, in de welk ik de deurleezing volcindigt, en 't oordeel, dat ik'er in 't gros af ge-daen heb, daer byvoeg; op dat dit my ten minsten de neiging, en 't algemeen gedenkbeeld vertoont, dat ik van de schrijver, door hem deur te lezen, ontfangen heb. Ik zal hier enige van deze aenteikeningen, die ik over enige tijt van mijn Guicciardin (want wat tael mijn boeken spreken, ik spreek tot hen met de mijne)

gedaen heb. Hy is een vlijtig Historiefchrijver, van de welk men, naer mijn gevoelen, volmaekter, dan van enig ander Schrijver, de waarheit der dingen van zijn tijt leren kan. Hy heeft ook, in 't meefte deel daer af d'uitvoerder, in een eerlijke ftaet, geweest. 't Is niet waerfchijnlijk dat hy, door haet, gunft, of verwaentheit, de zaken vermomt heeft, gelijk de vrymoedige vonniffen, die hy van de Groten geeft, betuigen, en voornamelijk van de genen, door de welken hy gevordert, en tot ampten geholpen was, gelijk van de Paus Clemens de zevende. Wat dit deel aengaet, daer in hy, zo 't fchijnt, meeft heeft gepoogt uit te munten, 't welk zijn uitspanningen en bedenkingen zijn, men vind 'er goeden in, die zoete trekken hebben; maer hy te groot een vermaeck daer in gehad. Want hy, niets ongezegd laten willende, fchoon hy zo breed en ruim een ftoffe, die byna oncindig is, heeft, word daer door laf, en begint een weinig naer 't fchoolsgeklap te rieken. Ik heb in hem ook dit aangemerkt, dat hy, van zo veel werkingen en gemoeden, die hy oordeelt, en van zo veel bewegingen en raden, nooit een tot de deucht, godsdienft, en 't geweten brengt; als of deze delen geheel in de werrelt uitgeblufcht waren. Dat meer is, hy werpt ook d'oorzaak van alle werken, hoe fchoon in fchijn zy van zich zelve zijn, op enige zondige gelegentheit, of op enig voordeel. 't Is onmogelijk te denken dat onder zulk een ontellijk getal van werken, daer af hy oordeelt, niet een daer af is, die door de reden te voorfchijn koomt. Zeker, geen bederf kan de menfchen in 't algemeen zo bevangen hebben, of iemand ontfnapte noch deze befmetting. Dit doet my vrezen, dat hier in een weinig aen zijn fnaeck ontbrekt; en mifchien heeft hy van een ander naer zich zelf geoordeelt. In mijn Philippes de Comines is dit: gy zult 'er de tael zoet en aengenaem, met een naturelijke eenvoudigheid, in vinden: de vertelling, daer in d'oprechtigheid van de Schrijver karelijk blinkt, zuiver, en, van zich zelf fprekende, vry van verwaentheit, en, van anderen fprekende, afgezonderd van gunft en haet: zijn redenen en vermaningen meer met goede yver en waarheit, dan met uitgezochte

gezochte genoechſaemheit verzelt , en overal met ontzag en achtbaerheit , die een man van goede afkomst , en in grote zaken opgevoed , vertonen. Wat de geheugſchriften van mijn Heer du Bellay aengaen , 't is altijt aengenaem de dingen door de genen , die beproeft hebben hoe men hen beleiden moet , beſchreven te zien. Maer men beſpeurt onweêrſprekelijk in deze twee heren een grote krak in de vryheit van ſchrijven , die in d'ouden van hun ſlach blijkt : gelijk in de Heer van Joinville , huisgenoot van S. Louys, Eginhard, Cancelier van Carolus Magnus , en van verſcher geheugenis in Philippes de Comines. 't Is hier eer een pleit voor de koning François , tegen Keizer Karel de vijfde , dan een Hiſtorie. Ik wil niet geloven dat zy , zo veel de zaek in 't algemeen aengaet , iets verandert hebben ; maer 't oordeel der uitval- len dikwijls tegen reden tot voordeel der Franſchen te wringen , en 't geen , dat hun meeſter meeſt treffen zou , achter te laten , is hun ampt ; getuig hier af hebben wy in de Heren van Montmo- rency en van Biron , die 'er in vergeten zijn : ja de naem alleen van Mevrouw d'Etampes word 'er niet gevonden. Men kan de ver- borgen werken bedekken ; maer 't geen , 't welk aen al de wer- relt bekend is , en de dingen , die gemene en gewichtige uitwerkin- gen meêgeſleept hebben , te verzwijgen , is een onverſchonelijk misdrijf. Kort , de geen , die volkomen kennis van de koning François , en van de dingen , die in zijn tijt gebeurt zijn , begeert , moet , zo hy my gelooft , zich elders keeren. De vrucht , die men hier doen kan , is door 't bezonder verhael der ſtrijden en krijgs- daden , in de welken deze edelingen geweest hebben , en enige be- zondere woorden en werken van enige Vorſten van hun tijt , en de lagen en handelingen , door de Heer van Langey beleid , in de welken veel dingen , waardig om geweten te worden , zijn , en on- gemene bedenkingen gevonden worden.

HET XXXVII. HOOFSTUK.

Grote yver der eerste Christenheit tegen de heidensche boeken. Tacitus word door d'eerste Christenen gedempt. Goede eigenschappen van Iulianus Apostata, of verloghende: zijn kuisheit, en gerechtigheit. Hy verbied den Christenen de school. Hy is een heftig, maer geen vreed vyant der Christenen, niet bloetdorstig, maer sober en wakker. Wakkerheit van Alexander de Groot. Iulianus kennis van d'oorlog. Zijn doot is die van Epaminondas gelijk. Waerom hy Apostaat, of verloghende genoemt word. Zijn waengeloof. Zijn kloekmoedig sterfen. Hy recht het heidendom weêr op. Vryheit van geweten tot verscheide zaken gebruikt.

MEn ziet gewoonlijk dat de goede voorneemens, zo zy niet wel beleid worden, de menschen tot quade uitwerkingen drijven. De beste en gezontste zijde in een burgerlijke oorlog is zonder twijffel de gene, die de godsdienst en oude wetten van 't land voorstaet. Men vind nochtans onder d'oprechte lieden, die deze zijde volgen (want ik spreek niet van de genen, die haer tot een schijn gebruiken, of om hun besondere wrack uit te voeren, of hun gierigheit te verzaden, of om de gunst der Vorsten te verkrijgen, maer van de genen, die met een ware yver tot de godsdienst, en door een heilige begeerte om de vrede en welstant van hun vaderland te bevorderen) men vind, zeg ik, van de zodanigen, veel, die door hun eenzijdigheit uit de palen van de reden gedreven worden, en die daer door somtijts ongerechte, geweldige, en ook roekeloze raden nemen. 't Is zeker dat, in d'eerste tijden, toen de Kristelijke Godsdienst door de wetten macht kreeg, d'yver veel lieden tegen alderhande heidensche boeken wapende; door 't welk de geleerde lieden grote schade lijden: Ik acht dat deze wanorde meer schade, dan al het branden

den der barbaren, in de boeken gedaen heeft. Cornelius Tacitus is 'er een klaer getuig af. Want hoewel de Keizer Tacitus, van zijn maegschap zijnde, al de boekeryen, die in de werrelt waren, daer meê, door een uitgedrukt bevel, verzien had, zo heeft nochtans een enig boek niet geheel het naeukeurig onderzoek der gener, die hem begeerden te dempen, om vijf of zes vruchteloze sluitreedenen, tegen 't Christelijk geloof, kunnen ontsnappen. Zy hebben ook dit gebrek gehad, dat zy lichtelijk de Keizeren, die 't met de Christelijke Godsdienst hielden, prezen, en in 't algemeen al de werken der gener, die daer tegen waren, verdoemden; gelijk men lichtelijk aen de Keizer Julianus, Apostaat gebynaemt, zien kan. Hy was warelijk een groot en treffelijk man, diens ziel in de Philosophy, naer de welke hy al zijn werken schikte, deurweekt was. En zeker, men vind geen deucht, in de welke hy geen treffelijke voorbeelden nagelaten heeft. Men leeft in kuisheit (van de welke de loop van zijn leven klare getuigenis gaf) een gelijke trek van hem, als van Alexander, en van Scipio; dat is dat hy, van veel schone gevangen vrouwen, niet een wilde zien, schoon hy in 't bloejen van zijn ouderdom was: want hy wierd door de Parthen gedoot, toen hy nauwelijks eenendartig jaren bereikt had. Wat zijn gerechtigheit aengaet, hy verhoorde zelf de dingers van weêrziiden; en schoon hy door nieuwsgierigheit de genen, die voor hem verschenen, vraegde van wat Godsdienst zy waren, zo kon nochtans de vyantschap, die hy de Christelijke toedroeg, zijn gemoed niet naer d'onrechte zijde doen overslaen. Hy maekte zelf veel goede wetten, en besnoeide een groot deel der schattingen en tolln, die zijn voorzaten gelicht hadden. Wy hebben twee goede Historieschrijvers tot ooggetuigen van zijn werken. Een van hen, Marcellinus genoemt, berispt heftig, in verscheide plaetsen van zijn Historie, zijn bevel, door 't welk hy de school en leeroeffening aen alle Christelijke Redenrijkers en letterkonstenaers verbood; en zegt dat hy wenschte dat deze daet onder een eeuwig zwijgen verborgen had geweest. 't Is waerschijnlijk dat Marcellinus, zo Julianus iets wreder tegen

de Christenen gedaen had , het niet verzwegen zou hebben , dewijl hy den Christenen jonstig was. Hy was ons , 't is waer , een heftig , maer nochtans geen wreed vyant. Want d'onzen vertellen zelf van hem , dat , terwijl hy eens rontom de stat Chalcedonia wandelen ging , Maris , bisschop van deze plaets , hem wel een booswicht , en een verrader van Christus durfde noemen , en dat Julianus hem geen ander leet daerom deê , dan dat hy antwoorde : Loop , loop , elendige , beween 't verlies van uw ogen ; en dat de bisschop daer op weêr antwoorde : Ik dank Christus van dat hy my 't gezicht benomen heeft , om u onbeschaemt aengezicht niet te zien. Maer , zeggen zy , hy gebruikte hier in een Philosophisch gedult. Doch dit is 'er evenwel af , dat deze daet niet wel met de wreetheden , die hy , zo men zegt , tegen d'onzen bedreven heeft , vergeleken kan worden. Hy was , zegt Eutropius , mijn ander getuig , een vyant van de Christenheit , maer nochtans zonder bloetstorting. Om weêr tot zijn gerechtigheit te keren , daer is niets , daer in men hem beschuldigen kan , dan in de strengheit , die hy , in 't begin van zijn heerschappy , tegen de genen , die d'aenhang van Constantius , zijn voorzaet , gevolgt hadden , gebruikte. Wat zijn soberheit aengaet , hy leefde alrijt als een krijgsknecht , en voede zich , in de volle vrede , gelijk de geen , die zich tot de strengheit van d'oorlog toeruste en gewende. Zijn wakkerheit was zodanig in hem , dat hy de nacht in drie of vier delen verdeelde , en 't minste deel daer af tot de slaep besteede. Hy gebruikte 't overige daer af tot het bezichtigen van de staet van zijn heit , en van zijn lijfwachters , of in zijn boeken. Want hy was , onder zijn andere wonderlijke eigenschappen , treffelijk in alle schriften. Men zegt van Alexander de Groot , dat hy , neêrgestrekt leggende , en om niet door de slaep van zijn bedenkingen en bezigheden afgetrokken te worden , een bekken by zijn bed deê zetten , en dat hy met zijn een hant , die hy buiten 't bed stak , een koper balletje hield , op dat , als de slaep hem dit balletje uit de hant in 't bekken deê vallen , dit gedruisch hem weêr opwekken zou. Maer Julianus hield , door zijn zonderlinge onthoudelijkheid , zijn gemoed op 't geen ,
dat

dat hy begeerde, zo uitgespannen, en wierd zo weinig door deze dampen belet, dat hy deze konst niet behoefde. Wat zijn kennis in de krijgskonst aengaet, hy was wonderlijk in alle delen van een treffelijk hoofdman. Hy versleet ook byna zijn geheel leven in gedurige oorlogen, en ten meestendeel in Frankrijk tegen de Duitschen en Franschen. Men vind weinig menschen, die meer gevaer uitgestaen, en meer bewijs van hun dapperheit gedaen hebben. Zijn doot heeft iets gemeen met die van Epaminondas. Want hy wierd met een schicht getroffen, en poogde hem uit te rukken, ja zou 't ook gedaen hebben, zo de schicht, scherp zijnde, hem niet in de hant gesneden, en die verzwakt had. Hy verzocht onophoudelijk, dat men hem in deze zelve staet weêr in 't gevecht zou brengen, om daer de zijnen aan te manen, die, zonder hem, deze strijt kloekmoedig uitstonden, tot dat de nacht de heiren scheide. Hy had door de Philosophy geleert zijn leven, en de menschelijke dingen te verachten, en had een vast geloof van d'eeuwigheit der zielen. Hy was in zaken van Godsdienst overal zeer gebrekkelijk. Men noemde hem Apostaat, of verloghende, om dat hy onze godsdienst verlaten had. Doch dit gevoelen schijnt my waerschijnelijker, dat zy hem nooit ter harten had gegaen, maer dat hy, om de wetten te gehoorzamen, zich zodanig geveinst had tot dat hy de heerschappy in handen kreeg. Hy was zo waengelovig in de zijne, dat de genen zelve, die in zijn tijd van zijn gevoelen waren, daer mên de spot hielden: ja men zegt dat hy, zo hy de zege tegen de Parthen verkregen had, 't geslacht der ossen gedempt zou hebben, om zijn offeringen te voldoen. Hy was ook door de konst van waerzegging verleid, en gaf geloof aan alderhande voorzeggingen. Hy zeide, in zijn sterven, onder andere dingen, dat hy de goden bedankte, om dat zy hem niet door overvalling hadden laten doden, maer hem van overlang van de plaats en uur van zijn doot verwittigt hadden; en ook geen zachte of flaeumoe-dige doot, die beter den wellustigen en ledigen paste, en geen quijnende, lange en pijnelijke doot toegezonden hadden: en om dat zy hem waardig kenden om dus heerlijk, in de voortgang zij-
ner

ner verwinningen , en in 't bloejen van zijn eer deden sterven. Hy had een gelijk gezicht , als dat van Marcus Brutus , gezien ; 't welk hem eerst in Gaule dreigde , en daer na , op 't uitterste van zijn leven , zich weêr voor hem in Persen vertoonde. Deze redenen , die hy sprak , toen hy zich getroffen gevoelde : Nazareër , gy hebt verwonnen , of , naer een ander : vernoeg u , Nazareër , en enige andere wonderen , die men daer aen hecht , zou niet door mijn getuigen , zo zy zulks geloofd hadden , vergeten zijn. Want zy , in 't heir tegenwoordig zijnde , hebben tot op de minste bewegingen en woorden van zijn einde gelet. Maer om ter zack van mijn voorstel te komen , hy broede , zegt Marcellinus , van overlang het heidendom in zijn hart , maer hy durfde 't niet openbaren , om dat zijn heel heir van Christenen was. Eindelijk , als hy zich machtig genoeg zag , om zijn voorneemen t'openbaren , deê hy de tempelen der goden openen , en poogde door alle middelen d'afgodery weêr op te brengen. Hy , in Constantinopelen 't volk oneenig , en de Prelaten van de Christelijke kerk verdeelt vindende , deê hen alle in 't hof tot Constantinopelen komen , en vermaende hen , om tot zijn voorneemen te geraken , deze burgerlijke oneenigheden te dempen , en yder zonder verhindering en vrees zijn godsdienst t'oeffenen. Hy verzocht dit met grote ernst , op hoop van dat dit verlosse de twisten van weêrzijden vermeederen , en 't volk beletten zou , zich weêr te vereenigen , en , door hun eendracht en eensgezintheit , zich tegen hem te versterken ; vermits hy door de wreetheit van enige Christenen beproeft had , dat 'er voor de mensch geen beest zo zeer te vrezen is , als de mensch zelf. Daer ziet gy zijn woorden ten naefte by , in de welken dit aenmerkenswaardig is , dat de Keizer Julianus , om de burgerlijke be-roerte te voeden , de zelve middel aenwent , die onze heden-dagsehe Vorsten gebruiken , om haer te dempen , dat is de vryheit van geweten. Men kan van d'een zijde zeggen , dat , aen de tegenstrevers de breidel van hun gevoelen los te laten , is de ver-deeltheit zagen en verspreiden , en als byna de hant lenen , om

haer

haer te vermeerderen, dewijl 'er geen afschutsel of straf der wetten is, die haer loop stutten kan. Maer men kan van d'ander zijde ook zeggen, dat, aen de tegenstrevers de toom, van hun gevoelen t'ondersteunen, te lossen, is hen, door 't gemak te vermorwen en verslaauwen, en de punt, die door de zeldsaamheid en nieuwigheit geslepen word, stomp te maken.

HET XXXVIII. HOOFSTUK.

Vergelijking van de Cardinael van Lottberingen by Seneca.

Lasterlijke beschrijving weêrgelegt. Gebreken van Dion Cassius Historieschrijver. Plutarchus door Bodinus van ongeleertheit en valsheit beschuldigt, om dat hy treffelijk van de Lacedemonische jeucht, schrijft, word beschermt. Wonderlijk gedult van de Lacedemonische jeucht, en verscheide voorbeelden daer af. Grote standvastigheit van een Spaensch lantman, en van een vrou, Epicharis genoemd, en van enige anderen. Hardnekkigheit der vrouwen. Wy willen alles naer ons vernuft oordelen. Ander voorbeeld, door Bodinus tegen Plutarchus bygebracht, weêrgelegt. Plutarchus is niet eenzijdig in 't vergelijken van de Romeinen by de Grieken, van de welken enigen de Romeinen overtroffen hebben. Hoe hy hen gelijk.

DE gemeenzaemheit, die ik met Seneca en Plutarchus heb, en de bystant, die zy aen mijn ouderdom en geschriften doen, die enkelijk van hun roof opgebout zijn, verplichten my hun eer voor te spreken. Wat Seneca aengaet, ik heb, onder ontellijke boekjes, die dien van de gezuiverde godsdienst, zo zy zich noemen, tot voorstant van hun zaek uitstrojen, die dikwijls uit een goede hant komen, doch echter tot beter zaken behoren gebruikt te worden, 't welk jammer is, welêer een ge-

zien , dat , om de gelijkheit te vergroten en vol te maken , die 't met de heerschappy van Koning Karel de negende , met die van Nero maekt , de Cardinael van Lottheringen by Seneca gelijk , vermits hun beider staet gelijk is , en zy beide de voornaemsten in de heerschappy van hun Vorsten geweest , en hun macht , handel en zeden niet veel verschilt hebben. Zeker , de Schrijver daer af doet , naer mijn gevoelen , den Cardinael grote eer aen , want hoewel ik ook van de genen ben , die zijn vernuft , welspreekentheit , yver tot de godsdienst , en de dienst tot zijn Koning hoog acht ; daer beneffens zijn geluk van in een eeuw geboren te zijn , in de welke hy zo nieu en ongemeen was , en ook zo nootzakelijk voor de gemeente , die zodanig een geestelijk man , van zulk een edeldom en waerdigheid , en tot zulk een ampt bequaem , behoefde : zo acht ik nochtans , om de waerheit te zeggen , zijn vernuft nergens na zodanig , en zijn deucht niet zo oprecht , zuiver en bestandig , als die van Seneca. Dit boek , daer af ik spreek , maekt , om tot zijn gemerk te komen , een zeer lasterlijke beschrijving van Seneca , en trekt zijn lasteringen uit de Historieschrijver Dion , diens getuigenis ik geensins geloof. Want hy is ongestadig , en noemt Seneca somtijts zeer wijs , en een doortvyant van Neroos gruwelen , en somtijts gierig , woekeraer , eerezuchtig , laf , wellustig , en t'onrecht zich een Philosoph veinzende. Maer Senecaes deucht schijnt zo levendig en wakker in zijn schriften , en zijn verantwoording op enigen van zijn betichtingen , als van zijn rijkdom en overmatige quisting , is zo klaer , dat ik geen getuigenissen , daer tegen strijdende , geloven zal. Dat meer is , 't is redelijker dat wy in zodanige dingen eer de Romeinsche , dan de Grieksche en uitheemsche , Historieschrijvers geloven. Tacitus en d'anderen spreken zeer eerlijk van zijn leven , en van zijn doot , en schilderen hem in alle dingen als een uitmuntend en deuchdelijk man af. Ik wil geen ander verwijt tegen Dions oordeel bybrengen , dan dit , 't welk onschuwelijk is , dat is , dat hy zo zwak en krank gevoelen van de Romeinsche-zaken heeft , dat hy de zaak van

Julius Cesar tegen Pompejus, en die van Antonius tegen Cicero durft staende houden en rechtveerdigen.

Laet ons nu tot Plutarchus komen. Jan Bodinus is een goed Schrijver, heeft meer oordeel, dan 't gesnor der Schrijvers van zijn tijd, en is waerdig dat men op hem let: maer ik vind hem nochtans wat te roekeloos in deze plaets van zijn Onderwijs van de Historie, daer hy Plutarchus niet alleen van onwetentheit (want ik zou hem hier in laten begaen hebben, dewijl dit my niet aengaet) beschuldigt, maer ook van dat deze Schrijver somtijts ongelooffelijke en heel fabelachtige dingen (dit zijn zijn woorden) schrijft. Zo hy enkelijk gezegt had, de dingen anders, dan zy zijn; dit was geen grote berisping: want wy nemen 't geen, dat wy niet gezien hebben, van een ander, en op goed geloof. Ik zelf bevind dat hy somtijts een zelve historie verscheidelijk verhaelt: want men vind Hannibals oordeel van de drie treffelijke Veltoversten, die 'er ooit geweest hadden, anders in 't leven van Flaminius, dan in dat van Pyrrhus. Maer hem te betichten van ongelooffelijke en onmogelijke dingen voor gangbaer gelt genomen te hebben, is de geen, die best van oordeel is, van gebrek van oordeel betichten. Ziet hier een voorbeeld daer af. Hy verhaelt, zegt Bodinus, dat een jongen van Lacedemonien zich de hele buik van een vos, die hy gestolen had, en verborgen hield, liet verscheuren, ja tot stervens toe, eer hy zijn dievery ontdekte. Ik bevind voor eerst dat dit voorbeeld qualijk uitgekozen is; dewijl men zwarelijk de pogingen van de krachten des gemoeds bepalen kan, daer wy in tegendeel van de lighamelijke krachten beter wetten om hen te bepalen, en te kennen hebben. Maer zo dit my te doen had gestaen, ik zou liever voorbeelden van deze tweede slag bygebracht hebben, van de welken men eenigen vind, die niet zoo wel te gelooven zijn: gelijk onder anderen 't geen, 't welk hy van Pyrrhus vertelt, die, zo gewond als hy was, aen zijn vyant, geheel gewapent zijnde, zo zwaer een slag met zijn zwaert gaf, dat hy hem van 't hooft tot aen de benen kloofde; in voegen dat het lighaem zich in twee delen scheide. Ik

vind in 't voorbeeld, 't welk hy bybrengt, geen groote wonderdaet, en neem d'ontschuldiging, daer meê hy Plutarchus beschut, niet voor goet aen, dat is, dat hy 'er bygevoegt heeft, *gelijk men zegt*; om ons te waerschuwen, en ons geloof op te houden. Want zo dit geen dingen waren, die door achtbaerheit en eerbiedigheit van d'outhet aengenomen zijn, hy zou zelf geen dingen, die uit zich zelf ongelooffelijk zijn, aengenomen, of ons die, om geloofd te worden, voorgestelt hebben. Men kan ook gemakkelijk zien dat hy dit *zomen zegt* in deze plaets hier niet toe gebruikt, dewijl hy zelf ons elders voorbeelden, in zijn tijt gebeurt, en zwarelijker te geloven, van 't gedult der Lacedemonische kinderen verhaelt: gelijk ook dat, 't welk van Cicero getuigt word, die, zo hy zegt, daer by was; te weten dat men tot aen hun tijt kinderen in deze proef van gedult, daer toe men hen voor Dianaes autae beproefde, vond, dat zy verdroegen dat men hen geesselde, tot dat het bloet hen overal afliiep, niet alleen zonder te krijten, maer ook zonder te zuchten, ja dat sommigen daer gewillig 't leven lieten. Voeg hier noch by 't geen, dat Plutarchus, en veel anderen met hem verhalen; dat is dat een Lacedemonische jongen, dien, terwijl hy offerde, een gloejende kool in de mou viel, zijn hele arm liet braden, tot dat de reuk van 't gebraden vleesch in de neus der bystaenders quam. Daer was, naer hun gewoonte, niets, aen 't welk hun achting meer hing, en van 't welk zy meer schande en schaemte te lijden hadden, dan van in dievery betrapt te worden. Ik heb de hoogheit dezer mannen zo ingedronken, dat ik, heel anders dan Bodinus, deze vertelling niet alleen gelooffelijk acht, maer ook niets, dat vreemt en wonderlijk is, daer in vind. De historie van Sparta is vol van ontellijke strenger voorbeelden. Marcellinus verhaelt, ter zake van dievery, dat 'er tot aen zijn tijt noch geen pijniging gevonden was, die d'Egiptenaren, in dit misdrijf betrapt, 't welk zeer gemeen onder hen was, dwingen kon alleen hun naem te zeggen. Een Spaensche lantman, ter pijniging gebracht, om de deelgenoten des moorts van de Schout Lucius Piso te melden, riep in 't midden

den der pijnen, dat zijn vrienden niet zouden wijken, maer in alle zekerheit by hem blijven, en zeide dat de zaak zulk een last niet leed, dat hy iets melden zou: in voegen dat men in d'eerste dag geen ander bericht van hem kreeg. Hy, 's anderen daegs weêr naer de pijniging gebracht, scheurde en slingerde heftig onder de handen van zijn wachters, en kneufde zijn hoofd tegen een muur, 't welk aen hem de doot veroorzaakte.

Epicharis, de wreetheit van Neroos lijfdienaers verzaed, en hun branden, slagen en pijngereetschap verdragen hebbende, zonder iets in de gehele dag van de samenzwering t'ontdekken, wierd 's anderen daegs weêr ter pijniging gevoert, schoon haer leden van de voorgaende dag heel gebroken en gekneust waren. Maer zy, van haer rijgsnoer een strik gemaakt hebbende, stak haer hoofd daer in, en worgde door de zwaerheit van haer lichaem. Schijnt 'et niet dat zy, dus wel gemoed om te sterven, en d'eerste pijnen t'ontgaen, haer leven tot een proef des gedults van de voorgaende dagh gegeven heeft, om met deze tyran te spotten, en anderen tot gelijke aenlagen tegen hem aen te manen? De geen, die naer de dingen, die in de burgerlijke oorlogen geschied zijn, verneemt, zal in onze eeuw, en in onze verwijfde hoop, voorbeelden van groter gedult en hardnekkigheid, dan dat van d'Egiptenaers, vinden, ja zodanigen, die waardig zijn by de genen, die wy van de Lacedemonische deucht verhaelt hebben, geleken te worden. Men vind slechte lantlieden, die zich liever de zolen der voeten lieten roosten, de vingers afscheuren, en de bloedige oogen, door het toeknippen van een tou, dat men hen om 't voorhoofd toewrong, uitvallen, dan zich te laten op losgelt zetten. Ik heb 'er een af gezien, die geheel naekt voor doot in een gracht gelaten was; zijn hals was heel bloedig en gezwollen, uit oorzaak van een strop, die 'er noch aenhing, met de welke men hem, aen een paertsstaert gebonden, de gehele nacht voortgesleept had. Zijn lichaem was op veel plaetsen deurgesteken, niet om hem te doden, maer om hem vrees en pijn aen te doen: ja hy had zo veel geleden, dat hy de spraek en 't gevoel verloren.

had, en had, zo hy zeide, besloten liever duizent doden te ster-
ven, (en-zeker, hy had, zo veel de pijn aengaet, al meer dan een
geleden) dan iets te beloven; en nochtans was 't een der rijkste
boeren van dat gewest. Hoe veel heeft men gezien, die zich ge-
duldelyk lieten rooften en verbranden, om vreemde en onbe-
kende gevoelens. Men vind hondert en hondert vrouwen, die
men eer in gloeiend yzer zou doen bijten dan heur een waen, die
zy in gramfchap gevat hebben, uit de tanden rukken. Zy verhar-
den tegen de slagen en dwang. De geen, die de vertelling van de
vrouw verzierde, die, schoon zy met dreigen en slagen bestraft
wierd, niet afliet van haer man luisbos te heten, en die, in 't water
geworpen, en te gront zinkende, noch de handen opstak, en bo-
ven haer hoofd de luizen noch scheen te knippen, bedacht een
vertelling, van de welke men noch dagelijks de waarheit in de
hardnekkigheid der vrouwen ziet. De hardnekkigheid is een
zuster van de stantvastigheid, ten minste in kracht en sterkheit.
Men moet niet van 't geen, dat mogelijk en niet mogelijk is,
naer 't geen, 't welk naer onze zin gelooffelyk of ongelooffelyk
is, oordelen. 't Is een grote zonde, in de welke nochtans het
meeste deel der menschen valt, (ik spreek dit niet voor Bodinus)
dat is dat zy 't geen, 't welk zy zelve niet willen of kunnen
doen, zwarelyk van een ander kunnen geloven. Yder meent
dat hy de volmaaktste in de menschelyke natuur is, en dat men
naer hem al d'anderen regelen moet. De dingen, die niet met
zijn zin overeenkomen, zijn verdicht, en valsch. Vertelt men
hem iets van 't vermogen, en van de werken van een ander?
't eerst, dat hy tot berading van zijn oordeel roept, is zijn eigen
voorbeeld. Zodanig als 't by hem gestelt is, zodanig gaet ook
't beloop des werrelts. O gevaerlyke en onverdragelyke bottig-
heit! Ik aenmerk, wat my aengaet, enige menschen, inzonder-
heit onder d'ouden, die my verre overtreffen. Hoewel ik kla-
relyk mijn onmacht, in hem op duizent treden achter aen te vol-
gen, bespeur, zo laet ik nochtans niet hen met 'et gezicht te
volgen, en verminder niet hun macht, die hen dus verheft, en
be-

bespeur eenigfins zaet daer af in my. Ik zie wel de streck , die zy nemen , om dus op te klimmen , en ben over hun hoogheit verwondert , en omhels deze opheffingen , die ik zeer treffelijk vind ; en zo mijn krachten zulks niet bereiken konnen , nochtans geeft mijn oordeel zich gaerne daer toe.

't Ander voorbeeld , dat hy van d'ongelooffelijke en heel fabelachtige dingen , van Plutarchus gesproken , by brengt , is dat Agésilais door d'Ephoren in boete gewezen wierd , om dat hy de harten en willen zijner burgeren alleen tot hem getrokken had. Ik weet niet wat teken van valsheit hy daer in vind ; maer zo veel is 'er af , dat Plutarchus van dingen spreekt , die beter aen hem , dan aen ons behoorden bekend te zijn. 't Was ook niet nieuw in Grieken , dat de menschen gestraft en gebannen wierden , alleen om dat zy al t'aengenaem aen hun burgers waren ; getuig d'Ostracismus en Petalismus. Daer is noch , in deze zelve plaats , een andere beschuldiging , die my voor Plutarchus verstoort , te weten daer hy zegt , dat hy de Romeinen by de Romeinen , en de Grieken by de Grieken , maer niet de Grieken by de Romeinen wel gevoegt heeft : getuig hier af (zegt hy) Demosthenes en Cicero , Cato en Aristides , Sylla en Lyfander , Marcellus en Pelopidas , Pompejus en Agésilais , achtende dat hy de Grieken bejonstigt , om dat hy hen zulke ongelijke medegenoten geeft. Zeker , dit is 't best , dat Plutarchus heeft , aen te tasten. Want de getroutheit en oprechtheit van zijn oordelen vergelijkt de gewichtigheit en verborgenheit in zijn vergelijkingen , die 't wonderlijkste deel van zijn werken zijn , en in 't welk hy , naer mijn oordeel , zijn meeste vlijt gedaen heeft. Hy is een Philosoph , die ons de deucht leert. Laet ons zien of wy hem van dit verwijt van onbillijkheit en valsheit konnen beschutten. 't Geen , 't welk naer mijn oordeel , aen Bodinus oorzack hier toe gegeven heeft , is deze grote en uitbarstende glans der Romeinsche namen , die wy in 't hooft hebben. Wy menen dat Demosthenes d'eer van een Burgemeester , Burgemeesterlijke Stedhouder en Schatmeester van zo groot een gemeente

meente niet gelijk kan zijn. Maer de geen , die de waarheit van de zaek, en de menschen in zich zelve , (op 't welk Plutarchus meest geoogt heeft) beziet , en eer hun aert , verstant en zeden , dan hun staet overweegt , ik meen , in tegendeel van Bodinus , dat hy bevinden zal dat Cicero en d'oude Cato voor hun medegenoten moeten zwichten. Ik zou liever , zo ik dit voorneemen had gehad , het voorbeeld van de jonge Cato , by Phocion geleken , gekozen hebben ; want men zou in dit paer een waerschijnlijker ongelijkheit , tot voordeel van de Romein , vinden. Wat Marcellus , Sylla , en Pompejus aengaet , ik zie wel dat hun krijgsdaden uitmuntender , heerlijker en treffelijker zijn , dan die van de Grieken , die door Plutarchus by hen gepaert zijn : maer de treffelijkste en dapperste daden , zo wel in d'oorlog , als elders , zijn niet altijd de vermaertsten. Men vind somtijts namen van hooftheden , onder de glans van andere namen , die niet zo waerdig zijn , verstikt ; gelijk Labienus , Ventidius , Telesius , en veel anderen. En zeker , zo ik klagen wilde , zou ik niet voor de Grieken kunnen zeggen , dat Camillus niet by Themistocles , de Gracchen niet by Agis en Cleomenes , en Numa niet by Lycurgus te gelijken zijn ? Maer 't is zotheid de dingen , die zo veel aengezichten hebben , by een trek te willen oordelen. Schoon Plutarchus hen te zamen koppelt , zo maekt hy hen nochtans niet gelijk. Wie kan 't verschil naekeuriger en zorgvuldiger aenwijzen ? Maekt hy de verwinningen , krijgsdaden , de macht der heiren , door Pompejus beleid , en zijn zegepralen met dien van Agesilais gelijk ? Ik geloof niet , zegt hy , dat Xenophon zelf , zo hy noch leefde , schoon men hem toeliet alles , dat hy begeerde , tot voordeel van Agesilais te schrijven , hem by Pompejus zou durven gelijken. Spreekt hy van Lyfander by Sylla te gelijken ? Daer is , zegt hy , geen vergelijking in , noch in getal van strijden , noch van verwinningen. Want Lyfander won niet , dan de twee scheepsstrijden ; en zo voort. Dit is den Romeinen niets onttrekken , om dat hy hen alleen by de Grieken stelt. Hy doet hen geen ongelijk , hoe groot een verschil dat 'er ook in

wezen

wezen kan. Hy weegt hen niet geheel tegen malkander. Daer is in 't algemeen geen voorrecht. Hy vergelijkt slechts de stukken en omstandigheden d'een na d'ander, en oordeelt hen verscheidelijk. Dieshalven, indien men hem van eenzijdigheid wilde overtuigen, zo moest men enig bijzonder oordeel uit hem kiezen, of in 't algemeen zeggen, dat hy gefaelt had in zulk een Griek by zulk een Romein gevoegt te hebben, om dat 'er anderen waren, die 'er beter meê overeenquamen.

H E T X X X I X . H O O F T S T U K .

De begeerten van de min zijn de geweldigsten, naer sommiger oordeel; waerom: hoe zy door onze voorouders gebreideit wierden. Xenocrates bedwingfaemheit. D'innerlijke begeerten zijn geen zatheit onderworpen. Minneryen van Iulius Cesar, Mahomet, en Ladislaius van Napels, die rampzaligh omkomt. Cesar noch eerezuchtiger, dan minachtig: zijn welspreekentheit, en soberheit. Zijn minnery met Catoos zuster aen Cato ontdekt. Treffelijke voorbeelden van zijn goedertierentheit aen zijn vyanden. D'eerzucht alleen dempt zijn andere schoone deuchden. D'eerzucht overtreft de minlust. Spurrina bederft de schoonheit van zijn aengezicht. De matiging is grooter deucht dan 't lijden.

DE Philosophy acht haer middelen niet qualijk besteed te hebben, als zy d'opperste heerschappy van onze ziel, en de macht van onze begeerten in de toom te houden, aen de reden overgegeven heeft. De genen, die oordeelen dat 'er geen geweldiger lusten zijn, dan de zodanigen, die uit liefde spruiten, hebben dit tot een waen, dat zy vat aen de ziel, en aen 't lighaem krijgen, en dat de hele mensch daer af verheert word; in voegen dat de gezontheit zelf daer aen hangt, en de geneesmiddelen somtijts gedwongen zijn hen tot koppeling te dienen.

Maer men zou in tegendeel ook kunnen zeggen, dat de vermenging van 't lighaem ook aflach en verzwakking daer in brengt: want zodanige begeerten zijn de zatheit onderworpen, en tot zelfstandigehulpmiddelen bequaem. Veel, hun gemoed van de gedurige ontroeringen, uit deze begeerte veroorzaakt, verlossen willende, hebben de delen zelf, die ontfelt en verhit waren, afgesneden. Anderen hebben de kracht en hitte daer af, door gedurig gebruik van koude dingen, als edik en sneeu, geheel neêrgeworpen. De haire kleden onzer voorouders strekten tot dit gebruik; want zy weefden stukken van paertshair, van de welken sommigen onder hen hemden, en anderen gordels, om hun lendenen te wrijven, maakten. Een Vorst zeide my onlangs, dat hy in zijn jonkheit, op zeker feestdag, in 't hof van Koning François d'eerste, daer al de werrelt verciert was, lust kreeg om dit hairgewaed, dat hy noch van zijn vader over had, aen te trekken; maer dat hy, hoe yverig hy ook was, niet tot aen de nacht kon wachten, om dat uit te trekken, en dat hy 'er lang ziek af was: en voegde 'r by, dat 'er, naer zijn oordeel, geen hitte van de jeucht zo geweldig was, die door 't gebruik van deze hulpmiddel niet gebluscht wierd. Zeker, hy heeft misschien de grootste hitte daer af niet beproeft. Want d'ervarentheit toont ons dat zulk een onsteltenis zich dikwijls onder strenge en harde klederen verschuilt, en dat de haire kleden niet altijd de genen, die hen dragen, bedwingfaem maken. Xenocrates ging hier in strenger te werk. Want zijn leerlingen brachten, om zijn bedwingfaemheit te beproeven, de vermaerde hoer Laïs heel naekt, uitgezondert met de wapenen van haer schoonheit, en haer aenlofselen, in zijn bed. Maer Xenocrates, bespeurende dat, tot weêrwil van zijn redenen en regelen, 't weêrspannig lighaem ongehoorzaem begon te worden, deê de leden, die naer deze weêrspannigheit geluistert hadden, branden. In tegendeel, de tochten, die geheel in 't gemoed bestaen, gelijk eerezucht, gierigheid, en d'anderen, geven meer werk aen de reden, die hier in alleen door haer eigen middelen geholpen kan worden. Deze

begeer-

begeerten zijn ook geen zadheit onderworpen , maer verhitten en vermeerderen door de genieting. 't Voorbeeld van Julius Cefar alleen kan genoeg zijn om ons d'ongelijkheid dezer begeerten te vertonen. Want niemand was ooit meer tot de geneuchten van de min genegen. Zijn grote zindelijkheid tot zich zelf is 'er een getuigenis af : want hy gebruikte daer toe de laffte middelen , die toen in gebruik waren. Hy was blank , schoon en vrolijk van gedaente , vol van aengezicht , en zwart en wakker van ogen, zo men Suetonius daer in geloven mag : want de beelden, die men tot Romen van hem ziet, gelijken deze schildery in alles niet. Hy had, behalven zijn vrouwen, die hy viermael veranderde , en zonder de minneryen van zijn jonkheit met Nicomedes, Koning van Bithynien , meê te tellen, de maegdom van deze zo vermaerde Koningin van Egipten, Cleopatra ; getuig, de jonge Cefario , die daer af geboren wierd. Hy minde tot Romen ook Posthumia , Servius Sulpitius gemalin ; Lollia, Galbinus echtgenoot, en Tertulla , Crassus huisvrouw. Ja hy minde ook Mutia, gemalin van de grote Pompejus. Dit was , zeggen de Historiefchrijvers , d'oorzaak , die Pompejus bewoog haer te verftoten ; maer Plutarchus belijdt niets hier af geweten te hebben. De Curioos , vader en zoon, verweten sedert aen Pompejus , toen hy Cefars dochter troude , dat hy zwager van een man wierd , die hy zelf welêer Egiſthus genoemd had. Hy onderhield noch, boven dit getal , Servilia, Catoos zufter, en Marcus Brutus moeder; daer uit , gelijk yder achte , de grote liefde , die hy Brutus toedroeg, ſproot, om dat hy in een tijt geboren was , in de welk hy ogenſchijnlijk van hem kon gefproten wezen. Ik acht hem dieshalven met recht , zo my dunkt , voor een man, die tot deze ontucht genegen , en van een verliefde aert was. Maer d'andere tocht , te weten d'eerzucht , daer af hy ook zeer heftig gewond was , tegen de min ten ſtrijt komende , deê haer terftont de plaets ruimen. Dit doet my aen Mahomet , die Conſtantinopelen won , en de Griekſche naem geheel verdelgde, gedenken : want ik weet geen , in de welk deze twee tochten gelijkelijker

geëvenaert waren. Hy was zo wel een hoerendop, als een krijgsman. Maer als zy by malkander in een mensch zijn, zo overtreft de twistzucht altijd de minnezucht, die, schoon het buiten zijn naturelijke tijt was, nooit volle macht over hem kreeg, dan toen hy van ouderdom overladen, en onbequaem om de lasten van d'oorlog te dragen was. 't Geen, 't welk men tot een tegenbevijs van Ladislaus, Koning van Napels, verhaelt, is gedenkwaardig. Deze Veltoverste, hoewel dapper en eerzuchtig, stelde zich, tot voornaemste ooggemerk van zijn eerzucht, voor, d'uitvoering van zijn wellust, en de genieting van een zuivere schoonheit. Zijn doot was desgelijks. Want hy, de stat Florence zoo lang en hard belegert hebbende, dat d'inwoonders met hem van verdrag begonnen te spreken, beloofde op te breken, op voorwaerde dat zy een dochter van hun stat, van uitmuntende schoonheit, van de welke hy had horen spreken, aen hem leveren zouden. Zy waren gedwongen hem dit toe te staen, en 't gemeen bederf door een besonder geweld te verhoeden. Zy was de dochter van een vermaert geneesmeester in zijn tijt, die, zich in zo snood een nootzakelijkheid bedraeit ziende, een hoge aenslag voornam. Toen yder zijn dochter vercierde, en haer met kostelijke juwelen, die haer by deze nieuwe minnaer aengenaem zouden maken, oppronkte, gaf hy aen haer ook een neusdoek, die kostelijk van reuk en werk was, die zy in haer bykoomst by haer minnaer gebruiken zou, gelijk zy gewonelijk in dat gewest doen. Deze neusdoek, die hy bedektelijk vergiftigt had, aen deze kraackbeenen en open gaten wrijvende, blies zijn vergift zo krachtig in, dat hun warm zweet in kout veranderde, en zy beide in malkanders armen storven.

Ik keer weêr tot Cesar. Zijn geneuchten deden hem niet een ogenblik tijts spillen, of iets van 't geen, 't welk zich tot zijn verheffing vertoonde, verwaerlozen. Deze drift beheerschte zo volkomelijk al d'anderen, en bezat zijn ziel zo machtig, dat hy hem sleepte daer hy begeerde. Zeker, ik vergram by my zelf, als ik in d'andere dingen de grootheid van deze man, en de treffelijke eigen-

eigenschappen, die in hem waren, aenmerk; en zo groot een kennis in alle wetenschappen, dat 'er byna geen konst is van de welke hy niet geschreven heeft. Hy was zodanig een redenaer, dat veel zijn welsprekentheit boven die van Cicero gestelt hebben; Ja Cicero zelf achte, naer mijn gevoelen, dat hy hem in dit deel niet veel bezweek. Zijn twee Anticatoos wierden voornamelijk geschreven om de welsprekentheit van Cicero, in zijn Cat^o gebruikt, op te wegen. Voorts, was 'er ooit een gemoed zo wakker, werkelijk, en geduldig in d'arbeit als 't zijn? 't welk noch ongetwijffelt met veel wonderlijke, levendige, naturelijke en ongeveinsde zaden van deuchden verciert was. Hy was zonderling sober, en zo weinig lekker in zijn eten, dat hy, toen hem eens medecijnölle, in plaets van andere, over zekere maeltijt voorgezet wierd, onbeschroomdelyk daer af at, om zijn waert niet te beschamen. Hy deê op een ander tijt zijn brootbakker geesselen, om dat hy hem ander, dan gemeen broot, voorgedischd had. Cato zelf zeide gewonelyk van hem, dat hy d'eerste sober man was, die d'ondergang van zijn vaderlant bevordert had. Wat dit aengaet, dat Cato hem eens dronkaert noemde, dat gebeurde in dezer voegen. Terwijl zy beide in de Raet waren, daer men van Catilinaes samenzwering sprak, van de welke Cesar verdacht was, wierd hem heimelyk een brief gebracht. Cato, achtende dat dit iets was, daer af de samengezworenen hem verwittigden, parste hem die over te geven; 't welk Cesar genootzaekt was te doen, om een groter verdachtheit te schuwen. Dit was by geval een minnebrief, die Servilia, Catoos zuster, aen hem schreef. Cato, die gelezen hebbende, wierp hem die weêr toe, zeggende; hou daer dronkaert. Dit schijnt, zeg ik, eer een woort van granschap en heftigheid, dan een uitdrukkelijk verwijt van dit gebrek: gelijk wy dikwijls de genen, die ons quellen, met d'eerste lasternaem, die ons in de mont komt, lasteren, schoon zy de genen, die wy daer meê treffen, niet eigen zijn. Daer by, dit gebrek, 't welk hem door Cato verweten wierd, is zeer gemeen met het geen, daer in hy Cesar betrapt had. Want Ve-

nus en Bachus willen gaerne by malkander zijn, gelijk 't spreekwoord zegt.

De voorbeelden van zijn zachtmoedigheid en goedertierentheit tot de genen, die hem verongelijkt hadden, zijn ontelrijk; behalven noch de genen, die hy vergaf terwijl de burgerlijke oorlog in haer voortgang was; die hy, gelijk hy in zijn eigen schriften aenwijst, gebruikte om zijn vyanden aen te lokken, en hen zijn toekomende heerschappy min te doen vrezen. Maer indien deze voorbeelden niet genoeg zijn, zo betonen zy ons nochtans een wonderlijk betrouwen en grootmoedigheid indeze man. Hy heeft dikwijls hele heiren, die hy verwonnen had, aen zijn vyant weêrgezonden, zonder andere verplichting, dan hem te begunstigen, of ten minste niet tegen hem in d'oorlog te dienen. Hy heeft groote hooftmannen van Pompejus tot drie of viermael gevangen, en hen ook zo dikwijls in vryheit gestelt. Pompejus deê al de genen, die hem niet in d'oorlog verzelden, voor vyanden verklaren: maer Cesar deê uitroepen, dat hy al de genen, die zich stil hielden, en die zich niet tegen hem wapenden, voor vrienden hield. Hy zond den hooftlieden, die van hem tot zijn vyant overliepen, hun wapenen, paerden en reistuig na. Hy liet den steden, die hy met geweld gewonnen had, in vryheit van zodanig een zijde, als 't heur beliefte, te verkiezen, en gaf heur geen andere bezetting, dan de geheugenis van zijn zachtmoedigheid en goedertierentheit. Hy verbood in de dag, toen de grote strijt van Pharsalia aenging, dat men niet, dan als 't hoge noot deê, de handen aen de Romeinsche burgers zou leggen. O wat stoute trekken, naer mijn oordeel! 't Is geen wonder dat de genen, die in onze tijden burgerlijke oorlogen aenrechten, zijn voorbeeld niet navolgen. Dit zijn bovengewone middelen, die alleen door Cesars geluk, en door zijn wonderlijke voorzienigheid gelukkig beleit konden worden. Zeker, als ik d'onvergelijkelijke grootmoedigheid van deze man aenmerk, zo verontschuldik ik de zege, van dat zy, in zo onbillik een zaek, zich niet van hem ontslagen, maer zich aen zijn zijde begeven heeft.

Voor,

Voort, om weêr tot zijn goedertierentheit te keren, wy hebben veel eigen voorbeelden daer af in de tijt van zijn heerschappy, toen hy, alles in zijn handen hebbende, niet behoefde te veinzen. Cajus Memmius had bitse vertogen tegen hem gemaakt, daer op hy heftig weêr geantwoort had, en liet echter niet af om hem daer na tot het Burgemeesterschap te vorderen. Cajus Calvus, die veel lasterlijke gedichten tegen hem gemaakt had, berou hier af hebbende, wilde met hem verzoenen. Cesar, dit verstaende, nodigde hem hier toe, met eerst aen hem te schrijven. Catullus, die hem, onder de naem van Marmuta, zo levendig de hekel had gehaelt, zijn onschult daer af voor hem doende, bleef die dag by hem ten avontmael. Hy, verwittigt dat sommigen quaet van hem spraken, deê niets anders daer in, dan dat hy in een van zijn openbare vertogen verklaerde, dat hy daer af verwittigt was. Hy hate zijn vyanden niet, en vreesde hen noch minder; en, verstaende dat enige samenzweringen tegen zijn leven gemaakt wierden, vernoege zich met opentlijk af te kondigen, dat zy hem bekend waren, zonder d'aenheffers daer af te vervolgen. Wat d'eerbiedigheit, die hy zijn vrienden toedroeg, aengaet, Cajus Oppius, met hem geëten hebbende, bevond zich qualijk. Hy liet dieshalven d'enige herberg, die daer was, aen hem, en lag de hele nacht op 't harde in d'open lucht. Wat zijn gerechtigheid belangt, hy deê een van zijn dienaers, die hy zonderling beminde, doden, om dat hy by de vrou van een Romeinsch ridder geslapen had, schoon niemant daer over klaegde. Geen mensch gebruikte meer bezadigtheit in zijn voorspoet, of stantvastigheit in zijn tegenspoet. Maer al deze schone eigenschappen wierden door deze verwoede drift van eerezucht verftikt, van de welke hy zich zo liet vervoeren, dat men lichtelijk kan bewijzen, dat zy de bestierster van al zijn werken was. Zy maecte hem van een milt man een algemene rover, om deze quisting te voldoen, en deê hem deze snode woorden spreken, dat hy de boze en overgeve menschen, zo zy hem in de bevoorde ring van zijn verheffing getrou hadden geweest, zo wel als d'oprechte

rechte lieden uit al zijn vermogen beminnen en vorderen zou, en maakte hem zo dronken in ydele verwaentheit, dat hy zich, in tegenwoordigheid zijner medeburgers, durfde beroemen, dat hy deze grote Romeinsche Gemeente tot een naem zonder gedaente en lighaem gemaakt had ; ja dat zijn antwoorden heden voor wetten moesten verstreken. Hy ontving de Raet, tot hem komende , zittende , en dulde dat men hem aenbad , en hem, in in zijn tegenwoordigheid, goddelijke eer bewees. Kort, deze eenige zonde bluschte, naer mijn oordeel, de schoonste en beste natuur, die 'er ooit was, en maakte zijn roem hatelijk by alle vromen, om dat hy zijn eer in d'ondergang van zijn vaderlant, en in d'omkeering van de machtigste en bloeiende gemeente , die ooit ter werrelt geweest heeft , zocht. Men zou in tegendeel veel voorbeelden van grote mannen kunnen vinden , die door de wellust het beleid der zaken vergeten hebben ; gelijk Marcus Antonius, en anderen : maer ik twijffel niet of d'eerzucht zal de liefde opwegen , als deze twee tochten in gelijke schalen leggen.

Om weêr op 't rechte spoor te komen , 't is veel dat men zijn begeerten door d'overweging van de reden kan breidelen , en door geweld zijn leden kan dwingen in plicht te blijven : maer men vind weinig voorbeelden van zodanigen, die zich om 't belang van hun naesten hebben gegeeffelt , en die zich van deze zoete drift, die ons kittelt, ontslaen, en die zich van d'aengename rocht , die zy gevoelen in van anderen bemint te worden, beroven ; ja noch min , die hun bevalligheid, die 'er oorzaak af is, haten , en hun schoonheit verdoemen, om dat anderen daer door ontsleeken worden. Doch dit is 'er nochtans een voorbeeld af. Spurina , jongeling van Thoscane, met een wonderlijke en zoo uitsteekende schoonheit begaeft zijnde , dat de bedwingzaamste ogen de glans daer af niet verdragen konden, niet vernoegt met zoo veel koortfge en hittige herten, die hy over al ontfak, zonder hulp te laten, wierd met een verwoede gramfchap tegen zich zelf , en tegen deze schone gaven , die de natuur aen hem geschonken had , ontsleeken , als of men een anders misdrijf aen haer

haer wijten moest. Hy schond en bedorf met veel wonden de schoonheit , daer meê de natuur zijn aengezicht zo rijkelyk beschonken had. Ik , wat my aengaet , ben meer over zulke dingen verwondert, dan ik heur prijs. Deze overmaet is een vyant mijner regelen. 't Voorneemen daer af was goet en oprecht, maer had, naer mijn oordeel, voorzichtigheit gebrek. Wat dan, zo de leelijkheid sedert strekte om anderen te trekken tot de zonde van verachting, haet of nijt, om d'eer van zo zelsaem een lof , of van laster , vermits men dit geweld een verwoede eerzucht toeëigenen kan? Is 'er enige gedaente , van de welke de zonde, zo zy wil, geen oorzaak, om zich in eniger wijze t'oeffenen, kan vinden? 't Had gerechter en ook eerlijker geweest dat hy van deze gaven , door de natuur aen hem verleent, een voorbeeldelijke deucht en regeling had gemaakt. De genen, die zich aftrekken van de gemeene plichten , en van dit ontelrijk getal van moejelijke regelen , die een vroom man aen 't burgerlijk leven binden, doen naer mijn zin een schoone spaerzaamheit, wat punt van bezondere wrangheit daer in kan wezen. 't Is eenig-sins sterven , om de straf van wel te leven te vlieden. Zy mogen eenige andere prijs hebben , maer zy hebben , zo my dunkt , de prijs van zwaarigheit nooit gehad. 't Is misſchien lichter zich geheel zuiver van 't vrouwelyk geslacht te houden , dan in alles recht en behoortlyk in 't gezelschap van een vrou te leven. Men behoeft in d'armoede geen zo naeuwe toezicht , als in d'overvloed, om wel te verspreiden. 't Gebruik, naer de reden beleid, heeft meer zwaarigheit in, dan d'onthoudelykheit. De matiging is een kommerlijker deucht , dan de lijdzaamheit. 't Welleeven van de jonge Scipio heeft ontelrijke wijzen, en 't welleeven van Diogenes niet dan een. 't Leste leven overtreft de gewoone leevens zo verre in onnozelheit, als d'uitmuntende en volmaecten haer in kracht en nuttigheit overtreffen.

HET XL. HOOFDSTUK.

D'ongetrouheit is gehaet, zelf by de bozen; voorbeelt in Tiberius tegen Arminius. Daer is niets onnut in de natuur. De zonden nootzakelijk in bestiering. Quade trekken in 't onderzoeken van 't gerecht. De vryheit in 't spreken is onverdacht by de vorsten. Zich generley in burgerlijke oorlogen te houden is quaet. Listigheit en dubbelhartigheit van Gelo. Boosaerdigheit van sommigen in d'oorlog. Waer in de dubbelhartigen nut zijn. Der vorsten verborgentheit is een grote last; voorbeelt in Philippides. De getrouheit moet niet tot verraet gebruikt worden. 't Nut boven 't eerlijk gestelt; voorbeelt daer af. Plechtelijke eed der Egyptische Priesters. Verraders krijgen hun loon, door verscheide voorbeelden bewezen. Geen maecht mogt tot Romen met de doot gestraft werden. Timoleon in Sicilien gezonden, om dat te zuiveren, en daer door zich zelf te vonnissen. Ongerechtigheit van de Roomsche Raet tegen eenige steden. Goede eigenschappen van Epaminondas. Baldadigheit van d'oorlog.

Wie zou d'ongetrouheit niet verfocjen, dewijl Tiberius haer in zo groot een zaek geweigert heeft? Men ontbood uit Duitslant aen hem, dat men, zo hy 't goet vond, hem van Arminius door vergift ontslaen zou. Dit was de machtigste vyant, die de Romeinen hadden, die hen, onder Varus, zo smadelijk had gehandelt, en die alleen d'aenwas van Tiberius heerschappy in deze gewesten verhinderde. Hy antwoorde dieshalven dat 'et Romeinsche volk gewent was zich opentlijk met de wapenen, en niet door bedroch en boosheit, aen zijn vyanden te wreken: in voegen dat hy 't nut om 't eerlijk verliet. Hy was, zult gy my zeggen, een geweldenaer en lasteracr. Ik geloof 't. 't Is geen groot

groot wonder voor lieden van zijn ſtaet. Maer de belijdenis van de deucht is niet min in de mont van de geen, die haer haet, om dat de waerheit dit met geweld uit zijn mont rukt, en om dat hy, zo hy haer niet in zich ontfangen wil, zich ten minſte daer meê dekt, om hem tot een verciering te ſtrekken. Onz bedrijf, zo in 't openbaer, als in 't bezonder, is vol onvolmaektheit: maer daer is niets onnut in de natuur, zelf niet de nutteloosheit. Daer is niets in deze werrelt, of 't heeft zijn bequame plaets. Onz wezen beſtaet uit zwakke hoedanigheden. D'eerzucht, ergwaen, nijt, wrack en waengeloof hebben hun zetel zo naturelijk in ons, dat men de beeltenis daer af in de beeften beſpeurt. Ja de wreetheit zelve, zo ontaert als zy is, heeft plaets in ons: want wy gevoelen in 't midden van 't meêdogen noch eenige kittelende prikkel van quade welluſt in anderen te zien lijden. En de genen, die de zaden van deze eigenschappen uit de menſch nam, zou de grontveſt van onz leven omſtoten. Zodanig is 't ook in een gemeente. Daer zijn nodige ampten, niet alleen verachtelijk, maer ook zondig. De zonden vinden daer heur plaets, en worden tot de knoop van onze binding, gelijk de vergiften tot behouding van de gezondheid, gebruikt. Zo zy verſchonelijk zijn, om dat wy hen behoeven, en om dat de noot hun algemene eigenschap uitwiſcht, zo laet ons dit werk aen de genen laten, die dapper en minſt bevreesd zijn, en die hun eer en geweten, gelijk d'ouden hun leven, voor de welſtant van hun vaderlant opofferen. Maer laet ons, die zwakker zijn, gemakkelijker rollen, die niet zo zwaer te ſpelen zijn, kiezen. 't Gemeene nut vereiſcht dat men verraed, liegt en moort; laet ons dit ampt aen gehoorzamer en gebruichſamer lieden overgeven. Zeker, 't is om gram te worden, te zien dat de rechters, door bedroch, en valſche hoop van gunſt of vergiffenis, de misdadige pogen te bewegen zijn misdrijf te zeggen, en daer geveinſtheit en onbeſchaemtheit toe te gebruiken. 't Is nut en dienſtig voor 't gerecht, en voor Plato zelf, die dit gebruik toektaet: dat zy my andere middelen, die beter naer mijn zin zijn, vertonen. Dit is een boosaerdige ge-

rechtigheid, die ik niet min door zich zelf, als door anderen gewond acht. D'oprechtheid en zuivere waerheit vinden noch, in welke eeuw het is, heur bequaemheit en plaetse: en de vryheit der gener, die zonder hun eigen belang zich hier meê bemoejen, is min verdacht, en niet zo hatelijk. Ja de zodanigen konnen zeggen, gelijk Hipperides tot d'Atheners, die over de strengheit van zijn spreken klaegden, zeide: Mijn heren, aenmerkt niet alleen dat ik vry ben, maer dat ik ook niets neem, en mijn middelen daer door verbeter. De gramschap en haet zijn buiten de plicht van gerechtigheit, en tochten, die door de reden alleen niet vast genoeg aen hun plicht blijven. *Utatur motis animi, qui uti ratione non potest: Dat de geen, die geen reden gebruiken kan, de tochten des gemoeds gebruik.* Alle wettige vindingen zijn van zich zelven matig, of anders worden zy oproerig en onwettig. Was't Atticus niet, die, de gerechtigste zijde, die neêrgeveld wierd, verkozen hebbende, zich door zijn bezadigtheit, in deze algemene schipbreuk des werrelts, en in zo veel veranderingen, bergde? 't Is den bijzondere lieden, gelijk hem, veel gemakkelijker: en ik acht dat men in zulk een werk gerechtelijk niet eerzuchtig behoeft te wezen, maer dat men zich zelf nodigen mag. Ik acht dat men, in een algemene verdeeltheit, niet tusschen beide mag hangen, en dat men, in de beroerten van zijn vaderlant, niet onbewogen en zonder zijde te kiezen moet wezen. Want *ca non media, sed nulla via est, vclut eventum expectantium, quò fortune consilia sua applicent: Dit is niet een middelweg, maer geheel geen weg, gelijk d'uitgang der gener, die verwachten verwaerts zy de raden van hun geval toevoegen zullen.* Dit kan in de zaken der geburen toegelaten worden. Gelo, tiran van Siracuse, had dus zijn neiging tusschen beide in d'oorlog der Barbaren tegen de Grieken, en hield een gezantschap tot Delphos, met geschenken, om op zijn hoede te zijn, en te zien aen welke zijde 't geval zich zou keren, en de gelegentheit, van met de vyanden te verzoenen, by 't hair te vatten. Dit is een soort van verlaet, zomen dit in eigen en huisselijke zaken doet, in de welken

men

men nootzakelijk zijde kiezen moet. Maer ik vind nochtans verschonelijk, dat de geen, die geen ampt heeft, 't welk hem parft, zich daer af onthoud, ja beter dan in d'uitheemsche oorlogen, met de welken, naer onze wetten, niemant, die niet wil, zich behoeft te bemoeien. Doch de genen, die zich daer geheel in bedrajen, vermogen 't te doen, maer zo, dat de storm hen, zonder te treffen, over 't hoofd waeit. Ik acht dat 'et den koningen eigenlijk toekomt zich tegen koningen te verheffen, en bespot de genen, die zich uit gulhartigheid tegen zo ongelijke twisten vertonen: want men neemt geen strijt aen tegen een vorst, om, tot bescherming van zijn eer en plicht, opentlijk tegen hem te trekken. Maer men moet (gelijk wy dagelijks doen, een bitterheit en inwendige strengheit, die uit eigen belang spruit, en een boosaerdig en verradelijk beleid geen klokkeheit noemen. Zy bedekken hun voorneemen tot boosheit en geweld met een yver; dit niet, maer hun eigen belang is d'oorzaak, die hen beweegt. Zy ontfteeken d'oorlog, niet om dat zy gerechtig, maer om dat zy oorlog is. Daer is niets, 't welk belet dat men onder menschen, die malkander vyant zijn, niet bequamelijk en geirouwelijk verkeerren kan. Draeg u zo, dat gy een gematigde neiging hebt, die u niet zo vast aen d'een bedraeit, dat hy alles van u eischen kan. Vernoege u ook met een middelmatige gunst, en met in een geroert water te varen, zonder daer in te visschen.

D'andere wijze, van zich aen beiden aen te bieden, heeft noch min voorzichtigheit, dan schroom van 't geweten. Gy ver-raed een, by de welk gy welkoom waert, aen een ander; maer hoe kan deze weten dat gy hem op zijn beurt niet desgelijks zult doen? Hy acht u voor een boos man, en hoort u ondertusschen, en doet zijn voordeel met uw ongetrouheit. Want de dubbelhartige menschen zijn nut in 't geen, dat zy aenbrengen; maer men moet wel toezien dat zy zo weinig wechslcepen, als 't mogelijk is. Zeker, de verborgentheyte der Vorsten is een moeijelijk pak voor de geen, die 't niet aengaet. Philippides antwoorde

dieshalven wijsfelijk, naer mijn zin , aen de Koning Lisimachus, die tot hem zeide : wat wilt gy dat ik u van mijn goederen meêdeel? Al't geen , zeide hy , dat u belieft, maer dat 'er niets van uw verborgentheden is. Yder mort , zegt Montaigne , zo men hem de gront der zaken, tot de welken men hem gebruikt, verbergt, of iets daer af achterhoud : maer ik , wat my aengaet, ben vernoegt dat men my niet meer , dan tot de zaak behoef, zegt, en wil niet dat ik meer weet, dan ik behoef t'antwoorden. Zo ik tot werktuig van bedroch moet dienen , dat 'et ten minsten met een onbesmet geweten zy. Ik wil geen zo vast en getrou een dienaar zijn , dat men my bequaem vind , om iemand te verraden. De geen , die tegen zich zelf ongetrou is , zal 't onweêrsprekelijk ook tegen zijn meester zijn. Maer de vorsten nemen geen menschen ten halven aen , en verachten bepaelde diensten. Wat raet? Ik zal hen vrymoedig mijn bepaling verklaren; want ik wil geen andere dienaar , dan in redelijkheid, zijn. De weg van de waerheit is enkel , maer die van bezonder nut dubbelt en ongelijk, en 't geval onderworpen. Veel veinzen vry te zijn , maer hun vryheit gedijt niet. Zy zijn gelijk Esopus ezel , dien de hont naäpende , blijdelijk , met zijn beide voeten, op zijn meesters schouders sprong : maer zo veel als de hont hierom gestrookt wierd, zo wierd d'ezel tweemaal zo veel hierom geslagen. *Id maximè quemque decet, quod est cuiusque suum maximè. Dit past best aen yder, 't welk meest eigen aen hem is.* Ik wil 't bedroch niet van zijn plaats beroven; want dit zou onkunde van de werrelt zijn. Ik weet dat 'et somtijts nut heeft geweest, en dat 'et een machtige steun der menschelijke werken is. Daer zijn wettige zonden , gelijk veel werken onwettig, schoon zy goet of verschonelijk zijn. De gerechtigheit, in zich zelf natuurlijk en algemeen, is anders, en beter geregelt, dan deze andere bezondere gerechtigheit, die naer de noot onzer heerschappy gebogen is. *Veri juris germanaeque iustitiae solidam & expressam effigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur:* Wy hebben geen uitgedrukte en volmackte beeltenis van de ware gerechtigheit, en van

't zuiver recht : wy gebruiken *schaduw en inbeeldingen* : in voegen dat de wijze Dandamys, 't leven van Socrates, Pythagoras, en Diogenes vertellen horende, hen in alle andere dingen voor grote mannen oordeelde, maer zeide dat zy de wetten te zeer onderdanig waren, en de ware deucht moet, om hen te bevestigen, veel van haer oorspronkelijke kracht aflat. Veel zondige werken hebben plaats, niet alleen door hun toelating, maer ook door hun werken. *Ex Senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur* : De *schelmstukken worden door de wetten der Raets- en volksbeslissingen gepleegt*. Ik volg de gemene tael, die onderscheit tusschen nutte en eerlijke dingen maekt, en sommige naturelijke werken, niet alleen nut, maer ook nootzakelijk, vuil en oneerlijk noemt.

Maer laet ons 't voorbeeld van 't verraet vervolgen. Twee, op 't Koninkrijk van Thracien eischende, waren om hun recht twistig geworden. De Keizer belette hen ter wapenen te komen : maer d'een van hen, veinzende minnelijk met zijn mededinger te willen verdragen, nodigde hem in zijn huis, om met hem vrolijk te zijn, en deê hem daer vangen en doden. De gerechtigheid vereischte dat de Romeinen deze misdaet wreekten. De zwaarigheid belette de gewone middelen daer af. Zy bestonden 't geen, 't welk zy niet wettelijk zonder oorlog en gevaer konden doen, door verraet, en deden 't geen nuttelyk, 't welk zy niet eerlijk konden doen. Men vond een Pomponius Flaccus hier toe bequaem : deze, door geveinsde woorden en verzekering deze man in zijn strikken gelokt hebbende, zond hem, in plaats van d'eer en gunst die hy hem beloofd had, aen handen en voeten gebonden, naer Romen. Een verrader verried daer een ander, tegen 't gemeen gebruik : want zy zijn vol van wantrou; en men kan hen zwarelijk door hun eigen konst bedriegen. Dat Pomponius de geen zy, die hy begeert. Maer wat my aengaet, zoo men my belaste de toezicht van 't hof, en van de rechtszaken aen te nemen, ik zou antwoorden : Ik versta niets daer af; of tot enig krijsgsampt, ik zou zeggen : Ik ben tot al te hoog

hoog een ſtaet geroepen : zo ook , indien iemand my tot liegen , verraden , of meenedigheit , tot eenige voorname dienſt wilde gebruiken , 't zy om doot te ſlaen , of te vergiftigen , ik zou zeggen : heb ik iemand beſtolen , of berooft , zend my liever naer de galey. Want het is aen een eerlijk man geoorloft zodanig te ſpreken , gelijk de Lacedemoniers , door Antipater verſlagen zijnde , in 't maken van hun verdrag , tegen hem ſpraken : Gy kont ons zoo veel zware en ſchadelijke laſten , als u belieft , opleggen , maer gy doet verlooren moeite , zo gy ons ſchandelijke en oneerlijke dingen gebied. Yder behoort by zich zelf 't geen bezworen te hebben , welk de Koningen van Egypten plechtelijk al hun rechters deden zweren , te weten , dat zy , wat bevel de Koningen hen ook gaven , hun geweten niet overtreden zouden. Daer zijn in zoodanige uitvoeringen blijkelijke tekenen van ſchande en verdoeming. De geen , die dit bevel aen u geeft , beſchuldigt u , en , zoo gy 't wel verſtaet , geeft 'et u tot uw bezwaren. Zoo veel als de gemene zaken , door uw bedrijf , verbeteren , zo veel verergeren d'uwen. Gy doet 'er zo veel erger in , als gy hen beter uitvoert. Ja 't zal niet nieu , en miſſchien ook niet heel ongerecht zijn , dat de geen , die u in 't werk geſtelt heeft , uw eigen ondergang bevordert. Indien 't verraet ergens in verſchoneijk is , zo is 't alleen dan , als 't gebruikt word om 't verraet te ſtraffen en te verraden. Men vind veel ongetrouheden , niet alleen verſtoten , maer ook geſtraft , zelf door de genen , tot welks voorſtant zy aengevangen waren. Wie weet niet het vonnis van Fabricius tegen Pyrrhus geneesmeester ? maer men bevind noch ook , dat zodanig een , die 't geboden had , dat ſtrengelijk aen de geen , die hy daer toe had gebruikt , gewroken heeft , vermits hy zo tomeloos een macht niet begeerde , en een afkeer van zo ſlaefch een gehoorzaamheit had. Jaropes , Hartog van Ruſſen , overreede een edelman van Ongeren om de koning van Polen Boleſlaus te verraden , of in hem te doen ſterven , of om den Ruſſen middel te geven , van hem enige merkelyke ſchade aen te doen. Deze edelman betoonde zich gau hier in , be-

gaf zich verder dan te voren in des konings dienst, en wierd een van zijn verborgenste raden. Hy, dit voordeel hebbende, en de tijt van zijn meesters afwezen waerneemende, leverde met verraet aen de Russen Visilicia, een grote en rijke stat, die door de Russen verdelgt en verbrant wierd, met een algemene moort, niet alleen van de stedelingen, 't zy mannen, vrouwen of kinderen, maer ook met een groot getal van d'adel daer rontom, die hy tot dit voorneemen daer vergadert had. Jaropès, van zijn wrack en gramschap, die nochtans niet zonder naem was, (want Boleslais had hem, in gelijk voorval, heftig verongelijkt) verzaad, en van de vrucht van dit verraet walgende, toen hy, met een zuiver gezicht, niet meer door zijn drift ontroert, de lelijkheit naaktelijk daer af beschoude, kreeg zulk een knaging en weêrzin daer in, dat hy d'uitvoerder daer af d'ogen deê uitsteecken, en de tong en de schandelijke delen afsnijden. Antigonus overreede d'Argyraspidische krijgslieden om Eumenes, hun velthoofstman, en zijn vyant, aen hem te leveren. Hy, Eumenes in handen hebbende, begeerde zelf d'uitvoerder van de goddelijke gerechtigheit, tot de straf van zo gruwelijk een misdæet te zijn, en beval hen in handen van de lantvoocht, dien hy ernstelijk beval hen te verdelgen, en, 't ging hoe 't ging, hen rampzalig om te brengen: in voegen dat van zo groot een menigte, als zy waren, niemand ooit Macedonien weêrzag. Hoe hy hen meer tot zijn nut gebruikt had, hoe hy hen ook boosfelijker en strafwaerdiger oordeelde. De slaef, die 't hol van zijn meester, P. Sulpicius, ontdekt had, wierd, volgens de belofte van Syllaes verdoemrol, in vryheit gestelt, maer, vry zijnde, naer de belofte van de reden in 't algemeen, van de Tarpejaensche rots gestoten. De koning Clouys deê de drie dienaers van Cannacres, na dat zy hun meester aen hem verraden hadden, daer toe hy hen bekocht had, ophangen, in plaets van hen, volgens zijn belofte, goude wapenen te geven; ja hy deê hen, met hun vergelding aen de hals, ophangen.

Mahomet de tweede, zich van zijn broeder ontslaen willende,
 Y.y de,

de, om de jaloeſy van de heerſchappy, volgens de gewoonte van hun geſlacht, gebruikte daer toe een van zijn amptlieden, die hem, met veelheit van water, verſtikte. Mahomet leverde, toen dit gedaen was, tot uitwiſſching van deze moort, de moorde-naer in handen van des overleden moeder; want zy waren broeders alleen van des vaders wegen. Zy ſcheurde, in zijn tegenwoordigheit, de borſt van deze moordenaar open, wroere met haer handen daer in om, rukte 't hart uit zijn lighaem, en wierp dat den honden voor. Ja 't is den genen zelve, die niet deugen, zeer zoet, dat zy, de vrucht van enig boos beſtaen genoten hebbende, enige trek van goetheit en gerechtigheid, als tot een vergelding, en tot zalving van 't geweten, in alle zekerheit daer aen mogen knopen. Daer by, zy aenſchouwen d'uitvoerders van zulke gruwelen als lieden, die hen zulks verwijten, en pogen, door hun doot, de kennis en getuigenis van zulk bedrijf te dempen. Maer, ſchoon men u by geval daer af vergeld, om de gemene nootzakelijkheid niet van deze uitterſte en wanhopige middel te beroven, zo houd nochtans de geen, die 't doet, ſchoon hy 't zelf ook is, u voor een vervloekt en verfoejelijk menſch. Ja hy houd u voor groter verrader, dan de geen doet, tegen de welk gy het zijt: want hy beſpeurt de boosheit van uw gemoed, zonder enig voorwerp te hebben. Maer hy gebruikt u, gelijk men d'overgeven menſchen tot d'uitvoering van 't hoge recht gebruikt; een ampt zoo nut, als oneerlijk. Daer is boven de nuttigheit van zodanige bevelen ook noch gemeen-making van geweten. Sejanus dochter, die naer zekere Romeinſche wetten niet met de doot geſtraft mogt worden, om dat zy maecht was, wierd eerſt, om aen de wetten plaets te geven, door de beul verkracht, en daer na verworgt: in voegen dat niet alleen de hant, maer ook de ziel van de beul, een ſlavin van 't gemeene nut was. Ik vind zeer eerlijk, dat, toen Amurath d'eerſte, om de ſtraf tegen zijn onderzaten te verzwaren, die byſtant aen zijn zoons weêrſpannigheit hadden gedaen, beval dat hun naefte magen de hant tot deze uitvoering lenen zouden,

ſom-

sommigen van hen liever verkozen ongerechtelijk aen een anders vadermoort schuldig gehouden te zijn, dan, door 't uitvoeren van 't gerecht, eigen magenmoorders te worden. Ja men ziet veel, die, om hun leven te beschutten, aengenomen hebben hun vrienden en medegezellen te hangen. Maer zeker, ik heb hen altijd van snoder aert, dan de verhangenen, geacht. Men zegt dat Witold, vorst van Lituanien, beval dat de schuldige, ter doot verwezen, zich zelf met zijn eige hant doden zou; vermits hy vreemt vond dat een ander, onschuldig van de misdact, tot een dootslag gebruikt zou worden. Als een dringende omstandigheid, of enig heftig en onverwacht ongeval, door de noot van zijn staet, de vorst van trou en reden doet afwijken, of hem anders uit zijn gewone plicht stoot, zo moet hy deze nootzakelijkheid een slag van de goddelijke roede toeëigenen. 't Is geen zonde; want hy heeft daer in zijn reden aen een andere reden, die krachtiger en algemener is, overgegeven: maer 't is zeker een ongeluk. In voegen dat ik aen een, die my vraagde, wat hulpmiddel, antwoorde, geen hulpmiddel. En zeker, zo hy tusschen deze twee uitersten beknelt was, (*sed videat ne quatur latebra perjurio: maer dat hy toezie dat de meenedigheit geen schuilhoek vind,*) hy moest het doen. Doch indien hy 't zonder beschroomtheit en achterdocht doet, zo is 't een teken dat zijn geweten in een quade stant staet. Zo iemand zo teer van geweten gevonden wierd, die geen geneezing zo waerd achte, dat hy zulk een bezwarelijke hulpmiddel daer toe gebruiken wilde, ik zou hem daerom niet te min achten. Hy zou niet verschonelijker en betamelijker verloren kunnen gaen. Wy vermogen niet alles, maer moeten somtijts de toezicht van onz schip enkelijk aen 't beleit des hemels, gelijk aen 't leste anker, overgeven. Hoe kan hy gerechter toevlucht in deze noot nemen? Wat is hem min mogelijk om te doen, dan 't geen, 't welk hy niet dan met hindernis van zijn eer en trou kan doen? zaken, die misschien hem waerdiger behoorden te wezen, dan zijn eigen behouding, en volks welstant. Als hy, zonder iets te doen, God enkelijk tot

zijn hulp roept, heeft hy dan niet te verhopē dat de goddelijke goetheit de hulp van een bovengewone hant niet aen een onbesmette en oprechte hant weigeren zal? Dit zijn gevarelijke en zelsame voorbeelden, en kranke uitzonderingen voor onze natuurlijke regelen: men moet daer in wijken, maer met grote matigheid en omzichtigheit. Geen bezondere nuttigheit is waerdig dat wy dit gewelt onz geweten aen doen; maer de gemene nuttigheit wel, als zy schijnbaer en gewichtig is.

Timoleon beschutte zich tijdelijk van de vreemdigheit van zijn daet, door de tranen, die hy storte, gedenkende dat hy met een broederlijke hant de tyran gedoot had. En zeker, het pijnigde gerechtelijk zijn geweten, dat hy genootzaekt had geweest de gemene nuttigheit voor zulk een prijs van d'eerbaerheit zijner zeden te kopen. De Raet zelve, door zijn bedrijf van dienstbaerheit verlost, durfde niet volkomentlijk zoo hoog een zack, die een dubbeld aengezicht had, beslechten. Maer de Syracusers quamen recht van pas om hun bescherming, en om een bequaem Veltoverste te verzoeken, om hun stat in haer eerste waerdigheit te stellen, en Sicilien van veel tirannen, die 't verdrukten, te zuiveren. De Raet van Corinthen zond dieshalven Timoleon derwaerts, met deze nieuwe verklaring, dat, naer dat hy zich wel of qualijk in zijn ampt droeg, hun vonnis gestreken zou worden, of tot voordeel van zijn vaderlants verlosser, of tot nadeel van zijn broeders moordenær. Dit seldsaem besluit heeft enige verschoning op 't gevaer van 't voorbeelt, en op 't belang van zo vreemd een daet. Zy deden wel dat zy hun oordeel daer af ontlastten, of elders, en op andre inzichten lieten steunen. Timoleons bedrijf in deze reis mackte zijn zack wel haest beter; zo treffelijk betoonde hy zich in alles. 't Geluk, dat hem in de ruwigheden, die hy in dit treffelijk werk te verwinnen had, verzelde, scheen hem van de goden, tot zijn rechtvaerdiging genegen schijnende, gezonden te zijn. 't Gemerck van deze is verschonelijk, zo 'er iets verschonelijk kan wezen. Maer 't nut van de vermeerdering van de gemeene inkomst, die den Romein-

meinsche Raet tot een dekmantel in dit snood besluit, dat ik nu verhalen zal, verstrekte, is niet krachtig genoeg om zodanig een gerechtigheit voor laster te beschutten. Zekere steden hadden zich, voor gelt, met bevel en toelating van de Raet, van L. Syllaes handen vrygekocht. De zaak verviel weêr in een nieu geding. De Raet vonnisde dat zy, gelijk te voren, schatbaer zouden zijn, en dat 'et gelt, dat zy besleed hadden, om zich vry te kopen, ook verloren voor hen zou zijn. De burgerlijke oorlogen brengen dikwijls snode voorbeelden voort. Wy straffen de bezondere lieden om 't geen, dat zy van ons geloofd hebben, toen wy anders waren. Een zelve rechter doet de straf van zijn verandering aen de geen, die 'er geen schult toe heeft, dragen. De meester geeft zijn leerling om zijn kloek begrip; en de geleide zijn blinde. Zeker een schrikkelijk afbeeldel van de gerechtigheit. Daer zijn valsche en zachte regelen in de Philosophy. 't Voorbeeld, dat men ons voorstelt, om 't bezonder niet boven de gedane beloften te stellen, heeft niet gewichts genoeg, door d'omstandigheid, die zy 'er onder vermengen. Gy zijt door de rovers gevangen: zy hebben u vrygelaten, na dat zy u met eed hadden doen beloven, dat gy zekere som aen hen betalen zoud. Men zegt t'onrecht dat een vroom man, uit hun handen zijnde, van zijn eed ontslagen is, zonder te betalen. 't Is zo niet. 't Geen de vrees my eens heeft doen willen, ben ik gehouden zonder vrees te willen. Schoon de vrees alleen mijn tong, zonder mijn wil, overweldigt heeft, nochtans ben ik gehouden de beloften van mijn tong te voldoen. Hier in alleen heeft de nalating van onze belofte in 't bezonder belang plaets, dat is als wy iets, dat van zich zelf boos en ongerechtig is, belooft hebben. Want het recht van de deucht moet voor 't recht van onze verbintenis gaen.

Ik heb welêer Epaminondas in de rijg der uitmuntentste mannen gestelt, en hou 't noch staende. Hoe hoog stelde hy d'inzicht van zijn bezondere plicht, die nooit een mensch, die hy verwonnen had, dode, die om dit onwaerdeerlijk goet, te we-

ten de vryheit weêr aen zijn Vaderlant te geven, beschroomt was in een tyran, of zijn deelgenoten, zonder rechtsgebruik, te doden, en die de geen, die onder zijn vyanden, of in de strijt zijn vrient of gast niet spaerde, voor een boos mensch achte, schoon hy anders een goed burger was? Daer ziet gy een man, rijk van bedenkingen. Hy vermengde de wreedste en geweldigste menschelijke daden met goetheit en beleeftheit, en noch de zuiverste, die men in de school der Philosophy vind. Was 't natuer of konst, die dit gemoed, zo vereelt en hardnekkig tegen de pijn, doot en armoede, tot zulk een zachtmoedigheid en goetaerdigheid vermorwde? Hy, van wapenen en bloed bedekt, verstroot een volk, dat tegen alle anderen, behalven tegen hem, onverwinnelijk was, en, in zodanig een gevecht zijn vrient, waerd of gast ontmoetende, wijkt ter zijden. 't Is een wonder eenige gedaente van gerechtigheit in zulke daden te kunnen vermengen. Maer Epaminondas alleen kan daer zachtmoedigheid en zuivere oprechtheid in vermengen. D'een zegt tot de Mamertynen dat d'inzettingen geen gang onder de gewapende lieden hebben; een ander tot de Wijkmeester, dat de tijt van 't recht en van d'oorlog twee waren; en de derde dat het geruisch der wapenen hem belette de stem van de wetten te horen: maer Epaminondas was niet belet om die van de heusheit en beleeftheit te hooren. Had hy het gebruik van aen de Musen t'offeren als hy ten oorlog trok, niet van zijn vyanden geleert, om deze woede en heftigheid van d'oorlog door hun zoetigheid en vrolijkheit te matigen? Laet ons, dewijl wy zo groot een leermee-ster hebben, niet vrezen te belijden, dat 'er iets tegen de vyanden zelf ongeoorloft is, en dat het gemeen belang, tegen 't be-zonder belang, niet alles van alle behoort t'eisichen, en dat alle dingen niet vrystaen aen een eerlijk man, voor de dienst van zijn Koning, van de gemene zaek, en van de wetten. Dit is een onderwijs, voor de tijt bequaem. Wy behoeven onz gemoed niet met yzere wapenen te laten vereelden; 't is genoeg dat onze schouders zich daer toe gewennen. 't Is genoeg dat

men

men zijn pen in d'inkt, en niet in 't bloet doop. Indien 't grootmoedigheid , en d'uitwerking van een zelsame en zonderlinge deucht is, de vrientschap, bezondere verplichtingen, zijn woort, en 't maegschap , om 't gemene nut , en om d' Overheit te gehoorzamen , te verachten , zo is 't zeker genoeg , om ons daer in t'ontschuldigen , dat 'et een grootmoedigheid is , die niet in Epaminondas wonen kan. Ik verfoey de verwoede aenmaningen. Laet ons den boosaerdigen , bloetdorstigen en verraders deze schijn van reden ontneemen. Laet ons deze leelijke en uitzinnige gerechtigheit verlaten , en de goedertierenste voorbeelden navolgen. Hoe veel vermag de tijt en 't voorbeeld ? Een van Pompejus krijgsknechten , in een gevecht van de burgerlijke oorlog tegen Cinna , onvoordacht zijn broeder, die aen d' andere zijde was , gedoot hebbende , dode ook terstont zich zelf van schaemte en droefheit. Een ander krijgsknecht verzocht , eenige jaren daer na , in een andere burgerlijke oorlog van dit zelve volk , vergelding van zijn hooftliden, om dat hy zijn broeder gedoot had. Men oordeelt qualijk van d'eer en schoonheit van een daet naer zijn nuttigheit ; en men besluit qualijk , dat men acht dat yder daer toe verplicht is , en dat 'et, nut zijnde, voor yder eerlijk is.

H E T X L I . H O O F T S T V K .

Treffelijkheid van Homerus, in de kennis van alle dingen volkomen, zijn kracht. Hy wort naerstig door Alexander bewaert. Zijn gemeenheit , zijn eer overtreft alle andere eer. Treffelijkheid van Alexander , zijn grote veroveringen , zijn bezondere gebreken , zijn krijgsdeuchden , en zijn hoge achting. Waer in hy Cesar overtreft. Epaminondas treffelijkheid , d'eerste onder de Grieken. Zijn goede eigenschappen, en zijn hardnekkigheit in zijn armoede. Scipio Emilianus alleen by hem te gelijken. Epaminondas goetaerdigheit , en zijn heusheit, zelf tegen zijn vyanden.

Zo

ZO men my de keur van alle menschen , die tot mijn kennis gekomen zijn , gaf , my dunkt dat ik 'er drie vinden zou , die boven al d'anderen uitmuntten. D'een van hen is Homerus ; niet dat Aristoteles en Varro misschien ook niet zo geleert , als hy , hebben geweest ; of dat Virgilius zelf niet in zijn konst by hem te gelijken zy. Ik , die niet dan d'een-ken , mag , naer mijn verstant zeggen , dat ik geloof dat de Musen zelf de Romein niet overtroffen. Doch men moet in dit vonnis voornamelijk waarnemen , dat Virgilius zijn treffelijkheid uit Homerus heeft , en dat hy zijn geleide en schoolmeester is , en dat een eenige trek van d'Iliaden tot stofse van deze grote en uitmuntende Eneas gedient heeft. Zeker , ik verwonder my dat hy , die veel godheden voortgebracht , en in de werrelt geacht heeft gemaakt , zelf niet , door zijn achtbaerheit , in 't getal der goden gestelt is. Hy , blind en arm zijnde , en levende eer de wetenschappen tot zekere regelen gebracht waren , heeft zo volmaakte kennis daer af gehad ; dat al de genen , die sedert zich onderwonden hebben wetten op te rechten , oorlogen te beleiden , en van de godsdienst , of van de Philosophie , van wat gezintheit zy ook waren , of van de konsten te schrijven , hem , als een volmaakt meester in de kennis van alle dingen , gebruikt hebben. Hy heeft , tegen de loop van de natuur , de schoonste dingen , die 'er wezen kunnen , te voorschijn gebracht. Want de geboorte van alles is gewonelyk onvolmaakt , en vermeerdert en versterkt zich door aanwas. Hy heeft de kintsheit van de Poësy , en van veel andere wetenschappen rijp en volkomen gemaakt ; en mag dieshalven d'eerste en leste der Poëten genoemd worden , volgens de schone getuigenis , die d'outheit ons van hem nagelaten heeft ; dat is dat hy , niemand voor hem hebbende om hem na te volgen , ook niemand achter hem gehad heeft , die hem volgen kon. Zijn redenen zijn , zegt Aristoteles , d'enige redenen , die beweging en werking hebben : zy zijn alleen zelfstandige woorden. Alexander de Groot , onder Darius roof een kostelyk koffertje gevonden hebbende , beval dat men 't voor hem bewaren zou , om zijn Homerus daer in

in te leggen ; en zeide dat hy de beste en getrouwste raetsman, die hy in zijn krijgszaken had, was. Cleomenes, Anaxandridas zoon, zeide ook dieshalven, dat hy de Poëet der Lacedemoniers was, om dat hy een treffelijk meester van de krijgskonst was. Dit bezonder lof is hem ook , naer Plutarchus oordeel , bygebleven, dat hy d'enige Schrijver is, die nooit de menschen verzaet , of aen hen gewalgt heeft ; vermits hy zich altijd anders aen de lezers toont , en altijd in nieuwe bevallijkheit overvloeit. Alcibiades, aen een , die belijdenis van de geleertheit deê , om een boek van Homerus gevraegt hebbende, gaf hem een oorbant, om dat hy 'er geen had , als of heden een predikant zonder Bibel gevonden wierd. Xenophanes klaegde eens voor Hiero, tyran van Siracuse , dat hy zo arm was, dat hy geen twee dienaers voeden kon. Hoe ! antwoorde Hiero hem , Homerus , die veel armer was, dan gy, voed wel tien duizent, schoon hy doot is. Wat wilde Panetius zeggen , toen hy Plato de Homerus der Wijsbegirigen noemde ? Wijders , wat eer kan by de zijne geleden worden ? Daer is niets zo levendig in der menschen mont , als zijn naem en werken : niets zo bekend en algemeen, als Trojen, Helena, en zijn oorlogen , die misschien nooit wezentlijk geweest hebben. Onze kinderen noemen noch de namen , die hy over meer dan drie duizent jaren bedacht heeft. Wie kent Hector en Achilles niet ? Niet alleen enige besondere geslachten , maer het meeste deel der volken zoeken hun oorsprong in zijn verichtingen. Mahomet de tweede van deze naem, Keizer der Turken , aen de Paus Pius de tweede schrijvende , zegt : Ik verwonder my waerom d'Italianen tegen my aenspannen , dewijl wy gezamentlijk onze afkomst van de Trojanen hebben , en dewijl het my , zo wel als hen , toestaet Hector's bloet op de Grieken te wreken , dien zy nochtans tegen my hulp bewijzen. Is dit niet een brave klucht , in de welk de Koningen , Keizers en Gemeenten nu zo veel eeuwen lang hun rol spelen, en aen de welk de hele werrelt tot een tooneel dient ? Zeven Grieksche steden , te weten Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamis, Chios,

Argos en Athenen hebben om de plaats van zijn geboorte getwist; zo groot een eer veroorzaakte hem zijn onbekentheit zelve.

De tweede van deze uitmuntende mannen is Alexander de Groot. Aenmerk eens zijn jonkheit, in de welke hy zijn aenslagen begon, de kleine middelen, daer meê hy zo treffelijk een bestaen uitvoerde, d'achtbaerheit, die hy in zijn kintsheit, onder de grootste en ervarenste hooftmannen, die hem volgden, verkreeg, de bovengewone gunst, daer meê 't geval zo veel van zijn gevarelijke, ja byna roekeloze aenslagen, begunstigde, en deze grootmoedigheid van in d'ouderdom van drieëndartig jaren verwinnaer de hele bewoonde werelt deurgetrokken te zijn, en in een half leven al de poging van de menschelijke natuur bereikt te hebben. Zeker, gy zult, deze dingen wel inziende, hem boven de mensch verheven achten. Aenschou hoe veel Koninklijke spruiten uit zijn krijgslieden gesproten zijn, hoe hy de werelt in deling gelaten heeft aen vier van zijn navolgers, alle gemene hooftlieden van zijn heit, van de welken de nakomelingen sedert zo lang geduurt, en dit grote rijk beschermt hebben. Aenzie eens d'uitmuntende deuchden, die in hem waren; als gerechtigheit, matigheit, mildheit, getrouheit in zijn woorden, liefde tot de zijnen, en beleeftheit tot de verwonnenen: want zijn zeden schijnen warelijk geen gerechtigt verwijt te hebben, maer wel eenigen van zijn bijzondere en bovengewone werken. Maer 't is onmogelijk zo groot een last met de regelen van gerechtigheit te beleiden. Men moet de werken van zodanige lieden in 't algemeen, en niet in 't bijzonder oordelen. D'ondergang van Theben, de moort van Menander, en van Ephestions geneesmeester, van zo veel Persiaensche gevangenen gelijkelijk, van een bende Indiaensche krijgslieden, niet zonder verkorting van zijn beloften, en van de Cosssejers, tot de kleine kinderen toe, zijn dingen, die qualijk te verschonen zijn. Want wat Clytus aengaet, 't misdrijf daer af wierd meer dan genoegh geboet. Ja deze daet betuigt zo klaer, als eenige andere,

re, zijn goetaerdigheid; in voegen dat men aertiglijk van hem gezegt heeft, dat hy zijn deuchden van de natuur, en zijn zonden van 't geval had. Wat aengaet dat hy een weinig roemachtig was, en geen lastering tegen hem lijden kon, men kan dit zijn jonkheit en grote voorspoet toeëigenen. Aenschou eens zo veel krijgsdeuchden, zo grote wakkerheit, voorzichtigheit, gedult, tucht, scherpzinnigheit, grootmoedigheit, stantvastigheit, geluk, daer in hy (schoon 't Hannibal ons niet geleert had) d'eerste van alle menschen heeft geweest, de wonderlijke schoonheit van zijn lighaem, zijn eerwaerdig gelaet in zo jeuchdig en blozig een aengezicht, d'uitmuntentheit van zijn wetenschap, en de gedurigheit en hoogheit van zijn eer, van smetten en benijding vry en zuiver; en dat men noch lang na zijn doot geloofde dat zijn beeltenissen den genen, die hen by zich hadden, geluk toebrachten, en dat meer Koningen en Vorsten zijn daden hebben beschreven, dan andere Historieschrijvers de daden van een ander Vorst of Koning, wie 't ook zy, beschreven hebben; daer by noch, dat de Mahumetanen, die alle andere Historien verachten, de zijne alleen, door een bezonder voorrecht, ontfangen en eeren. Zeker, gy zult, als dit alles te zamen gezet is, belijden dat ik reden gehad heb, om hem boven Cesar zelve te stellen, die alleen my in de keur kon doen twijffelen. Want men kan niet loghenen dat 'er in Cesars daden meer van 't zijne, en in Alexanders meer van 't geval heeft geweest. Zy hebben beide veel gelijke dingen, en Cesar misschien enigen, die groter zijn. Zy waren twee vlammen, of vloeden, die alles verslonden en wechrukten. Maer hoewel Cesars eerzucht meer bescheidenheit in zich had, zo heeft zy nochtans dit ongeluk, dat zy tot d'ondergang van haer vaderlant, en algemeen bederf van de werrelt strekte: in voegen dat ik, alles, dat ik weet, by een vergadert hebbende, nootzakelijk ter zijde van Alexanders overstaen moet.

Epaminondas is, naer mijn oordeel, de darde en uitmuntentste. Hy had geen zo grote roem als d'anderen; doch dit is geen

deel van de zelfstandigheid van de zaak. Hy had zo grote stantvastigheid en dapperheit (niet zodanig, die door eerzucht gewet is, maer zodanig, als de reden en wijsheit in een welgeregelde ziel kunnen vesten) als men zich inbeelden kan. Hy heeft, naer mijn gevoelen, zo groot een proef van zijn deucht gedaen, als Alexander, en Cesar. Want hoewel zijn krijgsdaden niet zo gemeen en verheven zijn, zo zijn zy, als men hen, en al d'omstandigheden daer af wel bezichtigt, niet min zwaer en gewichtig, en geven geen minder getuigenis van stoutheit en krijgskunde. De Grieken hebben, zonder tegenspreken, hem deze eer aengedaen, dat zy hem d'eerste man onder hen genoemd hebben. Maer d'eerste onder de Grieken te zijn, is lichtelijk d'eerste des werrelts te wezen. Wat zijn kennis en wetenschap aengaet, wy hebben dit oud vonnis over hem noch behouden, dat niemant ooit zo veel wist, en zo weinig sprak als hy, want hy was een van Pythagoras navolgers. 't Geen, dat hy sprak, wierd nooit van iemand beter gesproken. Hy was een uitmuntend en bewegelijk redenaer. Wat zijn zeden en geweten aengaet, hy heeft al de genen, die zich ooit met zaken bemoeit hebben, verre overtroffen. Want hy bezweek geen Wijsbegerige, zelve Socrates niet, in dit deel, 't welk voornamelijk ingezien moet worden, 't welk alleen warelijk aenwijst hoedanig wy zijn, en 't welk ik alleen in tegengewicht van al d'anderen stel. D'oprechtheid is in hem een bequame, bestandige, gelijkmoedige en onkrenkelijke meesteres. Maer Alexanders oprechtheid scheen, in vergelijking by deze, minder, onzeeker, sporeloos, teder en gevallig. D'outheit oordeelde dat men, als men al d'andere hooftlieden naeu onderzocht, in yder van hen een besondere eigenschap, die hem deurluchtig maakt, vinden zou. Maer in hem alleen vinden een deucht en kennis, die overal volmaakt en gelijk is, en die in alle diensten van 't menschelijk leven niets van zich te begeren laet; 't zy in gemene of besondere, geruste of oorlogsche bezigheid, en 't zy in heerlijk en grootmoedig te laven en te sterven. Ik ken geen gedaente of geluk van een mensch,

mensch, die ik met zo groote eer en liefde aenzie. 't Is waer dat ik zijn hardnekkigheid in d'armoede, gelijk zy door zijn vrienden afgeschildert is, een weinig te kommerlijk vind. Ik acht deze enige daet, nochtans treffelijk en verwonderenswaardig zijnde, een weinig te straf om voor my de navolging daer af te begeren, schoon ik haer met een wensch zodanig, als zy in hem was, verkrijgen kon. Scipio Emilianus alleen, die zo heerlijk een einde, en zo diep en algemeen een kennis van de wetenschappen had, zou tegen hem in d'andere bekken van de schael konnen gestelt worden. O wat een verdriet heeft de tijt ons hier in aengedaen, dat zy ons de koppel der twee treffelijkste mannen, die in Plutarchus was, d'een door algemene toestemming d'eerste van de Grieken, en d'ander van de Romeinen, benomen heeft! Wat een stoffe, en wat een werkmán, voor een heilig, en blygeestig man, beleeft en gemeen van zeden, en van een bezadigde hoogheit; en 't beste leven, dat onder de menschen beleeft kan worden. Maer zo veel Epaminondas aengaet, ik zal hier, tot een voorbeeld van zijn goetheit, enigen van zijn gevoelens byvoegen. Hy betuigde dat de zoetste vernoeging, die hy in zijn leven had genoten, was de geneucht, die hy zijn vader en moeder, door zijn zege van Leuctres aengedaen had, en stelde hun vrucht boven de zijne in zo gerecht en heerlijk een daet. Hy achte niet, zelf tot weêrkrijging van zijn vaderlants vryheit, dat 'et geoorloft was een man, zonder kennis van de zaak, te doden; en was dieshalven zo koel in d'aenslag van zijn medemakker Pelopidas, tot de verlossing van Theben. Hy hield ook dat men in een strijt d'ontmoeting van zijn vrient, aen d'ander zijde zijnde, schuwen, en hem sparen moest. Ja zijn heusheit tegen de vyanden zelve maakte hem by de Beotiers verdacht. Want hy, de Lacedemoniers wonderlijk gedwongen hebbende de deurtocht, die zy by Corinthen, aen d'ingang van Peloponnesus bezet hielden, voor hem t'openen, had zich vernoegt met hun lant gestroopt te hebben, zonder hen heftelijker te vervolgen: in voegen dat hy dieshalven van zijn velthoofdmanschap afgezet

wierd. Zeker eerlijk voor hem , om zodanig een oorzaak , en om de schande van dat zy genootzaekt waren hem weêr in zijn vorige staet te stellen , en te bekenen hoe zeer hun eer en welstant aan hem hing. Want de zege volgde hem overal , daer hy trok , als zijn schaduw ; en de voorspoet van zijn vaderlant , die met hem geboren was, storf ook met hem.

H E T X L I I . H O O F T S T V K .

Wijze raet en oprechtheid van Pericles. Paleotus beschrijving van een goet Raetsman , die niet eigenzinnig wezen moet. Treffelijke redenen van d'Onderkoning en Kancelier van Schotland, tot rust van't Rijk. Den Raetsman moet eige belang in de Raet ter zijde stellen ; voorbeelden daer af in Alfonso, Cicero, Camillus, Aristides en Themistocles. De vinders van wreetheit en geweld worden eerst met hun vonden gestraft ; voorbeelden in verscheiden personen , als de Cardinael van Balue , Petrus Portius, Majon Admiraal van Sicilien , Perillus met zijn stier , Aruntius met zijn koper paert, Heliogabalus tegen Severus, Romainfche vrouwen, heur mannen vergiftende, Gryphus moeder, Prusias, Alexander de zeste, Marius een der dartig tyrannen , en in zeker zwaer stuk geschuts.

Dionisius Halicarnassens voert wijselijk T. Romilius in, deze woorden sprekende: Een gemene Staet word zeer wel bestiert, als zy , in de dingen , die ter werrelt voorvallen, zich naer vereisch der zaken schikt : en de geen is de beste raetsman , die, niet door zijn bezondere vyantschap gedreven , en door gunst verrukt , maer door de gemene nuttigheit bewogen, zijn gevoelen van de zaken, die voorvallen , zegt. De genen beraden zich wijselijk voor 't aenstaende , die de voorbeelden der dingen, die

na-

namaels gebeuren zullen , van de voorgaenden vergadert. Zodanig was, naer Thucydides verhael , de wijze Pericles, die den Atheners ried niet t'oorlogen , zo zy de krachten van de Lacedaemoniers , en van hun bontgenoten breken en verstroyen wilden ; en hen vermaende zich met hun handel ter zee te vernoe-gen, en niet te trachten landen met 'et zwaert te winnen; en zeide dat dit de middel, om hun Staet te verzekeren, was. Maer zy deden recht anders : en wat de zaken aengaet, die buiten d'oorlog schenen , yder onder hen verhandelde die naer dat hy door zijn gierigheid of eerzucht daer toe gedreven was , tot verderf van zich zelf , en van de zijnen. Zo 't wel gelukte , 't was tot voordeel en eer van de bezonderen , zo qualijk , tot schade van 't gemeen , 't welk men in d'oorlog bedraaide. Eindelijk, terwijl zy onder malkander oneenig waren , en twisten om wie t'huis de meester zou zijn, wierden zy ruwelijk in Sicilien gehandelt, daer zy byna hun heel heir , met een grote toefstel ten oorlog , verloren. Hier uit rezen beroerten onder hen. Zy wierden van hun bontgenoten verlaten ; en de Sicilianen voegden zich hier by : in voegen dat zy , in hun stat met hun twisten en oneenigheden voortvarende, ten einde van drie jaren, na deze neêrlaeg, hun staet en vryheit verloren. Wat Pericles aengaet, hy, als een goed en getrou Raetsman, gelijk hy was, bleef vast by zijn gevoelen, tot zijn leste adem toe. Terwijl hy op zijn dootbed lag, en heel machteloos , ja byna verijstert was, kouten zijn vrienden, rontom zijn bed staende, van de verwinningen , en welsprekentheit van Pericles, de welsprekentste man, die ooit in Grieken was. Hy, hen hem om deze gaef prijzen en hoogverheffen horende, opende, zo half doot als hy was, d'ogen, en, een weinig op zijn elleboog steunende, om gemakkelijker te spreken , zeide tot hen ; dat hy zich verwonderde van dat zy zijn gelukkige uitgangen in d'oorlog, en zijn behendigheid in 't spreken (gaven, van de welken 't geval zich 't meeste deel toeëigenen kon) zo verhieven, in plaats dat zy meer behoorden t'achten , dat, gedurende al de tijt van zijn bediening in Athenen, niemand ooit een roukleed om hem gedragen had.

Paleotus beschrijft d'eigenschappen van een goed Raedsheer in deze woorden : De vriendschap, welwilligheid , en liefde zijn drie woorden, die al 't geen , dat tegen 't goede strijt, en de glans van een zuiver geweten bezwalkt, uitsluiten , en beletten dat iemand ooit voorstelt eenig schadelijk gevoelen , dat de Staet ont-eeren kan , of dat enigfins oneerlijk of ongerechtig is, op hoop van bemint , verheven , en vergroot te worden ; 't zy men , uit vrees van gevaer, zich beschutten wil, of 't zy enige andere schijn van bijzondere gunst, en van te grote liefde tot zich zelve , aen zodanig een raedsmans d'ogen verblind. Hier uit sproot dat eer-tijts t'Athenen , als men de Raet vergaderen zou , een afroeper luide uitriep , *Dat de geen , die een quade en ongetrouwe raet voor de gemeente voorstelde , met al zijn gezin , een quade einde mogt nemen.* Dit is 't geen , 't welk van Paleotus gezegt word. Zeker , d'er-varenheit toont ook klaer genoeg het groot gevaer , en de vreemde ongelukken , die uit quade raden voortgekomen zijn. 't Is niet nieuw , dat men menschen vind , die , andersins geleert, verstandig, gauw en geslepen in de zaken zijnde , door eersucht en verwaentheit gedreven , de toom zodanig aen hun onzuivere en bijzondere neigingen losgeeven, dat hun werken en raden, met duistere en nijpende woorden bedekt , om te bedriegen en te verstrikken, eer strekken om de genen, die zy door schalkheit verdrukken willen , en die zy pogen te hinderen , tegen te spreken , dan om 't geen , dat zy voor 't gemene nut op 't hart hebben , opentlijk en oprechtelijk te verklaren. Men mag dieshalven tot zodanige menschen zeggen : De genen , die duisterlijk spreken en onderwijzen , zijn nijdig , of willen bedriegen ; en alle verwarde redenen zijn getuigen van een verwarde ziel. Zo-danige lieden staen hardnekkelijk op hun redenen en handel, niet om dat zy hen op waerheit gegront, of voor 't gemeen nut achten , maer om dat al hun verwoeging bestaat in de genen, die van strijdig gevoelen zijn, hardnekkig tegen te spreken : in voegen dat zy , een hart hebbende , dat vol twistige verwaentheit, en ledig van liefde tot waerheit is , hun gevoelen , met valsche schijn

schijn verciert , onbeschaemdelijk voorspreeken , en de genen , die niet van hun gevoelen zijn , en hun botte moedwil verachten , verwaendelijk en hatelijk bespotten. D'ongeleerden betonen zich niet alleen zodanig , maer ook boven al d'anderen de verwaenden , die , de gaef van wijsheit en kennis , aen hen verleent , misbruikende , zich verongelijkt achten , als men hun gevoelen niet toestemt. De wijze bestierder Pericles brantmerkt levendig zodanige tegenstrevers , tot de welken hy in Thucydides spreekt : De geen , die een zaek wel verstaet en begrijpt , en 't geen , dat hy 'er af denkt , niet opentlijk zegt , is als of hy niets daer af wist. Maer de geen , die 't beide heeft , zal nochtans niets , dat deucht , zeggen , zo hy de welstant van de Staet niet bemint. Van de zodanigen schrijft Cicero deze woorden : *Daer is geen groter en schadelijker pest voor 't menschelijk geslacht , dan van de genen , die , als zy groffelyk bedriegen , zich zo dragen , dat zy oprechte lieden geacht willen zyn.* Of gelijk Seneca zegt : *Oratio vultus animi est : si circumtonsae est , & fucata , & manufacta , ostendit illum quoque non esse sincerum , & habere aliquid fracti :* De spraek is 't aengezicht van 't gemoed : zo zy dus effen , geveinst en beschaeft is , betoont zy dat de spreker ook niet oprecht is , en iets bedorven heeft. Een ander Wijze heeft zeer wel gezegt , dat de zonden , met deucht vermomt , een ongeneesselyk vergift zyn. Hier op ziet dit oud en gedenkwaerdig zinrijk gedicht :

O Consultores ! rectos assumite mores :

Publica privatis proponite commoda gratis :

Ne damnet vestras animas divina potestas .

Dat is :

Raetsheeren ! gaet toch met oprechte zeën ten raet :

Stelt 't algemene nut verr' boven eigen baet :

Om niet te zyn verdoemt door 't goddelyk vermogen .

Wy hebben van al dit bovenverhaelde een gedenkwaerdig voorbeeld in de Historie van Schotland , door Buchanan beschreven. Toen d'Onderkoning en de Kancelier , aen de welk de behouding van 't Rijk hing , (vermits Koning Jacobus de

rweede noch te jong was) met malkander in gesprek waren getreden , om in de beroerten , twisten en rottingen te verzien , en , de bezondere vyantschap , die tusschen hen geweest had , afleggende , de middelen , tot behouding van 't Rijk strekkende , overwogen , stelden zy veel schone redenen voor , die waardig zijn vertoont te worden. D'onderkoning sprak dan tot de Kancelier in dezer voegen : Ik acht niet dat 'et heden nodig is 't geen , dat aen yder genoeg bekend is , door een lang vertoog te beklagen , of het quaet , 't welk de tweedracht in een Staet meêbrengt , en 't goet , 't welk uit d'eendracht spruit , te vertonen. Och dat wy eer door de voorbeelden van anderen , dan door d'ervarentheit in ons zelven , kennis hier af hadden. Ik zal nu 't geen , 't welk de welstant van geheel Schotland , en noch meer onze twee , dan al d'anderen betreft , verhalen. Hoewel ons verschil niet uit eerezucht of gierigheit spruit , maer hier uit , dat ik , in de bediening van de Staet , voor de welke wy gelijke zorg dragen , niet van een zelve gevoelen met u ben ; zo moeten wy nochtans wel naeu toezien , dat onze tweedracht niet het Koninkrijk , en ons daer by , verdelgt. Want groten en kleinen zien op ons. De bozen verhopē in onzer beider doot een toelating tot alle quaet , en d'eerzuchtigen verwachten daer door staten en rijkdom , en middelen om groot te worden. Wy worden heftig benijd , gelijk nootzakelijk den genen gebeurt , die van nieuw tot de hoogste staten verheven zijn. Gelijk onze vyanden ons geluk ongeduldig dragen , en onze voorspoet lasteren , zo verblijden zy zich in ons ongeluk , en verhopē en wenschen onze ondergang. 't Is dieshalven zo veel te nodiger dat wy in onze zekerheit , die aen de behouding van 't Rijk verknocht is , verzorgen , en , tot onze grote eer , wraek van onze vyanden nemen. D'enige middel , om daer toe te geraken , is , dat wy onze bezondere twisten onder de voeten treden , en onze gedachten , raden en besluiten , tot het algemeen nūt aenwenden , en bedenken dat 'et leven van de Koning aen ons in bewaring gegeven , en de welstant van 't rijk aen ons bevolen is , om rekening daer

daer af te geven. Derhalven , dewijl wy te voren , ontijdelijk , en tegen alle plicht , getwist hebben om wie van ons beide de grootste achting hebben , en meest ontzien zijn zou , zo laet ons voortaan krijgel zijn om malkander in matigheid en oprechtheid t'overtreffen. Dan en niet eer zullen wy maken dat 'et volk , dat ons dwarffselings aenziet , en ons voor d'oorzaak onzer elenden acht , ons beminnen en eren zal ; dat d'adel , uit oorzaak van onze twisten tot een verwoede ongebondenheit begeben , tot zedigheid gebracht zal worden ; en dat de grote Heren , die onze zwakheit verachten , maer ons ontzien zullen , als wy vereenigt zijn , zich in hun palen zullen houden. Wat my aengaet , ik geef u gaerne de bewaring van de jonge Koning , van de welk devader , in zijn leven , 't beleit aen u gaf. Want ik , in my zelf naeu overwègende wat zodanig een ampt is , acht my , door dat aen u over te geven , niet ontëert , maer verlicht. Zo gy my in 't bezonder enig ongelijk aengedaen hebt , ik vergeef 't gewillig , om de liefde van 't gemene nùt. Zo ik u verongelijkt heb , ik zal u voldoen naer dat eerlijke en oprechte lieden oordelen zullen , en zal voortaan bevorderen dat mijn voordeel of schade geensins aen 't gemene nùt schadelijk zullen zijn. Zo gy met my van een zin zijt , wy zullen voortaan in rust leven , en den nakomelingen een aengename geheugenis van ons nalaten. Maer zo gy andere gedachten hebt , zo roep ik al de genen , die leven , en leven zullen tot getuigen van dat 'et aen my niet gehapert heeft dat de qualen , die ons tegenwoordig plagen , niet genezen , of ten deel verzacht zijn. Des Kanceliers antwoord was dusdanig : Dewijl ik tegen wil in deze twist geraect ben , zo verblijd ik my van dat ik van een eerlijke verzoening hoor spreken : en gelijk ik de wapenen niet aengetast heb , dan na dat ik door ongelijk daer toe uitgeëischt ben , zo zal ik in tegendeel , dewijl ik door zedigheid opgewekt ben , betonen dat ik geen besluit , 't welk schadelijk tot de gemene welstant is , genomen heb. Ik zie dat ons verschil oorzaak is van dat de vromen aen 't geweld der bozen ten roof zijn gestelt , d'oproerigen

't hooft opftceken , en naer fchadelijke nieuwigheit trachten, Schotlant ten roof ftact , de koninklijke waerdigheit vernedert word , dat 'et leven van de Vorft onzeker , en zijn achtbaerheit van de verachtften zelf veracht is, en dat wy , 't gemeen verraddende , geen meer verzekering in onze bezondere zaken hebben. D'oproerige en ongerufte geesten doen ondertuffchen hun voordeel met onze fchade , en de vyanden , ons , zo wel d'een als d'ander hatende , verheugen zich in onze twiften , en menen dat al 't geen , 't welk d'een van ons verliezen zal , zo groot een roof voor hen zal zijn. Ik zal dieshalven d'oorzaken onzer vyantfchap niet verder verhalen, om d'oude wonden , in plaets van daer alleen aen te raken , niet open te krabben ; en be-
tuig daerom dat ik al mijn verlies en fchade aen 't vaderlant quijtscheld , en dat ik nooit iets in hoger achting gehad heb , of hebben zal, dan de welftant der Schotten. De Heren , die by dit gefprek waren,prezen d'Onderkoning en Kancelier in hun goe-
de genegenheit, en verkozen, niet hun beider bewilliging, middelaers, om hun verschillen te middelen: invoegen dat deze twee grote heren , te zamen verzoent zijnde , tot grote blyfchap van allen , en nieuwe grontveften van vrientfchap gelegte hebbende, eendrachtelijk de bediening van 't rijk aentaften.

Deze raden , die 't gemene nut en voordeel betreffen , en alle haet en bezondere twiften dempen, zijn hooglijk te prijzen. De Koning Alfonsus van Arragon zeide dieshalven , dat hy , zo hy ten tijden der oude Romeinen geleefd had , een tempel voor Jupiter , d'Afflegger bygenaemt , getimmert zou hebben , in de welk al de Raetsheeren gehouden. geweest zouden hebben de haet , vrientfchap , en alle bezondere neigingen , eer zy in de Raet traden , af te leggen. Deze wijze Koning had van Cicero geleert , dat de geen , die een ongelijk verdraegt , geheel ander lof verdient dan dien , die zich daer af wreken wil ; en dat de genen, die 't ongelijk, dat men hen gedaen heeft, wreken willen, flaven van hun driftten , en tot het gemene nut ondienftig zijn. Dat meer is , 't is 't ampt van een groot en wijs man , 't onge-
lijk ,

lijk, dat hem in 't bezonder aengedaen is, tot voordeel van allen te vergeven. Camillus word niet recht van T. Livius geprezen, om dat hy (zo grootmoedig was hy) liever aen zijn vaderlant, dan aen 't ongelijk dat hem aengedaen was, gedenken wilde. Hy wierd dieshalven ook de tweede Romulus of stichter van Romen genoemd. 't Voorbeeld der twee treffelijke mannen, Aristides en Themistocles, tegen malkander twistig zijnde, is ook aenmerkelijk. Want zy, uit Athenen gaende, om in gezantschap te trekken, of om 't heir te belciden, lieten hun twisten op de grenzen van Attica, om die, in hun weêrkeering, zoo 't hen goet docht, weêr te nemen.

Gellius verhaelt, in zijn Attische nachten, een Historie van d'ongetrouheit der Hetrussche Wighelaers; uit oorzaak van 't welk de kinderen, heel Romen den, een straetgezag zongen, daer af d'inhout was, dat een quade raet den gever schadelijk is. Hier op ziet ook, zo het schijnt, de Poëet Ausonius, die in zijn Trochaïschen, by Terentius spreekwoord ('t welk zegt, *Tute hoc intristi, quod tibi exedendum est*, dat is, *gy zijt dit ingegaen, gy moet 't ook uitdrinken*) een ander spreekwoord voegt, 't welk glans aen dit geeft, en zegt: *Vetus verbum jubet, compedes, quas ipse fecit, ipse ut gesset faber*; dat is, 't oud spreekwoord gebied, dat de smit zelf de boeien draegt, die hy zelf gemaakt heeft. 't Geen dat wy van de quade raet bygebracht hebben, is uit Hesiodus, in zijn werk, Werken en dagen genoemd, genomen. Wy hebben ontellijke proeven hier af, in verscheide oude en nieuwe voorbeelden. Wat de nieuwen aengaet, ik zal die niet te voorschijn brengen, om dat zodanig, een verhael al te hatelijk zou zijn. 't Geen, 't welk Philips de Commynes van de Cardinael Baluc verhaelt, is gedenkwaardig. Hy was d'uitvoerder der wrede raden van koning Louys d'elfde, en had schrikkelijke gevangenisfen, die men noch te Parijs ziet, bedacht: te weten zekere koutven, van yzer en hout gemaakt, met yzere platen bedekt, acht voeten breed, en vijf of zes voeten hoog zijnde. Hy deê ook zware yzere boeien maken, om de benen der gevangenen daer in te sluiten, en

aen dezen hing een yzere gesp voor de voeten , en aen't einde van deze een zware kloot. Deze vinder wierd eerst daer in befloten , en had tijts genoeg , om daer te leren zingen ; want hy bleef'er veertien jaren in. De Koning zelf had geen groter ruimte ; want hy , schoon meester zijnde , leefde in groter vrees , dan de genen , die hy eertijts in wrede gevangenis had gehouden , als of hy zelf aen handen en voeten geboeit was. Hy besloot zich in een kasteel , met zo veel wachters omringt , zegt Philippes de Comines , die een ooggetuig daer af heeft geweest , dat 'et onmogelijk was een gevangen naeuwer te besluiten , dan hy zich zelf besluiten deê.

Wy konden by zodanige Historien 't geen voegen , 't welk Froissard en de Heer van Haillan , in 't leven van Karel de zeste schrijven van de vergiftigde appel , voor de zoon van de Koning bereid , aen de welk zy spelende gegeven , en door de zoon van de geen , die hem vergiftigt had , geëten wierd. Petrus Portius Vincentijn , een hooftman van Kaizer Karel zijnde , poogde met verraet een sterke vesting in Piemont , Barges genoemd , den Franschen af te winnen ; maer hy verloor daer meer dan veertig van zijn beste krijgslieden , en wierd 'er zo zwarelijk gewont , dat hy , door de genen verstrikt , die hy meende te verstrikken , de geest op de plaats gaf. Gewelt en onrecht , zegt een oud Poëet , achterhaelt en betrapt gewonelijk de geen , die zulks eerst voortgebracht heeft. Ik acht dat men onder de Historien , die hier om aenmerkelijk zijn , geen treffelijker voorbeeld sedert enige hondert jaren vinden zal , dan dat van Majon , Admiraal van Sicilien , ten tijt van koning Willem , omtrent in 't jaer 1164. Deze man , zoon van een olieverkoper , klom tot zo hoog een achting , dat hy , 't Admiraelschap verkregen hebbende , al de zaken van 't Rijk handelde , de grote Heren dode , vrouwen en jonkvrouwen schond , en de genen , die hy wilde , verhief. Hy bestond eindelijk zich zelf Koning te maken , en deê oneindelijke moeite , om dit voorneemen uit te voeren. Maer toen hy , zo hem docht , op 't hoogst van 't rat was , en daer een nagel meen-

meende in te slaen , nam 't een schielijke keer ; want hy wierd door een Heer van 't Rijk , Mattheus Bonel genoeint , aen de welk hy zijn dochter ten huwelijk belooft had , gedoot. De Lezers kunnen by deze Historie voegen , 't gedenkwaerdig voorbeeld van Eutropius , kamerling van de Keizer Arcadius , die van Chrysoftomus , in zijn vertoog van d'armoede en rijkdom , levendig overgehaelt word. De vindere van quade vonden , en Raetsheeren van gruwelijke wreetheden hebben welker een quaet einde genomen. Perillus d'Athener , voor de Tyran Phalaris een kopere stier gegoten hebbende , daer zulk een vond in was , dat de misdadigen , die men daer in besloot , de hitte van 't vuur , dat men daer onder ontfak , gevoelende , schenen te brullen gelijk een stier , als zy riepen , en geen menschelijke stem uitgaven. Hy , vergelding van zijn arbeit eischende , wierd d'eerste in deze stier geworpen , om de proef van zijn vond te tonen. Aruncius Paterculus , die een koper paert bedacht had , om de menschen te pijnigen , ontfing gelijke vergelding. Dit spreekwoord is dieshalven zeer aenmerkelijk , dat de geen , die een gracht voor anderen graeft , zelf eerst daer in valt. De genen , die moeite ploegen , en onrecht zagen , majen ook zulx , zegt Eliphas , in 't Boek van Job. Wy hebben hier af een gedenkwaerdig voorbeeld in de tyran Maxentius , van de welke Eusebius schrijft , dat hy , een gracht gegraven hebbende , daer in viel , dat zijn poging hem overstolpte , en dat zijn boosheit hem plette. Elius Lamprius , van de lagen sprekende , die door Heliogabalus voor de Vorst Alexander , sedert Severus genoemt , gespannen wierden , zegt : De bozen gedyen niet in hun aenslagen tegen d'onschuldigen. Want hy vout geen middel om te weeg te brengen dat iemant Alexander wilde doden. In tegendeel , de schichten , die Heliogabalus tegen d'anderen bereide , wierden tegen hem gespitst : in voegen dat hy door de lagen , die hy tegen de vromen spande , gedoot wierd. Wy hebben hier af een aenmerkelijk voorbeeld in Titus Livius , en Valerius Maximus , zeggende dat veel vrouwen van Romen vergift toemaekten , daer af veel zodanig ,

danig, als van een gemene ziekte storven, zonder dat men bespeuren kon van waer dit quaet rees. Doch de waarheit hier af wierd eindelijk door een dienstmeit ontdekt, die verroonde dat de Romeinsche vrouwen dit vergift toegemaakt hadden. Men ontboot en ondervraegde heur. Zy beweerden dat dit heilzame geneesmiddelen zijn. Men beval heur dat in te nemen, gelijk zy terstont deden; in voegen dat al de genen, die 'er af proefden, vergingen. Men zocht en ving dieshalven d'anderen, daer af hondert en seventig ter doot verwezen wierden.

De Historieschrijver Justinus verhaelt byna een zelve geschiedenis: Gryphus, Koning van Egipten, had naeuwelijs zijn vaderlijk Koninkrijk weêrgekregen, en was ter naeuwer noot de gevarelijkheden van buiten ontworstelt, toen hy byna in de strikken van zijn moeder verstrikt was. Deze vrou, door heerszucht haer gemael Demetrius aen de vyanden verraden en geleverd, en een van haer zonen doen doden hebbende, en ziende dat Gryphus, verwinner zijnde, haer hoogheit bezwalkte, gaf hem, toen hy eens verhit van de jacht quam, een vergiftigde drank. Gryphus, te voren van 't bedrog verwittigt, en zich veinzende een heusche zoon te betonen, bad haer, dat zy eerst drinken zou. Hy parste haer hard, vermits zy 't weigerde, en ontdekte eindelijk aen haer 't geen, dat hy 'er af wist, bekeef haer ruwelijk, en zeide dat 'er voor haer, om zich van deze smet te zuiveren, geen andere middel was, dan deze drank uit te drinken. Deze rampzalige Koningin, door haer eigen misdrijf gedrukt, wierd terstont door 't vergift, daer meê zy haer zoon meende te doden, en dat zy zelve indronk, overstelpt. Laodice, zuster en gemalin van deze zo vermaerde Koning Mithridates, ging de zelve gang. Want zy, haer overspelen met bloetmoort bedekken willende, bereide vergift voor haer man en broeder, die, haer voornemen van een Kamerdochter verstaen hebbende, recht daer over deê. Uit dit verhaelde ziet men de waarheit der gemene spreuk: *Het quaet loont zijn meester.*

